

Міністерство освіти і науки України

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Київський університет імені Бориса Грінченка
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

НАУКОВИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

Збірник матеріалів

**VI Міжнародної науково-практичної конференції
25 травня 2022 року**

Ніжин – 2022

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Київський університет імені Бориса Грінченка
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

НАУКОВИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

Збірник матеріалів
VI Міжнародної науково-практичної конференції
25 травня 2022 року

Ніжин – 2022

УДК 378.016: 37.013.42:364] (063)

НЗ4

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 12 від 24 травня 2022 року).

Схвалено до друку Вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 13 від 3 червня 2022 року).

НЗ4

Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (25 травня 2022 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 175 с.

До збірника увійшли матеріали й тези VI Міжнародної науково-практичної конференції для молодих науковців «Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення», яка відбулася 26 травня 2022 р. в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя і збрала дев'яносто шість молодих науковців із сімнадцяти закладів освіти України і Польщі.

Для студентів, магістрантів, аспірантів, викладачів, науковців, фахівців соціальної сфери.

УДК 378.016: 37.013.42:364] (063)

© НДУ ім. М. Гоголя, 2022
© О. В. Лісовець, С. О. Борисюк, укладання, 2022

ЗМІСТ

Розділ I

Науково-теоретичні та технологічні підходи до вирішення соціальних та соціально-педагогічних проблем

Білобрицька Д. М. Феміністський рух і соціальна робота	7
Бринявська Н. М. Соціальна адаптація підлітка як результат його успішного становлення	10
Гавриць М. Д. Організація навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах навчально-реабілітаційного центру	12
Гусєва А. М. Соціально-педагогічна робота у сфері дозвілля: історичні витоки	15
Данько Д. В. Інноваційні підходи до надання соціальних послуг людям похилого віку.....	17
Євглевський О. В. Командирська педагогіка Антона Макаренка: соціально-педагогічний аспект	19
Закатова Д. В. Про соціальне виховання в умовах українського сьогодення	21
Закревська А. В. Соціальні передумови формування моделі соціалізації студентів-сиріт в умовах ЗВО	23
Іванченко Ю. В. Професійна діяльність соціального педагога з сім'ями, що виховують дітей з особливими потребами.....	25
Іванюк В. С. Молодіжне волонтерство в умовах війни України з росією.....	28
Кириленко А. В. Феномен сирітства в українських реаліях сьогодення	30
Клеменко А. Ю. Проблема підготовки студентської молоді до створення сім'ї та шляхи її вирішення.....	32
Клименко Л. В. Теоретичні аспекти поширення явища чайлдфрі в умовах війни	35
Ковалевська В. В. Засоби масової інформації як фактор соціалізації молодого покоління.....	37
Косенко Р. В. Попередження булінгу в соціальній роботі з підлітками.....	39
Кульченко Є. О. Роль і місце соціокультурної діяльності в історико-культурному контексті.....	41
Куріляк Ю. Д. Формування комунікативної компетентності майбутнього магістра освіти в умовах викликів сьогодення	43

Лебеденко В. В.	
Профілактика та технології соціальної роботи щодо девіантної поведінки підлітків	45
Май Чженьлун	
Прогностичні уміння як складова управлінської діяльності сучасного керівника	48
Мельничук В. О.	
Сексуальне насильство щодо дітей: ситуація в Україні	51
Мідько Т. С., Пільчевська Л. М., Ясінська А. О.	
Групи самопомогли як вид терапевтичної роботи соціального працівника	53
Опанасенко О. О., Яо Жуй	
Соціально-психологічна характеристика особистості як основа формування її соціальної адаптованості в умовах виховного процесу	56
Пабат К. В.	
Волонтерська діяльність в закладах охорони здоров'я.....	57
Парфило І. С.	
Сімейна депривація як соціально-педагогічна проблема	60
Риженко Н. М.	
До питання загальної характеристики підліткового вандалізму.....	62
Савченко Л. П.	
Вулична соціальна робота з бездомними людьми	64
Соляник М. Г.	
Насильство в сім'ї як соціально-педагогічна проблема	66
Страшенко К. В.	
Використання мультимедійних технологій у підготовці майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності.....	68
Харківська Т. А.	
Відновний підхід як профілактика деструктивних конфліктів у закладах освіти	71
Шумар В. А.	
Профілактика соціальної дезадаптації дітей в сім'ях учасників АТО / ООС.....	73
Якущенко Ю. Ю.	
Оцінка рівня мотивації молоді до праці.....	75

Розділ II

Зарубіжний і вітчизняний досвід надання соціальних послуг: правові, управлінські, організаційні аспекти

Gilewicz K.	
Типу sieroctwa i ich skutki dla rozwoju dziecka	78
Pieńkowska O.	
Diagnozowanie potrzeb opiekuńczych dzieci i młodzieży	82
Skiba D.	
Важкотерапія – форма помочи дітям в ситуаціях трудних і травматичних.....	85
Uhruska A.	
Оśrodki interwencji kryzysowej i ich rola w rozwiązywaniu problemów rodzin dysfunkcyjnych.....	88
Бережняк Т. О.	
Соціальна робота з неблагополучними сім'ями	91

Бойко А. Ю.	
Арт-терапія у роботі з бездомними	93
Буйваленко В. Р.	
Соціальна робота з різними типами сімей	95
Дуля А. В.	
Правові аспекти забезпечення соціальних прав осіб, які потребують тимчасового захисту в Чеській республіці	98
Карнаух С. Ф.	
Арт-терапія в роботі з людьми похилого віку	100
Клочко О. О., Клочко О. М.	
Основи соціального супроводу неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом	102
Кубрак С. М.	
Форми і методи соціальної роботи з молодими сім'ями	104
Ремізова Ю. С.	
Соціальна робота з дітьми – жертвами жорстокого поводження в сім'ї	107
Файдюк О. В.	
Соціально-психологічна підтримка учасниць бойових дій в умовах війни	109
Чумак М. А.	
Активізація громади у сфері надання соціальних послуг	111

Розділ III

Інклюзія в сучасному соціумі

Васильєва-Халатникова М. О.	
Особливості формування толерантності до людини з інвалідністю у закладі вищої освіти (на прикладі Київського національного університету імені Тараса Шевченка)	114
Ганжа С. О.	
Лялькотерапія як вид арт-терапії	116
Довбиш О. Ф.	
Проблеми навчання дітей з ДЦП в закладах освіти	118
Катеринич А. А.	
Взаємозв'язок процесів соціальної інтеграції та інклюзії осіб з інвалідністю в умовах трансформації сучасного суспільства	121
Коротенко Б. В.	
Особливі освітні потреби: сутність, класифікація	123
Лесенко Н. А.	
Учасники освітнього процесу в контексті організації інклюзивної освіти	126
Мартиненко А. С., Степченко Л. М.	
Принципи та критерії формування зручних умов життєдіяльності маломобільних груп населення	128
Мигович З. Й.	
Арт-терапія у роботі з дітьми з порушенням розвитку в умовах інклюзивного навчання	130
Мирончук Т. Ю.	
Інклюзивна освіта в Польщі	132
Нагорна О. С.	
Інклюзія у сучасному соціумі	134

Розділ IV
Соціальні аспекти розвитку і виховання дітей дошкільного та шкільного віку

Баранець Ю. М. Чинники формування та розвитку соціальної компетентності дитини	137
Боєцька А. С. Особливості діяльності з формування здорового способу життя учнів в умовах нової української школи	139
Василяка К. М. Психологічні особливості та соціальні аспекти розвитку і виховання дітей молодшого шкільного віку.....	142
Високос В. В. Прояви поведінки дітей та проблеми виховання у сучасних сім'ях.....	144
Войтко К. М. Прийомна сім'я: від мотивації до успішного виховання дитини	148
Дідиченко Р. С. Молодіжний центр як середовище виховання громадянської компетентності підлітків	150
Лутченко А. Г. Соціальні аспекти розвитку і виховання дітей дошкільного та шкільного віку.....	152
Магда В. В. Формування лідерських якостей підлітків як передумова успішної соціалізації особистості.....	154
Мартиненко А.Д. Соціально-профілактична робота з підлітками із девіантною поведінкою	156
Ожема А. О. Лихослів'я як соціально-педагогічна проблема спілкування підлітків	159
Онищик О. І. Організація дозвіллевої діяльності дітей в реаліях сьогодення.....	161
Приходько Г. А. Формування здорового способу життя підлітків як соціальна проблема.....	163
Созонова О. І. Наркоманія серед підлітків: характерні ознаки	166
Сагань Є. С. Проблема первинної соціалізації дітей молодшого шкільного віку в сучасному науково-педагогічному просторі	168
Шейко О. В. Зміст та структура комунікативної компетентності підлітків.....	170
Лі Яньтун Засоби музичного мистецтва у роботі з людьми похилого віку	173

РОЗДІЛ I

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ

***

ФЕМІНІСТСЬКИЙ РУХ І СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Білобрицька Діана Миколаївна

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, м. Хмельницький

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Сівак Н. А.

Соціальна робота – це заснована на практиці професія та академічна дисципліна, яка сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній згуртованості, активізації та звільненню людей. Центральне місце в соціальній роботі посідають принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності і поваги до різноманітності [7, с. 16].

Сприяння соціальним змінам ґрунтується на тому, що втручання в соціальну роботу є виправданим, коли виникають ситуації, які вимагають змін і розвитку на індивідуальному рівні, на рівні сім'ї, групи, спільноти чи суспільства.

Основними принципами соціальної роботи є: повага до цінності та гідності людської особистості, не заподіяння шкоди, захист прав людини та соціальна справедливість. Представництво інтересів, захист прав людини та соціальна справедливість є рушійними силами соціальної роботи [5, с. 80].

Зміст соціальної роботи може бути кількома напрямками: соціально-правовий; соціально-сімейний; соціально-медичний; психолого-педагогічний; соціально-економічний; психосоціальний [4].

І ось до одного з напрямків соціальної роботи ми б віднесли феміністський рух, а саме до такого напрямку як соціально-правового, адже феміністський рух передбачає захист прав жінок.

Феміністична соціальна робота є одним із напрямків сучасної соціальної роботи. Його концепція заснована на цінностях гендерної рівності і визнання конкретного досвіду несправедливого поводження з жінками.

Деякі люди сприймають, що фемінізм – це про те, що жінки хочуть стати як чоловіки. Така думка є хибною, тому що йдеться про те, щоб що жінки отримали права, які мають люди загалом [6].

Фемінізм – це рух за рівні права та можливості для чоловіків і жінок [3].

Фемінізм – це соціальна теорія та критика патріархату як несправедливого соціального ладу та руху, що покращує статус жінок у більшості суспільств [3].

Фемінізм не заперечує існування біологічних відмінностей. Наприклад, тільки жінки можуть мати дітей. Але фемінізм критикує це, коли біологічні відмінності пояснюють як єдине можливе пояснення відмінностей між чоловіками і жінками. Тобто, наприклад, ми не можемо пояснити цей факт тим, що жінка народжує дитину, а значить вона від природи краще готує борщ. Тому що борщ готують не зі статевих органів [3].

Фемінізм як соціальна практика є однією з головних рис феміністської соціальної роботи, і Б. Коллінз запевнила, що, на її думку, і фемінізм, і соціальна робота зосереджені на емансипації людини та соціальної рівності. Д. Ханмер та Д. Стетхем аналізували практику соціальної роботи, орієнтовану на жінок, і прийшли до висновку, що такі втручання сприяють розумінню подібності та відмінності жінок [7, с. 17].

Феміністична практика в соціальній роботі, яку інші дослідники розглядають як «жінки для жінок для жінок у консультуванні», відповідає таким характеристикам: егалітарна, позитивна, відкрита, комунікабельна, зосереджена на моменті та включає

зміну поведінки. Л. Доміnellі внесла значний внесок у розвиток феміністської соціальної роботи, а її публікації сприяли інституціалізації та відповідній теоретизації цієї парадигми структур соціального втручання та їх інкорпорації в науковий дискурс. За словами Л. Доміnellі, феміністська соціальна робота визначає жіночий досвід як відправну точку для аналізу, зосереджується на зв'язку між місцем жінки в суспільстві та труднощами, з якими вона стикається в житті, реагує на конкретні потреби жінки та будує відносини «клієнт – соціальний працівник» та вирішення структурних нерівностей [7, с. 17].

У системі світового оновлення та реформ Україна прагне створити громадянське суспільство на новій гуманітарній основі, передумову демократичних інститутів. У демократичному громадянському суспільстві життєздатність його системи проявляється у формуванні демократичної соціальної культури. Створення соціальної культури в цьому широкому розумінні означає також невід'ємну частину формування гендерної культури [1, с. 13].

Гендерна культура, як сукупність гендерно-рольових цінностей і відповідних форм потреб, інтересів і діяльності у сфері суспільного життя, зумовлена демократичними інститутами та суміжними демократичними інститутами [1, с. 13].

Передумовою створення гендерної культури є подолання стандартних умов тоталітарного життя та утвердження рівності прав і міжособистісних стосунків чоловіків і жінок у суспільстві. Гендерна культура та політика поєднують збалансовані стратегії для забезпечення умов життя людини, створення нових цінностей, визначення соціальної та людської енергії та спрямованості на людський розвиток [1, с. 13].

Принцип «Усі права людини для всіх!» сповнений нового змісту [1, с. 13]. Цей принцип формує гуманізм і демократію у подоланні нерівностей між чоловіками та жінками та забезпечує партнерство, толерантність, вільний вибір, взаємну відповідальність, взаємоповагу, індивідуальне розуміння та взаємопідтримку, створює умови для самовираження основних людських сил.

Демократичний розвиток особистості чоловіків і жінок є умовою демократизації в усіх сферах світового розвитку та миротворчості.

Важлива частина демократії це гендерна демократія, адже вона підтверджує необхідність будь-яких прав людини без дискримінації [1, с. 13].

«Найбільш поширена класифікація фемінізму – це етапи поступового повернення уваги до певних аспектів боротьби за права жінок, зокрема, у так званих Західних країнах» [3]. Часто дослідники вказують на три хвилі фемінізму.

На мою думку, зараз у суспільстві існує дві хвилі фемінізму, це друга та третя, але взаємодіють вони паралельно.

Фемінізм другої хвилі характеризувався більшою різноманітністю, та непослідовністю щодо певних питань всередині руху [3]. Але це також означає більше усвідомлення гендерної нерівності. Більш чітко визнається, що жінки в цій групі зовсім інші. Жінки відрізняються за віком, економічним становищем, національною приналежністю, сексуальністю, станом здоров'я, регіоном проживання тощо.

Однак, оскільки основні цілі ліберального фемінізму були досягнуті в західних країнах, варто також згадати, що певні антифеміністичні настрої, пов'язані з паузою або стагнацією. Існує криза активізму, тому що молоді жінки живуть у суспільстві, де основні права жінок сприймаються як належне [3].

Третя хвиля не має достовірного визначення тому, що стосовно цього питання існує багато дискусій. Зокрема, недоцільно вважати, що на зміну другій хвилі прийшла третя хвиля фемінізму, завдання якої ще далекі від вирішення. Третя хвиля фемінізму також кинула виклик бінарності статі та сексуальності. Транснаціональні

форми протесту стають популярними, такі як «Хода хвойд» як виклик культурі згвалтування та феномен «звинувачення жертви».

Іноді, особливо коли йдеться про так званий постфемінізм, виникає четверта хвиля фемінізму [3].

Феміністський рух в Україні може опиратися на Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [2].

Основна мета цього Закону полягає у тому, щоб досягти рівних прав для чоловіків та жінок у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України [2].

Можна підсумувати, що феміністська соціальна робота є сучасним напрямком теорії та практики соціальної роботи. Хоча існують різні галузі феміністичної теорії, які пояснюють жіночі проблеми та реалізують соціальні втручання різними способами, все ж можна окреслити твердження, які об'єднують експертів із різних галузей феміністичної соціальної роботи – наприклад, з урахуванням особливого досвіду жінок. Саме поняття «фемінізму» залишається страшним саме по собі і не є надійним у програмах інтервенцій, навіть якщо аналіз припускає феміністично-ліберальну орієнтацію описаних інтервенцій. Тому рекомендується підвищувати обізнаність соціальних працівників про різні феміністичні методи соціальної роботи. Це дасть їм можливість обрати гілку феміністичного напрямку, яка не суперечить їхньому світогляду та цінностям, підвищуючи тим самим ефективність обслуговування знедолених груп з урахуванням їхніх специфічних проблем і потреб.

Література

1. Гендерний аналіз українського суспільства / Т. Мельник [та ін.]. ПРООН. Київ, 1999. 293 с.

2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків №2866-IV від 8 вересня 2005 р.

3. Марценюк Т. О. 10 запитань про фемінізм із Тамарою Марценюк. 2020. URL: [10 запитань про фемінізм із Тамарою Марценюк - Amnesty International Ukraine](#) (дата звернення: 16.05.2022 р.)

4. Напрями, рівні та форми соціальної роботи [електронний ресурс]. 2022. URL: https://stud.com.ua/29412/sotsiologiya/napryami_rivni_formi_sotsialnoyi_roboti#:~:text=%D0%97%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8%20%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%B5%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8,%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BA%D1%96%D0%B2%20%D0%BE%D0%B1%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%94%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%2C%20%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%8F%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85 (дата звернення 16.05.2022р.)

5. Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

6. Фемінізм – це про рівні права: соціологиня Тамара Марцинюк: інтерв'ю з доц. каф.соціології Києво-Могилянської академії, М. Марцинюк / записав В.Ярмоленко. Київ, 2019. 6 листопада.

7. Ярошенко А., Семигіна Т. Феміністична соціальна робота як професійне інвестування в жіночу солідарність. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. № 1. С. 13-29.

***

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ПІДЛІТКА ЯК РЕЗУЛЬТАТ ЙОГО УСПІШНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Бринявська Наталія Миколаївна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Борисюк С. О.

Адаптація є одним з аспектів процесу соціалізації, який обов'язково проходить кожен індивід у ході свого життя. У життєвій практиці окремі індивіди, сім'ї, групи мають адаптуватися у ситуації нормальної або кризової зміни соціального середовища чи свого статусу в ньому (інвалідність, переїзд, розлучення батьків тощо).

Соціальна адаптація підлітків до умов сучасного суспільства є одним із найважливіших завдань соціальної роботи, тому що ця сфера науково-практичної діяльності зорієнтована на створення позитивних умов для соціального розвитку особистості дитини старшого підліткового віку [3].

У наукових дослідженнях соціальної адаптації сформувались різноманітні погляди на суть даного поняття.

По-перше, адаптація використовується для позначення процесу, при якому організм пристосовується до середовища, по-друге, адаптація використовується для позначення відносин рівноваги, яке встановлюється між індивідом і середовищем, по-третє, адаптацію розуміють як результат пристосувального процесу.

Соціальна адаптація – це активне пристосування людини до умов соціального середовища, шляхом засвоєння і прийняття цілей, цінностей, норм і стилів поведінки, прийнятих у суспільстві.

Вивчення процесу адаптації пов'язане з дослідженням співвідношення цього феномена з процесом соціалізації. Соціальна адаптація і соціалізація відображають процес взаємодії особистості з навколишнім середовищем.

Соціальна адаптація як умова розвитку і буття особистості в підлітковий період має принципові відмінності від адаптації в дитинстві. Розбіжність пов'язана не стільки із зовнішніми обставинами, скільки із внутрішніми чинниками. В процесі адаптації людина виступає як об'єкт впливу соціального середовища та активний суб'єкт, який розуміє вплив цього середовища.

Соціальна адаптація охоплює сукупність усіх видів діяльності, що відбуваються одночасно. З одного боку, це пов'язано з орієнтовними потребами пізнання змін у предметній діяльності, встановлення необхідних емоційних контактів та стосунків, а також оцінювання на підставі цього особистої та суспільної значущості змін, що відбулися. З іншого боку, це здійснюється в діалектичній єдності з оцінною діяльністю, корекцією поведінки особистості та її предметної діяльності, пов'язаної з перетворенням навколишнього світу [1].

Процес соціальної адаптації є безперервним, і, враховуючи те, що в навколишньому середовищі постійно відбуваються зміни соціальної дійсності, вимагає нових способів пристосування індивіда.

У ході соціальної адаптації здійснюється не тільки пристосування до нових соціальних умов, але й реалізація його потреб, інтересів та прагнень; особистість входить у нове соціальне оточення стає його рівноправним членом, самостверджується і розвиває свою індивідуальність. У результаті адаптації формуються соціальні якості спілкування, поведінки і діяльності, що прийняті в суспільстві, завдяки яким особистість реалізовує свої прагнення, потреби, інтереси і може самовизначитися.

Процес соціальної адаптації передбачає прояв різноманітних комбінацій прийомів, способів, стратегій соціальної адаптації. Поняття «стратегія» в цілому можна визначити як спрямовуючий, організуючий спосіб ведення дій, поведінки, покликаний досягти не випадкових, щоденних, а значущих, визначальних цілей. Стратегія соціальної адаптації являє собою індивідуальний спосіб адаптації особистості до суспільства і його вимог. Для нього визначальним є досвід ранніх дитячих переживань, неусвідомленими рішеннями, прийнятими відповідно до суб'єктивної схеми сприйняття ситуацій, і свідомим вибором поведінки, прийнятим відповідно до цілей, прагнень, потреб, системи цінностей особистості [1].

Стратегії соціальної адаптації індивідуальні і унікальні для кожної особистості, але можна виділити деякі ознаки і риси, які є загальними, характерними для низки стратегій адаптації.

Адаптованість особистості може бути внутрішньою, що виявляється у формі перебудови її функціональних структур і систем особистості при певній трансформації і середовища її життя і діяльності. У такому випадку і зовнішні форми поведінки, і діяльність особистості видозмінюються і приходять у відповідність з очікуваннями середовища. Також відбувається зовнішня адаптація особистості, коли особистість внутрішньо змістовно не перебудовується і зберігає себе, свою самостійність. В результаті має місце так звана інструментальна адаптація особистості [2].

Ситуаційні адаптаційні можливості людини непостійні. Залежно від умов та їх своєрідності, вони можуть знижуватися або посилюватися. Зниження адаптаційних можливостей характеризується таким явищем, як дезадаптація.

Дезадаптація означає, передусім, зникнення, знищення, повна відсутність, та значно рідше вживається як зниження, зменшення.

Процес соціальної адаптації є однією із складових соціалізації. Однією з очевидних властивостей сьогоденної соціалізації є її тривалість, порівняно з попередніми етапами. Старший підлітковий вік як етап соціалізації, значно зріс у своїй ролі, порівняно з попередніми епохами. Загалом, його статус змінився. Якщо раніше рання юність розглядалась як підготовка до життя, то у сучасному суспільстві вона трактується як особливий період життєдіяльності, який є не менш цінним, ніж життя дорослого. Таке відношення передбачає більшу повагу та вищий статус юності порівняно з попередніми етапами. На міждержавному рівні діють спеціальні закони щодо захисту прав підлітків. Суспільство стає до нього більш толерантним, оскільки юність визначає майбутнє [2].

Суть процесу соціалізації підлітків полягає в тому, що особистість поступово засвоює соціальний досвід і використовує його для адаптації до соціуму. Труднощами соціалізації у цей період пов'язують з трьома основними обставинами:

- невідповідність між високим рівнем претензій (бажання стати героєм, прославитись) та низьким соціальним статусом, враховуючи їх вік;
- розбіжність між старим стилем батьківства, зорієнтованим на те, що для матері син і дочка завжди залишається дитиною та новими потенційними можливостями підлітків, враховуючи психофізіологічне дозрівання;
- суперечність між посиленням на орієнтацію на незалежність та зростаючою залежністю від думок і поведінки ровесників [3].

При цьому соціальна адаптація виражається не тільки станом людини, але і процесом, при якому соціальний організм набуває рівноваги, стійкості до впливу соціального середовища.

Таким чином, механізм соціальної адаптації особистості виступає як єдиний процес діяльності, спілкування, самосвідомості в соціальній діяльності людини, коли відбувається перетворення її внутрішнього світу, реалізація прихованих можливостей, які допомагають повноцінно включитися в процеси соціальної

адаптації, як активності, особистості. Соціальна самосвідомість виступає як механізм соціальної адаптації, при якій відбувається формування й усвідомлення своєї соціальної приналежності й ролі.

Існують такі механізми соціальної адаптації особистості:

- 1) когнітивний, що включає всі психічні процеси, пов'язані з пізнанням: відчуття, сприймання, уявлення, пам'ять, мислення, уява, тощо;
- 2) емоційний, що включає в себе різні моральні почуття і емоційні стани;
- 3) практичний, поведінковий, що пропонує певну спрямовану діяльність людини в соціальній практиці [3].

Отже, причиною труднощів соціальної адаптації у даному періоді може стати рольовий конфлікт або рольове безправ'я підлітків, а успішне становлення особистості підліткового віку значною мірою залежить від адаптаційного потенціалу особистості. Адаптивний потенціал підлітка виражає ступінь прихованих можливостей суб'єкта оптимально інтегруватися у нові чи змінені умови оточуючого соціального середовища. Це пов'язано з адаптивною підготовкою - накопиченням підлітком досвіду діяльності з пристосування до соціальних умов.

Література

1. Адаптація учнів і випускників / В. Мушинський, О. Попова, О. Бондар; [упоряд. Т. Червонна]. Київ: Шкільний світ, 2019. 165 с.
2. Новікова О.Ю. Сутність поняття «соціально-педагогічна адаптація особистості». *Вісник Житомирського державного університету. Вип. 59. Педагогічні науки. С.136-140.*
3. Теорія розвитку особистості: адаптація у період ранньої зрілості: монографія / Е. І. Гура. Дніпропетровськ: Журфонд, 2014, 169 с.

***

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ

Гавриць Марина Дмитрівна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Борисюк С. О.

Питання людей з особливими потребами нині є важливим у системі освіти України загалом і турбує багатьох фахівців, залучених до освіти, реабілітації дітей, їхнього виховання, які обмежені у сприйманні оточуючого світу, позбавлені відчуття своєї приналежності до нього через вади здоров'я, патологічні стани, травми. Дуже важливим етапом розвитку системи освіти є визнання прав таких дітей, надання допомоги для успішної соціалізації та вибору професійної діяльності реалізації їх інтересів та потреб. Тому, важливого значення набуває інклюзивна освіта, яка передбачає спільну освіту дітей із порушеним психофізичним розвитком з дітьми з типовим розвитком.

Для таких дітей характерне зниження сили і стійкості, інтересу, сили волі та допитливості. Зменшується функція набуття дитиною соціального досвіду. Внаслідок цього її розвиток визначається окремими компонентами самосвідомості, що не є характерним для типового розвитку дитини. Зазвичай, це суб'єктивне, викривлене ставлення до соціальних наслідків власних проблем. У таких дітей відбувається зниження певних позитивних психологічних передумов до сприятливого соціокультурного розвитку особистості.

Особливості практики організації навчання дітей з особливими потребами в умовах КЗ «Сосницького навчально-реабілітаційного центру» (далі НРЦ) проявляються у тому, що тут на даний час отримують освітні послуги діти наступних нозологій: глухі, слабочуючі, глухі у поєднанні з розумовою відсталістю, глухі у

поєднанні з ДЦП та діти з тяжкими порушеннями мовлення. Організовано індивідуальне навчання для 3 дітей селища, що мають порушення аутичного спектру та інтелектуальні порушення.

Педагогічний колектив НРЦ протягом 2020-2021 навчального року працював над вирішенням проблемного питання «Розвиток і самореалізація особистості школяра з особливими потребами шляхом використання традиційних і інноваційних підходів до реалізації корекційно-розвивального навчання і виховання».

В НРЦ діти з особливими освітніми потребами утримуються за рахунок держави та перебувають в закладі безкоштовно і забезпечуються: п'ятиразовим повноцінним харчуванням, частково одягом, взуттям, м'якими засобами та предметами канцелярії. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківської опіки перебувають на повному державному забезпеченні.

В основу діяльності НРЦ покладено діючі законодавчі та освітні нормативні документи України та Національна доктрина розвитку освіти України.

Комунальний заклад «Сосницький навчально-реабілітаційний центр» розміщений в центрі селища Сосниця. Освітня діяльність в закладі здійснюється на українській мові. В НРЦ навчалось на початок навчального року – 83 учні, на завершення – 81 учень.

Навчання в закладі організоване до обіду, після обіду здійснюється індивідуальні та фронтальні корекційно-розвиткові заняття. На вихідні та свята діти перебувають в родинах, крім дітей, які мали дозволи на перебування в Центрі відповідних служб.

На території Центру розміщені адміністративні будівлі, навчальний та спальний корпуси, реабілітаційне відділення, приміщення де розміщені їдальня, швейна майстерня, ігрові кімнати та кімната для індивідуальних занять, приміщення столярної та слюсарної майстерень.

На подвір'ї НРЦ розміщений сучасний ігровий та спортивний майданчик, навчально-дослідна ділянка, функціонують футбольне та волейбольне поле.

Навчально-реабілітаційний центр забезпечує здобуття певного рівня освіти, допрофесійну підготовку, проводить корекційно-розвиткову роботу з дітьми з порушеннями слуху, мовлення та розумового розвитку, складними вадами розвитку. При НРЦ організовано освітній процес різних нозологій: класи для глухих дітей, класи для слабочуючих дітей, класи для дітей з тяжким порушенням мовлення, які навчаються за відповідними навчальними планами і програмами. Для 16 дітей організовано індивідуальне навчання: 6 учнів навчаються за програмою для глухих дітей, 6 учнів навчаються за програмою для дітей зі знизеним слухом, 2 учні - за програмою для дітей з інтелектуальними порушеннями, 2 учнів навчаються за програмою для дітей зі складними вадами розвитку (глухота в поєднанні з розумовою відсталістю).

Адміністрація НРЦ тісно співпрацює з батьківським комітетом, залучає до участі в роботі закладу громадські організації: обласну організацію УТОГ, благодійні фонди, приватних підприємців, шефів, меценатів та благодійників.

НРЦ керується Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про охорону дитинства», Положенням про загальноосвітній навчальний заклад, Положенням про навчально-реабілітаційний центр, Положенням про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, іншими нормативно-правовими актами в галузі освіти та охорони дитинства, власним статутом, законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національною доктриною розвитку освіти щодо забезпечення рівного доступу до якісної освіти, рекомендаціями щодо організації методичної роботи з педагогічними працівниками в дошкільних, загальноосвітніх середніх та позашкільних закладах

освіти, Положенням про методичний кабінет освітня політика в НРЦ спрямовується на пізнавальну, наукову, аналітико–управлінську та аналітико–корекційну діяльність, психодіагностичну функцію навчального процесу, на ефективність, дієвість і результативність методичної роботи в НРЦ.

Працюючи над реалізацією проблемного питання «Розвиток і самореалізація особистості школяра з особливими потребами шляхом використання традиційних та інноваційних підходів до організації та реалізації корекційно-розвивального навчання і виховання», робота колективу була спрямована на впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти Нової української школи, на формування життєвих компетентностей вихованців, на створення новітнього безпечного освітнього середовища, на використання особистісно-орієнтованих технологій, на підвищення якості та ефективності освітнього процесу, на вивчення і втілення в практику кращого педагогічного досвіду, на формування навичок функціонального мовлення у дітей з порушенням слуху та мовлення, на активізацію та стимулювання пізнавальної діяльності, розвиток емоційно-вольової сфери, набуття комунікативних навичок і вмій, навичок співпраці у дітей з розумовою відсталістю, на виховання гідних громадян України тощо.

Уся діяльність педагогів була спрямована на впровадження різноманітних прийомів, методів освітньої діяльності на всіх ступенях навчання та виховання, забезпечення прав дітей із порушеннями в розвитку на здобуття відповідного рівня дошкільної та загальної середньої освіти відповідно до їх можливостей, здібностей, з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку.

Методична, навчально–виховна робота спрямовується на ширше застосування передового зарубіжного та вітчизняного досвіду і нетрадиційних підходів, пошук оптимальних форм, удосконалення педагогічної майстерності педагогічних працівників.

Отже, важливими умовами інклюзивної освіти у Комунальному закладі «Сосницький навчально-реабілітаційний центр» є:

включення дітей та їх батьків до культурноосвітнього середовища школи, що виховує та особистісно орієнтоване. Розширення творчих контактів сімей, які виховують дітей з особливими потребами, подолання їх ізольованості й повноцінне включення в освітньо-культурне середовище НРЦ позитивно впливає на обстановку в сім'ї; осмислене розуміння соціального значення реабілітаційної духовної емпатії, що являється елементом впливу на побудову інклюзивної освіти; організація й планування індивідуального розвитку вихованців, що включають постійні корекцію і контроль з боку викладачів; пошук ресурсів забезпечення особливих потреб вихованців з особливими освітніми потребами.

Особистісне становлення таких осіб повинно бути під постійним керівництвом дорослими. Такій дитині слід постійно формувати уявлення, що її життя являється безперервним процесом вирішення соціальних задач різного ступеня складності, всі вони є підпорядкованими єдиній меті її особистісної самореалізації. Вплив педагога має бути спрямованим на засвоєння такою дитиною, можливого потенціалу для успішного повернення в соціальне життя для успішної комунікативної взаємодії, морального стану, розумової та трудової діяльності.

***

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ

Гусєва Анна Миколаївна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Останіна Н. С.

Історичне минуле являє собою джерело досвіду, який накопичений багатьма поколіннями в організації дозвіллевого часу, і, на нашу думку, елементи якого зможуть бути використані в сучасній практиці. Історичний підхід дозволяє виявити в дозвіллевій діяльності загальне, що є присутнім в усі історичні епохи, та особливе, специфічне, що характерне для кожного проміжку часу.

Так, у зарубіжних джерелах відлік пізнання явища «дозвілля» починається з Платона та Аристотеля. Платон з його естетичним баченням світу сприймав гру й дозвілля, як щось прекрасне та цінне само по собі, тому закликав жити, граючи, відповідно до властивостей своєї природи. Також він вважав, що «репертуар дозвіллевої діяльності» повинен контролюватися державою, розглядав „велике дозвілля” як соціальний інститут [3, с. 22-37]. Аристотель, визначивши мету виховання, виходив з того, що «війна існує заради миру, заняття - заради дозвілля, корисне - заради прекрасного тощо» [3, с. 27]. Звідси він і виводить головне (і для нас) педагогічне завдання – виховувати в громадян уміння користуватися дозвіллям та щастям. Погоджуємося з думкою Аристотеля - музичній освіті та іграм потрібно приділяти більше уваги.

Отже, філософи античності оцінювали дозвіллевий час, як важливий чинник вдосконалення людини. Знайомство з давньогрецькими літературними пам'ятками вдало засвідчують, що греки запровадили багато різноманітних форм проведення дозвілля для відпочинку душі від роботи. На думку Фукідіда, часи змістовно проведеного дозвілля приносили задоволення й допомагали розсіяти турботи повсякденного життя [7].

З часом, бажання проводити дозвілля в змістовному наповненні спонукало до створення умов для фізичної досконалості, спортивними заняттями, розвивальними вправами в гімнастичних школах, які пізніше перетворилися у своєрідні клуби – місце зустрічі, де збиралися філософи та вчені.

За часів Петра I, від учасників асамблеї вимагалось проведення часу у веселоощах під веселу музику та з європейськими танцями. Так, відомо Петро I сам складав програми для вистав та маскарадів і як в середньовічній Європі всі свята були наскрізь театральні. В ті часи володіння культурою значило для людини підвищення свободи в самореалізації та спілкуванні [3, с. 22-37].

Кінець XVIII – початок XIX ст. було часом розвитку гуртків, салонів. Культурному збагаченню городян сприяв у другій половині XIX ст. сприяв бібліотечної справи, захоплення книгою. На початку XX ст. розширюється мережа освітньо-дозвіллевих закладів, відкриваються: народні університети, недільні школи, народні будинки. Таким чином, у вільний час набувалися ази грамотності: розвивався напрямок пізнавальної-дозвіллевої діяльності. Популярними серед молоді стають «Клуби допитливих», «Клуби цікавих зустрічей», «Клуби з широкою пізнавальною програмою»: до відвідування та роботи цих клубів залучалися і підлітки. У клубних закладах популярною стає така форма дозвілля як «тематичний вечір».

Саме підліткові й молодіжні клуби створювалися як автономні громадянські організації та установи при місцевих органах влади, соціальних служб, освітніх закладах, релігійних організаціях [3, с. 22-37].

На розвиток культури й дозвілля поступово впливає досвід організації дозвіллевої діяльності країн зарубіжжя. У 1985 р. структурний підрозділ дозвіллевої служби при університеті Північної Айови (США) включав клуб «Табірна пригода», програма якого відзначалася новаторським характером організації дозвіллевої та рекреаційної діяльності підлітків і молоді. На поч. 90-х років сформувалися програмні функції клубу внаслідок об'єднання зусиль дозвіллевої служби, що діє на базі Військово-повітряних сил США у Чарльстоні, та клубного проекту «Табірна пригода», створено викладачами і студентами вузу [3, с. 37]. Як зазначив Д. Робсон, директор дозвіллевої служби – «молодь істотно впливає на соціально-культурний, психологічний, економічний клімат усього регіону. Ігнорування завдає чимало шкоди суспільству, потураючи тим самим агресивності й бездуховності, знеціненню моральних зв'язків, витісненню підлітків і молоді на узбіччя суспільного життя» [1, с. 63].

На поч. 90-х років виникає низка подібних до «Табірної пригоди» клубів на базах американських військових у Німеччині, Італії, Іспанії, Бельгії. У 1992 р. членами цих клубів було понад 300 тисяч дітей [1, с. 66].

Отже, система культурно-дозвіллевої діяльності сформувалася не відразу, її становлення і розвиток охоплює досить значний історичний період. Ознаки методичної діяльності почали виявлятися на поч. ХХ ст. У цей період стали створювати народні будинки. У народному будинку, як правило, працювали самодіяльні гуртки, проводилися концерти. Паралельно великий інтерес викликає театральне мистецтво. Із стародавніх часів існували місця офіційного проведення дозвілля – священні і обрядові. Причому обряди, пов'язані саме з молоддю, займали значне місце. В античній Греції з'явилися театри, стадіони, гімназії, бібліотеки, храми. В цей же період з'являються і перші багатофункціональні центри, які включали приміщення для масажу і бань, басейнів, спортивних арен, бібліотек, садів, кімнат ділових зустрічей: все це світу подарувала антична культура.

Початок ХХ ст. – це період, коли відбулися бурхливі політичні і соціальні зміни. У цих умовах відокремлюються поняття молодіжної політики та молодіжної культури, молодіжного дозвілля. Слідом за багатофункціональними дозвіллевими комплексами створюються окремо комплекси дозвілля для молоді. Створення молодіжних центрів – це явище соціального розвитку, і така тенденція знаходить висвітлення як на практиці, так і в теорії, як у нашій країні, так і за кордоном.

Таким чином, в кін. ХХ ст.– поч. ХХІ ст. життя висунуло багато інновацій у розвитку дозвілля, дозвіллевої діяльності. На підставі проведеного дослідження, ми бачимо, що історія дозвілля є багатою спадщиною теоретичних пошуків і практичного досвіду з організації різних форм дозвіллевої діяльності, методики їх проведення, організації спільної творчої діяльності навчальних закладів та закладів дозвілля.

Література

- 1 Цвірова Т. Роль позашкільних закладів у процесі виховання дітей та підлітків: сторінки історії та сучасність. *Рідна школа*. 2002. № 10.
2. Яременко Н. Дозвіллезнавство: навч. посіб. Фастів: Поліфаст, 2007. 460 с.
3. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Дозвіллезнавство: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
4. Петрова І. Дозвілля в зарубіжних країнах: підручник. Київ: Кондор, 2005. 408 с.
5. Безпалько О. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
6. Воловик А., Воловик В. Педагогіка дозвілля: підручник. Харків: ХДАК, 1999. 332 с.
7. Скржинська М. ФУКІДІД, давньогрецький історик і полководець / Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2013. 688 с.

***

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЛЮДЬМ ПОХИЛОГО ВІКУ

Данько Дарина Вікторівна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Хлеб'юк С. Р.

Постійне удосконалення системи надання соціальних послуг в Україні здійснює вплив на організацію соціальної роботи для людей похилого віку. Соціальна робота з людьми похилого віку розглядається як комплекс різноманітних заходів економічного, правового, освітнього, медичного спрямування, які передбачають підтримку належного рівня життєдіяльності людей літнього віку

Можливість розвивати та практикувати нові форми роботи, за допомогою яких можна розкрити особистісний та творчий потенціал осіб похилого віку, сприяє активному включенню даної категорії в суспільну діяльність. Тому актуального розгляду набуває питання щодо впровадження інноваційних підходів у роботі з особами похилого віку.

Значну увагу питанням організації соціальної допомоги людям похилого віку приділяли ряд зарубіжних та вітчизняних науковців. Зокрема, такі дослідники, як Т. Козлова, Т. Семигіна, Б. Усманов та Є. Холостова зосереджували свою діяльність на пошуку оптимізації форм і методів організації соціальної роботи з особами похилого віку. Н. Бондаренко, І. Іванова та В. Синьова розглядали мультидисциплінарний підхід й особливості його реалізації в соціальній роботі з людьми похилого віку. Однак, невирішеним залишається питання аналізу інноваційних підходів соціальної роботи з особами похилого віку.

Надання якісної та дієвої соціальної допомоги особам похилого віку залежить від пошуку, розробки та впровадження інноваційних підходів у соціальній сфері.

Соціальними інноваціями вважається впровадження новітніх практик у соціальне обслуговування людей похилого віку, які спрямовані на оптимальне задоволення їх потреб з подальшою перспективою внесення позитивних змін в соціальну роботу з даною категорією населення.

Класифікація соціальних інновацій відбувається за різними властивостями.

Б. Усманов класифікує інноваційні підходи у соціальній роботі за наступними ознаками:

- за сферами громадського життя (пенсійне забезпечення, соціальне обслуговування, зайнятість населення, охорона праці, медичне обслуговування, сфера освіти та ін.);

- за предметним змістом (поділяються на продуктивні сфери послуг, технологічні та інноваційні);

- за масштабами використання (одиничні, які зосереджені в межах одного об'єкта та багатоаспектні, які використовуються на кількох об'єктах соціальної роботи);

- за рівнем змін (індивідуальні, організаційні та колективні) [1].

Однім із інноваційних підходів надання соціальної допомоги людям похилого віку, які допомагають реалізувати свій потенціал, стало створення та реалізація соціальних проєктів. Головна мета яких полягає у підтримці та покращенні життя особам даної категорії.

Так у 2019 р. було реалізовано Проєкт «Активний «срібний вік» у місті Києві (The elderly active in the city Kyiv). Цей проєкт мав навчально-просвітницький та інформаційний характер. Він був реалізований за сприяння Київської міської цільової програми «Соціальне партнерство» на 2019-2021 роки виконавчого органу Київської

міської ради (Київської міської адміністрації). Головною метою даного впровадження було активне включення людей літнього віку в життєдіяльність громади у місті Київ. Реалізатори проєкту спрямовували свої зусилля та навички на подолання відчуження та самотності осіб поважного віку, створили додаткові можливості постійного залучення громадян до суспільно корисної діяльності міста.

У рамках даного провадження відбувалося навчання інклюзивних практик соціальних фахівців та спеціалістів соціальних служб в межах міста. Здійснювалися підготовки систем швидкісного реагування на екстрені ситуації, які відбуваються в соціальній сфер громади. Було реалізовано гендерні принципи для надання соціальних послуг людям похилого віку в межах міста. Під час реалізації проєкту було проведено експертну нараду Активний «срібний вік» в місті Києві-на шляху до високих стандартів надання соціальних послуг. Презентовано Аналітичний звіт Активний «срібний вік» в місті Києві. Проєкт дав змогу забезпечити взаємодію двох секторів, а саме: громадського та державного. Завдяки його реалізації, створюються ініціативні групи осіб похилого віку, які діють на засадах принципу «рівний рівному», а також розвивається волонтерський рух.

У 2020 р. було ініційовано та впроваджено Проєкт «Збережемо активний «срібний вік» в місті Києві (Let's keep the elderly active in the city Kyiv). Київська міська цільова програма «Соціальне партнерство» на 2019 – 2021 роки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської адміністрації) підтримала реалізацію даного впровадження. Також реалізація відбувалася в рамках гуманітарної ініціативи «Людяність і взаємодопомога» Міжнародного Фонду «Відродження» та Європейського Союзу. Головною метою виступає введення в наявні програми місцевого рівня соціальної допомоги людям похилого віку кращих практик, які враховують гендерний вплив та подолання наслідків Covid-19. У межах реалізації відбулася розробка навчальних матеріалів для осіб поважного віку. Здійснювалася підготовка ефективних соціально-функціональних моделей медичного та соціального спрямування, а також психологічної підтримки осіб похилого віку. Працівники медичних сфер та представники цільових груп у рамках проєкту були забезпечені всіма необхідними засобами гігієни та індивідуального захисту. Також було ініційовано розвиток волонтерського руху, який підтримував запровадження діяльнісних груп взаємодопомоги, дотримуючись принципу «обмін досвіду поколінь» та активної участі у процесах прийняття рішень представників цільових груп.

Проєкт «Активний «срібний вік» в м. Києві в умовах пандемії COVID-19» (The elderly active in the city Kyiv of the COVID-19 pandemic), який почав реалізовуватися в 2021 році, носить також інформаційний та соціально-просвітницький характер з організації новітніх форм надання соціальної підтримки особам поважного віку. Проєкт реалізувався в межах підтримки Київської міської цільової програми «Соціальне партнерство» на 2019-2021 роки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації). Головною метою даного впровадження виступає перевірка та підтвердження реалізованих програм й ініціатив громадських організацій та влади щодо забезпечення інноваційними послугами осіб похилого віку під час пандемії COVID-19, надання соціальних послуг та запровадження інновацій у діяльність. За реалізації проєкту було розширено коло волонтерських організацій, а також залучено представників соціально-відповідального бізнесу задля постійного обміну досвідом [2].

Завдяки інтеграції нашої країни до Євросоюзу дані проєкти стимулюють запровадженню інновацій у соціальній роботі з особами похилого віку. Здійснюється підтримка даної категорії населення та впроваджуються нові підходи щодо надання ефективної допомоги.

Отже, соціальний захист населення є невід'ємною складовою кожної держави, особливо, якщо країна прагне відповідати європейським стандартам. Завдяки

інноваційним впровадженням у соціальну роботу, люди похилого віку активно включаються в суспільну діяльність громади, розвивають свій внутрішній потенціал. Розвиток та освоєння нових форм роботи з особами літнього віку дає можливість розкривати їх особистісний потенціал та покращувати стан соціальної роботи в нашій країні.

Література

1. Кравченко М. Інновації державної політики у сфері соціального захисту населення України. *Збірник наукових праць «Ефективність державного управління»*. 2014. № 40. С. 101-108.

2. Реалізовані проєкти [Електронний ресурс]. Бюро соціальних та політичних розробок: офіційний веб-портал. URL: <https://bureau.in.ua/index.php/proekty>

***

КОМАНДИРСЬКА ПЕДАГОГІКА АНТОНА МАКАРЕНКА: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Євлевський Олександр Васильович
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені
Т. Г. Шевченка, м. Чернігів
Науковий керівник – д-р пед. наук,
проф. Грищенко С. В.

«Соціалізація – це надзавдання, мета соціальної педагогіки» [4, с. 44]. Ці слова фундаторки соціальної педагогіки і соціальної роботи в Україні А. Капської цілком відповідають педагогічній діяльності Антона Семеновича Макаренка. Видатний педагог ХХ століття створив власну систему виховання молоді. За 12 років самовідданої педагогічної праці виховував близько 2500 тисяч хлопців і дівчат, які всі без винятку пишалися тим, що були вихованцями видатного педагога. Слід відмітити, що вся педагогічна діяльність А. Макаренка відбулась на теренах України, на території сучасних Полтавської і Харківської областей.

Постає питання, чому постать А. Макаренка приваблива в наш час, хоча радянська епоха 20-30-х років ХХ століття й згадується в наукових працях вітчизняних вчених. Чи можна використовувати його досвід колективного виховання в наш час?

Спробуємо розібратися. Спадщина А. Макаренка є предметом постійної уваги вітчизняних і закордонних спеціалістів педагогічної теорії і практики.

Широке коло питань, які оцінюють діяльність та аналізують педагогічні погляди педагога, висвітлено у працях зарубіжних (Л. Гриценко, І. Іванова, В. Кумаріна, А. Левіна, Г. Хілліга, Л. Фрезе, А. Фролова) та вітчизняних вчених (Н. Абашкіної, Н. Дічек, І. Зязюна, І. Кривоноса, В. Моргуна, М. Ніжинського, Н. Ничкало, М. Окси, М. Євтуха, М. Ярмаченка).

Вважаємо, що питання учнівського самоуправління, командирської педагогіка А. Макаренка висвітлені недостатньо. Цю проблему досліджували А. Бондаренко, К. Ващенко, Ю. Колос, М. Пашко.

Безперечно, А. Макаренко – обдарована і харизматична особистість, який був впевнений, що створена їм педагогічна система допоможе вирішити проблему ресоціалізації безпритульних, малолітніх правопорушників, які потрапляли в педагогічні заклади, які він очолював.

В дуже важкий голодний період наприкінці 1920 р. молодий, але вже досвідчений педагог очолив дитячу колонію с. Ковалівка під Полтавою. Долаючи труднощі організації життєдіяльності, разом з невеликої кількістю персоналу вже через півроку А. Макаренко напрацьовує власну систему виховання [3, с. 12].

У своєму літературному творі «Педагогічна поема», повністю написаному на реальних подіях колонії імені М. Горького, один з розділів він так і назвав

«Командирська педагогіка».

Сутність командирської педагогіки А. Макаренка – створення загонів, замість класів, як в звичайній школі, на чолі з командиром з числа колоністів. Як відмічав сам А. Макаренко [2, с. 179], він «спостерігав, як повертаючись з заготовлі дров група відібраних для цього колоністів повна молодого задору грала у партизанські зағони, бо деякі з них реально були учасниками громадянської війни, обирали собі отамана, з гумором приводили до начальника колонії «полонених». Підхопивши цю ідею, А. Макаренко запропонував старшого називати не отаманом, а командиром. Поступово всі вихованці були поділені на зағони по 8-12 дітей. Були визначені обов'язки командирів, яких спочатку призначав сам А. Макаренко, а вже потім, коли запрацювало самоуправління колоністів, ця функція перейшла до ради командирів і вищого органу – загальних зборів, які збиралися практично кожного вечора після вечері. Колективною традицією стало те, що командир не має ніяких привілеїв перед іншими вихованцями.

Нововведенням, яке А. Макаренко запровадив у діяльність органів самоврядування в цій установі, стали зведені зағони. На відміну від постійних загонів, які складали каркас колективу, «зведені зағони були тимчасовими, створювалися на термін, який не перевищував тижня, для виконання певного завдання. Після завершення робіт командир зведеного зағону переходив до іншого зағону його рядовим учасником» [2, с. 54]. Завдяки такій системі, – стверджував А. Макаренко, – «більшість колоністів брало участь не лише у робочій функції, а й у функції організаторській. Це було дуже важливо і було якраз те, що треба для виховання» [2, с. 202–203]. Він вважав створення зведених загонів основою всієї його педагогічної системи.

За короткий термін переважна більшість колоністів побувала в ролі командирів. В колонії навіть вівся облік участі колоністів в командирській роботі. В кожному зағоні з'являлись активні, відповідальні колоністи, спроможні виконувати складні завдання. А. Макаренко називав це активом і дуже пишався цим винаходом. Колоніст вчився і підкорятися і набував організаторські навички, що сприяло його високому рівню соціалізації.

Постає питання, чи можна використовувати окреслений новаторський досвід в наш час? Безперечно сучасні умови дуже відрізняються від того що було у 20-30-ті роки минулого століття. Ми живемо в епоху он-лайн навчання, під великим впливом соціальних мереж. Безперечно, копіювати систему А. Макаренка в повному обсязі немає сенсу.

Але для закладів інтернатного типу, особливо ліцеїв військової спрямованості, можна взяти питання ліцейського самоврядування через роботу ради сержантів, та практику стажування ліцеїстів на посадах молодших командирів, а головне привабливий досвід А. Макаренка надихає шукати нові шляхи щодо розвитку дитячого самоуправління, подальшої соціалізації молоді.

Отже, командирська педагогіка – дитяче самоуправління в педагогічній системі А. Макаренка заслуговує ретельного вивчення й впровадження в повсякденне життя. Новаторський досвід А. Макаренка краще підходить до освітніх закладів інтернатного типу, особливо ліцеїв військової спрямованості, і у теперішній час залишається актуальним завдання соціалізації молоді, які успішно вирішував Антон Макаренко.

Література

1. Ващенко К. Педагогічна система А. Макаренка: досвід організації дитячого самоврядування. *Історія педагогіки в особах*. № 2 (2011).
2. Макаренко А. С. Педагогическая поэма. Київ: «Веселка». 1986. 351 с.
3. Антон Макаренко: Харківська трудова колонія ім. М. Горького (в документах і матеріалах 1926 – 1928 рр.). / Авт.-укл.: І. Ф. Кривонос, Н. М. Тарасевич, А. В.

Ткаченко. За ред. дійсного члена АПН України І. А. Зязюна. Київ: Педагогічна думка, 2008. 352 с.

4. Соціалізація особистості – надзавдання соціальної педагогіки. *Соціальна педагогіка*: підручник. / За ред. А. Й. Капської. Київ: ЦУЛ, 2011. 256 с.

***

ПРО СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКОГО СЬОГОДЕННЯ

Закатова Діана В'ячеславівна

Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені
Т. Г. Шевченка, м. Чернігів
Науковий керівник – д-р пед. наук
Зайченко Н. І.

Проблема соціального виховання є надзвичайно складною проблемою, як педагогічною, так і суспільною. З одного боку, соціальне виховання потребує виховних зусиль усіх соціальних груп, участі різних суб'єктів суспільства, з іншого – соціальне виховання має здійснюватися під цілеспрямованим проводом професійних педагогів, котрі добре розуміють, яким чином успішно реалізується виховний процес особистості. В умовах українського сьогодення, коли велична країна зіткнулася з низкою складнощів, зокрема, з воєнними бідами та нещастями, проблема соціального виховання значно загострилася. Будь-кому страшно знаходитися під постійними артилерійськими обстрілами та бомбардуваннями, а на дітей цей жах накладає відбиток на все життя. Матеріальні соціально-економічні і духовні психологічні негаразди ускладнюють успішність соціалізації сучасної молоді.

Соціальні педагоги наразі стикаються з такими суперечностями у виховній роботі, як:

- невідповідність виховних методів нормам або очікуванням навколишнього соціального середовища;
- поєднання застарілих методів і прийомів соціального виховання з новими, що уповільнює та ускладнює соціальне виховання дітей і молоді;
- зниження рівня соціальної активності та наснаги з боку дітей та молоді, а також часто – і самих педагогів;
- відсутність соціально-позитивної мотивації у людини, що призводить до депресії та невпевненості;
- негативний вплив медіа на психіку й мислення особистості.

У науковій літературі проблема соціального виховання вивчалася такими українськими вченими-педагогами, як І. Зверєва, І. Бех, Н. Чернуха, О. Гук, О. Беспалько, М. Богомолова, Л. Штефан, І. Пеша, Л. Завацька, Т. Янченко, Л. Рень, Л. Цибулько та ін.

За твердженням видатного українського науковця І. Беха: «Соціальне виховання – непересічне явище у системі «суспільство – людина»: явище у першу чергу світоглядне, яке втілюється у відповідну систему окультурення молоді, звичайно у межах його розуміння за делегованими йому цілями і засобами їх досягнення. Важливо враховувати, що цілі й засоби, які репрезентують процес окультурення, тобто входження суб'єкта в культуру суспільства, мають історичний сенс, відповідають певній епосі розвитку людства, не є сталою у часі величиною» [1, с. 4].

Соціальне виховання є обов'язковим складником процесу соціалізації особистості. Воно сприяє розвиненню соціальної істотності особистості шляхом включення її у різні види суспільних відносин та суспільно корисної діяльності, шляхом інтеграції її до інформаційно-комунікаційного простору соціуму. У сучасних модернізованих суспільствах існує ціла система соціальних інститутів – історично сформованих стійких форм спільної діяльності членів суспільства по використанню громадських ресурсів для задоволення тих чи інших соціальних потреб (економічні,

політичні, культурні, релігійні та ін.). Виховання як соціальний інститут виникло для організації відносно контрольованої соціалізації членів суспільства, для трансляції культури і соціальних норм, а в цілому – для створення умов задоволення соціальної потреби – осмисленого зрощування членів суспільства.

Кожен процес, який відбувається в суспільстві, має мету. Основною метою соціального виховання є формування здатності особистості до активного функціонування в конкретній соціальній ситуації при забезпеченні її повноцінного розвитку як неповторної людської індивідуальності. Завдяки соціальному вихованню досягається успішна соціалізованість членів суспільства, яка передбачає баланс адаптації людини до соціуму з його зв'язками й відносинами та відособлення від нього.

Як зазначають українські науковці Н. Чернуха і О. Гук, соціальне виховання сьогодні є важливим для України, бо від його успішності залежить майбутнє українського суспільства. «Молода людина – це особистість, а особистість – це результат соціального становлення індивіда шляхом подолання труднощів і накопичення власного життєвого досвіду. Вроджена геніальність автоматично не гарантує того, що людина стане великою особистістю. Вирішальну роль відіграє соціальне середовище, в яке потрапляє людина після народження. Особистість – це поєднання індивідуальних особливостей і виконуваних нею соціальних функцій, особлива якість, отримана індивідом завдяки суспільним відносинам. Відтак, між розвитком особистості і суспільством існує пряма залежність. Відповідно, соціальне виховання є важливим і суттєвим сегментом життєдіяльності індивіда», – наголошують учені [2, с. 154].

У практичній площині соціальне виховання реалізується для конкретної особистості через організований освітній процес (формальна та інформальна освіта), набуття соціального досвіду в різних малих та великих групах (неформальна освіта, спілкування з ровесниками тощо), формування індивідуального екзистенційного досвіду соціальних інстинктів, потреб та інтересів.

На погляд дослідниці Г. Лещук, соціальне виховання не можна розглядати як процес, що здійснюється виключно в інтересах суспільства і держави. З одного боку, воно покликане регулювати соціальну поведінку людини у відповідності з прийнятими нормами, з іншого – сприяти розвитку особистості, створюючи умови для її адаптації в соціумі. Інакше кажучи, призначення соціального виховання – у забезпеченні гармонії взаємовідносин особистості та суспільства. Соціальне виховання є цілеспрямованою діяльністю з метою розвитку особистості, засвоєння нею системи соціальних знань і цінностей, соціального досвіду і норм соціальної поведінки. В його здійсненні бере участь не тільки школа, а й інші інститути соціалізації: сім'я, освіта, культура, релігія [3, с. 91].

Складність соціального виховання в умовах українського сьогодення пояснюється і тим, що духовно-ціннісні опори сучасного соціуму розхитані. Спостерігається розгубленість молоді у виборі особистого життєвого шляху, відчуження особистості від солідарної колективної діяльності, замкненість у мікросоціальному колі суспільної взаємодії.

Суспільні зміни, яких зазнало людство на межі II і III тисячоліть, позначились антропологічною й духовною кризою. Проблема людини, її можливостей відповідати на виклики часу, протистояти хаотично змінній соціальній реальності, перетворюючи її, вимагає визнання більш складної порівняно з досвідом попередніх поколінь архітекtonіки суспільно-людських взаємин, зміни ціннісних ставлень до світу, витворення на засадах соціального гуманізму перспективних стратегій соціального виховання, які б утілювали гуманістичні прагнення досягнення соціальної рівноваги, духовно-ціннісні доміанти співіснування людей у соціумі [4, с. 239].

Таким чином, проблема соціального виховання для теперішнього українського суспільства має кілька аспектів і вимагає задля свого розв'язання науково-дослідницького пошуку та вироблення прагматичних суспільно-політичних рішень. Соціальне виховання є складною, багатогранною частиною педагогічного світу, яка, на мою думку, ще недостатньо досліджена, проте дуже цікава та актуальна для вивчення.

Література

1. Бех І. Д. Соціальне виховання: від витоків до сучасного контексту. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 24(1). С. 3–8.
2. Чернуха Н. М., Гук О. Ф. Соціальне виховання у сучасному українському соціумі: реалії, досвід, перспективи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 24(1). С. 153–158.
3. Лещук Г. В. Соціальне виховання як соціально-педагогічна категорія. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2011. Вип. 22. С. 90–92.
4. Зайченко Н. І. Ціннісні аспекти соціального виховання в іспанській педагогічній думці першої третини ХХ ст. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 80(3). С. 238–243.

***

СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ-СИРИТ В УМОВАХ ЗВО

Закревська Анжела Валеріївна

Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя

Наукові керівники – канд. соц. наук, доц. Кузьмін В. В.; викл. Кузьміна М. О.

Розробники моделі соціальної адаптації до самостійного життя в громаді дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вважають, що вихованцям у межах моделі мають бути забезпечені: можливості здобуття знань про безпечну поведінку, здоровий спосіб життя; права, можливості отримання допомоги щодо представництва інтересів у різних закладах, установах; можливість побудови та підтримання родинних стосунків; можливість вирішення кризових ситуацій; а також додатково: здобуття (або вдосконалення) навичок вирішення побутових проблем, пов'язаних із самообслуговуванням, веденням домашнього господарства, спілкуванням; отримання психологічної допомоги, допомоги в працевлаштуванні та матеріальної підтримки тощо [1, с. 110-111].

Виходячи із соціально-психологічної характеристики проблем студентів-сиріт, можна виділити такі модельні періоди соціалізації (як і було запропоновано у вищезазначених моделях і технологіях) [5]:

- адаптаційний (від вступу до ЗВО до закінчення I курсу);
- основний (найбільш тривалий – II-IV курси);
- завершальний (останній курс навчання у ЗВО).

Під час першого – адаптаційного – періоду студент-сирота є об'єктом соціальної взаємодії та виступає учасником соціальних відносин. Соціальна взаємодія студента-сироти зі своєю новою малою соціальною групою включає в себе встановлення емоційного контакту із сусідами по кімнаті в студентському гуртожитку, одноклассниками тощо (що передбачає активізацію діяльності агентів соціалізації, розвиток соціалізаційного потенціалу студентів-сиріт у всіх сферах життєдіяльності). Додатково студентам необхідно налагодити контакти із викладачами, співробітниками гуртожитків та ЗВО у цілому. Також відбувається деяка перебудова свідомості сиріт щодо особливостей навчального процесу у ЗВО, який суттєво відрізняється від

попередніх навчальних закладів. Зміна соціального оточення після вступу приводить до часткової втрати соціальних контактів з колишніми агентами соціалізації. За умов наявності значного соціалізаційного потенціалу в окремих студентів-сиріт можливий і більш ранній перехід між цими періодами.

Бар'єрами соціалізації сиріт, особливо на початковому етапі, є неправильний вибір спеціальності, слабкі знання, отримані від загальноосвітніх навчальних закладів, слабе усвідомлення власних перспектив, негативний вплив колишнього оточення, особисті лінощі та негативний соціальний досвід сиріт у минулому. Також із часом виявляються схильності до різних форм девіантної поведінки, що є впливом колишнього виховання, сирітських девіацій, які зумовлюються в межах їх генетичної програми.

Другий період – основний, найбільш тривалий, відповідає навчанню на II–IV курсах. У цьому періоді студент-сирота перебуває зазвичай тоді, коли він успішно адаптувався до нових умов навчання, проживання, не має академічних заборгованостей, а тому може приступати до нового навчального року та наступного періоду в своєму житті.

Третій період є завершальним (відповідає останньому курсу навчання у ЗВО, його ще можна називати «підготовкою до виходу із ЗВО»). У цьому періоді студент-сирота зазвичай перебуває лише тоді, коли він успішно пройшов попередні періоди соціалізації, має позитивні відгуки з боку адміністрації факультету, структурних підрозділів ЗВО та бачить сенс у здобутті повної вищої освіти.

Важливим фактором соціалізації на останніх етапах навчання є якісне проходження студентом практик, які передбачені навчальними програмами й дають змогу більш детально ознайомитись із реальним ринком праці.

Надзвичайно важливим критерієм у цьому періоді є наявність «значущого іншого» (колишнього опікуна (піклувальника), колишнього вчителя, завуча, вихователя), який би був джерелом соціальної підтримки, натхнення, емоційного розвантаження [2].

Відповідно до поставлених нами завдань визначимо методи їх досягнень, а саме: анкетування, індивідуальна бесіда, тестування, консультування із залученням фахівців (куратори академічних груп, заступники декана з виховної роботи, юрисконсульти, психологи тощо).

Зрозуміло, що ці методи будуть використовувати практичні працівники. Так, анкетування являє собою надання відповідей на чіткі запитання, поставлені в анкеті. Як і будь-яке інше, це анкетування ґрунтується на думці, що студент-сирота відверто відповідає на запитання. З анкети можна отримати діагностичну інформацію про соціальне становище, рівень освіти, поінформованість особи щодо певних прав, особливості поведінки, плани на майбутнє. Тобто, це анкетування більш схоже на заповнення аплікаційної форми, з якої посадовці будуть отримувати основну інформацію щодо місць попереднього виховання, основних контактів студента тощо [4].

Під індивідуальною бесідою будемо розуміти такий метод дослідження, що організовується з метою вивчення індивідуальних особливостей, які анкетуванням виявити важко, наприклад, емоційно-вольову сферу студента.

Під час оформлення основних моментів можливе постійне користування таким методом, як консультування, під яким розуміється вид діяльності, що застосовують, як правило, фахівці щодо поставлених запитань чи існуючої проблематики. Найактуальнішими є запитання соціального та юридичного характеру, організації навчального процесу, спортивно-масової й науково-дослідної роботи. У студентів-сиріт, які мають проблеми з навчанням та вади фізичного розвитку, частіше виникають консультативні запитання щодо складання академічних заборгованостей – від можливості перескладання до термінів на додаткове опрацювання навчальних

матеріалів. При проведенні подібних консультацій дуже важлива присутність на них, крім студентів I курсу, студентів-сиріт старших курсів навчання, оскільки це дасть змогу студентам-новачкам проинятися довірою до думки «старших товаришів» і більш ефективно вирішувати відповідні проблеми.

Очевидно, основними виконавцями головних завдань моделі є такі агенти соціалізації: студент-сирота; комісія соціального захисту профспілки студентів (студентського самоврядування); сім'я опікунів (піклувальників), колишні вихователі; соціальний працівник, соціальна служба; психолог, психологічна служба ЗВО; адміністрація факультету, ЗВО; орган охорони здоров'я, лікарні за місцем проживання; відділ опіки та піклування, органи державної влади та місцевого самоврядування.

За умови повного дотримання завдань моделі ми отримуємо соціалізовану особистість колишнього студента-сироти, здатного до включення в сучасний ринок праці, сімейне оточення, доросле життя, здатного до соціальної адаптації тощо.

Сучасний стан соціалізації сиріт у ЗВО є таким, що потребує значної корекції, у навчальних закладах проводиться робота із сиротами без відповідного методичного наповнення.

Проблемність соціалізації зумовлена цілим комплексом чинників: фактична втрата інституту кураторства у ЗВО; особистісні проблеми цієї специфічної соціальної групи (особисті лінощі сиріт, безвідповідальність, наявність утриманських поглядів, погіршений стан здоров'я тощо); проблеми адаптації сиріт до навчального закладу, студентського гуртожитку, академічної групи, нового міста; проблема з отриманням житла після завершення навчання, невміння розподіляти власні кошти, які вони отримують у ЗВО. Усе це створює сукупність факторів, за якими можна визначити нестабільність, нестійкість загальної картини соціалізації сиріт у ЗВО.

Література

1. Інноваційні моделі соціальних послуг: проекти Українського фонду соціальних інвестицій. В 2 т. Т. 2 / за ред. Н. М. Шкуратової. Київ: ЛДЛ, 2007. 159 с.

2. Карелова О. Л. Социальные проблемы сиротства. Моделирование путей решения. *Управление социальными процессами в условиях модернизации России: теория и практика: материалы IX Афанасьевских чтений* / под ред. проф. О. А. Уржа. М.: РГСУ, 2011. С. 214–217.

3. Кузьмін В.В. Моделювання соціалізації студентів-сиріт у ВНЗ. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики: зб. наук. пр.* / редкол.: Д.М. Ядранський (голов. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2011. Вип. 51. С. 181–189.

4. Кузьмін В.В., Закревська А.В., Махніборода Д.О. Соціальний механізм адаптації студентів-сиріт до навчання у закладах вищої освіти. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики: зб. наук. пр.* Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 87. С. 108–117.

5. Кузьмін В.В. Соціологічна характеристика студентів-сиріт, як окремої соціальної групи у ВНЗ. *Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах* / гол. ред. С. А. Квітка. Д.: Грані, 2012. Вип. 2 (82). С. 113–118.

***

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СІМ'ЯМИ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Іванченко Юлія Вячеславівна

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка,
м. Суми

Науковий керівник – викл. Знобей О. В.

Соціально-педагогічна допомога сім'ї, яка виховує дитину з особливими потребами – це сімейно-центрована практика, що спрямована на соціалізацію дитини. Основними концептуальними принципами соціально-педагогічної роботи з

такими родинами є єдність дій сімей і соціальних інститутів у процесі соціалізації дитини; активізація ролі батьків, їх навчання і включення в процес соціально-педагогічної діяльності.

Організація соціально-педагогічної роботи з сім'єю, що виховує дитину з відхиленнями в розвитку, передбачає кілька етапів.

На початковому етапі відбувається діагностика мікросоціуму і виховного потенціалу родини. Цей етап роботи соціального педагога можна назвати діагностико-конструктивним, тому що він полягає в аналізі основних проблем і проектуванні соціально-педагогічного процесу в сім'ї, доборі специфічних засобів і методів реабілітації відповідно до загальних цілей виховання. До того ж, має використовуватись комплексний підхід, що інтегрує два напрямки у вивченні сім'ї: врахування характеристик сім'ї як групи і як соціального інституту [1].

Для соціального педагога можуть бути важливими такі структурні характеристики сім'ї: наявність шлюбного партнерства (повна, формальна повна, неповна сім'я); стадія життєвого циклу сім'ї (молода, зріла, похилого віку); порядок вступу у шлюб (первинний, вторинний); кількість дітей (багатодітна, малодітна сім'я). Серед функціональних характеристик сімей, які мають дітей з особливими потребами, найбільш істотними для соціального педагога є такі: матеріальний стан (забезпечення) сім'ї; психологічний клімат сім'ї; загальна культура сім'ї; реабілітаційна культура сім'ї; реабілітаційна активність сім'ї; ставлення до патології дитини [2, с. 158].

Для визначення стану психологічного клімату сім'ї соціальний педагог може використати відкрите і приховане спостереження, тести-методики (опитувальники різного типу), тести, що передбачають вивчення міжособистісних стосунків членів сім'ї, а також результати обстеження, проведеного іншими спеціалістами, що дає змогу зіставляти різні оцінки і робити об'єктивні та достовірні висновки.

Основна мета діяльності соціального педагога на початковому етапі – формування в батьків адекватних уявлень про структуру порушень психофізичного розвитку дитини і про можливості її освіти та соціалізації. Для вирішення цього завдання виконуються такі види діяльності: індивідуальна співбесіда (інтерв'ювання) з кожним дорослим членом родини, визначення члена родини, здатного здійснювати головну функцію при організації реабілітаційного процесу; участь члена родини – організатора реабілітаційного процесу в всіх видах діагностичного обстеження, що проводиться на базі психолого-медико-педагогічної консультації, психолого-педагогічного, медико-соціального центру чи в умовах родини; аналіз разом із усіма членами родини результатів обстеження, виявлення основних проблем, специфічних особливостей дитини; складання індивідуальної програми корекційно-педагогічної роботи з дитиною в умовах родини.

Наступний етап роботи – організаційний. Він полягає в конструктивній діяльності, включаючи різноманітні форми педагогічної анімації при організації сімейно-побутової праці, освітніх заходів, дозвілля і передбачає проектування корекційно-педагогічного процесу в умовах родини, добір засобів і методів роботи, організацію педагогічного середовища в родині, конструювання системи навчальної взаємодії дорослого і дитини [1].

На цьому етапі вирішуються такі завдання: навчання батьків специфічних способів і прийомів роботи з дитиною на основі індивідуальної програми; активізація участі одного з членів родини як організатора реабілітації; добір дидактичного матеріалу для спеціальних занять, виготовлення наочних приладів, пристосувань; відпрацьовування організаційних форм роботи, умов навчання; налагодження стилю сімейного спілкування.

На організаційному етапі проводяться спеціальні заняття, ігри, відпрацьовуються різноманітні режимні моменти, побутова праця, дозвілля тощо.

Через усі види цих заходів проходять такі форми спільної з дитиною діяльності, які згодом допоможуть сформувати основні навички й уміння, що розширюють діапазон можливостей, доступних дітям різного віку. Це навички спілкування, навички загальної і тонкої моторики, навички сенсорного (почуттєвого) пізнання світу, культурно-гігієнічні навички, навички самообслуговування, мовні і соціальні навички.

Робота соціального педагога на організаційному етапі включає добір матеріалу, спільне з батьками вивчення методик тестування відповідно до основних напрямів індивідуальної програми розвитку дитини, демонстрацію батькам основних прийомів.

Найважливішою особливістю цього етапу є спільне планування різних сімейних заходів відповідно до індивідуальної програми дитини і позначених в ній завдань розвитку на визначений період.

Заключний етап соціально-педагогічної діяльності в умовах сім'ї – комунікативний. Він припускає допомогу у встановленні оптимальних взаємин між батьками, дітьми, іншими членами родини у сфері найближчого оточення. Цей етап має вирішальне значення для нормалізації психологічного клімату в родині, послаблення емоційної напруженості, реконструкції батьківських позицій у процесі педагогічної діяльності. Він сприяє становленню нових форм взаємодії з дитиною, що має відхилення в розвитку, засвоєнню специфічних засобів спілкування. Робота фахівця в родині в цей період має яскраво виражену корекційну і психотерапевтичну спрямованість. Адже саме родина є головним джерелом формування всієї системи спілкування та розвитку соціально значимих навичок у дитини, яка має відхилення в розвитку. Це пояснюється високим ступенем залежності нетипової дитини від членів родини й особливою роллю родини у формуванні соціальних стереотипів її поведінки [1].

Основними завданнями комунікативного етапу є: розширення арсеналу засобів при здійсненні комунікативної діяльності завдяки використанню специфічних способів спілкування (емпатії, жестової мови тощо); формування інноваційних форм взаємодії з дитиною (сеанси емоційно-розвивальної предметно-ігрової взаємодії тощо); формування виховних навичок у батьків.

У ході реалізації комунікативного етапу ефективно застосування таких методів, як індивідуальні бесіди з дорослими членами родини, базовані на емоційних контактах, спільному вирішенні проблемних ситуацій. У результаті індивідуальної роботи з батьками необхідно виробити загальну позицію в нормалізації сімейних відносин, визначити причини порушень батьківської поведінки, знайти оптимальні шляхи виходу з проблемних ситуацій.

Основними критеріями ефективності соціально-педагогічної роботи на комунікативному етапі можна вважати стійкість психоемоційного стану дитини і батьків; рівень сформованості спільної діяльності; рівень розвитку навичок спілкування.

Отже, лише за умови цілеспрямованої системної соціально-педагогічної діяльності в умовах сім'ї, можливим є не тільки підвищення рівня розвитку дитини та її соціальної активності, але й нівелювання негативних переживань батьків, формування оптимістичних установок стосовно майбутнього дітей з функціональними обмеженнями та їхніх сімей.

Література

1. Закусило О.Ю., Ольхова-Марчук Н.В. Прикладні аспекти соціальної роботи з сім'ями, що мають дітей з особливими потребами [Електронний ресурс]. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/147> (дата звернення 10.05.2022).

2. Технології соціально-педагогічної роботи: навч. посіб. / за заг. ред. проф. А. Й. Капської. Київ, 2000. 372 с.

***

МОЛОДІЖНЕ ВОЛОНТЕРСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ

Іванюк Вікторія Сергіївна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – викл. Б'янка Г. Г.

Проблема війни і умови, які вона транслює для життя, свідчать про необхідність ретельного вивчення молодіжного волонтерства, адже саме добровольці є тією рушійною силою, яка змушує країну жити.

На думку І. Зверєвої, волонтерський рух – це добродійна робота, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот та суспільства в цілому. Людину, яка добровільно надає безоплатну соціальну допомогу та послуги особам з інвалідністю, хворим особам та соціальним групам, що опинилися в складній життєвій ситуації, називають волонтером [1, с 134].

О. Холіна визначає волонтерство як «спосіб вибудовувати соціальні відносини, розвивати та знаходити застосування своїм моральним, духовним чеснотам, отримувати нові навички, а також надавати іншим». На думку В. Лугового, волонтерство являє собою «сукупний процес і результат цілеспрямованого організованого інформаційного окультурення людини, освоєння нею культурного досвіду» [5].

Наразі складно уявити молоду людину, яка не залучена до оборони країни, тому що Україна об'єднана як ніколи, і молодіжні працівники разом з молоддю – це частина тилу нашої армії.

Саме зараз по всій Україні молодіжні центри, за сумісництвом стають штабами допомоги переселенцям, допомоги військовим та територіальній обороні, координаційними центрами волонтерів та штабами зі збору гуманітарної допомоги.

Феномен добровільної діяльності, а також волонтерських організацій, цікавить багатьох науковців у світі. Про роботу волонтерів писали такі вітчизняні учені як: К. Сидоренко, М. Козачук, О. Безпалько, І. Зверева, Н. Заверико, Г. Лактіонова, О. Карпенко, А. Капська, Н. Комарова, Л. Міщук, І. Мигович, С. Пальчевський, В. Петрович, Ю. Поліщук, А. Рижанова, М. Тименко. Також увагу волонтерству приділяли зарубіжні науковці, такі як: Р. Лінч, С. Маккарлі, Л. Питка, М. Харріс, Дж. Девіс Сміт, Р. Хедлі, С. Елліс, К. Кемпбел.

Розвинена волонтерська діяльність є показником громадянського суспільства, а також, характеристикою суспільства з активною соціальною позицією. Україна під час війни потребує якомога більше волонтерів і громадських організацій, які будуть спрямовувати всі свої ресурси на вирішення локальних або глобальних соціальних проблем [2, с. 7].

В Україні, завдяки зусиллю та участі активної молоді, разом із Координаційним штабом з гуманітарних і соціальних питань Офісу Президента України, була створена платформа «СпівДія», для надання психологічної та юридичної підтримки, супроводу та адаптації до життя під час війни, для збору потреб та допомоги цивільному населенню, а також щодо становлення, підтримки та пошуку молоді людини в Новій українській реальності.

На сьогоднішній день функціонують 23 хаби «СпівДія» у 18 регіонах України (Волинській, Житомирській, Івано-Франківській, Київській, Львівській, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській, Чернігівській, Миколаївській, Одеській, Сумській, Вінницькій, Дніпропетровській, Полтавській, Запорізькій областях та м. Києві) [3]. На Чернігівщині перший такий хаб був відкритий в Ніжині, завдяки директорці КЗ «Ніжинський міський молодіжний центр» А. Тимченко.

Головним завданням Співдія-хабів є підтримка цивільного населення, особливо молоді, та забезпечення їх основоположних прав.

Оскільки для молоді молодіжні центри є зрозумілим та доступним простором, саме особи віком від 14 до 35 років можуть пришвидшити процес своєї адаптації та включеності до нових суспільних процесів під час війни. Тому напрямки роботи Ніжинського молодіжного центру замінилися на допомогу людям з різних гуманітарних та психологічних питань.

З особистого досвіду, як молодіжної працівниці, свідчу, що волонтерство ніжинської молоді почалося з самого початку війни і це, спершу, була виключно онлайн робота (інформування про можливості волонтерства та допомоги армії, про пожертвування грошей на армію чи гуманітарну допомогу, розповіді про офіційні чат боти, куди можна надсилати інформацію про пересування ворога, поширення інформації про волонтерство та кібер-волонтерство у цифрових військах, поширення інформації про дії в надзвичайних ситуаціях тощо). Потім поступово ми почали включатися в офлайн роботу і допомогати в організації волонтерського штабу при молодіжному центрі, який став осередком для молоді, залучаючи волонтерів.

Різноманітність волонтерської діяльності вражала: координація волонтерів на місця, де плетуть маскувальні сітки, залучення до фасування продуктів харчування, медикаментів, формування продуктових гуманітарних наборів, які роздавалися адресно та доставлялися потребуючим людям.

Під час кризової події, такої як війна, українське суспільство показало свою готовність до добровільної роботи на благо країни, відбулась активізація населення, створення нових ідей та рішучих дій.

Молодь подорослішала та почала використовувати гаджети проти ворога, волонтери долучалися до цифрового війська, яке шляхом інформаційної війни дезорієнтує ворога та пришвидшує його капітуляцію. Навіть така точкова діяльність формує у молоді почуття відповідальності та значущості.

Отже, навіть під час війни у молодіжних центрів України є безліч можливостей бути корисними громаді, цивільним, біженцям, територіальній обороні та Збройним Силам України. Молодіжне волонтерство стало найбільш популярним серед молоді. Якісна організація волонтерської роботи наближає нашу перемогу і розвиває важливі компетентності молодих людей до лідерства, патріотизму, вірності своїй державі.

Найголовнішим завданням сучасного українського суспільства є підтримка волонтерських організацій, поширення інформації щодо їхньої роботи не тільки під час кризових подій, а й у мирний час.

Література

1. Мінєнко Г. М., Ігнатуша А. Л.. Волонтерський рух: становлення та розвиток. *Освіта України в умовах військового конфлікту на Донбасі: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Лисичанськ, 27 лютого 2017 р.* Лисичанськ, 2017. С. 133–137.

2. Лещенко М. О. Волонтерська діяльність під час військових подій в Україні і світі: дис. ... канд. соціології. Київ, 2018.

3. Напрями розвитку молодіжної політики під час війни та роль молоді у цих процесах. URL: <https://mms.gov.ua/news/zastupnicya-ministra-marina-popatenko-obgovorila-z-predstavnikami-organiv-miscevogo-samovryaduvannya-ta-molodi-napryami-rozvitku-molodizhnoyi-politiki-pid-chas-vijni-ta-rol-molodi-u-cih-procesah> (дата звернення: 15.05.2022).

4. Платформа країни для об'єднання волонтерських та державних ініціатив для гуманітарної допомоги в час війни. URL: <https://spivdiia.org.ua/> (дата звернення: 19.05.2022).

5. Роль волонтерської діяльності в освітньо-науковому просторі суспільства та її значення для державного управління. URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/znpn_adu_2013_2_14.pdf (дата звернення 10.05.2022).

***

ФЕНОМЕН СИРИТСТВА В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

Кириленко Алла Валеріївна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Качалова Т. В.

В останні роки в Україні зростає кількість дітей, які за певних обставин залишаються поза сімейним вихованням, позбавляються батьківської опіки. Причин тому безліч, і не обов'язково, це смерть батька чи матері. Серед дітей, які перебувають на обліку в органах опіки і піклування, лише десяту частину становлять біологічні сироти, решта - це діти, які стають сиротами при живих батьках, так звані соціальні сироти. Не можна стверджувати, що феномен «виходу» дитини із рідної сім'ї виник лише останнім часом. Батьків позбавляли батьківських прав через асоціальні прояви, пияцтво, наркоманію, недостатню увагу до власних дітей і раніше. Останнім часом, у переважній частини населення, загострюються кризові явища в сім'ях, особливо неповних, багатодітних, малозабезпечених.

Важливо зазначити, що на даний час в Україні також збільшується число дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування внаслідок війни на Сході.

Усиновлення дітей-сиріт та встановлення над ними опіки в Україні були і залишаються пріоритетними варіантами влаштування долі дитини, залишеної без батьківської опіки. Поряд з тим провадиться робота по створенню альтернативних закладів для дітей, позбавлених батьківського піклування. У першу чергу, це стосується розвитку сімейних форм влаштування таких дітей: дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей.

На необхідності сімейного виховання як оптимальної умови гармонійного розвитку дитини свого часу постійно наполягали видатні педагоги-гуманісти: Г. Гмайнер, П. Лесгафт, А. Макаренко, Й.-Г. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський. Вони доводили, що сім'я є одним із найважливіших інститутів соціалізації дитини, персональним навколишнім середовищем її розвитку, оскільки саме в сім'ї беруть початок світогляд, морально-естетичні ідеали і смаки, норми поведінки, трудові навички, ціннісні орієнтири дитини, тобто усі ті якості, які згодом становитимуть її сутність як людини.

На формування дітей також впливають і характер стосунків між батьками та між батьками і дітьми, іншими членами сім'ї і ставлення батьків до праці, і їхня участь у суспільному житті, і їхні інтереси, моральні цінності тощо.

Проблемам соціальної адаптації, морально-правового, естетичного, статевого виховання вихованців дитячих будинків сімейного типу присвячені роботи українських науковців: Л. Дробот, Л. Єременко, Л. Кузьменко, Н. Рєпи, В. Слюсаренко, Л. Смагіної, В. Чечет, В. Яковенко.

Актуальність і значення сімейних форм виховання дитини також досліджували Т. Землянхін, Н. Карплюк, В. Постовий, І. Пеша, С. Токарева, С. Харченко. Особливої уваги заслуговує методична база соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування (Г. Бевз, М. Галагузова, І. Зверева, Т. Бондаренко, А. Капська, Н. Комарова, І. Трубавіна, І. Пеша). Важливими для нашої курсової роботи є дослідження психологічних особливостей дітей, які зазнали різних видів депривації через відсутність сімейного виховання (І. Дубровіна, С. Матейчик, А. Прихожан, Н. Толстих).

Аналіз вищевказаної літератури і статистичні дані свідчать, що поширення ДБСТ в Україні дозволяє тисячам дітей-сиріт отримати свою сім'ю, подолати тривожність і самотність, почуття беззахисності, знову знайти сенс життя, сформувати модель сім'ї, отримати трудові вміння і навички, навчитися проводити

змістовне дозвілля, планувати майбутнє, самостійно приймати рішення [19]. Безумовно, таких результатів практично неможливо досягти при вихованні дитини в умовах державної інтернатної системи, адже переважна більшість дітей, які виховуються в умовах інтернату, піддаються різним видам депривації, стають орієнтованими на ворожість соціуму.

Майбутнє країни, її стабільність та економічний розвиток значною мірою залежить від фізичного та духовного розвитку дитини, ставлення держави до проблем дітей, їх інтересів та потреб. Сучасні реалії життя України свідчать про зростання кількості дітей, які залишаються без батьківського піклування.

Причинами поширення сирітства є:

- соціально-економічні, пов'язані із зuboжінням сімей (безробіття обох або одного з батьків, жебрацтво батьків, тривала відсутність батьків, відсутність постійного житла, розлучення батьків);
- морально-етичні (асоціальний спосіб життя батьків, різні види залежності, примушення дітей до жебракування, злочинні діяння батьків, різноманітні форми насильства, спрямованого на дітей);
- психологічні (суб'єктивні) – раннє або позашлюбне материнство; дисфункційність сім'ї (неповна, новоутворена, багатодітна, сім'я інвалідів), нездорова емоційна атмосфера в сім'ї, конфліктність її членів;
- медичні – наявність хвороб у батьків, що унеможливають виконання батьківських обов'язків;
- військові дії в Україні [4].

Крім того, через складність соціального життя зростає кількість дітей, соціальний статус яких невизначений, оскільки є невизначеним щодо них факт наявності чи відсутності батьківського піклування. Наприклад, такими є бездоглядні діти, які тривалий час перебувають поза батьківським піклуванням, і перебувають сам на сам з проблемами виживання. До цієї ж групи дітей можна віднести і тих, які тривалий час виховуються в інтернатних закладах і батьки яких, хоч і не позбавлені батьківських прав, але не цікавляться їхнім життям.

Недосконалість сьогоденного буття призводить до нових, не передбачених чинним законодавством причин поширення соціального сирітства. Так, наприклад, останнім часом дедалі частіше трапляються випадки, коли батьки приводять своїх дітей до притулків для дітей, медичних закладів і залишають їх там, відмовляючись при цьому виконувати стосовно них свої батьківські обов'язки.

Аналіз реалій українського життя дає можливість виділити і окрему групу дітей-сиріт, від яких батьки відмовились ще у пологових будинках або яких, народивши, покинули чи «підкинули» кому-небудь, чи залишили будь-де. У цілому такі факти можна пояснити соціально-фізіологічною незрілістю матері, яка народжує дитину, легковажним ставленням дівчат-підлітків до вагітності та її наслідків, намагання приховати від близьких факт народження дитини, поганим матеріальним станом сім'ї породіллі. Статистика свідчить, що майже 100 новонароджених стають сиротами уже в перші години свого життя, тому що від них відмовляються матері у пологових будинках.

Для дітей-сиріт характерний низький рівень фізичного розвитку та соматичного здоров'я: найчастіше має місце дисгармонійний фізичний, ментальний, психічний розвиток. Поширеність захворювань у дітей-сиріт, які виховуються в будинках-інтернатах, перевищує популяційні показники у 1,5-2 рази. У цілому для цього контингенту дітей характерний низький рівень здоров'я, і у більшості зустрічається поєднання кількох захворювань. Заслуговує уваги збільшення пограничних нервово-психічних розладів. На жаль, картина загалом по країні невтішна і навряд чи сприятиме поліпшенню якості населення України [5].

На сьогоднішній день теоретична соціологія виділяє наступні види сирітства:

- власне сироти;
- позбавленці;
- відмовники;
- інтернатські сироти;
- домашні (соціальні) сироти [4].

Отже, останніми роками в Україні загострилася проблема сирітства, що пов'язано з ростом числа дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, у зв'язку з падінням соціального престижу сім'ї, її матеріальними й житловими труднощами, збільшенням позашлюбної народжуваності, зниженням стабільності шлюбу, а також зміною соціального складу сирітства, збільшенням серед сиріт дітей зі складними комплексними видами відхилень, різними формами затримки психічного розвитку, із труднощами в навчанні та асоціальної поведінки.

Література

1. Артюшкіна Л. М. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально-правовий аспект). Суми: СумДПУ, 2002. 268 с.
2. Комарова Н. М., Пеша І. В. Методичні рекомендації для соціальних працівників, державних службовців щодо розвитку сімейних форм виховання. Київ: Державний інститут сім'ї та молоді, 2006. 92 с.
3. Оржеховська В. М. Дитяча бездоглядність та безпритульність: історія, проблеми, пошуки. Київ, 2009. 172 с.
4. Проблема сирітства в Україні. URL: <https://ukrainabezsyrit.org/problema-syritstv>
5. Соціальне сирітство в сучасному українському суспільстві. URL: <https://vipsoft.blob.core.windows.net/contest/02ff3494629c084f5f7eb9d6b0bc8fde.pdf>

***

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО СТВОРЕННЯ СІМ'Ї ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Клеменко Анастасія Юріївна

Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя

Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Мацкевіч Ю. Р.

В умовах постійних швидкоплинних змін в українському суспільстві та перетворень у соціальному житті людей, значно підвищується увага до розгляду питань сучасних тенденцій формування сімей та рівня готовності молоді, зокрема студентів, до сімейного життя. Посилення соціально-економічних проблем та спад життєвого рівня більшості населення чинять вплив на усвідомлення молоддю важливості сім'ї, цінності сімейного життя, а також на їх бажання укласти шлюб та створити родину.

Статистичні данні свідчать, що з кожним роком рівень розлучень серед молоді стрімко збільшується. Кожна третя пара, що уклала шлюб за студентського віку, згодом не продовжила спільного сімейного життя через ряд труднощів, проблем, міжособистісних непорозумінь та конфліктів, які гальмували розвиток ефективних стосунків та стали перешкодою до благополуччя у сім'ї. Така тенденція демонструє вразливість та нестабільність сімей студентської молоді, що, зазвичай, пояснюється низьким рівнем обізнаності з питань сімейного життя, побоюваннями чи неготовністю молоді, не вмінням взаємодіяти один з одним та низьким рівнем знань з різних аспектів сімейної діяльності. Тому, неабиякої актуальності у наш час набуває завчасна підготовка студентства до такого важливого кроку в житті як створення сім'ї.

Організація комплексної підготовки молоді до сім'ї завжди постає важливим завданням перед суспільством, все більше зацікавлюючи фахівців соціально-педагогічної та соціально-психологічної сфер. Питання важливості та необхідності

процесу підготовки до створення сім'ї у студентські роки ґрунтовно розглядалися в роботах М. Ярмаченка, Л. Яворської, С. Шумана, А. Капської, Л. Шнайдера, В. Кравця, Н. Островської, В. Зацепіної та ін. Дослідженню компонентів сімейної зрілості та шляхів формування сімейної грамотності присвятили свої праці Л. Долинська та В. Захарченко.

Підготовка молоді до сімейного життя, за визначенням Л. Долинської, уособлює цілісний та складний процес здобуття важливих для функціонування сім'ї знань, умінь та навичок особистості [1, с. 11]. Безперечно, погоджуючись з дослідницею, ми можемо доповнити, що процес підготовки саме категорії студентства має нести комплексний та різносторонній характер, оскільки метою постає цілісна готовність молоді людини до вступу у сімейне життя та усвідомлення нею здатності створити міцну і стабільну сім'ю у майбутньому.

З метою вивчення рівня готовності студентської молоді до створення сім'ї нами було проведено дослідження з використанням методу анкетного опитування. Дослідження проводилось на базі факультету соціальної педагогіки та психології ЗНУ. В опитуванні взяли участь 280 студентів – юнаки і дівчата 3-4 курсів віком від 20 до 23 років. На основі проведеної діагностики було з'ясовано, що сучасна молодь хоч і володіє певними знаннями та уявленнями щодо подружнього життя, але їх рівень є недостатнім для побудови міцного шлюбу. Узагальнений аналіз кількісних та якісних результатів виявив: понад 50% опитуваних студентів мають морально-психологічну неготовність через усвідомлення кардинальної зміни способу життя та нової соціальної ролі; лише 30% вважають себе готовими до шлюбу, у той час як 15% мають сумніви та невпевненість у власних силах, а 55% – зовсім не готові; 75% відповіли, що позитивно ставиться до підготовчих заходів та мають у цьому потребу. Тож, можемо зазначити, що для більшості студентів питання підготовки є досить актуальним та доречним у цьому віці, і саме тому необхідно визначити основні напрямки підготовки студентської молоді до створення сім'ї. Згідно з нашими переконаннями, вони допоможуть підвищити загальний рівень знань та умінь молоді, розвинути необхідні якості, а також виховати справжнього сім'янина.

Зважаючи на те, що готовність сучасної молоді до сім'ї займає невисокі позиції та характеризується певними прогалинами у знаннях, основними напрямки підготовки, на нашу думку, мають стати:

1) формування навичок ЗСЖ студентів шляхом статевого просвітництва, підвищення їх обізнаності з впливу шкідливих звичок (алкоголізму, куріння) на батьківство, сексуальної культури задля збереження репродуктивного здоров'я;

2) естетичний напрям – підвищення загальної культури студентів, їх чуйності, стриманості, взаємоповаги та ін. якостей особистості як сім'янина;

3) розвиток комунікативних навичок, що сприятимуть ефективному вирішенню конфліктів, розумінню та адекватній міжособистісній взаємодії;

4) сімейне просвітництво – підвищення рівня знань щодо моделей сімейної поведінки, навичок ведення побуту, розподілу обов'язків, бюджету;

5) духовно-моральне виховання (підвищення цінності сім'ї, традицій), формування психологічної підготовленості (психологічні основи шлюбу) та готовності будувати сім'ю із серйозним і відповідальним ставленням;

6) профілактика емоційного та психологічного вигорання у процесі поєднання сімейного життя з навчанням, формування стресостійкості молоді;

7) правова освіта – ознайомлення із законодавством про сім'ю та шлюб, сімейними правами та обов'язками кожної особистості, кримінальним правом;

8) підвищення рівня відповідальності у стосунках (за вчинки та дії);

9) педагогічне просвітництво – формування уявлень про функції та роль сім'ї, обізнаності з сімейного виховання та педагогічної культури батьків;

Окреслені напрямки спрямовані на розвиток та засвоєння молоддю комплексу

знань, умінь та навичок, які необхідні для стабільного функціонування сім'ї, охоплюючи не тільки сімейний аспект, але й особистісну спрямованість (навички самостійності у прийнятті рішень, стриманості, стресостійкості до труднощів тощо). На нашу думку, оволодіння ними допоможе молоді у майбутньому уникнути безлічі проблем, пов'язаних з поєднанням сімейної та навчальної діяльності. Більш того, навчання охопить одночасно правовий, педагогічний, соціальний та психологічний аспекти та, як зазначала дослідниця Л. Яворська, навчить молоду людину вірно діяти, не вдаючись до помилкових рішень [4, с. 356].

Шляхами реалізації навчання та підготовки студентської молоді за визначеними напрямками можуть бути: проведення у рамках університету тренінгових тематичних занять спрямованих на покращення емоційно-психологічного настрою студентів; організація індивідуальних профілактичних бесід для студентських пар; сімейне консультування пари фахівцем соціально-педагогічної сфери, що сприятиме вчасному виявленню та усуненню проблем, розбіжностей чи непорозумінь; організація в університетах факультативних занять з проблем шлюбно-сімейних відносин, а також різних клубних об'єднань студентської молоді з метою набуття додаткових навичок та вмій, що стануть корисними для успішного подружнього життя.

Можна зробити висновок, що від того наскільки студенти будуть підготовлені до створення сім'ї та сімейного життя ще в дошлюбний період залежить протікання їх майбутньої соціально-психологічної адаптації, взаємодії, стабільності та міцності шлюбу. Підготовка молоді за розробленими напрямками, на нашу думку, буде сприяти підвищенню рівня знань з різних аспектів сімейного життя, ефективному спілкуванню подружжя, що здатне подолати разом різноманітні життєві труднощі, їх успішному сімейному функціонуванню, а також значно підвищить загальні показники готовності до створення сімей серед студентства.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо розробку комплексної програми підготовки студентської молоді до сімейного життя з урахуванням визначених напрямків. Саме її впровадження в рамках університету (організація факультативних занять, тренінгів, заходів неформальної освіти з сімейної підготовки) дасть можливість не тільки цілісно підготувати молодь до створення сім'ї за різними сферами сімейного життя, але й сформує у них відповідальне ставлення до шлюбу та батьківства.

Література

1. Долинська Л. В., Демидова Т. А. Підготовка молоді до сімейного життя соціально-психологічний тренінг: навч.-метод. посіб. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002. 73 с.
2. Захарченко В. Г. Готовність молоді до сімейного життя: соціально-психологічний аспект. *Психологія. Збірник наукових праць*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, випуск 24, 2009. С. 41–48.
3. Кравець В. П. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді. Київ: Київська правда, 2011. 688 с.
4. Яворська Л. Г. Підготовка молоді до сімейного життя як актуальний напрям виховання студентства: проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти. *Матеріали Четвертих Ірпінських міжнародних науково-педагогічних читань (25-26 травня 2006 р.)*. Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2006. С. 355–357.

***

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОШИРЕННЯ ЯВИЩА ЧАЙЛДФРІ В УМОВАХ ВІЙНИ Клименко Леся Валентинівна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – д-р пед. наук,
проф. Лісовець О. В.

З початку повномасштабного вторгнення росії на територію України суттєвих змін зазнали всі сфери життя, зокрема це стосується і питань народжуваності, планування сім'ї, продовження роду. Бойові дії на території країни спричинили зростання кількості смертей, появу значної кількості біженців, відчутні руйнування об'єктів інфраструктури та проблеми в сфері економіки. Як наслідок, значні економічні та суспільні катаклізми, в тому числі й збройні конфлікти та їх наслідки, відображаються на демографічному розвитку країни та ставленні молодих людей до питань продовження роду.

Протягом останніх десятиліть в розвинутих країнах мали місце значні зрушення в народжуваності, які описуються концепцією Другого демографічного переходу. Зокрема, мова йде про трансформацію шлюбно-сімейних відносин та вікової моделі народжуваності й ціннісні зрушення. У цьому контексті, при оцінці демографічних наслідків не завжди є виправданими аналогії з війнами минулого, оскільки сама дітородна активність зазнала відчутних змін. Проте народжуваність у країнах Європи тривалий час розвивається в єдиному руслі й характеризуються певною конвергенцією, що створює можливості для проведення аналогій з тими розвинутими країнами чи регіонами, які нещодавно пережили воєнні конфлікти. Такий підхід може допомогти пізнати сучасні зміни в народжуваності впродовж періодів суспільних криз й зрозуміти перспективи народжуваності охоплених війною територій України в недалекому майбутньому [1].

За даними Інституту демографії та соціальних досліджень, рівень народжуваності в Україні – найнижчий в Європі: на одну українку припадає в середньому 1,2 дитини, тоді як в Європі цей показник складає 1,56 [1].

Народжуваність, як суспільно-детермінований процес, у цьому контексті, зазнає певних негативних змін. Війна часто супроводжується кризовими явищами в економіці територій, на яких ведуться бойові дії й виступає комплексним чинником погіршення соціально-економічного середовища для народження дитини. У результаті воєнних дій погіршується економічне становище батьків, зростає безробіття, знижується рівень соціальної підтримки з боку держави, погіршується доступ до необхідних послуг – в тому числі й з охорони здоров'я, кардинально погіршується суб'єктивне сприйняття власного життя. Усе це матиме відображення на рішеннях батьків щодо народження дітей а, відтак, й на динаміці показників народжуваності. Окрім ймовірної відмови чи відкладення дітонародження в умовах нестабільності, слід очікувати негативного впливу на народжуваність вимушеної міграції населення з зони бойових дій та її наслідків – деформації статево - вікової та сімейної структури населення, погіршення матеріального й психологічного стану переселенців, порушення репродуктивного здоров'я [1].

Рівень народжуваності одразу реагує на будь-яку нестабільність — зазначає демографка Ірина Курило [2]. Якщо в 90-х роках спад народжуваності був пов'язаний з економічною кризою, викликаною розпадом Радянського Союзу, то в останні десятиліття в Україні набуває широкої популярності таке явище, як чайлдфрі (в перекладі з англійської «вільні від дітей»). Чайлдфрі – це люди, які свідомо прийняли рішення не мати дітей. Серед причин поширення цього явища дослідниками виділяються два блоки: глобальні та особистісні психологічні фактори [3].

До блоку глобальних причин відносяться:

• знецінення людського життя як такого. Це пов'язано із такими глобальними потрясіннями, як: Друга світова війна, атомне бомбардування Хіросіми і Нагасакі, сексуальною революцією. Враховуючи ситуацію в нашій країні, цей список причин відмови від продовження роду можна доповнити війною на Донбасі (з 2014 року), а також повномасштабним вторгненням, яке триває з 24 лютого 2022 року. Тобто у представників чайлдфрі є виправдані побоювання щодо власної безпеки, не говорячи вже про захищеність своїх дітей.

• політична та економічна нестабільність. Молоді люди відмовляються від продовження роду, не маючи впевненості в завтрашньому дні, переважній більшості хочеться мати всі необхідні матеріальні блага, щоб рости дитину, живучи без проблем, а не виживаючи. На жаль, під час війни така впевненість стає більш нереальною та складно досягнутою, ніж за мирних часів.

• «криза достатку» – третя глобальна причина свідомої бездітності. тобто це характеристика, яка проявляється у вільному виборі жінки, коли їй вагітніти та й чи робити це взагалі. Появу цієї причини обґрунтовують тим, що жінки ніколи не були настільки соціально вільними, ніж зараз: прогресивне суспільство лояльно ставиться до всіх проявів «вільного вибору» в порівнянні з минулими століттями, коли жінка (нехай навіть і безплідна), котра не мала дітей, піддавалася остракізму, презирству та була приречена на звинувачення у неповноцінності.

Серед особистісних причин появи феномену чайлдфрі науковці виділяють наступні:

• прагнення до економічно стабільнішого життя, яке не вимагає поступок у кар'єрі, витратах тощо. Тобто дитина сприймається, як завада побудові успішної кар'єри. Одночасно з цим чайлдфрі – як чоловіки, так і жінки, відмічають перевагу економії грошей на відсутності дітей та можливість облаштувати собі комфортний стиль життя, позбавлений батьківських клопотів.

• прагнення витратити свій час на себе: чайлдфрі розуміють, що при появі дитини, на її виховання треба виділяти дуже багато часу, який можна витратити на мандрівки, хобі, спілкування, саморозвиток тощо.

• емоційні мотиви, пов'язані із різним ставленням подружжя до дітей – від ненависті та неприйняття до загалом позитивного емоційного ставлення до чужих дітей [3].

Отже, на поширення тенденції до відмови від батьківства вплинули такі фактори, як: війна на Донбасі, економічна криза та нові політичні виклики, епідемія корона вірусної інфекції, а фінальним ударом стало вторгнення росії на територію України та економічні наслідки цього вторгнення. Молоді люди відповідально ставляться до питань планування родини – це для них як проєкт. Серед причин поширення чайлдфрі варто виокремити також популярність нових форм родини та співжиття, доступна та поширена контрацепція тощо. Цю тенденцію посилює і те, що молода жінка на сьогодні має сучасні гендерні переконання, орієнтована на кар'єру та є самодостатньою у плануванні свого життя. Серед причин, викликаних безпосередньо війною, можна виділити наступні: погіршення економічного становища потенційних батьків, зростання безробіття, зниження рівня соціальної підтримки з боку держави, збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб та біженців, розставання подружжя, пов'язане із призовом на військову службу тощо.

Література

1. Вплив воєнних конфліктів на народжуваність у сучасних умовах. URL: http://demostudy.blogspot.com/2015/02/blog-post_68.html

2. Жодних «за», щоб народжувати: чому українці не хочуть мати дітей. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-59656166>

3. Свідома бездітність. URL: <https://cutt.ly/9H9D08n>

***

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ

Ковалевська Вероніка Володимирівна
Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук, доц.
Сватенков О. В.

У сучасному суспільстві засоби масової інформації є важливим джерелом не лише поширення власне інформації, але й впливу на широкі верстви населення, формування громадської думки з різних питань тощо. Телебачення, радіо, газети, журнали у класичному та інтернет-варіантах сьогодні не стільки інформують про події, скільки формують певне ставлення до них. Саме тому, їх вплив на молоде покоління є значним і виступає предметом наукових досліджень різних галузей науки – соціології, психології, соціальної педагогіки, соціальної роботи тощо.

Під засобами масової інформації (ЗМІ) (від лат. «informatio» – повідомлення, викладення) розуміють «сукупність каналів розповсюдження інформації, яку адресовано необмеженому колу осіб, соціальних груп, держав з метою оперативного інформування їх відносно подій і явищ у світі, конкретній країні, певному регіоні, а також для виконання спеціальних соціальних функцій» [7, с. 466]. ЗМІ у сучасному світі – це мережа установ, які займаються збором, обробкою та поширенням інформації. До цієї мережі слід відносити теле-, радіопрограми, газети, журнали, інформаційні агентства, кінодокументалістика у класичному та інтернет варіантах.

Що стосується впливу ЗМІ на соціалізацію особистості, то А. Мудрик виокремлює такі чотири групи факторів середовища, що спричиняють вплив на соціалізацію людини: *мегафактори* (космос, планета, світ), *макрофактори* (країна, етнос, суспільство, держава), *мезофактори* (регіон, засоби масової інформації, субкультури, тип поселення) *мікрофактори* (сім'я, сусідство, групи однолітків, виховні організації, у тому числі релігійні, приватні та контрсоціальні) [4].

Засоби масової інформації як мезофактор соціалізації особистості здійснюють вплив на молодь: сприяють інтеграції молоді до світової спільноти, розширюють виховні можливості інших соціальних інститутів, відкривають доступ до інформації та полегшують процеси спілкування у глобальному масштабі. У той же час, завдяки механізмам ідентифікації та наслідування, максимальній присутності у житті молодої людини, ЗМІ здійснюють і негативний вплив. У наукових дослідженнях доведено, що вони відіграють вирішальну роль у зростанні агресії та кримінальної поведінки серед дітей та молоді; провокують розвиток шкідливих звичок, хімічних залежностей, сприяють розвитку психологічного дискомфорту тощо [1].

Характерними рисами ЗМІ є:

- публічність (необмежене та надперсональне коло споживачів; наявність спеціальних технічних приладів, апаратури тощо);
- непряма взаємодія комунікаційних партнерів;
- непостійний, дисперсний характер їх аудиторії, що створюється від випадку до випадку в результаті загальної уваги, яка проявилася до того чи іншого засобу передачі інформації.
- багатовекторність впливу як комунікатора так і реципієнта та можливість зміни їх ролей.

Дослідники визначають наступні причини впливу ЗМІ на молодь [6]: 1) вона звикла до ЗМІ з дитинства: телевізор, журнали, Інтернет – це невід'ємні компоненти для сучасної молодої людини. Тобто вплив ЗМІ на спосіб мислення і формування цінностей молоді має тривалий і генералізований характер майже від самої появи на світ; 2) внаслідок цього інформація, що надається, сприймається беззаперечно і

некритично. Некритичність сприйняття інформації детермінується ще і швидкою інтеріоризацією всього нового молоддю до власної системи цінностей; 3) одним із основних механізмів набуття досвіду і формування особистості є наслідування. ЗМІ є нескінченним джерелом зразків для наслідування: правил, норм, цінностей, моделей поведінки тощо.

У своїй книзі «Агенти впливу: роль ЗМІ у житті суспільства» Г. Альтшулл пише про те, що протягом всієї своєї історії ЗМІ були не більш ніж сліпими літописцями чужих діянь. Якщо колись пресі і випадало грати активну роль, то тільки через те, що вона ставала агентом тих чи інших суспільних сил чи політичних рухів [2, с. 39]. А от Г. Почепцов називає засоби масової інформації основним апаратом, що породжує міфи та «створює художні світи» [6].

В даному випадку максимально доцільним є погляд теоретика масової інформації Д. Маккуейла, який відмічає, що медіа можуть розглядатися як [5, с. 47]:

- вікно (відчинене для подій та досвіду) – коли в процес ніхто не втручається;
- дзеркало подій у суспільстві та у світі – це правдиве відображення, хоча кут зору і напрямок обирають інші;
- фільтр, охоронець – відбір частин інформації для представлення глядачу та затемнення інших (свідомо чи ні);
- гід або перекладач – коли пояснюється те, що на думку комунікатора, глядач не розуміє;
- екран або перешкода – медіа можуть відрізати аудиторію від дійсності, представляючи неправильний погляд на світ.

Отже, спрямування впливу ЗМІ полягає у тому, щоб допомогти молоді зорієнтуватися у соціальних, екологічних, інформаційних, комп'ютерних явищах, оволодіти досвідом старших поколінь, зрозуміти своє покликання, визначити місце в суспільстві, а також сприяти формуванню здорового способу життя.

Література

1. Бебик В. К проблеме коммуникации и ее функции в обществе. *Персонал*. 2004. № 3. С. 27–33.
2. Буроменський М., Сердюк О., Підкурова І. Суди у відносинах з журналістами та ЗМІ: посібник для суддів / Проект «Україна: верховенство права»; Інститут прикладних гуманітарних досліджень. Харків: Яшма, 2008. 64 с.
3. Гаврада І.О. Політика органів державної влади щодо ЗМІ в Україні: проблеми взаємодії: дис. канд. політ. наук: 23.00.02 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2007. 224 с.
4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь, 2012.
5. Садеков А. А., Брадов В. В. Управление предприятиями печатных СМИ: маркетинговый подход: монография / Донецкий гос. ун-т экономики и торговли им. М.Туган-Барановского. Донецк: ДонГУЭТ, 2007. 190 с.
6. Сватенков О. В. Дослідження впливу засобів масової інформації на формування проміжних форм адиктивної поведінки жіночої студентської молоді. *Наукові записки. Психолого-педагогічні науки*. 2013. № 5. 68 с.
7. Україна: інформація і свобода слова: збірник законодавчих актів, нормативних документів та статей фахівців / упоряд. А.М. Задворний. Київ: Молодь, 1997. 466 с.

***

ПОПЕРЕДЖЕННЯ БУЛІНГУ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ

Косенко Руслана Віталіївна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник - канд. пед. наук,
доц. Хлебнік С. Р.

На сьогоднішній день проблема булінгу серед молоді, є ще недостатньо вивченою і потребує нових фундаментальних досліджень, які б враховували нові соціальні виклики і умови розвитку українського суспільства. Характерною ознакою часу стає те, що явище булінгу не тільки набуло соціального, психологічного характеру, а й стало міжнародним терміном для визначення агресивної свідомої поведінки однієї людини (або групи) стосовно іншої, що супроводжується регулярним фізичним і психологічним тиском.

Діти ж є однією з найбільш вразливих категорій. Вони активно соціалізуються, навчаються різним моделям поведінки і, на жаль, булінг стає однією з таких моделей.

Цільовою групою нашого дослідження є учні – підлітки. Вибір цієї категорії обумовлений тим, що все частіше в закладах середньої освіти скаржаться на часті конфлікти між учнями та, навіть, на надмірну жорстокість в учнів саме підліткового віку по відношенню один до одного в класі. Новітній їхній винахід – кібер-булінг, тобто знущання з використанням електронних засобів комунікації. В наш час він особливо популярний серед старших підлітків. Створення сприятливих умов для їх життя, розвитку, отримання освіти поряд з захистом від насильства і жорстокого поводження є головним завданням соціального педагога.

Дослідники визначають булінг, як довготривалу та систематичну агресію. Але, окрім цього, дане явище розглядають як «підтип агресії», який може приймати багато форм фізичних і словесних (Е. Пелігріні, С. Салмівалі); означати деструктивну взаємодію (Р. Дж. Хезлер), характеризувати частину соціального життя групи (Е. Роланд), визначати неодноразовий напад - соціальний або вербальний - з боку тих, хто має вищий статус (В. Бесаг), означати тривале, усвідомлене насильство спрямоване проти людини, яка не в змозі захиститися у фактичній ситуації (Д. Лейн) [5].

Розглядаючи причини розвитку булінгу в підлітковому середовищі, науковці визначають особливу роль ґендерних стереотипів, які трактують підліткам більш впливову поведінку хлопців, ніж дівчат. Відповідно, юнаки частіше виступають агресорами. Також така поведінка хлопців частіше сприймається як належна і прийнятна. До такого висновку в своїх дослідженнях дійшов Дж. Салісбері [1, с. 46-50].

Булінг – один із механізмів соціальної дезадаптації, яка формує процес засвоєння особистістю негативних і неприйнятних в суспільстві зразків поведінки, цінностей, норм, установок.

Булінг характеризується низкою ознак, які доцільно поділяти на загальні та додаткові [3]. До першої групи відносяться: соціально-негативний характер і спосіб сприйняття світу і оточуючих; систематичність; злий умисел, навмисність; образлива поведінка; негативний характер міжособистісних стосунків між учасниками. До другої – наявність спостерігачів; жорстокість; дискримінація (ґендерна, расова, культурна, етнічна тощо); приниження; агресія та інші ознаки.

Варто зазначити, що у булінгу є певна ієрархія. У ній наявні три ключових фігури, це: булер – людина, яка спричиняє цькування інших, жертва – людина, яка потерпає від булінгу та спостерігачі – вони не посідають активну позицію у булінгу, проте часто підтримують булера та його дії, направлені на жертву [2].

Серед причин булінгу можна визначити такі: прагнення молодшої людини до лідерства в колективі та боротьба за нього, зустріч і протиставлення різних субкультур в одному колективі, протистояння різних цінностей та поглядів, віктимність та агресивність особистості, наявність у колективі дитини, що має зовнішні відмінності від інших дітей тощо [7, с. 48-53].

В шкільному середовищі причини агресивної поведінки вихованців мають багато психофізіологічних передумов.

Це, перш за все, пов'язано з фізіологічною перебудовою організму, зміною відносин дитини з дорослими й ровесниками, з високим розвитком пізнавальних і емоційно-інтелектуальних процесів [4, с. 218-223]. В цей час діти можуть наражатися на ряд небезпек соціального характеру, які позначаються на формуванні її ставлення до оточуючого світу і самих себе. Особливого значення для розвитку особистості булінг набуває серед дітей саме цієї вікової категорії.

Серед наслідків булінгу для дітей підліткового віку найчастіше називають зниження самооцінки, страх ходити в школу, почуття самотності. При цьому більш старші підлітки (13-17 років), на відміну від молодших, здатні до конструктивного перероблення негативної ситуації, вважаючи, що подолання булінгу може зробити людину сильнішою. При цьому старші підлітки частіше схиляються до думки, що насильство і булінг в школі подолати не можна, це частина життя [6, с. 80].

Отже, шкільний булінг за своєю природою є складним соціально-психологічним явищем. Ми розуміємо булінг, як специфічну (Алексєєнко М., 2009) соціальну ситуацію, яка виникає в групі та заснована на порушеннях у соціальних стосунках, яка передбачає специфічну групову динаміку (з перерозподілом ролей, статусів, групових норм, цінностей) та ситуацію, в якій, прямо чи опосередковано задіяні всі члени колективу.

Система соціальної роботи з подолання проявів булінгу у молодіжному середовищі має на меті підвищення її ефективності з попередження та профілактики даного явища. Вирішенню цього завдання сприяють створення сприятливих оптимальних умов для мінімізації ризиків конфліктних ситуацій, проявів булінгу, серед підлітків

Медіація є ефективним інструментом відновного підходу, який поєднує цінності, принципи, практики і дієві методи вирішення конфліктів, який не лише допомагає знайти взаємовигідне рішення для конфліктуючих сторін, а й надає алгоритм поведінки на майбутнє у разі повторення конфліктної ситуації тобто, вчить ненасильницькому методу вирішення конфліктів.

Формування таких цінностей як толерантність, повага, підтримка, порядність тощо – є запорукою для навчання молоді життєво важливої стратегії гармонійного спілкування та співіснування в суспільстві. Опанування методу медіації при вирішенні конфліктів дітьми допомагає освіті досягти своєї мети – виховати гідну особистість зі стійкими навичками ненасильницької поведінки та прагненням створювати мирні стратегії поведінки в суспільстві.

Створення й ефективне функціонування служби порозуміння протягом довгого часу неможливе без застосування проектних технологій. Іншими словами, – служба порозуміння буде ефективною і такою, що сама розвивається, у тому випадку, якщо її організатори будуть розглядати свої дії як соціальний проект. А це, у свою чергу, вимагає цілеспрямованих і узгоджених між собою дій різного характеру – організаційних, методичних, дослідницьких, аналітичних, інформаційних тощо.

Отже, подолати прояви насильства в закладах освіти допоможе медіація однолітків та відновні практики через запровадження діяльності Шкільної служби порозуміння.

Література

1. Губко А. А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Психологічні науки*. 2013. № 114. С. 46-50
2. Деркач Л. М., Горач Л. В. Проблема булінгу та сором'язливості в сучасному українському освітньому просторі: *Міжнародний науковий вісник*: Ужгород, 2018.
3. Дж.Солсбери. Борьба с ценностями мачо: методы работы с мальчиками в средних школах. Рутледж Фалмер, 1999. 338 с. URL: <http://site.ebrary.com/lib/bckharkiv/Doc?id=100957668>.
4. Лубенець І. Г. Насильство серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів (булінг та його причини): *Наука і правоохорона*, 2016. № 1. С. 218-223.
5. Лушпай Л. І. Шкільний булінг як різновид суспільної агресії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна*. 2013. № 33. 85 с. URL: http://nbuv.gov.ua/jhttp://nbuv.gov.ua/jpdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdfpdf/Nznuoaf_2013_3_28.pdf
6. Превенція агресивності та насилля в освітньому середовищі: метод. рекоменд. для викладачів та студ. вищ. пед. навч. закл. Полтава: ПОІППО, 2011. 80 с.
7. Чуйко О. В. Проблеми та перспективи розвитку психологічної служби в школі. *Вісник Київ. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія: Соціальна робота*. 2018. Т. 1, № 3. 48-53 с.

***

РОЛЬ І МІСЦЕ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

Кульченко Єлизавета Олександрівна
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,
м. Суми
Науковий керівник – викл. Шевченко Т. С.

Соціокультурна діяльність – невіддільна частина нашого життя. Актуальність дозвілля зараз є найвищою, ніж будь-коли. Люди проявляють інтерес до свого ментального здоров'я, розуміють важливість відпочинку, позбуваються відчуття провини за час, проведений без користі, як може здаватися на перший погляд. Але як соціокультурна діяльність розвивалась в різні історичні періоди існування людської цивілізації варто розглянути більш детально.

У дослідженні будь-якого предмету чи об'єкту виключно важливою є історія його виникнення. На жаль дозвілля і соціокультурна діяльність є недостатньо вивченими у цій сфері, хоча багато хто з науковців, як, наприклад Н. Цимбалюк у роботі «Інституціональна модернізація культурно-дозвіллевої сфери в Україні» та Н. Бабенко у роботі «Педагогічні умови організації сімейного дозвілля в сільських клубних закладах» займалися цим питанням.

До отримання Україною статусу незалежної держави соціокультурна діяльність була направлена на сфери політики, господарства, праці тощо. Вона не мала ніякого відношення до відпочинку і не сприймалась як щось серйозне, хоча є однією з найбільших частин нашого життя. Та попри невизначений стан дозвілля на сьогодні, воно існувало завжди. Для того, щоб розібратися коли та в якому форматі існувало дозвілля, визначимо що це таке.

Дозвілля – сукупність видів діяльності (занять), які здійснюються у вільний час для задоволення певних фізичних, інтелектуальних, соціальних і культурних потреб [3, с. 12]. Людина у первісному суспільстві не мала вільного часу у нашому розумінні. Поступово у такому суспільстві виникають найпростіші форми виробничого

господарства, але ще довгий час у соціальному просторі господарські процеси, суспільне і родинне життя, не були диференційовані. Найважливіші види духовної активності (релігія, мистецтво, наука та ін.) знаходились на етапі становлення і ще не були оформлені у самостійні галузі.

Важливою передумовою виникнення активного відпочинку були ігри та змагальні дії, які були дуже важливими у життєдіяльності людей первісного суспільства. Такі заняття і стали первинними формами майбутнього дозвілля.

В античні часи дозвілля розумілося як процес і результат реалізації фундаментальних цінностей людини і являло собою своєрідний спосіб світогляду, синтез різних проявів буття в цілісному світі людини. Дозвілля займало значне місце в соціальній структурі античного суспільства й обумовлювалося історичною формацією. Являючи собою явище елітарне, діяльність на дозвіллі створює умови для гуманітарних занять, при цьому прирікає дане суспільство на соціальну самотність, на постійний пошук святкової ментальної діяльності. Основна форма діяльності людини під час дозвілля — це публічний перфоманс, включеність у перфомансну комунікацію, що розташовує своє повідомлення у просторі – ритуал. Дозвілля у Стародавньому Римі продовжує асоціюватися з творчістю, але інтелектуальна діяльність залишається прерогативою тільки вільних людей, і для такої діяльності необхідно спеціальне навчання. Платон, Аристотель, Епікур, Цицерон, Сенека і багато інших бачили в ньому основний елемент розвитку соціуму. Мешканці Давніх Афін праці відводили 6 годин на день, а далі, як говорили самі греки, – «дзеті», що означає «живи». Жити, на їх думку, означало спілкуватися та самовдосконалюватися, насолоджуватися красою, набиратися знань та розуму. Важливо відзначити, що твори мистецтва в Стародавній Греції створювалися силами рабів. Аристократія ж мала багато вільного часу, щоб удосконалюватися у своєму духовному і фізичному розвитку. Заняття філософією і спортом були в пошані. Велику роль в історії дозвілля античних часів зіграли Діонісії – свята на честь бога родючості, виноградарства, виноробства та сил природи Діоніса, Олімпійські ігри, суспільні лазні (терми), видовища тощо. Грецька дозвіллева культура дала серйозний імпульс святкових традицій Європи.

Суворе середньовічне дозвілля теж було продуманим і організованим. Пишні видовища і розваги в містах і великих поселеннях допомагали організовувати торгіві, ремісничі та релігійні гільдії. Великі кошти витрачалися на театральні вистави, містерії, храмові свята. Щоб зрозуміти сутність дозвіллевої культури Середньовіччя, треба починати з аналізу естетики свята з його ритуалами, архаїчними рисами, вже втраченими в повсякденному житті. Перед обличчям усіляких негараздів і лихоліть, жорстокої боротьби за існування середньовічна людина знаходила забуття і перепочинок у святковостях і веселоцях. Адже здатність відверто радіти зустрічається переважно у тих, хто знайомий з тяжкою працею і гіркою бідністю. Суворая реальність, що породжувала відчуття невпевненості та нестабільності, страх перед загробним покаранням тимчасово відступали перед нестримною стихією свята.

Відомий вчений М. Бахтін вважав, що святкове життя середньовіччя формувалося за двома основними напрямками:

1. офіційно-церковному та феодално-державному;
2. народному, сміховому.

Ренесанс (Відродження) – епоха, що прийшла на зміну середньовіччю і попередня Новому часу. Вона характеризується різким стрибком в розвитку усіх сфер суспільного життя (від науки до мистецтва), головний вектор якої – гуманізм, антропоцентризм і світськість. У XVII ст. популярними місцями публічних розваг, як і в епоху Середньовіччя, були ярмарки. Серед ярмаркових яток організовувалися народні звеселяння: виступи акробатів, жонглерів, лінвоходців, великанів, карликів,

мандрівних співаків і музикантів, виставки воскових фігур, ляльок, екзотичних тварин, катання на гойдалках, феєрверки, нічні процесії, ілюмінації [1, с. 132].

У XVIII ст. дозвілля сприймається підприємцями як потужна прибуткова сфера, внаслідок чого зростає кількість облаштованих місць і закладів для проведення дозвілля «добірною» публікою. Водночас стихійні форми популярної культури за активної участі населення у них перетворювалося на формалізовані, видовищні дійства, у яких учасник був пасивним глядачем чи слухачем. Проте, чим більш видовищним і масовим ставало дозвілля, тим більш диференційованими були його форми для простих людей: приватне життя мало «свої» ігри, «свої» традиційні пісні, «свої» звеселяння й розваги, відмінні від офіційних.

XX століття також було наповненим різними способами відпочинку і розваги. Окрім згаданого, також можна відзначити ресторани, казино, гуртки художньої самодіяльності, бібліотеки.

В Україні здавна сформувалися різні форми громадського дозвілля молоді. Найпоширенішими серед них були вечорниці та досвітки, а в літній період - вулиця, колодки. На вечорниці приходили або заради забави, або задля виконання певної господарської роботи, частіше ж поєднували працю та відпочинок. Саме через це різних регіонах України мали вони різні назви і форми. У центральній Україні здебільшого збиралися для спільної праці, а вечорниці та досвітки закінчувалися вечерею. На Поділлі та Волині збиралися дівчата і молодіці в одну хату на «толоку» або на «оденки» - дерти пір'я, прясти, лушити квасолю чи кукурудзу. Толока також закінчувалася танцями, співами, застіллям. На Подільсько-Волинському пограниччі вечорниці називалися просто «забава» [2, с.45].

Таким чином, ми довели, що дозвілля існувало ще з початку існування людини, хоча первісна культура спочатку не мала чітко вираженого відпочинку і занять, з ним пов'язаних. Але у цій культурі формувались умови для їх виникнення. Велика кількість сучасних занять дозвілля мають коріння у міфологічній свідомості, магічній практиці, шаманських технологіях та обрядах, а також – в ігрових діях і святкових заходах далекого минулого.

Література

1. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. Т. 1. Структура повсякденності: можливе і неможливе / пер. з франц. Г. Філіпчук. Київ: Основи, 1995. 543 с.
2. Петінова О.Б., Опанасюк В.В. Теорія та історія соціокультурної діяльності: навч. посіб. Одеса, 2018. 78 с.
3. Цимбалюк Н. Соціологія дозвілля: навч. посіб. / Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ: ДАКККіМ, 2007. 180 с.

***

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО МАГІСТРА ОСВІТИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

Куріляк Юрій Дмитрович

Ізмаїльський державний гуманітарний
університет, м. Ізмаїл

Науковий керівник – д-р пед. наук,
проф. Кічук Н. В.

Освітній ступінь «магістр» передбачає здатність здобувача конструктивно комунікувати із суб'єктами професійної діяльності, причому вже на «управлінському» рівні. Якщо виходити із специфіки особистісно-професійного призначення здобувача магістерського ступеня за предметною спеціальністю «мова і література» (англійська), то попри опанування галузевих знань із освіти та педагогіки, він (згідно фокусу освітньої програми його університетської підготовки) спроможний виконувати

не лише навчально-виховну, навчально-методичну та викладацьку різновиди діяльності. Якісно новим (порівняно із бакалаврською підготовленістю) є ще й аспект придатності до працевлаштування, котрий відображає виконання ним організаційно-управлінської діяльності згідно чинного класифікатора професій. До того ж, згідно викликів сьогодення, на перший план перенесено особистісно-професійну потужність фахівця до креативності. Остання ж нині трактується з огляду на розбіжність із поняттям «творчість» (Р. О. Винничук, Н. В. Кічук, В. О. Моляко, В.В. Рибалка та ін.). Отож випускник магістерської підготовки має бути сформований як креативний лідер із притаманними ознаками відкритості до нового, де основою постають і чіткість мети, і прогнозований практичний результат, і прагматизм, і спланованість послідовних дій, і чіткі часові межі [1, с. 51].

Отже, на комунікативну компетентність, як базову з-поміж інших програмних компетентностей, нашаровуються новоутворення, пов'язані із фаховими діями та соціально-професійною відповідальністю особистості магістра. Зазначене окреслює й проблемний контур сучасної вітчизняної вищої освіти, адже саме на цьому етапі досягається такий параметр професійного спілкування: сформованість комунікативних стратегій через інструментарій англійської мови, зокрема в міжнародному форматі та на основі впровадження ідеї співробітництва і професійної кооперації. Останнє й постає одним із важливих програмних результатів навчання здобувача освіти в магістратурі.

Вивчення й аналіз здобутків учених, які вивчають теоретико-методологічні аспекти пізнання комунікативного простору і проблематику його організації (В. А. Кан-Калік, О. А. Конопкін, В. Н. Маркін, О. В. Москаленко, О. О. Петрова та ін.), а також напрацювань дослідників саме комунікативних характеристик управлінської діяльності та інформаційно-комунікативної сфери життєдіяльності здобувачів освітнього ступеня «магістр» за галуззю знань «Освіта/Педагогіка» (С. С. Вітвицька, Н. М. Дем'яненко, Т. І. Доброван, С. О. Рябушко, Т. С. Шавловська та ін.), дозволяють деталізувати такі явища, як спілкування і комунікація.

По-перше, констатуємо важливість урахування в освітньому процесі магістрантів не лише видів, типів і форм як навчально-професійного, так і виробничо-професійного спілкування. Йдеться ще й про акцентування на розвиток у здобувачів «м'яких навичок» (soft skills). Принагідно зазначимо, що цілеспрямовані педагогічні зусилля у цьому плані вже склались у досвіді Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Так, тут започатковано для спільноти магістрантів елективний курс «Освітнє лідерство: базове значення «м'яких навичок» фахівця», котрий репрезентований двома змістовими модулями – «Професійне зростання і професійне лідерство» та «Навички ефективного комунікування: презентаційні здатності й готовність до самопрезентації». Відомими є й досвід інших закладів вищої освіти, спрямований на вмотивування здобувачів освіти до розвитку і саморозвитку комунікативних навичок – передумови благополучності кар'єрного зростання [3, с. 202]. Вже апробовані також і правила створення презентацій як вияв сформованої комунікативної компетентності особистості [2]. Відносно зазначеного, підкреслимо, що мають рацію деякі фахівці (М. Д. Бабич, О. Й. Лесько, О. Б. Залюбівська, Л. О. Савенкова та ін.) стверджуючи, з одного боку, про наближеність понять «презентаційні навички» й «комунікативні навички», а, з іншого – про позитивну динаміку процесу розвитку ефективної комунікації, котра зумовлена урізноманітненням функцій та адаптацією здобувача до інформаційно-комунікативних новацій, демонструючи ефективну взаємодію через опанування іноземної мови.

По-друге, за сучасних реалій вітчизняної соціально-педагогічної сфери актуалізується потреба у якісному опануванні здобувачами магістерського ступеня міждисциплінарними знаннями, вміннями та навичками. З огляду на основний фокус

освітньої програми підготовки магістрантів за предметною спеціальністю «Мова і література (англійська)» та відсутність державного стандарту, важливим є не лише поглиблення їх компетентностей міждисциплінарного характеру щодо англійської мови і світової літератури. Значно суттєвішою стає й здатність особистості комунікувати, базуючись на цінностях, притаманних культурам країн мови, що вивчається. До того ж при цьому враховуючи набуті знання, уміння і навички в результаті засвоєння інших навчальних курсів (до прикладу освітній компонент «Порівняльна типологія англійської та української мов»). Справа в тому, що принципово важливою стає готовність магістранта ефективно застосовувати «закони спілкування» (зокрема за Й. Стерніним), оскільки в усіх типах групового і масового спілкування значущими постають врахування і закономірностей процесу комунікації, і психологічних особливостей учасників спілкування та їх соціальних ролей. Так, згідно закону залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль, магістрант має усвідомити, що для досягнення комунікативного успіху важливим є застосування арсеналу як вербальних, так і невербальних засобів, а також норм етикету. Якщо ж йдеться про дотримання закону комунікативного самозбереження, то загострюється розуміння здобувачем понять «комунікативна рівновага», «ритм спілкування», «мовленнєвий самовплив» тощо. Важко переоцінити і значимість законів «зниження рівня інтелекту зі збільшенням чисельності аудиторії», «дзеркального розвитку спілкування» та «прогресивного зростання нетерпіння слухачів» через здатність до ефективного мовлення, котре триває не довше десяти хвилин та ін.

Отже процес, формування комунікативної компетентності майбутнього магістра освіти впродовж його університетського навчання вимагає спеціального науково-педагогічного осмислення системи практико-орієнтованого супроводу, її розробку та апробацію.

Література

1. Винничук Р. Природа креативності та її роль в освітньому процесі. *Вища школа*. 2020. № 10. С. 47-58.
2. Gallo C. *The Presentation, Secrets of Steve Jobs. How to be insanely great in front of any audience*. New York: Me Graw – Hill. 2010. 256 p.
3. Смалько О. Особливості формування у студентів навичок. *Науковий вісник ІДГУ. Серія «Педагогічні науки»*. Вип. 48. 2020. С. 200-206.

***

ПРОФІЛАКТИКА ТА ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЩОДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Лебеденко Віолета Вікторівна

Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя

Наукові керівники – канд. соц. наук, доц. Кузьмін В. В., викл. Кузьміна М. О.

Будь-яка нестабільність в державі (економічна, соціальна, екологічна тощо) більш за все впливає саме на підліткову групу людей. Дуже часто неповнолітні втрачають необхідну орієнтацію на цінності та ідеали. Як відомо, у Національній дитячій спеціалізованій лікарні «Охматдит» в Києві лікарі повідомили, що за 9 місяців 2021 року до клініки надійшли 177 дітей з ознаками отруєння психоактивними речовинами та алкоголем, 40% із них таким чином хотіли накласти на себе руки. Крім того, у клініці зазначають, що у 9-10 років близько 15% дітей уже пробували алкоголь та наркотичні речовини. Актуальним напрямком на даний час є профілактика девіацій неповнолітніх, адже поведінка людини, що не відповідає нормам, встановленим в суспільстві, називається девіантною.

Слід розглянути підходи щодо вибору профілактичних методів. Зазвичай існують такі загальні профілактичні підходи:

1. Інформаційний. Суть цього підходу в тому, що поведінка підлітків має відхилення від норм із-за того, що вони не знають цих норм. Виходячи з цього, головною задачею в цьому напрямі є забезпечення неповнолітніх осіб інформацією щодо їхніх прав та обов'язків, суспільних вимог, правових аспектів наслідків такої поведінки, тощо.

2. Соціально-профілактичний. Такий підхід дозволяє виявити та усунути умови, що сприяють виникненню негативних явищ різного характеру. За цим підходом передбачено навчання дітей правильній гігієні, аналіз умов виховання в різних середовищах (у школі, в сім'ї, в колі однолітків, тощо).

3. Медично-біологічний підхід. Сюди відноситься усунення умов, із-за яких можуть виникнути відхилення від соціальних норм поведінки. Попередження виникнення цих відхилень здійснюється за допомогою лікувально-профілактичних засобів. Такий метод використовують лише для осіб, у яких є ознаки психічних відхилень.

4. Соціально-педагогічний підхід. Він представляє собою корегування чи відродження вольових чи моральних якостей підлітка з девіантною поведінкою [4, с. 112].

Крім цього, у соціальній роботі використовують інші технології профілактики девіантної поведінки, а саме:

1. Метод стимулювання мотивації зміни поведінки. Як тільки розпочалася консультація, робота з мотивацією уже починається. Тут головним є визначити те, чому саме підліток потребував допомоги, чому він за нею звернувся. Для цього потрібно правильно поставити запитання, наприклад: «Чого саме ти хочеш від співпраці зі мною?», «Чим тобі допомогти?».

2. Метод корекції емоційних станів. Для корегування емоційного стану є декілька методів: систематична десенсибілізація, завдяки якій знижується негативна напруга, страхи та почуття тривоги. Суть цієї техніки оснований на тому, щоб повторно проживати страхітливую подію, доки негативне переживання щодо неї повністю не буде витіснене; створення альтернативної реакції методом упевненості чи релаксації

3. Метод систематичної десенсибілізації, що являє собою зменшення рівня чутливості людини до тих подій, що викликали тривожність. Причому зменшення чутливості повинно відбуватися систематично.

4. Метод саморегуляції. Після м'язової релаксації доволі часто назначають ментальну релаксацію, за допомогою якої особа зможе уявити приємну сцену.

5. Метод формування стратегії самоконтролю. Особливістю цієї методики є навчання підлітка спостерігати за своєю поведінкою. При цьому в якості ефективної форми самоспостереження може виступати щоденник [2, с. 41].

Для того, щоб визначити, як саме впливають соціальні, педагогічні та соціально-психологічні фактори на особистість, проводиться соціально-психологічна діагностика. Вона також дозволяє виявити особливості девіантів неповнолітнього віку, з'ясувати соціальні умови розвитку, а також знайти зміни у якостях та властивостях, обумовлені включенням в різноманітні соціальні зв'язки. Мова йде про комунікацію, соціальні установки та позиції.

Вимоги щодо методів та форм соціально-педагогічної діагностики:

1. Безперервність самопізнання та навчання учнів. Не можна дозволити, щоби підліток, який скоїв правопорушення чи порушив дисципліну, був таврований цим вічно.

2. Слід користуватися комплексними методами пізнання особистості учня. Щоб отримати первинні дані потрібно користуватися анкетами. Найціннішим буде аналіз поведінки учня та його діяльності.

3. Необхідно забезпечити систематичне дослідження поведінки учня, щоб забезпечити профілактику появи девіантних ознак.

4. Для отримання хоча б мінімальних даних про виховання, потрібно вивчати головні лінії поведінки підлітка, визначити спрямованість його особистості, а також знайти ті позитивні якості характеру, на які можна буде опиратися.

5. Критерії, які будуть виступати головними при формуванні підлітком самооцінки, повинні бути єдиними. Їх потрібно створювати під час бесіди з особою та в ході обговорення поведінки.

6. Завдяки системі дослідження особистості підлітка можна буде прийти до самопізнання та оцінки школяра самого себе. Як приклад можна взяти карти вихованості, які будуть заповнювати батьки школярів, їх вчителі та самі учні [3, с. 24].

Як правило, соціально-педагогічна робота з дітьми, які входять до груп ризику та схильні до девіантної поведінки, здійснюється в установах народної освіти та позашкільних навчально-виховних закладах. В неспеціалізованих закладах народної освіти і позашкільних навчально-виховних закладах (центрах позашкільної роботи, клубах за місцем проживання, тощо) соціально-педагогічну роботу з дітьми та підлітками з девіантною поведінкою здійснюють соціальні та психологічні служби та педагоги організатори.

До системи соціального захисту і профілактики правопорушень серед неповнолітніх належать органи і служби у справах неповнолітніх, загально-освітні школи і професійно-технічні училища соціальної реабілітації, виховно-трудова колонія МВС.

Згідно з Законом України «Про органи і служби в справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», служби в справах неповнолітніх корегують і здійснюють заходи щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх, запобігання вчиненню ними правопорушень, здійснюють контроль за умовами утримання, виховання і праці неповнолітніх. Кримінальна поліція в справах неповнолітніх проводить окрему роботу, пов'язану із запобіганням правопорушень молоді. Також виявляє причини та чинники, що сприяють вчиненню злочинів та правопорушень, вживає заходів щодо їх усунення та бере участь у правовому вихованні особистості [1].

Таким чином, можна зробити висновок, що в Україні створена спеціальна система соціально-педагогічної роботи з дітьми і підлітками, які схильні до девіантної поведінки, спрямована на профілактику девіації та гарантує соціальних захист тим батькам і підліткам, які цього потребують. Проте, ця система здебільшого орієнтована на роботу з дітьми та підлітками, які виявляють схильність до правопорушень. Проблема соціальної реабілітації дітей, які мають певні відхилення від психічної норми, порушення в особистісному розвитку, у сфері міжособистісних відносин, потребують додаткових заходів.

Література

1. Закон України «Про органи і служби в справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.05.2022)

2. Коротков П. В. Профілактика та корекція девіантної поведінки молоді у діяльності соціальних служб. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Чернігів, 2013. 122 с.

3. Поліщук В. М. Вікові кризи в підлітковому і юнацькому віці: базові симптомокомплекси: монографія. Суми: Університетська книга, 2012. 478 с.

4. Сорочинська В. Є. Основи превентивної педагогіки: навч. посіб. Вінниця: Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, 2008. 173 с.

***

ПРОГНОСТИЧНІ УМІННЯ ЯК СКЛАДОВА УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА

Май Чженьлун

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Новгородська Ю. Г.

Соціально-економічні зміни та інноваційні процеси, які відбуваються в Україні, зумовлюють перехід освітньої галузі на якісно новий рівень управління. Це зумовлює формування нового типу керівників, від управлінської компетентності яких залежить конкурентоспроможність закладу освіти на ринку освітніх послуг.

Управлінська діяльність керівників в системі освіти – це «організована, планомірна і системна діяльність в соціально-економічній системі, пов'язана з цілеспрямованою реалізацією специфічних управлінських функцій (проекування, моделювання, планування, організація, регулювання, координація, мотивування, контролювання, оцінювання) на основі пізнання, усвідомлення і використання об'єктивних законів і закономірностей конкретної організації (установи, навчального закладу) в інтересах забезпечення її оптимального функціонування та постійного підвищення ефективності» [9].

Складовою управлінської діяльності є прогностична діяльність, що передбачає розвиток об'єктів і суб'єктів управління на перспективу, визначення та аналіз альтернативних варіантів дій у професійній ситуації, розробку моделей щодо ймовірних тенденцій перебігу процесу управління, оцінювання та вибір найбільш оптимальних варіантів розв'язання управлінсько-професійних проблем і досягнення поставленої мети, здатність прогнозувати можливі результати тих чи інших проєктів. Уміння керівника своєчасно передбачити наслідки тих чи інших управлінських рішень дає змогу вчасно реагувати та коригувати стратегію закладу освіти в залежності від динаміки соціально-економічних станів суспільства.

Прогнозування в управлінській діяльності керівників закладів освіти є однією з основних і найбільш специфічних за своєю комплексністю та багатоаспектністю функцій, оскільки забезпечує успішність реалізації інших посадових функцій, а також пронизує всі сфери управління, оскільки включена в усі його етапи й задачі. Воно здійснюється керівниками в межах реалізації професійно-управлінських компетенцій і регламентується відповідно до посадових обов'язків, а забезпечується прогностичною компетентністю.

У ході наукового пошуку з'ясовано, що прогностична діяльність характеризується сукупністю ознак:

- спрямована на дослідження можливих тенденцій, перетворень і перспектив розвитку суб'єктів і об'єктів діяльності, результатом якого є прогноз, що відображає специфіку майбутнього і має ймовірнісний характер;
- завжди обумовлена метою – успішним завершенням прогностичних дій як єдності цілей та змісту;
- здійснюється на основі знань та досвіду, і на цій же основі формуються уміння.

За переконанням Н. В. Давкуш «прогностична діяльність визначається ціннісним цілепокладанням, передбачає здійснення системної діагностики у професійній роботі, випереджувального планування педагогічної проблеми, прогнозування шляхів її розв'язання з використанням моделювання, проєкування й конструювання технології досягнення передбачуваного результату й упровадження її у процес управління особистісним розвитком» [5, с.33].

Ми погоджуємося з думкою А. В. Антонєць про те, що суттєвою ознакою прогностичної діяльності менеджера є вирішення прогностичних завдань для

визначення способу розв'язання яких, необхідною умовою є наявність прогностичних умінь, як здібності виконувати певні види діяльності в постійно змінюваних умовах [2, с. 32].

Відомо, що в основі будь-якої діяльності, зокрема прогностичної, лежать уміння, що її здійснюють. Вивчаючи сутність поняття «прогностичні вміння», ми дійшли висновку, що воно відзначається множинністю визначень, так само, як і кожна його окрема термінологічна одиниця.

У дослідженні В. І. Жигір прогностичні уміння розглядаються як уміння передбачати можливі труднощі процесу розвитку закладу освіти, визначати способи їх ліквідації; прогнозувати результати цього процесу, його ефективність та перспективність; прогнозувати розвиток педагогічного колективу та власну систему педагогічної діяльності; розробляти перспективні плани професійного та особистісного саморозвитку [6].

Заслуговує на увагу визначення Т. М. Бернацької, яка під прогностичними вміннями розуміє «уміння, пов'язані зі збиранням, аналізом, систематизацією інформації, визначенням проблем, постановкою цілей, завдань, розробкою стратегічних і тактичних планів, програм дій та алгоритмів окремих видів діяльності» [3].

С. В. Гальцова визначила прогностичні вміння як «комплекс здатностей до виконання розумових дій, який дозволяє сформулювати випереджальну інформацію щодо подальшої динаміки проблемної педагогічної ситуації з метою своєчасного прийняття педагогічного рішення» [4, с. 296].

Реалізуючи системний підхід у дослідженні прогностичних умінь, С. А. Наход розглядає досліджуваний феномен як «засвоений суб'єктом спосіб виконання розумових та практичних дій, що забезпечують отримання та аналіз випереджальної інформації про досліджуваний об'єкт (процес, явище), перетворення існуючих уявлень про об'єкт прогнозування (явище, процес) з метою оптимального вирішення поставлених прогностичних завдань, контролю та корекції прийнятих рішень на основі свідомого його застосування у професійно-практичній діяльності» [8, с. 197].

Досліджуючи проблему формування прогностичних умінь у майбутніх учителів, О. С. Кабанська під прогностичними вміннями розуміє «розумові дії, що забезпечують отримання випереджальної інформації про досліджуваний процес, явище, характеристики людини з метою оптимального вирішення навчально-виховних завдань і завдань подальшого розвитку кожного суб'єкта педагогічної взаємодії» [7, с. 137].

У ході наукового пошуку з'ясовано, що реалізація прогностичних умінь керівників залежить від чіткості структури самих прогностичних умінь, тобто відповідних знань, умінь і навичок, необхідних для подальшої прогностичної діяльності управлінця. Тому доцільно виокремити структурні компоненти, які входять до складу прогностичних умінь керівників сфери освіти.

І. С. Азаров об'єднує прогностичні вміння у три групи:

- уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, формулювати ціль, гіпотезу, планувати і розробляти шляхи подолання проблеми;
- уміння застосовувати прогностичні методи в професійній діяльності (функція прогнозування на стадіях підготовки і прийняття рішення);
- уміння застосовувати алгоритм прийняття рішення, визначати варіанти дій у певній ситуації, приймати ефективні рішення відповідно до посадових обов'язків [1].

А. В. Антонєць зазначає, що в ході здійснення управлінської діяльності реалізуються такі групи прогностичних умінь:

- *інтелектуальні вміння* передбачають такі розумові операції, як здатність менеджерів до аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, абстрагування, класифікації та систематизації економічних об'єктів і явищ;

- *проективні вміння* – полягають в умінні керівника зіставляти і реалізовувати поставлену мету із запланованим кінцевим результатом;

- *аналітичні вміння* характеризуються здатністю керівника застосовувати економічні знання та методи економіко-статистичного аналізу, методи та прийоми прогнозування за допомогою комп'ютерно-орієнтованих засобів навчання;

- *моделювання* – передбачає спроможність керівників до висування гіпотез, проведення експериментів, екстраполяції [2].

С. М. Наход прогностичні вміння розглядає як інтегративне явище, компонентами якого є чотири групи умінь:

- *ретроспективні вміння* передбачають сукупність послідовних дій, спрямованих на розв'язання того, які об'єкти та суб'єкти управлінської діяльності підлягають прогнозуванню та обґрунтування;

- *конструктивні вміння* визначають здатність керівника щодо висунення гіпотез, перевірка яких має здійснюватись на основі попередньої систематизації отриманої інформації у ході виконання прогностичної діяльності;

- *перспективні вміння* характеризуються діями, що вимагають виявлення можливостей вирішення проблемної ситуації, здійснення прогнозування імовірних способів перетворення ситуації, а також формулювання сукупності альтернативних рішень;

- *проективні вміння* базуються на діях, спрямованих на створення моделі необхідного майбутнього та упровадження їх у життя [8].

Отже, сформованість у керівника прогностичних умінь має важливу роль у здійсненні управлінської діяльності, оскільки дозволяє:

- на основі системного підходу до об'єкту управління проаналізувати діяльність закладу освіти;

- співставити цілі й результати діяльності зі способами їх досягнення;

- виокремити основні проблеми діяльності закладу на ринку освітніх послуг;

- спроектувати стратегію розвитку закладу освіти в цілому, педагогічного процесу, педагогічного колективу зокрема;

- визначити потенційні можливості закладу щодо надання освітніх послуг здобувачам.

Література

1. Азаров І. С. Підготовка майбутніх офіцерів до прогностичної діяльності у процесі навчання у вищих військових навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2018. 22 с. URL: <https://nuou.org.ua/assets/dissertations/autoref/autoref-azarov.pdf>

2. Антонєць А.В1 Формування прогностичних умінь майбутніх менеджерів як педагогічна проблема. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology*. 2013, Vol. 7.C.7-11. URL: http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/710/1/antonets_a.v._formation_of_predictive_skills_of_future_managers_as_a_pedagogical_problem.pdf

3. Бернацька Т. М. Теоретичні основи формування та розвитку управлінської культури керівника навчального закладу. *Вісник. Серія: Педагогічні науки*. 2014. № 122. URL:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:eEZVGkTaBuEJ:www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/VchdpuP_2_014_122_5.pdf+&cd=2&hl=uk&ct=clnk&gl=ua

4. Гальцова С. В. Проблема розвитку прогностичних умінь у майбутніх вчителів. *Магістр: матеріали наук. конф. «Накові пошуки молодих вчених» (12 травня 2010 р., м. Суми)*. Суми: Університетська книга, 2010. С. 295-298.

5. Давкуш Н. В. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних закладів до прогностичної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Ялта, 2011. 316 с.

6. Жигір В.І. Структура професійної компетентності майбутніх менеджерів освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики.* 2012. Вип. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_016_2012_15_28

7. Кабанська О. С. Наукове-методичне забезпечення формування прогностичних умінь у майбутніх учителів. *Педагогіка та психологія: зб. наук. пр. Харків,* 2014. Вип. 46. С. 72-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2014_46_11

8. Наход С. А. Прогностичні вміння в структурі професійних умінь майбутнього психолога. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* / [гол. ред.: М. Т. Мартинюк]. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2013. Ч. 3. 360 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2013_3_30

9. Свистун В. Загальнонаукові засади управлінської діяльності керівників в системі професійно-технічної освіти. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/2717/1/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA.pdf>

***

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ДІТЕЙ: СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ

Мельничук Вікторія Олексіївна

Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти» м. Київ,
Науковий керівник – д-р пед. наук,
проф. Вайнола Р. Х.

Захист неповнолітніх від злочинних посягань сексуального характеру сьогодні є одним з пріоритетних напрямів української політики. Це пов'язано, перш за все, з тим, що сексуальна експлуатація неповнолітніх, які залучені до комерційного сексу, протягом тривалого часу є досить поширеним кримінально-караним діянням в Україні, що підтверджується офіційною статистикою. Відзначається високий рівень латентності цього виду злочинності, який є середовищем для здійснення інших злочинів (торгівля людьми, насильницькі дії сексуального характеру тощо).

Діяння, які посягають на громадську мораль щодо сексуальних стосунків, характеризуються підвищеною суспільною небезпекою не стільки у зв'язку з їх кількістю, скільки зі специфікою негативних наслідків, що завдаються неповнолітнім та виражаються в ослабленні моральності суспільства, сімейних зв'язків, поширення інфекцій, що передаються статевим шляхом, ВІЛ/СНІДу.

За даними аналітиків, приблизно один мільйон дітей у всьому світі втягується в сексуальний бізнес щороку. Не випадково Конвенція ООН про права дитини чітко закріпила право дітей на захист від усіх форм сексуальної експлуатації, в тому числі і проституції. В Україні кримінально-правовий захист неповнолітніх представлений в наступних статтях Кримінального кодексу України та передбачають кримінальну відповідальність за вчинення дій сексуального характеру щодо дитини: зґвалтування (ст. 152 КК України), сексуальне насильство (ст. 153 КК України), примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК України), статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК України), розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК України), ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301 КК України), створення або утримання місць розпусти і звідництво (ст. 302 КК України), сутенерство або втягнення особи у заняття проституцією (ст. 303 КК України).

11 січня 2019 р. з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства набули чинності зміни

до Кримінального кодексу України, що посилюють відповідальність за сексуальне та домашнє насильство. Тепер закон чітко визначає базові поняття Кримінального кодексу, пов'язані із сексуальними злочинами, а також чітко визначає покарання за них.

Мала численність виявлених діянь, а також невисока результативність протидії злочинам, що порушує право неповнолітнього на захист від сексуальної експлуатації, націлює вчених і практиків аналізувати наявний науковий потенціал, узагальнювати позитивний досвід діяльності всіх залучених суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, в тому числі, сексуальному.

За даними Національної поліції в Україні з початку 2019 р. 324 дитини постраждали від злочинів проти статевої свободи та недоторканості. У 2020 р. від сексуального насильства потерпіло 410 дітей.

За даними Офісу генерального прокурора, протягом січня-червня 2021 року зареєстровані кримінальні правопорушення за статтями 152,153,154,155,156,303 КК України, а саме: 283 дітей стали жертвами зґвалтування (ст. 152), 49 – постраждали від сексуального насильства (ст.153), 9 дітей – від примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154), 109 кримінальних проваджень зареєстровано за статтею 155 «вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку», 209 кримінальних проваджень відкрито за ст. 156 «розбещення неповнолітніх», за статтею 303 «сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією» зареєстровано 199 кримінальних правопорушень. За період з січня по червень 2021 року кількість осіб, які потерпіли від зґвалтувань (замахів) становить 186, з них: неповнолітні – 69 осіб, малолітні (до 14 років) – 62 особи [5].

Згідно з даними дослідження, проведеного у 2019 року опитування під егідою ОБСЄ з питань насильства щодо жінок «Добробут і безпека жінок», 67% жінок стверджують, що з 15 років зазнавали психологічного, фізичного чи сексуального насильства з боку свого партнера чи іншої особи. Найчастіше кривдниками є колишні партнери. Більшість жінок, що зазнавали насильства з боку свого нинішнього чи колишнього партнера або іншої особи, не зверталися до поліції з повідомленнями про найбільш серйозні випадки фізичного та/або сексуального насильства [2].

Аналізуючи кількість звернень на Національну дитячу «гарячу» лінію протягом 2020/2021 р. бачимо, що 23,5 % дзвінків стосувалися насильства/жорстокого поведіння з дітьми/комерційної експлуатації дітей, 9,00 % – сексуального насильства щодо дітей, 3,2 % – сексуальної експлуатації.

Також, на національну «гарячу» лінію 1547 з протидії домашньому насильству за статистикою надійшло 35 % звернень щодо психологічного насильства, 34 % – фізичного, 28 % – економічного та дещо менше 1 % – сексуального насильства.

За даними дослідження стану та розвитку психологічної служби у системі освіти України (2020/2021 н. р.) кількість звернень до працівників психологічної служби щодо протидії домашньому насильству є такою: з боку батьків надійшло 17 547, з боку педагогічних працівників – 15 998, з боку дітей – 220 046, з боку інших зацікавлених осіб – 5 393 звернень, щодо протидії торгівлі людьми – з боку батьків – 7 770, з боку педагогічних працівників – 10 938, з боку дітей – 8 403, з боку інших зацікавлених осіб – 3 374 звернень [4].

На замовлення Фонду народонаселення ООН компанія ІП «ГФК Юкрейн» провела національно репрезентативне опитування про насильство стосовно жінок і дівчат «Дослідження поширеності насильства щодо дівчат та жінок». За даними цього дослідження як фізичне, так і сексуальне насильство найчастіше вчиняють чоловіки, що проживають із жертвами в офіційно зареєстрованому або цивільному шлюбі: 40% жертв фізичного насильства зазначили, що винуватцем був колишній чоловік або партнер, а 33% – що теперішній чоловік або партнер. Серед жертв сексуального насильства ці показники становлять 24% і 15% відповідно. Після

чоловіка основним винуватцем фізичного насильства є також батько або вітчим (за свідченням 14% жертв фізичного насильства), а основними винуватцями сексуального насильства – сторонні знайомі або незнайомі чоловіки (їх зазначили 22 % і 15 % жертв сексуального насильства) [3].

Серед причин, чому часто випадки сексуального насильства трапляються в сім'ї дослідники вказують на те, що батьки мають можливість проводити час наодинці з дитиною; члени родини мають авторитет в дитини, дитина їм довіряє; якщо дитина маленька – вона може не розуміти «неправильних» дій дорослого, а вважати це нормою; боїться втратити «друга»; інший член родини ставить під сумніви слова дитини, відмовляється вірити у те, що сталося, боїться розголошу.

Отже, сьогодні захист прав і законних інтересів дитини в Україні є загальнонаціональним пріоритетом. Зниження числа злочинів, спрямованих на захист від сексуальної експлуатації неповнолітніх, можливо при узгодженості та взаємодії усіх залучених суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, в тому числі, сексуальному. Для цього потрібно збір емпіричного матеріалу, його осмислення, вироблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

Література

1. Дослідження «Домашнє та сексуальне насильство щодо жінок на Сході України». URL: <https://www.amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/dopovid-amnesty-international-ne-pryvatna-sprava.pdf>
2. Дослідження насильства над жінками в Україні «Добробут і безпека жінок. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf
3. Дослідження «Поширеність насильства щодо дівчат та жінок». URL: <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/GBV%20Infographics%20UKR.pdf>
4. Лист ІМЗО від 23.03.2021 № 22.1/10-714 «Про підготовку аналітичної довідки щодо діяльності психологічної служби у системі освіти України».
5. Лист Офісу Генерального прокурора від 04.08.2021 № 27/3-2420 вих. 21.
6. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: ратифікація від 20.06.2012 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text
7. Кримінальний кодекс: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

***

ГРУПИ САМОДОПОМОГИ ЯК ВИД ТЕРАПЕВТИЧНОЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

**Мідько Тетяна Сергіївна,
Пільчевська Леся Миколаївна,
Ясінська Анна Олександрівна**
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Борисюк С. О.

Практика соціальної роботи свідчить, що терапевтична робота у групі здатна допомогти поліпшити та змінити особисті долі людей, послабити почуття ізоляції. Учасники групової роботи можуть отримати полегшення і підтримку від інших членів групи через усвідомлення, що не тільки вони одні мають аналогічними проблеми, у групі вони набувають навичок усвідомлення своїх труднощів та їх подолання. Тому саме групи самопомоги є конкретним прикладом такої групової соціально-психологічної підтримки отримувачів соціальних послуг.

У науковій літературі можна знайти різні джерела походження груп самопоміщи. Найвідоміша й найбільша з існуючих терапевтичних груп самопоміщи – це спільнота Анонімних алкогеліків, яка була заснована в 1935 р. для допомоги за методом «рівний - рівному» алкозалежним людям. На даний момент її учасниками є більше одного мільйона осіб у дев'яносто двох країнах. У сфері соціально-психологічної підтримки отримувачів соціальних послуг працюють групи анонімних азартних гравців, анонімних шизофреніків, анонімних ненажер і анонімних наркоманів, колишніх пацієнтів психіатричних закладів, для колишніх ув'язнених тощо. Сучасні групи самопоміщи створюються, щоб хоча б частково задовольнити терапевтичні потреби суспільства, з якими не справляються або недостатньо справляються існуючі соціальні установи.

Групи самопоміщи – це добровільні об'єднання людей, активність яких спрямована на подолання психолого-соціальних та соціально-педагогічних проблем. Така група є засобом для усунення відчуття зовнішньої та внутрішньої ізоляції особи. Завдання групи самопоміщи спрямовані на її членів, а не на сторонніх, це і відрізняє її з поміж інших форм соціально-психологічної допомоги.

Загалом, групи самопоміщи – є групами, учасники яких розділяють певні свої інтереси, маючи схожий досвід, об'єднуються для співпраці із метою реалізації власних або спільних потреб, завдяки обміну інформацією та взаємопідтримці. При цьому мотивація виходить з бажання змінити щось у власній ситуації та обмінятися певним досвідом з людьми, що мають аналогічні проблеми. Їх метою є зміна особистих життєвих обставин, а робота не має на меті фінансове збагачення. Вони висувують на передній план рівноправність, автентичність, спільність проведених бесід та надання взаємної допомоги, шляхом систематичної групової роботи.

Усі учасники груп самопоміщи знаходять порозуміння між собою через однакові проблеми, створюючи можливості для кращого їх усвідомлення. Ефективна практика подолання і конкретне розуміння проблем рідко вдається професійним помічникам через те, що вони не відчувають на собі тягар ситуації постраждалих та відсутність у них аналогічного власного досвіду. Разом з тим, згідно даних проведених досліджень, близько третини усіх груп самопоміщи напочатку були засновані за сприяння професійних помічників [6].

У спільних бесідах під час зустрічей членів груп деякі її учасники можуть отримати полегшення та підтримку від інших членів групи і зрозуміти, що й інші учасники мають аналогічні проблемами. Вони набувають навичок з усвідомлення певних труднощів та їх подолання. У центрі роботи таких груп знаходиться взаємний обмін інформацією та досвідом. Якщо групі потрібна допомога, то усі теми і проблеми повинні бути точно сформульовані, а бажання прийняття зовнішньої підтримки має виходити від кожного з членів цієї групи.

Групи самопоміщи мають такі загальні ознаки:

- за організаційною формою – це простір для комунікації за участю певної кількості людей (6-20 учасників);
- самостійно визначають напрямок своєї діяльності, тобто тематика і методи роботи групи розробляються самими членами групи;
- вимагається від усіх членів групи активного і безперервного співробітництва;
- як правило, їх керівництвом не займаються професійні помічники, однак, вони можуть організувати проведення консультацій чи надання підтримки професійними фахівцями;
- систематичність зустрічей, які проводяться у визначені терміни (наприклад, раз на тиждень, кожні 2 тижні або раз на місяць) [2].

Переваги та ефективність впливу на особистість роботи у групах самопоміщи обумовлюється такими умовами:

а) невелика кількість учасників і це для багатьох є реальною можливістю перестати боятися розповідати про наболіле;

б) у групі легко вибудовуються взаємостосунки, адже є моменти, які зрозуміють лише ті, хто мав справу зі схожими труднощами;

в) у групі працює негативний досвід учасників паралельно з позитивним: будь-хто з учасників допомагає іншим відшукати правильне рішення своїх проблем;

г) у групі значно легше змінювати свою поведінку, бо працює принцип «рівний – рівному», і тому що група складається з людей, які мають схожі життєві проблеми, схожі життєві сценарії та спільні цілі;

д) учасники групи набувають відчуття єдності, впевненості в те, що ти не один, і що така ж проблема цікавить і інших.

Групи самодопомоги діють за певними правилами, які створені, щоб надати певну структуру подіям та бесідам в групі. Можна працювати й без певних правил, користуючись лише певною технікою чи методами, що здаються колективу найбільш прийнятними. Право вибору завжди лишається за самою групою [5].

Виділяють певні правила функціонування груп самопідтримки, а саме:

- учасники беруть участь у групі добровільно і мають рівні права;

- співпраця учасників групи є дієвою протягом тривалого періоду безперервно;

- тематика, напрямок діяльності та методи роботи групи плануються безпосередньо учасниками групи;

- обов'язковою є анонімність та нерозголошення особистої інформації і усіх дій у групі;

- професіонали не беруть участі в діях групи самодопомоги, а керівництвом груп не займаються фахівці (вони можуть лише бути запрошені на деякі зустрічі, як експерти) тощо;

- під час групової зустрічі практикується метод Feedback (або отримати Feedback щодо себе). Це коли учасник розказує про відчуття, які викликала в ньому поведінка іншого учасника, описує йому свої конкретні почуття в цій ситуації так, щоб слухач його зрозумів, який саме момент в його поведінці він має на увазі. Цей зворотній зв'язок дуже корисний, щоб зіставити свої відчуття і відчуття інших людей, зрозуміти причини, які викликали такий стиль поведінки та отримати розуміння щодо впливу на інших власної поведінки;

- кожен учасник має можливість короткого спонтанного висловлювання стосовно певної теми, ситуації або актуального стану. Такі висловлювання не обговорюються і не коментуються. Це може відбуватися на початку, під час чи при завершенні засідання. Метою може стати обрання цікавішої теми, можливість вступу до обговорення, висловлення власних емоцій і відчуттів, опис актуальної життєвої ситуації, або висловлення заключної думки про проведену зустріч [6].

Отже групи самодопомоги – це нова форма соціально-психологічної підтримки вразливим групам населення, яка є ефективною та корисною для людей, що організовуються для спільних пошуків способів подолання складної ситуації задля поліпшення якості власного життя.

Література

1. Капська А. Й. Соціальна робота: навч. посіб.; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. Київ: Слово, 2011. 399 с.

2. Соціальна робота: технологічний аспект: навч. посіб. / За ред. проф. А. Й. Капської. Київ: Центр навчальної літератури, 2013. 352 с.

3. Трубавіна І. М., Кравченко Т.В. Допомога батькам у вихованні дітей: методичні рекомендації для соціальних працівників. Київ: ДЦССМ, 2004. 100 с.

4. Трубавіна І. М. Концепція „допомоги для самодопомоги” в соціальній роботі в Україні. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2003. № 3. С. 44-51.

5. <http://www.sekis-berlin.de/Vvedenie.514.0.html>

***

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЇЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТОВАНOSTІ В УМОВАХ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Опанасенко Ольга Олександрівна
Яо Жуй

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Борисюк С. О.

Сьогоднішня ситуація соціальної адаптації особистості характеризується тим, що, з одного боку, час науково-економічних і соціально-політичних перетворень помітно прискорює їх фізичне, статеве дозрівання, що ставить питання про зниження початкової межі юнацького віку, а з другого – необхідність подовження періоду навчання посуває настання соціальної зрілості, тим самим нібито розширюючи межі підліткового віку, створюючи передумови для виникнення і збереження інфантилізму, соціальної, моральної та громадянської несамостійності юної людини.

Сучасна вікова періодизація визначає ранню юність (старший шкільний вік) -10-11 класи [4]. У цей час у старших підлітків складаються стійкі форми поведінки, риси характеру, способи емоційного реагування. Це час досягнень, стрімкого нарощування знань, умінь, становлення «Я-образу», набуття нової соціальної позиції.

Нині, в умовах нестабільності суспільства, виникає соціальна ситуація, котра теж не відзначається стабільністю і стійкістю. При цьому саме рання юність є найбільш чутливою до змін, що відбуваються у різних сферах життя, тут особи найбільш гостро реагують на нові соціальні проблеми. Характерологічні ознаки сучасного старшокласника досить широко описують Л. Виготський З. Белоусова І. Кон, Ф. Райс та інші вчені. Саме у старшому шкільному віці статева приналежність набуває реального соціального значення. У процесі статевого дозрівання, з одного боку, змінюється самосприйняття особистості через формування нового вигляду, а з іншого – усвідомлення оцінки людей, що його оточують. З'являються реакції, обумовлені формуванням статевих потягів, і пов'язані з ними нові переживання, фантазії та думки; найважливішим новоутворенням в цьому віці є становлення самосвідомості. Сфера самосвідомості передбачає становлення «Я-концепції» учня, осмислення свого соціального статусу, засвоєння соціальних ролей, формування соціальної позиції, моральної орієнтації. Старшокласник відповідає самому собі на запитання «хто я є?», «що я хочу й можу?». Пошук відповідей вимагає емоційних, вольових та інтелектуальних витрат, власної ініціативи, активності, стійкості тощо. І в цьому відстежується вплив на учня соціального оточення не лише безпосередньо, прикладами, поведінкою, міркуваннями окремих учасників навчально-виховного процесу, а й через книги, засоби масової комунікації, встановлені в суспільстві закони, правила, норми, моральні цінності. Загальновизнаним є той факт, що групи однолітків відіграють одну з провідних ролей у соціалізації дитини і визначаються як активна соціальна сила [3].

Старшокласник суб'єктивно пов'язує дорослість не стільки з наслідуванням, скільки з приналежністю до світу дорослих, намагається зайняти місце дорослого в системі реальних стосунків між людьми, тому для нього мужність, сміливість і одяг важливі передусім у зв'язку з цією соціальною позицією. Особливе місце у системі взаємовідносин старшокласника з оточуючими починає займати ровесник як більш чи менш рівний партнер по спілкуванню. Вплив ровесників на формування особистості здійснюється двома шляхами. По-перше, це організовані колективи, які прямо чи опосередковано спрямовуються дорослими (*шкільний клас, різного роду*

гуртки, клуби, спортивні секції тощо), по-друге, за допомогою вільного спілкування у стихійно створених групах, приятельських компаніях і у межах інтимного дружнього спілкування, під час якого можна відкрити іншому свій внутрішній світ, довірити найважливіше, таємне. Знайти справжнього товариша та бути для нього єдиним і необхідним – мрія кожного хлопця та дівчинки. Це час досягнень, набуття знань, умінь, нової соціальної позиції, становлення моральності [2].

У період ранньої юності починає формуватися позиція дорослої людини. Навіть якщо ця позиція ще не відповідає об'єктивному статусу старшокласника у житті, - її поява означає, що він суб'єктивно вже ввійшов у нові стосунки з оточуючим світом дорослих, зі світом їхніх цінностей, мотивів поведінки та діяльності, переважає турбота про власну самостійність. З віком сфера претензій на самостійність інтенсивно розширюється і охоплює не лише конкретні дії та вчинки особи, а й деякі вибори, рішення, думки.

Без сумніву, соціальна адаптація у цьому віці має провідне значення, адже приблизно у 15 років починає розгортатися соціальна активність дитини, потреба у своєму моральному світогляді. Старшокласників вирізняє особливий інтерес до моральним норм, духовних та соціальних уявлень [1].

Перед старшокласниками реально постає проблема вибору професії. Більшість з них правильно розуміють сенс чесної та сумлінної праці, відповідально підходять до майбутнього, але для деяких старшокласників характеризують інфантилізм, байдужість, соціальна незрілість, що прогресують.

Отже, рання юність є етапом посиленого становлення особистості на основі подальшого розвитку процесу її соціалізації. Старшокласник не лише адаптується до умов соціуму, елементів культури, норм, що формуються на різних рівнях життєдіяльності суспільства, але й перетворює їх у власні цінності, орієнтації, установки завдяки власній активній життєвій позиції.

Література

1. Адаптація учнів і випускників: / В. Мушинський, О. Попова, О. Бондар; [упоряд. Т. Червонна]. Київ: Шкільний світ, 2019. 165 с.
2. Архипова С. П., Майборода Г. Я., Тютюнник О. В. Методи та технології роботи соціального педагога: навч. посіб. Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. 496 с.
3. Новікова О. Ю. Сутність поняття «соціально-педагогічна адаптація особистості». *Вісник Житомирського державного університету. Випуск 59. Педагогічні науки*. С.136-140.
4. Теорія розвитку особистості: адаптація у період ранньої зрілості: монографія / Е. І. Гура. Дніпропетровськ: Журфонд, 2014, 169 с.

***

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Пабат Катерина Василівна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – д-р пед. наук,
проф. Лісовець О. В.

«Світ так повільно змінюється на краще тому, що люди не бачать нічого далі своїх потреб. Але моя потреба – це ідея! Усвідомлення важливості робити добрі справи дало змогу трохи вільніше дихати свіжим повітрям, не зважаючи ні на що» – розповідає волонтер Олексій співробітник фонду «Зорі Надії» [1].

Волонтерська діяльність в Україні на сучасному етапі характеризується значною кількістю нестандартних для світової практики волонтерства напрямів діяльності, створюючи часом не тільки систему допомоги особам і структурам, що її потребують, але й паралельну систему розробки та реалізації рішень, спрямованих на більш

ефективне виконання функцій відповідними державними структурами, насамперед, у сфері охорони здоров'я.

Дослідженням поняття та розгляду розвитку волонтерства як явища в Україні та світі займалися такі науковці, як О. Безпалько, П. Буасьє, Н. Заверико, А. Іванова, Ю. Пермяков, Л. Полехін та ін. Для опису змісту, напрямів та форм волонтерської діяльності в суспільстві використовувалися праці О. Решетнікова, А. Ходорчука, Є. Холостової, О. Безпалько, Р. Вайноли, Т. Голованової, Т. Дружченко та ін. З'ясуванням особливостей роботи волонтерів та їх ролі у реалізації соціальних проектів займалися Р. Кравченко, Т. Лях, О. Решетніков та ін. [3]

Однак, зазначені дослідження ґрунтуються переважно на узагальненнях досвіду практичної реалізації волонтерських проєктів. Тому, оцінюючи рівень розробленості проблематики щодо волонтерської діяльності і волонтерського руху в Україні в закладах охорони здоров'я, варто вказати на відсутність комплексних досліджень під час військових дій на території України [5]. Відомостей про такий вид діяльності недостатньо, знаходимо їх, переважно, в Інтернет – виданнях.

На сьогодні волонтерська діяльність в Україні є однією з найпотужніших сил у соціумі, яка розвивається за допомогою внутрішніх і зовнішніх ресурсів. За останні 10 років в нашій державі були кризові стани і саме завдяки ним волонтерство відродилося в очах населення [4].

Бути волонтером не легко, але і прагнути стати ним не потрібно, важливіше ставити перед собою мету, допомагати людям, бути корисним для них, для суспільства, без очікування взаємної вигоди. За результатами проведеного опитування щодо мотивації людей працювати добровільно серед 36 опитаних волонтерів у закладах охорони здоров'я з'ясовано, що мотивами виступали: контакти з новими людьми, самозадоволення, просування якихось цінностей, свідомий підхід до дій, які вони роблять.

Реальна участь населення країни у волонтерській діяльності може проявлятися: а) безпосередньо – збір коштів, речей, продуктів харчування, ліків, перевезення їх до місця дислокації військових, догляд поранених і хворих, ремонт техніки тощо; б) опосередковано – в організованих формах волонтерської діяльності людина може не брати участі, але може допомагати по можливості (перераховувати гроші, робити інші пожертвування, надавати житло, здавати кров тощо) [3].

Волонтерська допомога у лікарнях для хворих реалізується у двох аспектах: психологічному та фізичному. Перебуваючи у лікарні, люди залишаються сам на сам зі своєю хворобою і можуть впадати в депресивні стани, тим самим затягуючи процес реабілітації. Волонтери своєю діяльністю намагаються допомогти підтримати людей, щоб вони могли хоч трохи забути про свої проблеми. Вид психологічної допомоги яскраво представлений у лікарській клоунаді, яку запровадили у Рівному громадська організація «Червоні носи» [2]. Що стосується фізичної допомоги, то вона представляється в активній допомозі людям з інвалідністю, особам, які тимчасово втратили можливість до праці. За час пандемії волонтери активно допомагали закладам охорони здоров'я в плані матеріального забезпечення засобами індивідуального захисту, адже держава не була готова до пандемії. З початком воєнних дій вони з перших хвилин забезпечували заклади охорони здоров'я речами першої необхідності, ліками, памперсами, медичним інструментарієм, одягом, їжею і т. п.

Також в період воєнного стану до надання медичної допомоги в ЗОЗ залучаються на добровільних засадах медичні працівники і студенти медичних ЗВО. З ними укладаються договори про надання волонтерської допомоги. Договір діє з моменту підписання до офіційного припинення волонтером його волонтерської допомоги отримувачу, зафіксованого відповідною заявою від волонтера. Цей договір обов'язково укладається у разі надання волонтерської допомоги для ліквідації

наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру та надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі збройної агресії Російської Федерації на території України, а також договір про надання волонтерської допомоги за бажанням волонтера або його законного представника [6].

Від початку повномасштабної війни Міністерство охорони здоров'я скоординувало понад 5 тис. тон гуманітарної допомоги на загальну суму понад 6,5 млрд гривень. У заклади охорони здоров'я відповідно до їхніх потреб доставлені ліки, медичні вироби та обладнання від українських та міжнародних партнерів.

Отже, волонтерський рух в Україні на сучасному етапі є проявом певної зрілості громадянського суспільства в Україні, доповнює функції державних органів, сприяє стабілізації та регулюванню суспільних відносин у реаліях сьогодення.

Водночас перед волонтерами та волонтерськими структурами постають суттєві проблеми, які можна згрупувати за такими напрямками: недостатність контролю за подальшою долею майна, переданого волонтерами; відсутність достатньої координації волонтерів між собою; відсутність ефективної комунікації між волонтерами та суспільством; випадки зловживань з боку волонтерів та діяльність псевдо волонтерів; нараження себе на небезпеку під час виконання своєї роботи на території активних бойових дій.

Робота волонтерських структур демонструє значний потенціал активізації та розширення їх участі у вирішенні найболючіших проблем, що постають перед українською державою і громадськістю. Саме волонтери вийшли на передову, щоб допомагати Україні в умовах гуманітарної катастрофи. Вони забезпечували лікарні ліками, киснем, засобами індивідуального захисту, їжею, одягом, надавали психологічну підтримку, доставляли поранених до закладів де надавалася перша допомога, організували різні тренінги, щоб навчити надавати першу допомогу людям.

Література

1. Благодійний фонд «Зорі Надії»: інтернет ресурс: URL: <https://zorinadii.org.ua>
2. Волонтерство: як долучитись до руху: стаття: інтернет ресурс: URL: <https://moz.gov.ua/article/news/volonterstvo-jak-doluchitis-do-ruhu>
3. Гриньков С. О. Сучасні тенденції волонтерського руху в Україні. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2015. № 10. С. 14-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2015_10_6
4. Заверико Н. В. Організація роботи служби волонтерів: метод. реком. Запоріжжя: ЗДУ, 2005. 28 с.
5. Корнійчук О. П. Трансформація системи охорони здоров'я України: стан та перспективи. *Український медичний часопис*. 2013, 4(96). С. 20–26.
6. Медики, які рятують поранених на передовій, вирушають на схід. Потрібна допомога. Інтернет Ресурс. URL: <https://hromadskeradio.org/ru/programs/rankova-hvylya/medykyyaki-ryatuyut-poranenyh-na-peredoviy-vyrushayut-na-shid-potribna-dopomoga>.

***

СІМЕЙНА ДЕПРИВАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Парфило Інна Сергіївна

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка,
м. Суми

Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Полянничко А. О.

Проблема сімейної депривованості дітей, які з різних причин виховуються в інтернатних закладах, сьогодні вважається однією з актуальних у соціально-педагогічній теорії і практиці. Найчастіше зазначена проблема розглядається в контексті виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які з різних причин позбавлені можливості зростати в сімейному середовищі. Проте, в освітньому просторі України функціонують гімназії-інтернати для талановитих та творчо обдарованих дітей. Зазвичай, у таких закладах навчаються діти, які мають батьків, однак діти проживають на території гімназії-інтернату, адже вони є вихідцями з сільської місцевості. Відірваність від сімейного середовища, обмеження контактів з близькими і рідними, недостатність любові й турботи членів сім'ї спричиняють появу сімейної депривації у дітей із зазначених закладів. Відтак, профілактика сімейної депривації у вихованців гімназії-інтернату для талановитих та творчо обдарованих дітей є одним із головних завдань професійної діяльності соціального педагога освітнього закладу. Для пошуку ефективних шляхів розв'язання даної проблеми вважаємо за доцільне, перш за все, з'ясувати сутність явища сімейної депривації.

Я. Гошовський розглядає відсутність необхідного батьківського піклування про дитину як депривацію сімейної взаємодії, тобто відсутність у дитини життєво необхідних контактів з батьками, неможливість засвоєння досвіду сімейного життя, рольових настанов спілкування у родині, що зазвичай спричиняє появу особистісних розладів у процесі її подальшого розвитку, зумовлює порушення фізичного та психічного здоров'я [1, с. 8]. Родинна депривація, за визначенням Г. Лялюк, – це тривале часткове або повне позбавлення дитини соціального потенціалу родинного виховання, незадоволення потреби в родинно-емоційній залежності [2].

Невід'ємними складовими сімейної (родинної) депривації вважаємо материнську і патернальну депривації. На особливу увагу заслуговує материнська депривація, яка визначається як тотальна, оскільки зумовлює серйозні негативні порушення у психічному і особистісному розвитку дитини. Найпершим і найважчим наслідком материнської депривації більшість науковців вважають відсутність базової довіри до світу, що породжує у дитини страх, агресію, недовіру до себе, інших людей, оточуючого світу, небажання пізнавати нове. Тож, опинившись з будь-яких причин в умовах ранньої та довготривалої розлуки з матір'ю, дитина потрапляє у складну ситуацію, яка негативно позначається на її розвитку.

Акцентуючи увагу на значущості материнської турботи і любові для повноцінного розвитку дитини, зазначимо, що дитина, вихована в умовах патернальної депривації (розвиток і виховання дитини за відсутності батька), почуватиме себе не менш нещасливою, ніж без матері. Саме тому останніми роками у контексті обговорення проблеми депривації приділяється значна увага ролі батька. У ХХ столітті з'явилась велика кількість досліджень, які довели, яким чином протягом історії змінювався феномен батьківства. Варто зауважити, але останніми роками ці зміни є набагато важливішими, ніж зміни феномену материнства. Якщо материнство важко відірвати від його біологічної, інстинктивної основи, то батьківство – феномен переважно соціальний і тому більшою мірою залежний від пануючого типу сім'ї, її місця в суспільстві. Постійно зростаюча кількість досліджень, більшість з яких були проведені наприкінці минулого – початку нашого століття, демонструють наявність

двох суттєво різних концептуальних напрямів у розумінні батьківства як соціального інституту і фактора розвитку дитини.

Перший з них відображений у дослідженнях, де акцентується увага на особливій ролі батька у становленні особистості дитини та принциповій її відмінності від ролі матері. Так, ознайомлення з науковими доробками Р. Парке – одного з провідних дослідників ролі батька у розвитку дитини, дозволило виявити наступні відмінності у батьківських і материнських функціях: 1) діти, яких батько допомагав сповивати, купати і годувати, виявляються у майбутньому більш терплячими і спокійними до присутності незнайомої людини; 2) навіть у ранньому віці дитина по-різному ставиться до батька і матері: якщо їй потрібна турбота і ласка, вона звертається до матері, а якщо їй хочеться пограти – до батька; дивлячись на матір, дитина частіше посміхається, а коли дивиться на батька – сміється. Цікаві факти наводить вчений у своїх дослідженнях, що стосуються неповних родин, де діти виховуються без матері, а лише з батьком. У таких сім'ях батько витрачає багато часу на турботу про дитину. Однак, на відміну від матері, у неповних родинях батько значно більше грає з дитиною, і ці ігри є більш активними [3].

На наш погляд, наведені відмінності видаються несуттєвими, оскільки роль матері і батька у родині визначається передусім індивідуальними якостями кожного з них, а тому вони по-різному впливають на дитину. Найбільш істотним і майже незамінним слід вважати вплив батька на результативність процесу соціалізації дитини, засвоєння нею соціальних ролей відносно своєї і протилежної статі. Другий концептуальний напрямок у розумінні батьківства як соціального інституту обґрунтовує ідею щодо зближення чоловічої та жіночої ролі у вихованні дитини, включно до відмови визнавати, що така специфіка взагалі існує. Як свідчать реалії життя, сучасні жінки все більше стають „схожими” на чоловіків: надають перевагу кар'єрі, менше часу приділяють родині і господарству. Стосовно чоловіків можна з упевненістю стверджувати, що вони дедалі більше займаються домашніми справами, частіше відіграють вторинну роль у матеріальному забезпеченні родини, виявляють бажання бути присутніми при народженні дитини, із задоволенням займаються вихованням дитини, навіть відпустку по догляду за немовлям інколи більше бере батько, а не матір. Зазначені зміни гендерних ролей сьогодні одержують різну суспільну оцінку. Якщо стосовно зміни жіночої ролі переважає негативно-скептичне ставлення, то зростаюча роль батька у вихованні дітей оцінюється лише позитивно. Не зважаючи на те, що погляди на визначення впливу і ролі кожного з батьків на формування особистості дитини суттєво різняться, незаперечним залишається той факт, що дитина повинна зростати у повній родині, вона має бути оточена любов'ю як матері, так і батька. Тому шлях до нормального розвитку дитини лежить не у відмові батька і матері від своїх ролей, а у їх гармонійному доповненні.

Отже, сімейна депривація – це складний соціально-педагогічний і психологічний феномен, який засвідчує важливість батьківської турботи, любові і уваги для повноцінного розвитку й соціального становлення особистості.

Література

1. Гошовський Я. О. Становлення образу „Я” в підлітків школи-інтернату в умовах депривації батьківського впливу: автореф. дис. ... канд. психолог. наук: 19.00.07. К., 1995. 24 с.
2. Лялюк Г. М. Психологічні особливості соціалізації підлітків в умовах родинної депривації: автореф. дис. ... канд. психолог. наук: 19.00.07. Івано-Франківськ, 2007. 20 с.
3. Parke R. D. *Fatherhood*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996. 63 p.

ДО ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПІДЛІТКОВОГО ВАНДАЛІЗМУ

Риженко Наталія Миколаївна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Конончук А. І.

Серед соціально-негативних явищ, пов'язаних зі зростанням насильства і жорстокості, деформації суспільної моралі розповсюджуються види поведінки, що спрямовані на знищення, руйнування і пошкодження пам'яток історії та культури, наругу над могилами чи іншим місцем поховання, пограбування давніх культурних споруд, осквернення будівель. Така форма агресивної поведінки особистості науковцями визначається як вандалізм. Його пік припадає на 11-13 років. При цьому, у підлітковому середовищі вандалізм сприймається як розважливе проведення часу. У зв'язку з цим виникає необхідність проведення профілактики підліткового вандалізму з метою попередження та подолання негативних наслідків цього явища для суспільства і самої особистості [4].

У Кримінальному кодексі України нині бракує спеціальної норми, що передбачає відповідальність за вандалізм, натомість увага в основному переноситься на хуліганські дії, пов'язані з асоціальною поведінкою. У Юридичній енциклопедії вандалізм визначається як «безглузде знищення культурних і матеріальних цінностей» [6, с. 304]. Але науковці зазначають, що безглуздість вандалізму відносна, оскільки вмотивована, а тому має свій особистісний сенс, хоча й не завжди усвідомлюваний дієвою особою і тим більше іншими людьми.

Сутність та причини підліткового вандалізму вивчали Т. Алексеєнко, Л. Ватова, О. Караман, С. Кушнар'ов, Л. Філіппова та ін. Особливості та організація соціально-педагогічної профілактики підліткового вандалізму обґрунтовується у працях О. Безпалько, О. Песоцької, С. Харченка та ін. Вони характеризують вандалізм як прояв антигромадської поведінки, який переважно вчиняється підлітками в громадських місцях і виявляється в умисному знищенні або пошкодженні майна (підпалах будинків, автомобілів, побитті вітрин тощо), шляхів сполучення, релігійних споруд чи культових будинків, в оскверненні або знищенні релігійних святинь, нарузі над державними символами, пам'ятниками, похованнями тощо. Вандалізм як явище – динамічна структура, представлена різними стадіями розвитку. На першій стадії акти вандалізму, як правило, епізодичні й обумовлені зовнішніми соціальними чинниками, а також неконтрольованими емоційними реакціями (гнів). На другій стадії акти вандалізму набувають стійкий, повторювальний характер і мотивовані потребою у самоідентичності. На третій стадії розвитку вандалізм стає переконанням, від матеріальних його форм переходить у вандалізм усвідомлений, духовний [1].

Неповнолітні скоюють акти вандалізму, як правило, для самоствердження, протесту проти встановлених у суспільстві норм поведінки, для підняття власного статусу в групі ровесників. Так, Т. Алексеєнко зазначає, що підлітковий вандалізм має ряд особливостей, зокрема: груповий характер; високу латентність; раптовість; непередбаченість; швидкість дій; комплексність; кримінальну спрямованість мотивації [1, с. 73].

Основні причини молодіжного вандалізму науковці визначають на таких рівнях: *державному* і *регіональному*: системна криза держави, економіки, суспільства і особистості; зміна цінностей, формування яких відбувається протягом віків; економічна поляризація різних прошарків населення; пропаганда вандалізму і насильства у ЗМІ; контркультура, яка існує в суспільстві; *місцевому*: неблагополуччя оточуючого середовища (сім'я, навчальний колектив, неформальні молодіжні об'єднання асоціальної спрямованості); *груповому*: ситуативні чинники: екстремальні

ситуації, ізоляція, незадоволення очікувань, дискомфортність умов; *особистісному*: невихованість; соціальний інфантилізм; моральна незрілість; невірноваженість психіки; нездатність до саморегуляції.

До умов виникнення молодіжного вандалізму відносять: негативні стилі виховання; недостатність виховної роботи з молоддю; особливості підліткового віку; відчуження від корисних видів діяльності; депривацію потреби в самореалізації; ситуативні чинники (конфлікти, стреси, які супроводжуються негативними емоційними станами) [1, с. 73-74].

О. Бібік виокремлює наступні види вандалізму: екологічний; ідеологічний; вандалізм із помсти; вандалізм музичних і спортивних фанатів; корисливий; вандалізм відносно споруд малих архітектурних форм; знищення і пошкодження пам'яток культури; осквернення могил; електронно-обчислювальний вандалізм [4].

А. Бандурка і А. Зелінський, беручи до уваги провідні мотиви і ті суспільні відносини, у сфері яких вчинюються агресивні правопорушення, виокремлюють шість різновидів вандалізму: побутовий, епатажний, «кримінальний», ідеологічний, терористичний, державно-чиновницький [3].

Залежно від домінуючого мотиву руйнування, С. Коен виділяє шість типів вандалізму: вандалізм як спосіб придбання; тактичний вандалізм; ідеологічний вандалізм; вандалізм як помста; вандалізм як гра; злісний вандалізм [1, с.74-75]

На підставі результатів проведеного дослідження Т. Алексеєнко визначила чотири мотиваційні рівні вандалізму підлітків:

перший рівень – несвідомий (мотиви: вихід гніву, вплив алкогольних чи наркотичних засобів, ефект натовпу «як всі, так і я»);

другий рівень – підсвідомий (мотиви: гра, розвага, змагання, наслідування, навіювання);

третій рівень – свідомий, особистісно-психологічний (мотиви: вандалізм – як звичка поведінки, самозахист, помста; іноді вандалізм – як побічний бік злочину);

четвертий рівень – свідомий, соціально-психологічний (мотиви: самоствердження, протест, помста за образу) [1].

Таким чином, вандалізм як особливий вид агресивної поведінки особистості характеризується руйнуванням об'єктів матеріальної або духовної культури, а також специфічною мотивацією таких дій. При цьому руйнівна активність має для індивіда особливий особистісний сенс, а мотиви вандалізму пов'язані з актами агресивної поведінки окремих осіб або негативно збуджених груп людей (натовпу). По мірі загострення соціальних суперечностей у суспільстві збільшується й кількість актів вандалізму. Особливо поширеним є такий вид поведінки у підлітковому середовищі та має свої специфічні прояви. Зважаючи на деструктивність його впливу на особистість та соціум, виникає необхідність проведення профілактики підліткового вандалізму з метою попередження та подолання негативних наслідків цього явища.

Література

1. Алексеєнко Т. Ф., Кушнар'ов С. В. Ризикова поведінка: посібник. Вінниця: ТОВ Фірма Планер, 2013. 172 с.
2. Бандурка А. М., Зелінський А. Ф. Вандалізм. Харків, 2012. 198 с.
3. Биби́к О. К вопросу о подростковом вандализме. *Воспитание и развитие личности: теория и практика конца XX века*: материалы 6-й конференции молодых ученых. М.: ИВиРЛ РАО, 2008. 112 с.
4. Соціальна робота з різними категоріями клієнтів: наук.-навч.-метод. посіб. для студ., маг., асп. та спец. у галузі соціальної педагогіки, соціальної роботи / Л. Ц. Ваховський, О. Л. Караман, М. С. Кратінов, О. П. Песоцька, С. Я. Харченко. Луганськ, 2003. 198 с.
5. Юридична енциклопедія: в 6 т. / За заг.ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Українська енциклопедія, 1998. Т. 1: А – Г. 672 с.

ВУЛИЧНА СОЦІАЛЬНА РОБОТА З БЕЗДОМНИМИ ЛЮДЬМИ

Савченко Людмила Петрівна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – ст. в. Зінченко Т. В.

У наш час складні життєві обставини часто змінюють життя окремих людей, і більшість з них не можуть їх вирішити самостійно. Але деякі люди не можуть їх вирішити з тих чи інших причин, і це може привести до бездомності.

Бездомність – відсутність в індивідів або сімей постійного житла, що робить неможливим як ведення осілого способу життя, так і повноцінного соціального функціонування [4, с. 24].

Бездомність як соціальна проблема визначається відсутністю у людини «дому», яка не зводиться лише до наявності помешкання для житла, притулку чи даху над головою. За умовою, що соціальні послуги для бездомних спрямовані лише на надання притулку чи місця для ночівлі, вирішення проблеми бездомності неможливе. Бо, маючи дах над головою, дому людина все ж таки не має. Наявність дому (очевидно, що це може бути квартира чи будинок, чи кімната в спільному помешканні) дає змогу реалізувати соціальні права, передовсім права на приватність [2, с. 119].

Про актуальність проблематики соціальної реінтеграції бездомних осіб свідчить значна кількість наукових праць та досліджень. Так, про практику роботи з бездомними особами йдеться у роботах Н. Кабаченко, Л. Соловій, С. Ананко, М. Сохи; у галузі надання соціальних послуг - Т. Журавель, В. Калівошко, О. Кочемировської, В. Проскури та ін. Більшість дослідників зазначають, що до категорії бездомних осіб слід відносити не тільки безпритульних осіб, які перебувають на вулиці, але й тих, які мають тимчасовий притулок, але страждають на психічні розлади; хворі на наркоманію та хронічний алкоголізм; недієздатних та обмежено дієздатних [3, с. 149].

В Україні до цього часу немає достовірних статистичних даних про кількість бездомних, але очевидним є той факт, що таких людей велика кількість. Проблема бездомності гостра в Києві, Одесі, Херсоні, Миколаєві, Харкові та інших великих містах України. Згідно з результатами дослідження, проведеного в Одесі, бездомність обумовлена такими причинами: добровільним продажем житла; перебуванням в ув'язненні; втратою соціальних зв'язків тими, хто позбавлений житла родичами через наркотичну залежність, психічні розлади, алкоголізм; квартирними махінаціями; розлученням; катастрофами та нещасними випадками; втратою службового житла; сирітством тощо.

Бездомність існує практично в усіх країнах. Найбільш поширена бездомність у країнах, що розвиваються: Азії, Африки, Латинської Америки. Значно менше бездомних у країнах Скандинавії, Франції, Німеччині. Масова безпритульність характерна для великих міст, особливо для мегаполісів [4, с. 25].

Виділяють об'єктивні та суб'єктивні причини бездомності.

До об'єктивних причин відносять:

- високий рівень бідності та глибоке матеріальне розшарування населення;
- ліквідація підприємств, зменшення кількості робочих місць, масове скорочення працівників;
- зниження ролі інституту сім'ї, традиційної культури взаємин у сім'ї як основного складника суспільства;
- недосконалість нормативно-правової бази житлового законодавства, а також незаконні операції з житлом на ринку нерухомості;

- підвищення плати за комунальні послуги, відсутність можливості сплатити борги за житлово-комунальні послуги;
- висока вартість житла, неможливість бездомними громадянами придбати чи орендувати житло;
- недостатність соціального житла, соціальних гуртожитків;
- відсутність системи профілактики бездомності, недостатність фінансування заходів для проведення соціальної роботи з людьми з групи ризику;
- відсутність ефективної системи лікування алкоголізму, наркоманії та ВІЛ-СНІДу;

• катастрофи та нещасні випадки.

Серед суб'єктивних причин виділяють:

- розлучення, конфлікти у сім'ї;
- перебування у місцях позбавлення волі;
- втрата службового житла;
- добровільний продаж квартири або будинку після втрати роботи або з метою придбання житла меншої площі для започаткування власної справи;
- сирітство [1, с. 46-47].

Особливістю соціальної роботи з бездомними в багатьох розвинених країнах є широке застосування практики вуличної соціальної роботи, завданням якої є, насамперед, інформування про можливі послуги, ресурси та підтримку саме в місцях проживання чи розташування бездомних. Такими місцями можуть бути:

- вулиці, мости, парки, руїни будівель, будівельні майданчики, сміттєзвалища;
- станції метро, залізничні станції, місця для паркування автомобілів, теплотраси, підземні переходи;
- території підприємств, склади, сільськогосподарські будівлі;
- підвали, дахи будинків, вагонів депо;
- місця біля їдальнь чи пунктів гарячого харчування для бездомних;
- місця біля церков чи монастирів тощо.

Вуличні соціальні працівники у певний визначений час упродовж двох-трьох годин перебувають у місцях скупчення бездомних людей, з'ясовують їхні потреби, надають інформацію та консультації. Для цього працівники повинні бути відповідно підготовленими й мати навички самозахисту, спілкування, дотримуватися санітарно-гігієнічних вимог тощо, а також мати можливість регулярно проходити медичний огляд. Їхня робота передбачає наявність тісних контактів з працівниками відділення поліції та різноманітними організаціями, які надають соціальні послуги тощо. Вуличні соціальні працівники повинні працювати у парі, в першу чергу, для особистої безпеки [2, с. 123-124].

На думку С. Дворяк, діяльність вуличних соціальних працівників із надання допомоги цій групі клієнтів змушує фахівців вдаватися до нестандартних заходів, співпраці з організаціями, далекими від соціальної сфери. Цікавим прикладом цього є практика шотландських соціальних працівників, які звернули увагу на ту обставину, що чимало їхніх клієнтів періодично лікують шкірні інфекційні захворювання. Причиною цього були їх собаки. Для вирішення цієї проблеми соціальні працівники налагодили відносини з недержавною ветеринарною організацією, яка лікувала цих собак і надавала бездомним консультації стосовно догляду за тваринами [3, с. 149].

У своїй роботі вуличні соціальні працівники повинні враховувати, скільки часу людина була бездомною, бо це є визначальним для тих потреб, які можуть мати клієнти. Відповідно, з огляду на зазначені особливості, - будувати процес втручання [2, с. 124].

У перші дні чи тижні перебування в кризову стані (стресі), людина шукає способи та можливості повернутися до «нормального» життя, намагається

дотримуватися звичок, притаманних для «нормального життя», зберігає віру в те, що життя на вулиці це лише тимчасово, з готовністю приймає допомогу й підтримку.

Після кількох років бездомного життя людина починає ідентифікувати себе з іншими бездомними, призвичаюється до бездомного життя і вважає його прийнятним та «нормальним». Інтеграція чи включення такої особи в суспільне життя є надзвичайно складною [1, с. 48].

В Україні проблема бездомності також існує. Нею варто займатися працівникам соціальної сфери не лише у великих містах, а й на рівні громади. Для здійснення такої роботи варто організувати курси підготовки соціальних працівників до роботи з такими категоріями населення.

Література

1. Заєць С. С. Вступ до спеціальності «Соціальна робота» в схемах і таблицях: навч. посіб. Умань, 2016. 58 с.

2. Робота з конкретними групами клієнтів: навч. посіб. / Т. Семигіна та ін. Ч. 3: за ред. І. Григи. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 163 с.

3. Романова Н. Ф., Черна К. В. Реалізація соціальних програм реінтеграції бездомних осіб благодійними фондами та організаціями. *Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2013. №11. С. 148-154.

4. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.

***

НАСИЛЬСТВО В СІМ'І ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Соляник Марина Геннадіївна

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова м. Київ

Україна обрала шлях формування правової демократичної держави. Правова держава ґрунтується на принципах невід'ємних прав і свобод особистості, які надаються їй від народження. Конституція України гарантує всім громадянам незалежно від статі захист їх честі та гідності.

На практиці це не завжди має місце, і численні факти свідчать про поширення в Україні гендерного насильства. Жінки потерпають від насильства дома, на роботі, на вулиці. Насильство над жінками – це глобальна соціальна проблема, яка знижує статус жінок у суспільстві та робить їх життя постійно небезпечним. Воно перешкоджає дотриманню рівності та поваги прав жінок як в Україні, так і в усьому світі.

За даними соціологічних досліджень, найпоширенішими формами насилля над жінками в Україні є фізичне та психологічне домашнє насильство. Воно також негативно впливає на дітей.

У педагогічному словнику для молодих батьків зазначено, що насильство – це використання психічного, емоційного тиску або фізичної сили з метою нанесення психічних чи фізичних травм; спосіб приниження гідності дитини при застосуванні фізичної сили, психічного та морального тиску [3].

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» домашнім насильством визнаються діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [4].

Види насильства розрізняють:

1) за суб'єктами взаємодії - дорослих щодо дітей, дітей і дорослих щодо людей похилого віку тощо;

2) за характером і змістом взаємодії – фізичне насильство (тілесні покарання, побиття тощо), психологічне насильство (образи, погрози, створення стресових ситуацій, тиск з метою примусу до чогось, нав'язування нормативів і цінностей з допомогою звернення до емоційної сфери), інтелектуальне (нав'язування установок і цінностей через процес логічного переконання).

Основою насильства служать переконання, що примус – найкращий засіб для того, щоб домогтися від людини необхідної поведінки.

У суспільстві встановлені «первинні» і «вторинні» форми контролю за проявом насильства. «Первинний» соціальний контроль має характер соціальної й культурної норм, традицій, звичаїв. Універсальні норми покликані забезпечити суспільний порядок. «Вторинний» соціальний контроль здійснюється за допомогою спеціальних інстанцій, насамперед державних [1].

Насильство в сім'ї є чинником соціального ризику, що спричиняє поглиблення соціально-психічної й моральної роз'єднаності, взаємну недовіру й ворожість стосовно інших членів родини. Жорстокість переважає серед подружжя 20-30 років, у сім'ях з низьким рівнем доходу, серед робітників тощо.

Проблема насилля в сім'ї є для нашої країни однією з найбільш складною і невивченою.

Насилля може бути між:

- Подружжям. У більшості випадків насилля здійснюються чоловіком, хоча є протилежні випадки;

- Батьки - неповнолітні діти. Насиллям можуть чинити як батько, так і мати.

- Дорослі діти - батьки. Типовою ситуацією є коли діти, що виростили в атмосфері насилля, будують відносини з батьками по ті ж схемі.

- Насилля між дітьми в одній сім'ї. Такі відносини, як правило, виникають на прикладі відносин між дорослими членами родини.

- Насилля між іншими членами родини.

- Насилля проти хворих, членів родини з особливими потребами.

Розглянемо як проявляються форми насилля в сім'ї.

Фізичне насильство розглядається як навмисне нанесення однією людиною іншому члену сім'ї побоїв, тілесних травм, а також навмисне відбір житла, одягу та інших розумів проживання, які можуть привести до смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я.

Психологічне насилля в сім'ї – це дії, спрямовані на навмисне приниження одним членом родини честі й достоїнства іншого члена родини, дії, які несуть образу, почуття страху тощо. Психологічне насилля проявляється наступним чином:

- використання лайливих слів і крику,

- образливі жести чи дії,

- приношення шкоди домашнім тваринам, до яких емоційно прив'язані партнери,

- пошкодження, зруйнування особистих речей, які є цінними для партнера,

- груба критики вчинків, думок,

- відношення до партнера як до прислуги,

- обмеження волі дій,

- контроль і обмеження спілкування з родичами та друзями.

Сексуальне насилля – це зазіхання одного члена родини на статеву недоторканість іншого члена родини.

Економічне насилля – це порушення прав, інтересів члена родини, пов'язане з позбавленням чи обмеженням його майнових прав.

Якщо казати про ті явища, які жінки найчастіше ідентифікують з насиллям в сім'ї, то серед них можна виділити наступні:

- сексуальне насилля – змушувати жінку займатися проституцією, сексуальне домагання;
- фізичне насилля – побиття, нанесення тілесних пошкоджень, нанесення генітальних каліцтв;
- психологічне насилля – грубощі, лайка, погрози, приниження;
- економічне насилля – економічний контроль над жінкою, обмеження в грошах;
- соціокультурне насилля - ізоляція жінки в родині. Заборона працювати, проводити вільний час за своїм бажанням [2].

Але дуже часто в сімейному насиллі дуже важко виокремити окрему форму насилля, як правило воно проявляється у декількох формах одразу.

Однією з типових рис насилля в сім'ї є циклічний характер. Першою фазою є наростання напруги. Поступово збільшується емоційна напруга в сім'ї. друга фаза – це раптовий вибух. І третя фаза – каяття. Але каяття часто не є повним. І поступово починається новий цикл.

Отже, попередження насильства у сім'ї – важливий напрямок захисту прав жінок і дітей, який передбачає розробку законодавства і відповідних соціально-економічних умови в країні. Створення реальної системи попередження насильства у сім'ї – одна з підвалин розвитку демократичного суспільства, захисту прав і свобод людини.

Література

1. Запобігання та протидія насильству: методичні рекомендації. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2018/5/22/mon.pdf>

2. Насильство щодо дітей: сучасні виклики, законодавче врегулювання, кращі практики та взаємодія. Щорічна державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2018 року / ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики». Київ, 2019. 180 с.

3. Педагогічний словник для молодих батьків. Київ: ДЦССМ, 2002. 348 с.

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України № 2229-VIII від 07.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

***

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Страшенко Карина Валеріївна

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,
м. Суми

Науковий керівник – в. Шевченко Т. С.

Сучасне суспільство розвивається під значним впливом інновацій, що потребує від громадян вдосконалення знань, умінь, компетентностей та професіоналізму як у своїй, так і в суміжних сферах діяльності. У даний час в світі спостерігається новий етап комп'ютеризації різних видів діяльності, що викликаний розвитком мультимедіа (multimedia) технологій. Графіка, анімація, фото, відео, звук, текст в інтерактивному режимі роботи створюють інтегроване інформаційне середовище, в якій користувач знаходить якісно нові можливості.

Саме тому система вищої освіти сучасної України перебуває в стані реформування та визначення способів трансформації й удосконалення всіх етапів підготовки фахівців високого професійного рівня. Мультимедійні технології вже доводять свою ефективність і допомагають менеджеру соціокультурної діяльності швидше опанувати теорію для активного використання отриманих знань на практиці. Системне використання мультимедійних освітніх технологій дозволяє підвищити ефективність професійної підготовки фахівців відповідно до сучасних вимог суспільства.

Мультимедійні технології – це технології, які дозволяють за допомогою комп'ютера та додаткового обладнання інтегрувати, обробляти і водночас відтворювати різноманітні типи сигналів, різні середовища, засоби і способи обміну даними, відомостями [1, с. 76]. Сьогодні мультимедійні технології – це один із перспективних напрямів інформатизації навчального процесу. У вдосконаленні програмного та методичного забезпечення, матеріальної бази, а також обов'язковому підвищенні кваліфікації викладацького складу бачиться перспектива успішного застосування сучасних інформаційних технологій в освіті. Застосування мультимедійних технологій в освіті має такі переваги в порівнянні з традиційним навчанням:

- допускає використання кольорової графіки, анімації, звукового супроводу, гіпертексту;
- допускає можливість постійного поновлення;
- має невеликі витрати на публікацію та розмноження;
- допускає можливість розміщення в ньому інтерактивних веб-елементів, наприклад тестів або робочого зошита;
- допускає можливість копіювання та перенесення частин для цитування;
- допускає можливість нелінійності проходження матеріалу завдяки безлічі гіперпосилань;
- встановлює гіперзв'язок із додатковою літературою в електронних бібліотеках чи освітніх сайтах [2].

Мультимедіа створює навчальне оточення з урахуванням мультисенсорних особливостей навчання сучасних студентів. Залучення всіх органів почуттів веде до збільшення ступеня засвоєння матеріалу порівняно з традиційними методами. Індивідуальна діалогова комунікація за допомогою відео, графічних, текстових і музично-мовних вставок настільки інтенсивна, що максимально полегшує процес навчання. Презентація доповіді, ігрова мультимедійна програма, анімаційний рекламний чи інформативний ролик, віртуальна подорож всередині або навколо будівлі - ось невеликий перелік мультимедійних засобів передачі інформації. Широке застосування мультимедіа викликане можливістю спілкування між людьми та проведення відео конференцій на великих відстанях один від одного в системі реального часу. І дані характеристики вже підтвердили свою неабияку ефективність під час проведення дистанційного навчання студентів в умовах пандемії COVID 19.

Основна властивість мультимедіа – художня привабливість, починаючи з кольорової палітри, шрифтів, композиційного рішення кадрів, поєднання текстової та графічної складових, продовжуючи застосуванням анімації, звукових ефектів. Мультимедіа може бути розділена на лінійне (без зворотного зв'язку) середовище і інтерактивне середовище.

Аналогом лінійного способу подання може бути кіно. Людина, що переглядає відео жодним чином не може вплинути на зміст цього відео. Інтерактивний (нелінійний) спосіб подання інформації дозволяє людині, програмам, мережі брати участь у виведенні інформації, взаємодіючи якимось чином із засобом відображення мультимедійних даних.

Для створення і реалізації мультимедійних технологій потрібні мультимедійний комп'ютер, відповідне прикладне програмне забезпечення (авторські засоби мультимедіа) та засоби проєктування мультимедійних проєктів на великі екрани - мультимедійні проєктори [4, с. 12]. При підготовці навчальних мультимедійних презентацій необхідно враховувати, з одного боку, загальнодидактичні принципи створення навчальних курсів, вимоги, що диктуються психологічними особливостями сприйняття інформації з екрану та на друкованій основі (оскільки будь-який текст може бути виведений за допомогою принтера на папір), ергономічні вимоги, а з іншого, максимально використовувати можливості, що надають нам програмні засоби

телекомунікаційної мережі та сучасних інформаційних технологій. Іншими словами, ефективність мультимедійних презентацій залежить від якості використовуваних матеріалів (навчальних курсів) та майстерності педагогів, що беруть участь у цьому процесі. Тому педагогічна, змістовна організація мультимедійних презентацій (як етапі проектування презентації, і у його використанні) є пріоритетною. Звідси важливість концептуальних педагогічних положень, у яких передбачається будувати сучасну лекцію чи практичне заняття із використанням мультимедійних презентацій [3, с. 22].

Під час створення мультимедійних презентацій необхідно враховувати такі вимоги:

1. Мотивація. Це необхідна складова навчання, яка має підтримуватись протягом усього процесу навчання. Велике значення має чітко визначену мету, яка ставиться перед студентами. Мотивація швидко знижується, якщо рівень поставлених завдань відповідає рівню підготовки майбутнього спеціаліста.

2. Постановка навчальної мети. Студент від початку роботи за комп'ютером повинен знати, що від нього вимагається. Завдання навчання мають бути чітко та ясно сформульовані під час лекційного чи практичного заняття.

3. Створення передумов для сприйняття навчального матеріалу. Для створення передумов до сприйняття навчального матеріалу можуть бути корисні допоміжні матеріали - посібники чи брошури, які підготовлені самим викладачем.

4. Подання навчального матеріалу. Стратегія подачі матеріалу визначається залежно від навчальних завдань. Важливою проблемою є оформлення кадрів, що подаються на екрані дисплея. Необхідно використовувати відомі принципи зручності читання.

5. Оцінка. У ході роботи з мультимедіа студенти повинні знати, як вони справляються з навчальним матеріалом. Найважливішим є організація комунікацій «студент - викладач - студент».

Таким чином, можна зробити висновок, що використання мультимедійних технологій в підготовці майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності розширює можливості навчального середовища як різноманітними програмними засобами, так і методами розвитку креативності студентів, а тому вбачаються найбільш адекватними професійно-орієнтованому підходу. Ефективність мультимедійних технологій зумовлена тим, що вони повніше відповідають одному з суперечливіших принципів сучасної освітньої парадигми - нерозривності пізнання та ситуації пізнання.

Література

1. Гонцова, В. В., Орлик О. В. Сучасні мультимедійні технології. *Інформатика та інформаційні технології: студ. наук. конф., 20 квітня 2015 р.: матер. конф.* Одеса, ОНЕУ. С. 76-79.

2. Колеснік А. В., Тарасов А. Ф. Напрямки використання мультимедійного контенту. URL: <http://surl.li/cadix>

3. Манак А. Ф. Еволюція та конвергенція інформаційних технологій підтримки освіти та навчання. *Нові інформаційні технології в освіті для всіх: навчальні середовища: збірник праць VI міжнародної конф. (22–23 лист. 2011 р., м. Київ).* Київ: МННЦ, 2011. С. 20–35.

4. Трембач Р.Б. Курс лекцій з дисципліни «Мультимедійні засоби в комп'ютерних системах» для студентів спеціальності «Комп'ютерні системи та мережі» освітньо-кваліфікаційних рівнів «спеціаліст» та «магістр». Тернопіль: Інфотехцентр, 2007. 44 с.

ВІДНОВНИЙ ПІДХІД ЯК ПРОФІЛАКТИКА ДЕСТРУКТИВНИХ КОНФЛІКТІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Харківська Тетяна Андріївна

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Лютий В. П.

Поширеність конфліктів в закладах освіти України набуває особливої актуальності у зв'язку з підвищенням рівня соціально-економічних проблем та війною в країні. Освітнє середовище надзвичайно важлива складова у формуванні та розвитку особистості, і завдання педагогічних працівників та закладу освіти в цілому зробити цей простір максимально комфортним для учасників освітнього процесу. Конфлікти негативно впливають на психо-емоційний стан учнівської молоді, і як результат сприяють розвитку таких негативних явищ, як булінг, насильство, дискримінація.

Конфлікт – це зіткнення протилежних інтересів (цілей, позицій, думок, поглядів та ін.) на ґрунті суперництва; це відсутність взаєморозуміння з різних питань, пов'язана з гострими емоційними переживаннями [1].

Кожен конфлікт має конструктивні й деструктивні функції. Залежно від співвідношення позитивних і негативних елементів у конфліктах їх поділяють на конструктивні, що мають позитивні й негативні наслідки одночасно, і деструктивні.

Конструктивним конфлікт буває тоді, коли конфліктуючі сторони не виходять за межі етичних норм, ділових відносин і розумних аргументів. Вирішення такого конфлікту приводить до розвитку відносин між людьми й розвитку групи (відповідно до одного із законів діалектики, що стверджує, що боротьба протилежностей – джерело розвитку).

Деструктивний конфлікт виникає у двох випадках: коли одна із сторін завзято й жорстко наполягає на своїй позиції й не бажає враховувати інтересів іншої сторони та коли один із конфліктуючих сторін використовує аморальні методи боротьби, прагне психологічно притиснути свого співрозмовника, принижуючи його [2].

Саме тому заклад освіти відіграє важливу роль у створенні умов для здобуття учнями та ученицями знань в безпечному освітньому середовищі, формуванні ставлень та навичок, які потрібні, щоб уникнути та запобігти проявам деструктивних конфліктів, насильства та булінгу використовуючи відновний підхід під час освітнього процесу.

Важлива роль у протидії деструктивних конфліктів в закладі освіти належить педагогам. Проте впоратися з цією проблемою вони можуть тільки завдяки системному підходу та підтримці керівництва школи, батьків, представників місцевих органів влади та громадських організацій, а також із залученням до впровадження відновного підходу дітей та молоді.

Відновний підхід – це системний підхід до вирішення конфліктних ситуацій, який передбачає відновлення порушених конфліктом соціально-психологічного стану, зв'язків та відносин у житті його учасників та їхнього соціального оточення та виправлення спричиненої конфліктом шкоди.

Відновний підхід, можна вважати теоретичним підґрунтям відновних практик – спеціальних форм взаємодії учасників конфліктної ситуації, в ході яких відбувається відновлення порушених у наслідок конфлікту відносин його сторін та їхнього оточення, відшкодування завданої конфліктом шкоди та створення атмосфери, що знижує ризик виникнення таких ситуацій. Найвідоміші відновні практики – медіація, відновні конференції та «кола», сімейні групові наради — є ефективним засобом

профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді й мають потужний соціально-педагогічний потенціал. [3]

Головним аспектом у впровадженні відновного підходу в закладі освіти є систематичне його застосування та впровадження в освітній процес. З метою профілактики деструктивних конфліктів, відновний підхід, можна використовувати під час формальної та неформальної освіти для формування в здобувачів освіти соціо-емоційних та комунікативних навичок безконфліктного спілкування, розбудови соціальної згуртованості в освітній спільноті.

Запроваджуючи відновний підхід в закладі освіти, важливо пам'ятати про первинний аналіз культури та стилю керівництва, притаманного адміністрації закладу освіти. Якщо ці підходи не відповідають відновним принципам, а саме таким, як повага до особистості, віра у її здатність вирішувати конфлікти мирним шляхом та досягати порозуміння, а не каральними методами, спрямованими на пошук винних, тоді реалізувати такий підхід буде складно.

Для профілактики деструктивних конфліктів в закладі освіти рекомендовано використовувати п'ять принципів взаємодії, на яких ґрунтується відновний підхід:

1. Кожен по-своєму бачить ситуацію, потребує можливості висловити свою думку та бути почутим. Тут недоречним буде нав'язування власних поглядів одними особами іншим. Важливо, аби кожен мав нагоду сказати своє слово. Повага, з якою ставляться до індивідуального бачення кожного, має також бути присутня там, де одні люди мають більшу владу чи повноваження, ніж інші.

2. Думки та почуття важливі. Думки та почуття часто ховаються «під поверхнею», але при цьому є ключовими для розуміння поведінки людей. Якщо «спуститися глибше» і поділитися тим, що відбувається всередині, можна досягти кращого взаєморозуміння і налагодити міцніший зв'язок.

3. Наші дії та вчинки впливають на людей навколо. Це допомагає осмислювати ширший "ефект метелика" будь-якої події). Щоб зберегти хороші стосунки з іншими, важливо спробувати передбачити наслідки наших дій та заздалегідь мінімізувати будь-яку шкоду від них. Результатом конфліктів або суперечок можуть бути як негативні емоції (злість, образа, фрустрація і збентеження), так і зруйновані стосунки та зв'язки між людьми. Час, присвячений роздумам про ширші наслідки певних дій, може допомогти змінити ситуацію на краще.

4. Наші дії — це стратегії, спрямовані на задоволення потреб. Для того, щоб прийняти рішення або вирішити проблему, варто спершу визначити потреби всіх, кого це стосується. Тоді буде легше обрати належні стратегії для задоволення цих потреб.

5. Найкраще знаходять рішення проблеми ті, кого вона зачіпає, у співпраці один з одним ("Нічого для нас без нас"). Люди цінують, коли до них звертаються за порадою та залучають до процесу прийняття рішень щодо питань, які їх стосуються. І навпаки, люди зазвичай опираються і зневажають рішення, які їм нав'язують. Безпосередня участь в ухваленні рішень і розв'язанні проблем демонструє повагу і довіру, розвиває соціальні навички та впевненість, а також зміцнює зв'язки [4].

Отже, проведений аналіз свідчить про те, що впровадження відновного підходу в закладі освіти є надзвичайно важливим та потрібним для профілактики деструктивних конфліктів. Залучення учнівської молоді до цього процесу сприяє їх особистісному розвитку, отриманню навичок ефективної та безконфліктної комунікації, а також сприяє побудові безнасильного середовища в цілому.

Література

1. Урбанович А. А. Психологія управління: учеб. пособ. Мн.: Харвест, 2005. 640 с. С.318
2. Психологія конфлікту: навч.-метод. посіб. для підготовки магістрів усіх форм навчання / В.Ф.Орлов, О.М.Отіч, О.О.Фурса. Київ: ДЕТУТ, 2008. 422 с.

3. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект: навч.-метод. посіб. Київ: ФОП Стеценко В. В., 2016. 192 с.

4. Гопкінз Белінда Відновні практики в класі. Відновні підходи у повсякденній роботі. URL: <http://safeschools.com.ua/biblioteka/pedahoham-ta-batkam/v-dnovn-praktiki-u-klas>

***

ПРОФІЛАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ В СІМ'ЯХ УЧАСНИКІВ АТО / ООС

Шумар Вікторія Анатоліївна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Борисюк С. О.

Деадаптація – це виникнення неадекватних механізмів пристосування особистості до нових життєвих обставин, психологічний стан, який не відповідає соціальній обстановці та не дає призвичаїтися до навколишньої дійсності [4, с. 77].

Причинами виникнення даного стану можуть бути: родинні методи виховання; погана взаємодія з однолітками (цькування, порівнювання себе з іншими, зауваження з боку авторитетних осіб); особливості індивідуального розвитку особистості; пережиті стресові чи травматичні події.

Для того, щоб профілактика дезадаптації дітей з сімей учасників АТО/ООС проходила вдало та приносила свої результати, перш за все необхідно налаштувати злагоджену роботу соціального працівника, психолога, школи та батьків дитини. Адже потрібно, щоб вона почувала себе захищеною, відчувала підтримку та розуміння від дорослих, що її оточують.

Як би не здавалося дорослим, але діти є активними учасниками подій, що відбуваються в суспільстві. Вони відчують кризові процеси та явища, зміну їхнього життя під дією навколишніх чинників [1, с. 46].

Діти учасників АТО/ООС особливо добре ознайомлені з тим, як може змінюватися їх світ під впливом політичної, соціальної та військової ситуації. Адже, один з батьків є довгий час відсутній, при цьому відчувається родинна напруга і переживання за члена сім'ї, котрий знаходиться у надзвичайно небезпечній для життя ситуації. Крім того є категорія дітей, котрі проживали на тимчасово окупованих територіях, а тепер змушені переїхати та призвичаюватися до всього нового [5, с. 211].

Така стресова ситуація у багатьох дітей викликає дезадаптацію. Коли вони не можуть призвичаїтися до нового життя, їх сильно турбує родинна атмосфера. Це надзвичайно негативно впливає на їх психоемоційний стан. І хоч дитяча психіка і досить гнучка, точно сказати як це позначиться на подальшому розвитку і становленні особистості не можливо. Саме тому так необхідно проводити профілактику дезадаптації у дітей.

За даними Американського національного центру з посттравматичних стресових розладів (ПТСР) ознаки та симптоми розрізняються за віком дитини. Так для дітей молодшого та середнього шкільного віку (6-11 років) характерна більше соматичні прояви, пильна увага до переживання батьків, заміна травмуючи понять ігровими аналогами. Для підлітків (12-18 років) характерні емоційні прояви (стрімке погіршення настрою чи не адекватно хороше, що не відповідає ситуації), погіршення стосунків з дорослими, девіантна поведінка.

Після визначення дітей, які мають дезорієнтацію у зв'язку з перебуванням члена родини в АТО/ООС соціальному працівнику важливо розробити стратегію своє

роботи котра має включати три взаємодоповнюючі компоненти: освітній, психологічний, посередницький.

Освітня складова полягає в навчанні батьків, вчителів взаємодіяти з дитиною у котрої спостерігається розлад. Психологічна у наданні психологічної допомоги дитині та членам її сім'ї. Посередницька у встановленні взаємозв'язків та налагоджені роботи між всіма установами та закладами, які повинні допомагати дитині адаптуватися [6, с. 115].

Профілактика – це система заходів, які попереджують проявленню явища чи процесу, запобігають його повноцінному розгортанню та закріпленню.

Основними заходами на які має бути направлена увага соціального працівника для здійснення профілактики дезадаптації дітей це:

- 1) організація соціально-психологічної просвіти батьків та педагогів, створення максимально комфортного навчально-виховного простору;
- 2) усунення можливості повторної травматизації своїми словами чи діями;
- 3) за потреби перенаправлення до вузькопрофільних спеціалістів, як то психотерапевта, психіатра, невролога, логопеда, юриста;
- 4) застосування між секторальної взаємодії (наприклад, служби з надзвичайних ситуацій, якщо є необхідність) з координацією та поєднанням зусиль у наданні допомоги;
- 5) запрошення для спільної роботи висококваліфікованих спеціалістів з проблематики усунення посттравматичних синдромів [3, с. 84].

Усунення проблеми котра вже виникла і розвивається набагато складніше, ніж її попередження на ранніх етапах. Саме тому соціальний працівник має не пропустити той момент, коли дитина особливо вразлива і вчасно провести профілактику.

Профілактичні заняття можуть включати групові та індивідуальні. Перш за все для налагодження контакту та з'ясування проблем в адаптації дитини можна провести індивідуальну розмову. Де вона буде в змозі розповісти про труднощі з якими стикається та що саме її турбує, не дозволяє освоїтися.

Якщо дитина тривожиться через незрозумілість ситуації, то з нею необхідно провести бесіду. Зважаючи на вік пояснити зрозумілими термінами та словами, чому так відбувається, що тато чи мама поїхали в зону АТО/ООС, розповісти чому це необхідно, але без лякаючи подробиць, уникаючи фраз: «ти ще маленький», «тобі не зрозуміти», «підростеш зрозумієш». Дітям потрібно пояснювати ситуацію правдиво, чесно відповідаючи на їх питання. Якщо збрехати, а потім вона дізнається правду, це поселить сумнів у дорослих і надалі дитина не довірятиме.

У її душу необхідно поселити впевненість, що вона в безпеці, під захистом дорослих. Якщо вона стала свідком страшної інформації чи побачила щось лякаюче у новинах про зону АТО/ООС, то людина котрій дитина довіряє, може пригорнути її, сказати: «я з тобою» [1, с. 46].

Також дуже корисним буде зайняти дитину якимсь справою, як то малювання, ліплення, танці. Важливо враховувати її побажання, щоб вона дійсно цим зацікавилася. Ні в якому разі такі заняття не мають бути нав'язаними примусово. Бо в першу чергу це має приносити їй задоволення. Таким чином буде звільнення емоцій, відволікання від сумних думок.

Батькам необхідно наголосити, що дитина потрапивши в таку ситуацію потребує більше уваги. Вкрай необхідно більше розмов, тактильного контакту, проводити час разом, займатися спільними справами.

Також можливі групові заняття для спілкування з однолітками. Доцільним буде проведення психологічних тренінгів із школярами, де буде залучена дитина котрій необхідна профілактика соціальної дезадаптації. Де всі учасники зможуть взаємодіяти, висловлювати свої думки та враження.

Для зближення із учнями класу та формування колективу, зручними будуть виховні години та позакласні заходи, це можуть бути різноманітні інтелектуальні та розважальні ігри, спільна підготовка вистав, прикрашання кабінету, виготовлення листівок [2, с. 46].

Така робота зорієнтована на те, щоб дитина позбулася негативних емоцій, знайшла заняття, котре її зацікавить, соціалізувалася, відволікалася від сумних думок, знайшла собі друзів. Важливо слухати дитину, зважати на її потреби, залучати до діяльності, соціалізувати. Це дозволить їй не зануритися в себе, пройти адаптацію та вільно будувати стосунки з навколишнім світом.

Література

1. Грицик Л. А. Соціально-психологічний супровід дітей учасників АТО в умовах загальноосвітнього закладу. Методичний посібник. Вінниця: ММК, 2016. 46 с.

2. Гуляєв В. А. Соціальна робота з учасниками АТО та членами їх сімей. Київ: Національна академія національної гвардії України, 2021. С. 24-26.

3. Допомога дітям, постраждалим внаслідок воєнного конфлікту: довідник вихователя дошкільного навчального закладу. За ред. Н. В. Пророк. Слов'янськ: ПП «Канцлер», 2015. 84 с.

4. Журавльова Н. Ю. Особливості психологічної допомоги сім'ям демобілізованих військовослужбовців. *Актуальні проблеми психології. Т. 3. Консультативна психологія і психотерапія. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.* За ред. С. Д. Максименка. Київ: Логос, 2015. С. 76-84.

5. Католик Г. В. Дитяча та юнацька психотерапія. *Теорія і практика в сучасних наукових дослідженнях.* Львів: Асролябія, 2012. 312 с.

6. Кондратенко Л. О. Психологічні особливості сприйняття своєї ситуації дітьми-переселенцями із зони АТО та Криму. *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. Вип. 743: Педагогіка та психологія.* Чернівці: Чернівецький національний університет, 2015. С. 115-118.

***

ОЦІНКА РІВНЯ МОТИВАЦІЇ МОЛОДІ ДО ПРАЦІ

Якущенко Юлія Юріївна

Сумський державний університет,
м. Суми

Науковий керівник – д-р політ. наук,
доц. Костенко А. М.

Задоволеність професією залежить від економічних, соціальних та психологічних чинників. Неправильний вибір може бути як наслідком низької зацікавленості у навчанні, так і низкою соціальних та економічних передумов – низького рівня доходів сім'ї, відсутності системної профорієнтаційної роботи у навчальних закладах, тощо. Також визначальними є й психологічні чинники, які вказують на недостатнє усвідомлення молоддю своїх професійних схильностей або ж неправильним уявленням про майбутній фах.

Подібну закономірність можемо застосувати і стосовно безробітних. Тобто можемо припустити, що безробітна молодь, яка не має чітких уявлень про своє робоче місце, будуть меншою мірою вмотивовані до працевлаштування, ніж ті, у кого такі уявлення вже сформульовані. А це означає, що мотивація залежить від рівня уявлення про майбутню професію чи роботу.

Поряд із зростанням рівня безробіття та скороченням зайнятості, спостерігаємо низький рівень професійної мотивації безробітних. Зокрема, протягом січня - березня 2022 року послугами Сумської обласної служби зайнятості скористалися близько 18,1 тис. осіб. З аналізу статистичної звітності бачимо, що переважна частина безробітних отримували, за вказаний вище період, допомогу по безробіттю - це 16,6

тис. осіб. Проте іншими послугами служби зайнятості зареєстровані безробітні скористалися в меншій мірі - працевлаштовано 1,5 тис. зареєстрованих безробітних; 685 безробітних проходили професійне навчання; 149 осіб залучено до громадських та інших робіт тимчасового характеру [2].

Вмотивованість до праці в центрах зайнятості досліджують за допомогою визначеної у Наказі «Про затвердження методики здійснення первинного та поглибленого профілювання осіб, які шукають роботу, та зареєстрованих безробітних» методики, яка дозволяє виявити рівень мотивації та готовності до працевлаштування та розподілити всіх безробітних за профілями. Профілювання це «система поділу безробітних на групи залежно від прогнозованого ризику тривалого безробіття, який оцінюється на підставі індивідуальних характеристик безробітної особи, що відображають потенціал працевлаштування та мотивацію до працевлаштування, з подальшим визначенням оптимального, пакету програм зайнятості для тих безробітних, допомога яким з боку державної служби зайнятості є економічно ефективною при заданих ресурсних обмеженнях» [1, с. 37].

Відповідно до вітчизняного законодавства, поняття “мотивація до праці” застосовується серед безробітних, проте у Наказі “Про затвердження методики здійснення первинного та поглибленого профілювання осіб, які шукають роботу, та зареєстрованих безробітних” та інших законодавчих джерелах відсутнє визначення даного поняття.

Процес профілювання відбувається шляхом проходження декількох етапів. Першим етапом є надання особі статусу безробітного, після цього проводиться анкетування, за яким безпосередньо й відбувається профілювання. Зазвичай це відбувається на наступній зустрічі спеціаліста центру зайнятості з безробітним, якому на той час вже присвоєно статус безробітного.

Під час первинного профілювання особи, використовують анкету визначення рівня мотивації безробітної особи до працевлаштування. Вона складається з 10 запитань, які мають варіанти відповідей, які оцінюються від 0 до 2 або 3 балів. Чим більше балів отримав безробітний, тим вищий рівень мотивації до праці, максимальний бал складає 24.

Наступний етап включає в себе надання безробітним інформації про їх профіль та послуги, які можуть їм надаватися, тобто складається індивідуальний план працевлаштування. Безробітний має можливість особисто обирати послуги які він вважає потрібними, але є й послуги які будуть надаватися обов'язково. Останній етап профілювання здійснюється повторним проходження анкети профілювання для остаточного визначення профілю.

Під час цього етапу визначається потенціал безробітного до працевлаштування. Зазначена анкета складається з 13 запитань із варіантами відповідей, які теж оцінюються балами.

Анкети включають в себе питання про стать, вік, освіту, місце проживання, наявність дітей, стаж роботи, підвищення кваліфікацій, період безробіття, обмеження у працевлаштуванні за станом здоров'я, а також складність пошуку роботи.

Максимальний бал який можна отримати за відповіді в другій анкеті, складає 40 балів, що вказує на високий потенціал до працевлаштування, від 0 до 15 балів відповідно на низький рівень потенціалу. Також після цих методик безробітним можуть задати уточнюючі запитання.

Всього налічується 5 профільних груп:

- до першого профілю відносяться особи, що мають високий ступінь мотивації та високі можливості до працевлаштування;
- до другого профілю належать безробітні, що мають високу мотивацію, але середні та низькі можливості до працевлаштування;

- особи, що відносяться до третього профілю мають середній або низький ступінь мотивації до праці та середні та низькі можливості до працевлаштування;
- безробітні четвертого профілю мають середню та низьку мотивацію до праці та високі можливості до працевлаштування;
- п'ятий профіль є характерним, для осіб, що мають низьку мотивацію до праці та середні або низькі можливості до працевлаштування.

У своєму експериментальному дослідженні ми досліджували не всіх безробітних, а саме молодь, яка перебуває на обліку Краснопільської районної філії Сумського обласного центру зайнятості. За даними, які нам надали спеціалісти Краснопільської районної філії Сумського обласного центру зайнятості, безробітними у Краснопільському районі є 80 осіб віком до 30 років включно, з них 43 жінки та 37 чоловіків.

Експеримент полягав в тому, щоб оцінити профіль безробітних за методикою поглибленого профілювання. В ході експериментального дослідження було виявлено, що більшість з безробітних мають середній або низький ступінь мотивації до праці та середні або низькі можливості працевлаштування. Зокрема, із 80 осіб із числа безробітних, які пройшли профілювання, жодна особа не була віднесена до першого профілю (високий ступінь мотивації до праці та високі можливості працевлаштування); лише 3 особи були віднесені до другого профілю (високий ступінь мотивації до праці та середні або низькі можливості до працевлаштування); а переважна кількість - 65 осіб були віднесені до третього профілю (середній або низький ступінь мотивації до праці та середні або низькі можливості працевлаштування). До четвертого (середній або низький ступінь мотивації до праці та високі можливості працевлаштування) та п'ятого профілів (низький ступінь мотивації до праці та низькі можливості працевлаштування) віднесено відповідно 9 та 3 особи. Таким чином, на фоні зростання безробіття залишається гострою проблема низької професійної мотивації безробітних, які перебувають на обліку центрів зайнятості.

Отже в результаті експериментального дослідження нами було виявлено, особливості профільних груп, а також проаналізовано безпосередньо безробітну молодь, яка перебуває на обліку в Краснопільській районній філії Сумського обласного центру зайнятості. Також ми дослідили, що більшість безробітних має третій профіль, а особи з першим профілем взагалі відсутні. Щодо інших профілів, то вони представлені 3-9 безробітними. Також ми виявили, що безробітні, які не мають чітких уявлень про можливу роботу меншою мірою вмотивовані до працевлаштування, ніж ті, у кого такі уявлення вже сформульовані. А це означає, що мотивація залежить від рівня уявлення про майбутню професію чи роботу.

На підставі цих даних та результатів, було визначено, що заходи, які проводяться в рамках надання послуги професійної орієнтації, не є в повній мірі дієвими та результативними. Тому ми вважаємо, що центрам зайнятості потрібно приділяти більше уваги рівню мотивації до праці безробітної молоді, шляхом проведення мотиваційних бесід чи тренінгів, для подальшого успішного працевлаштування.

Література

1. Профілювання та кейс-менеджмент в сфері зайнятості населення: метод. посібник. Київ: Ваіте, 2017. С. 72. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12768/Profiliuvannia_ta_keis-menedzhment_v_sferi_zainiatosti_naselennia.pdf?sequence=1&isAllowed=y

2. Ситуація на зареєстрованому ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості. *Державний центр зайнятості*. URL: https://www.dcz.gov.ua/sites/default/files/infofiles/syt_zarrp_ta_diyaldsz_04_2022.xls (дата звернення: 14.05.2022).

Розділ 2.
ЗАРУБІЖНИЙ І ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ
ПОСЛУГ: ПРАВОВІ, УПРАВЛІНСЬКІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ

***

TYPY SIEROCTWA I JEGO SKUTKI DLA ROZWOJU DZIECKA

Gilewicz Kamila

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych
w Chełmie (Polska)

Promotor – dr Bejger H.

Definicja sieroctwa charakteryzuje się dosyć rozbudowanym zakresem znaczeniowym i dlatego coraz częściej występuje podział na sieroctwo naturalne i sieroctwo społeczne. Z sieroctwem naturalnym mamy do czynienia wtedy, gdy oboje rodzice dziecka nie żyją. Sieroctwo społeczne natomiast polega na tym, że dziecko jest pozbawione normalnego środowiska rodzinnego. Przyczyny tego mogą być bardzo różne: rozpad rodziny, wykolejenie, alkoholizm, narkotyki, bieda czy choroby (fizyczne i psychiczne). Poszczególne sytuacje, w których dziecko staje się sierotą społeczną mogą być bardzo zróżnicowane. W niektórych przypadkach dziecko zamieszkuje razem z rodzicami i formalnie jest pod ich opieką, ale z powodu wypadków losowych lub patologii można je zaliczyć do grona sierot społecznych. W innych sytuacjach dziecko przebywa w instytucji opiekuńczo-wychowawczej, a jego kontakty z rodziną są ograniczone i często niesystematyczne. W takim przypadku dziecko traci poczucie więzi rodzinnej i poczucie przynależności do rodziny. Warto też wspomnieć o tym, że termin "sieroctwo społeczne" bywa używane jako określenie bardzo subiektywnego stanu psychicznego dziecka. Dzieje się tak wtedy, gdy dziecko żyje pod formalną opieką rodziców, jego fizyczne potrzeby są zaspokajane, a mimo to czuje odtrącenie emocjonalne, a tym samym ma "poczucie sieroctwa". Adekwatnie do półsieroctwa naturalnego (kiedy nie żyje jedno z rodziców) można mówić o półsieroctwie społecznym. Mamy z nim do czynienia wtedy, gdy jedno z rodziców nie uczestniczy w życiu dziecka (np. w przypadku rozwodu, wyjazdu za granicę, pobytu w więzieniu).

Można zatem powiedzieć, że określenie "sieroty społeczne" odnosi się do dzieci, które posiadają żyjących rodziców (a przynajmniej jedno z nich), ale nie mają wystarczającego kontaktu z nimi. Często wychowują się w placówkach opiekuńczo-wychowawczych.

Do form opieki nad dzieckiem pozbawionym rodziny można zaliczyć wszelkie placówki opiekuńczo-wychowawcze oraz tak zwaną "rodzinną opiekę zastępczą". Dziecko w wieku do lat trzech, które zostaje z różnych przyczyn pozbawione rodziny, zostaje umieszczone w Domu Małego Dziecka. Jeżeli nie zostanie adoptowane, to po ukończeniu trzeciego roku życia zostaje przeniesione do jednego z Domów Dziecka. Kiedy dziecko w chwili rozłączenia z rodziną ma powyżej trzech lat, zostaje umieszczone w Pogotowiu Opiekuńczym. Placówka ta ma charakter opiekuńczo-interwencyjny (tu ocenia się stan fizyczny i psychiczny dziecka oraz jego sytuację rodzinną, więc pobyt tu ma charakter tymczasowy. Pracownicy Pogotowia Opiekuńczego przeprowadzają wywiad rodzinny oraz środowiskowy i podejmują decyzję, czy dziecko może wrócić do domu rodzinnego, czy też powinno być skierowane do Domu Dziecka lub innego zakładu opiekuńczo-wychowawczego.

Rodzinną opieką zastępczą obejmuje różne sytuacje na gruncie opiekuńczo-wychowawczym. Ogólnie można ją podzielić na dwa rodzaje:

- rodziny spokrewnione lub spowinowacone, które zaczynają opiekę nad dzieckiem bezpośrednio po śmierci lub opuszczeniu go przez rodziców (w takiej sytuacji dziecko najczęściej nie ma kontaktu z placówką opiekuńczo-wychowawczą); niektóre rodziny opiekują się dzieckiem tylko przez pewien czas (np. podczas pobytu rodziców w więzieniu), inne zajmują się dzieckiem aż do jego usamodzielnienia się;

- rodziny obce, które biorą na wychowanie dzieci z placówek opiekuńczo-wychowawczych.

Do głównych przyczyn sieroctwa społecznego zalicza się dezorganizacja rodziny. Oznacza ona, że rodzina nie spełnia w sposób prawidłowy podstawowych funkcji wychowawczych i społecznych. Bardzo wysoki procent dzieci, które zaliczane są do sierot społecznych pochodzi z rodzin niepełnych. Często dotyczy to rodzin i niskim poziomie materialnym i moralnym.

W sytuacji, w której rodzice dziecka w sposób sądowy zostaną pozbawieni pełni praw rodzicielskich, z punktu widzenia prawa takie dziecko staje się sierotą. W takiej sytuacji dziecko - podobnie jak w przypadku sieroctwa naturalnego - może zostać adoptowane, umieszczone w rodzinie zastępczej lub skierowane do placówki opiekuńczo-wychowawczej. Pozbawienie praw rodzicielskich następuje wtedy, gdy rodzice nie wywiązują się z funkcji rodzicielskich. Dzieje się tak w przypadku, gdy rodzice nie są w stanie zapewnić dziecku prawidłowego i optymalnego rozwoju intelektualnego, emocjonalnego i moralnego, a nawet zagrażają jego bezpieczeństwu. W sytuacji kiedy rodzic przebywa w zakładzie karnym prawa rodzicielskie można zawiesić na czas odbywania przez niego kary.

Oddzielanie dzieci od ich naturalnego środowiska rodzinnego jest celowe wtedy, kiedy chce się je zabrać od szkodliwych i często patologicznych powiązań rodzinnych. Należy bowiem odróżnić formalną opiekę rodziców nad dzieckiem - usankcjonowaną przepisami prawnymi - od więzi rodzinnej występującej pomiędzy członkami rodziny. Czasami ma miejsce taka sytuacja, że matka, którą pozbawiono władzy rodzicielskiej, nadal stara się nie tracić kontaktu z dzieckiem, a tym samym często utrudnia przejęcie opieki nad dzieckiem innym osobom. Warto podkreślić, że sam fakt opuszczenia dziecka przez rodziców powinien być dostatecznym powodem do pozbawienia ich praw rodzicielskich. Bardzo często rodzice deklarują miłość i przywiązanie do swojego dziecka, zgłaszają chęć poprawy i zmiany swojego życia, mówią o podjęciu walki z nałogiem. W takich sytuacjach sąd opiekuńczy najczęściej nie pozbawia, a jedynie ogranicza prawa rodzicielskie. Gdy dochodzi do takich sytuacji, dziecko mimo wszystko jest umieszczane w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, aby tam poczekać do momentu spełnienia przez rodziców zadeklarowanych obietnic. Jednak często rodzicom nie udaje się spełnić tych obietnic. W sieroctwie społecznym możemy wyróżnić trzy stopnie osierocenia:

- stopień najwyższy: całkowite opuszczenie dziecka przez rodziców, czego konsekwencją jest zupełny brak kontaktów z naturalnymi rodzicami; w takim przypadku losem dziecka kierują obcy ludzie;

- stopień średni: dziecko ma bardzo sporadyczny kontakt z rodzicami, np. jedno z rodziców odwiedza dziecko w placówce opiekuńczo-wychowawczej, jednak te odwiedziny są rzadkie i nieregularne;

- stopień najniższy: rodzice dziecka wykazują pewne zainteresowanie jego losem, odwiedzają go w placówce, robią sporadyczne zakupy, organizują dziecku wypoczynek; jednak wychowanie i opieka nad dzieckiem nadal jest sprawowana przez obce osoby.

Trzeba tu podkreślić, że sytuacja każdego dziecka samotnego, opuszczonego i odrzuconego przez rodziców jest inna. Kiedy w życiu takiego dziecka obecna jest jakaś bliska osoba (np. babcia, dziadek, ciotka, kuzynka czy rodzeństwo), wtedy jego sytuacja jest bardziej korzystna. Obecność takich osób sprawia, że dziecko nie ma tak dużego poczucia odrzucenia. Zdarza się, że wychowanek placówki opiekuńczo-wychowawczej nawiązuje bliskie kontakty z rodziną zaprzyjaźnioną. Jest to taka rodzina, która nie może podjąć się całkowitego wychowania dziecka (dziecko nadal przebywa w placówce), ale zabiera je do siebie na weekendy, ferie lub wakacje. W takich sytuacjach dziecko może znaleźć oparcie oraz nawiązać trwałą więź z rodziną zaprzyjaźnioną.

Małe dziecko, które jest pozbawione więzi z matką, może być narażone na fizyczne i psychiczne zaburzenia rozwoju. Zjawisko to bywa określane mianem choroby sieroczej.

Charakteryzuje się ona tym, że dziecko ma trudności w nawiązywaniu i utrzymywaniu kontaktów z innymi ludźmi i często nie potrafi zaadaptować się do nowych warunków. Dziecko będące w takiej sytuacji sprawia wrażenie obojętnego uczuciowo. Jednak w rzeczywistości jest bardzo spragnione uczucia, ale zarówno dawanie jak i branie tego uczucia nie przychodzi mu z łatwością. Starsze dzieci, które w przeszłości zetknęły się z chorobą sierocą, miewają obniżone zdolności koncentracji, często charakteryzują się mniejszą zdolnością logicznego i abstrakcyjnego myślenia, a w ich działaniach mogą występować zachowania agresywne lub nawet przestępcze.

Pierwsze dwa lata w życiu każdego dziecka uważane są za najważniejszy okres w rozwoju osobowości. W tym okresie najważniejszą osobą dla dziecka jest matka, gdyż to z nią dziecko ma najbardziej intensywny kontakt. To właśnie postawa uczuciowa dziecka wobec matki wywiera największy wpływ na jego późniejsze kontakty międzyludzkie i związki uczuciowe. Wychowywanie małego dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej utrudnia, a często nawet uniemożliwia mu nawiązywanie jakichkolwiek więzi emocjonalnych, wzmaga poczucie zagubienia i osamotnienia. Dzieci, które niemal od urodzenia są pozbawione matczynej opieki mogą wydawać się bardziej spokojne i szczęśliwe w placówce, ale często te wrażenia są tylko pozorne. Wykazano, że dzieci, które zaznały pierwszej fazy rozwoju więzi rodzinnej, a później zostały jej pozbawione, są narażone na regres w rozwoju. Takie dzieci z trudnością i niechętnie nawiązują nowe kontakty, a w skrajnych przypadkach zerwanie więzi z bliską osobą może doprowadzić do nerwicy.

Praca wychowawcza, która ma miejsce w Domach Dziecka, z założenia jest podejmowana w stosunku do dzieci opuszczonych, ale nie chorych czy zdemoralizowanych. Doświadczenia pracowników placówek opiekuńczo-wychowawczych wskazują jednak, że istnieje bardzo duża potrzeba działań zarówno korekcyjnych, jak i profilaktycznych, gdyż wychowankowie tych placówek często charakteryzują się zakłóceniami w rozwoju osobowości. Dzieci osierocone bardzo często charakteryzują się pewną niedojrzałością – mają problemy z samodzielnym jedzeniem, ich zasób słów jest bardzo ubogi, mają trudności z rozróżnianiem kolorów. Częstym problemem dzieci osieroconych jest tak zwana "lepkość uczuciowa" - dzieci lgną niemal do wszystkich dorosłych. Ale bywają też dzieci obojętne na otaczającą je rzeczywistość, zamknięte we własnym świecie, nie potrafiące nawiązać z nikim kontaktu.

Wychowanie w placówkach opiekuńczo-wychowawczych nie sprzyja prawidłowemu i optymalnemu rozwojowi intelektualnemu. Wiele z tych placówek boryka się z problemami materialnymi, brakiem odpowiednich warunków, pomieszczeń, brakiem pomocy dydaktycznych, co może być przyczyną gorszych wyników w nauce wychowanków tych placówek. Częstą przyczyną trudności z dostosowaniem się do roli ucznia są zaburzenia emocjonalne – dziecko opuszczone, które pozbawione jest uczuć i więzi rodzinnych często dochodzi do wniosku, że po prostu nie ma dla kogo się uczyć.

Wśród małych dzieci często widoczna jest wspomniana już postawa "lepkości uczuciowej". Natomiast starsze dzieci zdecydowanie częściej charakteryzują się obojętnością i uczuciowym chłodem. Zamykają się przed ludźmi we własnym świecie, często przyjmują postawę niechęci lub wrogości, czego konsekwencją może być przyszłe niedostosowanie społeczne. Powodem utrudnienia w prawidłowym nawiązywaniu więzi emocjonalnej pomiędzy dzieckiem opuszczonym a innymi ludźmi może być obawa dziecka przed jakąkolwiek zależnością emocjonalną, a także brak umiejętności dzielenia uczuć z innymi ludźmi. Psychopatologia utworzyła pojęcie socjopaty, czyli człowieka, który nie jest przystosowany do życia w społeczeństwie i często charakteryzuje się brakiem wyrzutów sumienia i nieumiejętnością kochania. U dzieci osieroconych i opuszczonych czasami można zaobserwować tego typu tendencje, dlatego trzeba je korygować, aby nie doszło do ich utrwalenia.

Każde dziecko potrzebuje świadomości, że jest kochane przez własnych rodziców. Taka miłość i akceptacja sprawia, że dziecko ma poczucie bezpieczeństwa i dzięki temu jest mu dużo łatwiej nawiązywać kontakty z rówieśnikami i przezwyciężać ewentualne problemy w szkole. Pozbawienie dziecka miłości rodzicielskiej może stać się przyczyną poczucia zagrożenia. Dziecko czuje się skrzywdzone, opuszczone i gorsze, a to może powodować izolację, odcięcie się od innych ludzi, a czasem agresję. Dzieci opuszczone przez rodziców reagują na to w różny sposób. Niektóre z nich nie chcą mieć już żadnych kontaktów z rodzicami i często deklarują swoją niechęć do nich. Jednak zdecydowana większość dzieci tęskni do swoich rodziców i przypisuje im większą ilość pozytywnych cech, niż mają w rzeczywistości. W wyniku dłuższej obserwacji dzieci opuszczonych można zauważyć, że obie te postawy przeplatają się w różnych momentach życia dziecka. Warto pamiętać, że dla dzieci opuszczonych słowa typu "rodzina", "dom", "mama", "tata" mają inne znaczenie, niż dla dzieci żyjących w normalnych rodzinach. Wiele dzieci opuszczonych nic nie wie, albo wie bardzo mało, o swoim pochodzeniu. Dlatego tak często zadają pytania: dlaczego rodzice mnie opuścili? Czy mnie nie kochali? Czy byłem im niepotrzebny? Najczęściej dzieje się tak w przypadku dzieci, które bardzo wcześnie zostały umieszczone w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. W Polsce i na świecie poszukuje się sposobów walki z sieroctwem społecznym. Tworzy się różnorodne formy opieki zastępczej. Są to rodziny adopcyjne lub zastępcze, rodziny zaprzyjaźnione oraz rodzinne domy dziecka.

Rodzina zastępcza różni się zarówno od rodziny naturalnej, jak i od rodziny adopcyjnej. Dziecko nie jest w tej rodzinie od urodzenia i nie jest przez nią "przysposobione". Rodzina zastępcza bierze dziecko na wychowanie – na jakiś czas lub bezterminowo. Rodzina zastępcza ma prawo do zrzeczenia się opieki nad dzieckiem. Taka rodzina może stać się dla dzieci jedyną szansą wychowania poza placówką opiekuńczo-wychowawczą. Do rodzin zastępczych najczęściej trafiają dzieci, które mają niewielkie szanse na adopcję z powodu zaburzeń fizycznych lub psychicznych, dzieci, które skoczyły trzy lata i te, które tylko na pewien czas zostały pozbawione naturalnej rodziny. Rodziny zastępcze często wywodzą się z rodzin spokrewnionych. W sytuacji, gdy dziecko jest wychowywane przez dziadków lub innych członków rodziny, czuje się z nimi związane emocjonalnie. Ale fakt pokrewieństwa nie jest gwarantem odpowiedniej atmosfery wychowawczej w rodzinie. Rodziny, które nie są w żaden sposób spokrewnione z dzieckiem muszą rozwiązać problem, co zrobić, aby dziecko zaadaptowało się w nowym miejscu i jak sprawić, by działania wychowawcze przyniosły oczekiwany skutek. Równie ważną kwestią jest motywacja rodziny, która planuje wziąć na wychowanie dziecko z placówki.

Kolejną formą opieki nad dziećmi opuszczonymi przez rodziców są rodzinne domy dziecka. Najczęściej takie domy prowadzi małżeństwo, które posiada własne dzieci. Grupa wychowanków składa się z kilkunastu osób i są to dzieci różnej płci i w różnym wieku. Rodzinne domy dziecka są szansą dla rodzeństwa, które nie musi być rozdzielane.

Organizując zróżnicowane formy opieki nad dziećmi osieroconymi i badając ich skuteczność, jesteśmy zaledwie na samym początku drogi prowadzącej do rozwiązania kwestii sieroctwa społecznego.

Bibliografia

1. Danilewicz W., Sytuacja życiowa dzieci w rodzinach migracyjnych, TRANS HUMANA Białystok 2006.
2. Dąbrowski Z., Kulpiński F. (red.), Pedagogika opiekuńcza – historia, teoria, terminologia, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2000.
3. <https://www.bryk.pl/wypracowania/pozostale/pedagogika/15404-sieroctwo-spoeczne-definicja-przyczyny-rodzaje-i-formy-zapobiegania.html>.
4. <https://www.edukacja.edux.pl/p-3487-sieroctwo-spoeczne-przyczyny-i-nastepstwa.php>.
5. Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, ŻAK Warszawa 2001.

***

DIAGNOZOWANIE POTRZEB OPIEKUŃCZYCH DZIECI I MŁODZIEŻY

Pieńkowska Oliwia

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych
w Chełmie (Polska)

Promotor – dr Bejger H.

Potrzeba to stan osoby doznającej poczucia niespełnienia bądź jest to odczuwalny brak czegoś, który powoduje, że podejmuje się działania zmierzające do likwidacji tego braku. Potrzeby wynikają z braku, który wywołuje jakieś następstwa. Piramida Masłowa na pierwszym stopniu ukazuje potrzeby fizjologiczne (pożywienie, mieszkanie, odzież, prokreacja), które są bardzo ważne w życiu każdego człowieka, nie tylko dzieci i młodzieży. Potrzeby fizjologiczne powinny być zaspokojone jako pierwsze. Na drugim stopniu znajdują się potrzeby bezpieczeństwa (zabezpieczenie przed chorobą, bezrobociem i starczą niezdolnością do pracy). Dzieci i młodzież mają szczególną potrzebę bezpieczeństwa w rodzinie. Poczucie bezpieczeństwa sprzyja ich rozwojowi emocjonalnemu i psychicznemu. Zaspokajana jest ona poprzez bliski kontakt i obecność osób ważnych. Kolejną ważną potrzebą jest potrzeba przynależności, która wiąże się z potrzebą akceptacji, miłości, przyjaźni, przynależności do grupy. Zaspokojenie tej potrzeby jest bardzo ważne w życiu dzieci i młodzieży. Ważne jest, by czuły się akceptowane, by nie były odrzucane. Ważne by miały poczucie, że nie są same, że mają osoby, które są razem z nimi, które je akceptują.

Kolejna potrzeba ważna w życiu dzieci i młodzieży znajdująca się również w piramidzie potrzeb Masłowa to potrzeba uznania i potrzeba samorealizacji.

Albin Kelm klasyfikuje potrzeby według źródeł ich powstawania, a więc według właściwości organizmu dziecka oraz głównych środowisk wychowawczych (rodziny, szkoły, środowiska lokalnego), źródłem tak rozumianych potrzeb mogą być:

- różnorodne niedostatki opieki rodzinnej,
- wszelkie niekorzystne elementy sytuacji szkolnej,
- niedostatki i ujemne oddziaływanie środowiska lokalnego,
- oraz organiczne upośledzenia i odchylenia od normy dzieci i młodzieży.

Klasyfikacja ta odnosi się przede wszystkim do potrzeb dzieci i młodzieży. Jakie są więc potrzeby dzieci i młodzieży?

Potrzeby wynikające z realizacji funkcji rodziny:

Pozbawienie opieki:

- sieroctwo naturalne pełne (brak obojga rodziców) i niepełne (brak jednego z rodziców),
- sieroctwo społeczne (porzucenie dziecka, odebranie władzy rodzicielskiej przez sąd),
- okresowe pozbawienie dziecka opieki z powodu choroby rodziców, ich wyjazdu, zdarzeń losowych.

Brak środków materialnych:

- rodzina pozbawiona środków materialnych na zaspokojenie potrzeb dziecka,
- rodzina mająca trudne warunki materialne, nie pozwalające na zaspokojenie wszystkich niezbędnych potrzeb dziecka,
- rodzina pozbawiona środków materialnych okresowo, na skutek zdarzeń losowych (choroba, powódź, pożar, klęski żywiołowe).

Brak dostatecznej opieki w związku z pracą zawodową obojga rodziców:

- rodzice pracujący zawodowo w jednakowym czasie i nie mogący zapewnić dzieciom opieki w okresie swego pobytu w pracy,
- rodziny niepełne, w których pracują zawodowo ojcowie lub matki,
- rodzice pracujący zawodowo w wymiarze godzin lub w warunkach uniemożliwiających opiekę nad dzieckiem (wyjazdy).

Zaburzenia funkcjonalne rodziny:

- rodzina w rozkładzie (sprawy rozwodowe, rozpad dotychczasowej rodziny),
- poważne błędy wychowawcze rodziców, powodujące utratę więzi z dzieckiem,
- brak troski o dziecko, alkoholizm i demoralizacja w rodzinie (prowadzące zwykle do sieroctwa społecznego).

Potrzeby związane z aktywnością dziecka w środowisku:

Potrzeba aktywności indywidualnej:

- ograniczenie pożytecznej samodzielności dziecka w zabawie, nauce, życiu domowym,
- brak troski o rozwój i zaspokajanie zainteresowań dziecka (zwłaszcza poznawczych),
- niewystarczająca/wadliwa opieka nad dzieckiem utalentowanym.

Potrzeba kontaktów społecznych:

- brak/nieumiejętność nawiązywania kontaktów koleżeńskich i przyjaźni,
- wypaczone kontakty koleżeńskie (fałszywa solidarność, zbiorowe wagary i in.),
- trudności wychowawcze (lenistwo, kłamstwo, agresywność, zazdrość, nieposłuszeństwo) utrudniające ułożenie prawidłowych kontaktów dziecka z innymi dziećmi/dorosłymi.

Potrzeba przydatności społecznej:

- egoizm i niechęć do współdziałania,
- postawa konsumpcyjna i pasożytnicza,
- niedostosowanie społeczne (w tym przestępczość nieletnich).

Potrzeby związane z działalnością szkoły:

Bezpieczeństwo osobiste dziecka:

- w drodze do szkoły (problemy ruchu drogowego),
- w toku zajęć szkolnych (pracownie, wycieczki, zajęcia sportowe),
- w czasie przerw rekreacyjnych (niebezpieczne zabawy w różnych porach roku).

Niepowodzenia szkolne:

- wynikające z indywidualnych właściwości dziecka powodujących trudności w nauce,
- wynikające z wadliwej organizacji życia dziecka w rodzinie i braku odpowiednich warunków do nauki własnej w domu,
- wynikające z niedostatecznej pracy szkoły (słabe przygotowanie uczniów do samodzielnej pracy umysłowej).

Utrudniony dostęp do szkoły ponadpodstawowej:

- odległość szkoły od miejsca zamieszkania dziecka, uniemożliwiająca mu podjęcie nauki,
- odległość szkoły od miejsca zamieszkania dziecka, wymagająca dojazdu do szkoły,
- brak środków materialnych na opłacenie przez rodzinę kosztów pobytu dziecka w internacie lub na stancji.

Potrzeby wynikające z właściwości organizmu dziecka:

Defekty fizyczne:

- kalectwo ograniczające/uniemożliwiające samodzielne poruszanie się dziecka,
- upośledzenia narządów ruchu, nie ograniczające poruszania się dziecka,
- wady rozwojowe i mikrouszkodzenia, utrudniające pełną sprawność organizmu dziecka i wymagające zabiegów korekcyjnych/kompensacyjnych.

Upośledzenia:

- słuchu, wzroku lub umysłowe.

Zagrożenia zdrowia:

- zły stan higieny domowej, wadliwy tryb życia dziecka,
- stany osłabienia organizmu (wąta budowa, rekonwalescencja i in.)
- choroby (zwłaszcza przewlekłe, wymagające stałej opieki lekarskiej, o charakterze epidemicznym).

Ważne są także potrzeby opiekuńcze. W celu podkreślenia istoty potrzeb ludzkich w opiece, Z. Dąbrowski proponuje pojęcie ponadpodmiotowej potrzeby: „są to te spośród całości potrzeb jednostek (grup) – powszechnych i indywidualnych pozytywnych, których nie są one zdolne (przejściowo lub trwale, częściowo lub całkowicie) samodzielnie zaspokajać i regulować”. W obrębie potrzeb podmiotowych wyróżnia potrzeby normalne (właściwe) i substandardowe (ujemne). Rozpoznanie potrzeb ponadpodmiotowych ma fundamentalne znaczenie dla celowego i efektywnego sprawowania opieki. Określa bowiem samo pojęcie odpowiednich czynności opiekuńczych, ich treść, zakres, intensywność, kierunek. Jest koniecznym warunkiem sensownego i racjonalnego planowania w tym zakresie.

Zjawiska jakie należy poznać w diagnozowaniu potrzeb opiekuńczych to poznanie powszechnych potrzeb ludzkich, poznanie indywidualnych przejawów i sposobów zaspokajania potrzeb powszechnych, poznanie potrzeb indywidualnych i odróżnienie ich od indywidualnych przejawów potrzeb powszechnych, a także rozpoznanie czy i na ile jednostka jest zdolna do względnie samodzielnego zaspokajania i regulowania potrzeb, rozpoznanie przyczyn i uwarunkowań zaistniałych, niezdolności jednostki do samodzielnego zaspokajania swych określonych potrzeb, poznanie zbiorowych potrzeb ponadpodmiotowych oraz rozpoznanie potrzeb patologicznych i potrzeb chorobowych.

Do dalszych niezbędnych zabiegów diagnostycznych należy zaliczyć poznanie warunków i czynników bezpieczeństwa, rozwoju, zdrowia, oraz normalnego funkcjonowania jednostki, sytuacji trudnych, określonych standardów i składników interesu życiowego, pomyślności życiowej.

Diagnoza opiekuńcza jest to wielostronny proces poznawczy uwzględniający różnorodność grup, jednostek ludzkich oraz czynniki zakłócające ich samodzielne zaspokajanie. Można wyróżnić pewne grupy potrzeb opiekuńczych i jednocześnie czynników zakłócających ich zaspokajanie:

- potrzeby związane z funkcjonowaniem rodziny – pozbawienie dziecka opieki ze strony pracujących rodziców, sieroctwo naturalne i psychiczne, błędy wychowawcze;
- potrzeby związane z działalnością szkoły – wadliwa organizacja funkcjonowania szkoły, niepowodzenia szkolne, zakłócone relacje z nauczycielami;
- potrzeby związane z aktywnością dziecka w środowisku – brak organizacji wypoczynku, nieprawidłowe relacje dziecka ze środowiskiem rówieśniczym, niedostosowanie społeczne, brak integracji niepełnosprawnych;
- potrzeby wynikające z właściwości organizmu dziecka – wadliwy tryb życia, nieodpowiednia dieta, defekty fizyczne, przejściowe stany zaburzeń rozwojowych, niepełnosprawność.

W diagnostyce opiekuńczej istotny jest dobrze przeprowadzony: wywiad indywidualny i środowiskowy, obserwacja, analiza dokumentów oraz analiza funkcjonowania instytucji (szkoła, zakład opiekuńczy).

Bibliografia

1. <http://ewabobowozyla.blogspot.com/2013/06/potrzeby-dziecka-i-potrzeby-opiekuncze.html>.
2. http://praca-opiekunczo-wychowawcza.wyklady.org/wyklad/105_potrzeby-opiekuncze.html.
3. https://www.profesor.pl/mat/na7/na7_i_jakusz_030702_1.php.
4. Jankowska B., *Analiza potrzeb opiekuńczych i ich zaspokajania w procesie wychowania opiekuńczego w rodzinie*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” 1984.
5. Kowolik P., *Swoistość i specyfika pedagogiki opiekuńczej*, "Nauczyciel i Szkoła" 2003, nr 3/4.
6. Krakowiak K. (red.), *Diagnoza specjalnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych dzieci i młodzieży*, Ośrodek Rozwoju Edukacji Warszawa 2017.

***

BAJKOTERAPIA – FORMA POMOCY DZIECIOM W SYTUACJACH TRUDNYCH I TRAUMATYCZNYCH

Skiba Dominika

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych
w Chełmie (Polska)

Promotor – dr Bejger H.

Bajkoteria, jak sama nazwa wskazuje, to połączenie bajek i terapii. Jest powiązana z biblioterapią, stanowi jej odłam, który jest bezpośrednio skierowany do dzieci w wieku szkolnym i przedszkolnym. Wykorzystuje się ją w celach relaksacyjnych, psychoterapeutycznych oraz psychoedukacyjnych. W każdej z tych form dziecko poznaje kulturę, obyczaje, historię, uczy się rozumieć świat, w którym żyje, a także rozwija wyobraźnię i pogłębia swoje zainteresowania. Za jej pomysłodawcę można uznać Bruna Beteelheima, który po przeprowadzeniu długoletnich badań stwierdził, że opowieści muszą przede wszystkim zaciekać odbiorcę i uruchomić wyobraźnię. Według Beteelheima bajki i baśnie mają duże znaczenie w rozwoju i wychowaniu dzieci, ponieważ:

- oddziałują na psychikę poprzez identyfikację z pozytywnym bohaterem;
- pozwalają rozpoznać wewnętrzne problemy dziecka oraz dają sposoby radzenia sobie z nimi;
- wspierają rozwój osobowości poprzez wyjaśnianie pojęć, odczuć, doznań dotyczących psychiki dziecka;
- zachęcają do aktywnego pokonywania napotkanych trudności oraz do nawiązywania pozytywnych relacji z innymi oraz światem przyrody.

Bajki relaksacyjne mają na celu odprężenie i uspokojenie dziecka. Pobudzają wyobraźnię oraz rozwijają umiejętność wizualizacji. Składają się z 3 części: pierwsza opiera się na rozluźnieniu i wpływa kojąco na układ nerwowy, druga wprowadza w stan relaksu, w trzeciej pojawia się energia pobudzająca do życia. Fabuła jest osadzona w miejscu dobrze znanym dziecku, spokojnym oraz bezpiecznym. Bohater bajki, a tym samym i dziecko, doświadcza wszystkimi zmysłami miejsca, w którym przebywa, słyszy, czuje i widzi. Bajki te mają na celu uspokojenie i wprowadzenie stanu relaksu. Lęki i zmartwienia odchodzą na dalszy plan.

Podstawowe cechy bajki relaksacyjnej:

- opiera się na wizualizacji, czyli silnie odwołuje się do wyobraźni dziecka, a czynnik wyobrażeniowy odgrywa dużą rolę w jej przyswojeniu;
- akcja toczy się w miejscu dobrze dziecku znanym, które opisane powinno być jako spokojne, przyjazne i bezpieczne;
- akcja nie może być dynamiczna, bohater głównie obserwuje i przeżywa to, co widzi, są to wydarzenia spokojne;
- czas: 3-7 minut;
- dobrze jest wprowadzić do treści wydarzenia związane z piciem wody ze źródła, kąpielą pod wodospadem, lataniem;
- w bajce powinno znaleźć się wiele elementów odwołujących się do wszystkich zmysłów, np. dobrze jest opisywać szum drzew czy wiatru, przywoływać zapachy itp.;
- przy opowiadaniu bajki relaksacyjnej ważne jest, byśmy sami byli odprężeni, mieli wyrównany oddech, czytali cicho;
- lekturze może towarzyszyć muzyka.

Przykład bajki relaksacyjnej:

Mały niedźwiadek szedł wolno przez las. Czuł ogarniające go zmęczenie, nóżki zrobiły się jakieś ciężkie i nie chciały odrywać się od ziemi. Rozglądał się dookoła, szukając miejsca do odpoczynku. Drzewa rosły tutaj rzadziej, słońce coraz swobodniej przeciskało się przez konary drzew, oświetlając wszystko dookoła. Chyba niedaleko jest jakaś polanka, tam sobie odpoczne - pomyślał miś. I rzeczywiście, po chwili jego oczom

ukazała się mała łączka otoczona ze wszystkich stron drzewami. Stał na jej skraju i znieruchomiał z zachwytu: niskie krzewy, trawa, kwiaty jak kolorowy dywan rozkładały się u jego stóp. Na środku łączki zajęczki, króliczki, ba, nawet myszki wygrzewały się w promieniach słońca. Spojrzał na niebo. Było bezchmurne, słońce jakby wiedziało, że zwierzęta oczekują na jego promienie, bo świeciło bardzo mocno. Miś wystawił pyszczek do słońca i poczuł, jak przyjemne ciepło obejmuje najpierw jego głowę, a potem całe ciało. Usłyszał lekki szum wiatru i brzęczenie owadów, które unosiły się nad kwiatami. Głęboko odetchnął. W nos wkręcał się delikatny zapach trawy i kwiatów. Tutaj jest wspaniałe miejsce do odpoczynku - pomyślał, po czym położył się wygodnie na trawie, jak na kocyku, łapki podłożył sobie pod głowę. Zamknął oczy. Odpoczywał. Oddychał miarowo i spokojnie. Zrobił głęboki wdech, wciągnął powietrze przez nos, a po chwili wypuścił je. Powtórzył to jeszcze raz. Czuł, jak z każdym wydechem pozbywa się zmęczenia. Był teraz przyjemnie rozluźniony, poczuł się ciężki i bezwładny. Jego głowa, brzusek i nóżki były jak z ołowiu. Wtulił się w trawkę jak w kołderkę. Było mu bardzo wygodnie. Oddychał równo i miarowo, jego klatka piersiowa spokojnie w rytm wdechu i wydechu unosiła się i opadała, tak jak fale morskie, kiedy wolno i leniwie przybijają do brzegu. Poczuł się teraz tak dobrze! Delikatny wiaterek przesuwiał się po całym jego ciele, rozpoczynając od czubka głowy aż po koniuszki łapek, zabierając z niego zmęczenie i napięcie. Robił to raz i drugi, powtarzał wiele razy. Promienie słońca przyjemnie ogrzewały. Miś odpoczywał. Po chwili zasnął, a razem z nim zajęczki, króliczki i nawet małe myszki. Zrobiło się tak cicho, że nie słychać było nawet brzęczenia pszczoł. Słońce wolno szło po niebie. Nagle, nie wiadomo skąd, pojawiły się małe chmurki, rozpoczęły zabawę w chowanego, biegały po całym niebie, zagradzały drogę promyczkom, które płynęły na ziemię. Wiatr zaczął silniej dmuchać, łączka budziła się ze snu. Zabrzęczały pszczołki, które znowu zabrały się do zbierania miodu z kwiatów, ptaszki rozpoczęły swe trele, a motyle rozpościerając skrzydełka, unosiły się nad roślinkami. Wtem jeden z nich, taki najmniejszy motylek usiadł na nosku niedźwiadka i w rezultacie niechcący go przebudził. Miś leniwie otworzył oczy. Przetarł je łapkami. Ziewnął raz i drugi, przeciągnął się. Wiaterek tymczasem nagle zawirował, zatańczył i chłodnym powietrzem orzeźwił go. Najpierw dotknął jego łap. Wniknęła w nie ożywcza siła, miś poczuł, jakby zanurzył je w chłodnym strumyku. Ten przyjemny, orzeźwiający dotyk przenikał coraz wyżej i wyżej, jak prysznic ogarnął ciało, dając energię, przepelniając siłą. Miś łapkami, główką, nóżkami. Wstał, otrzepał futerko, poczuł się odprężony i wypoczęty. Wiaterek wzmagał się, coraz silniej, tańcząc po łące i zachęcając wszystkich do zabawy. W jego rytm pochylały się trawy, kwiatki, a nawet krzewy ruszały swymi gałązkami jak ramionami. Cudownie wypoczętem - pomyślał miś. - Jutro na pewno tutaj powrócę, ale teraz już pora wracać do domu. Czeka tam przecież na mnie mama i przepyszny podwieczorek. W tym momencie pogłaskał się po brzuszku i ruszył energicznie, podskakując w rytm podmuchów, w kierunku swego domu.

Bajki psychoedukacyjne – ich celem jest zmniejszenie napięcia spowodowanego trudnymi sytuacjami życiowymi bądź wyobrażeniowymi oraz zapoczątkowanie zmian w zachowaniu dziecka. Bohater utworu przeważnie przeżywa problem podobny do tego, który trapi malucha i uczy jak w danym momencie powinien się zachować, dzięki czemu dziecko nabywa nowe doświadczenie oraz wzory postępowania. Bajki te wpływają na procesy poznawcze dziecka w ten sposób, że:

- wyjaśniają związki przyczynowo-skutkowe pomiędzy zdarzeniami, a odczuwanymi emocjami;
- pokazują inny sposób myślenia o sytuacji, w której znajduje się dziecko;
- pokazują, jak skutecznie działać;
- ułatwiają mówienie o problemach oraz dają możliwość poszukiwania sposobu ich rozwiązania.

Bajki psychoterapeutyczne natomiast dostarczają nie tylko wiedzy potrzebnej do radzenia sobie w sytuacji trudnej emocjonalnie, ale również kompensują braki

odpowiadające za zaspokojenie podstawowych potrzeb. Główny bohater jest dowartościowywany za swoje działanie, co buduje u dziecka pozytywne odczucia, emocje oraz obniża lęk. Postępowanie bohatera pokazuje jak radzić sobie z problemami, dzięki czemu maluch zdobywa wiedzę jak się zachować w danej sytuacji.

Przykład bajki psychoterapeutycznej:

W pewnym lesie stało piękne przedszkole, do którego chodziły wszystkie zwierzątka: mały lisek, zajączki, sarenka, jelonek, kreciki, myszki. Najmniejszym przedszkolakiem był pajęczek, Jaś. Wszystkie zwierzątka chętnie chodziły do przedszkola, bawiły się, rysowały, spacerowały parami po lesie. Nikt nie chciał jednak podać łapki Jasiowi. Zwierzątka bały się go, bo miał osiem łapek, kosmate ciało i był bardzo malutki. Jasio był nieszczęśliwy. W szatni codziennie prosił mamę, aby mógł zostać w domu, bo tu nikt go nie lubił. Mama nie rozumiała swego synka, stale powtarzała: – Ja muszę iść do pracy, a ty możesz w przedszkolu znaleźć sobie przyjaciół. Ale jak, myślał Jasiu, przecież nikt nie chce się ze mną bawić! Kolejnego dnia znów Jasiu siedział z boku i obserwował kolegów, którzy tak wesoło się bawili. Czasem coś rysował, czasem cichutko płakał i tak mijały dni. Nikogo nie interesowało to, że Jaś był zawsze sam. Nadeszła wiosna. Przedszkolaki dużo czasu spędzały na polanie. Bawiły się w berka, robiły bukiety z wiosennych kwiatów. Tylko mały Jasio, nieszczęśliwy i smutny, siedział sam na pniu drzewa. Nagle na polanie pojawiła się ogromna, złośliwa Osa. Zapanował niepokój, wszystkie zwierzątka ogarnął strach. Jedne piszczały „Ojej, ona nas pogryzie”, inne płakały, niektóre próbowały się ukryć. Zmartwiona i również przestraszona pani zwołała rozkrzyczaną gromadkę i szybko wrócili do przedszkola. Nagle zauważono, że nie ma Jasia. Nikt nie pomyślał o nim, nawet pani. – I co teraz będzie? – pytały zwierzątka. Kto pójdzie po Jasia? Wszyscy się bali i każdy myślał, że biedny Jaś został ukąszony, albo pożarty przez okropną, ogromną Osę! Pani nie mogła pójść po Jasia i zostawić dzieci, otworzyła więc okno myśląc, że malec jest w pobliżu. Wszyscy cichutko skupili się koło niej i cóż zobaczyli? Mały Jasio kończył tkać ogromną pajęczynę. Musiał przy tym uważać, bo Osa starała się go złapać. Jasiu myślał: „szybko, jeszcze trochę pracy i uratuję moich przyjaciół, już nic im nie będzie zagrażać”. Dzieci widziały jego starania i zaczęły wołać: „Jasiu, Jasiu!”. I właśnie w tym momencie do pajęczej sieci wpadła Osa. Jasio skończył tkać swoją sieć. Patrząc, jak Osa nie może się z niej uwolnić, Jasiu powiedział, że jeżeli jeszcze raz będzie straszyć zwierzątka, to zostawi ją uwięzioną na zawsze. Przerażona Osa obiecała, że już nigdy nie będzie straszyć dzieci. Jasiu rozplątał swoją pajęczą sieć i uwolniona Osa jak najszybciej odfrunęła. Po chwili Jaś usłyszał oklaski przedszkolaków i ich okrzyki radości. Wszystkie dzieciaki gratulowały mu odwagi. Każdy chciał ucisnąć kudłatą łapkę pajęczka. Od tej chwili Jasiu miał wielu przyjaciół. Nie przesiadywał już samotnie na dywanie, ale wesoło bawił się z przedszkolakami. Tym razem mama dziwiła się, gdy pajęczek nie chciał wracać do domu: – Jasiu, dlaczego nie chcesz iść do domu? – pytała. – Bo ja mam tu przyjaciół – z dumą odpowiadał pajęczek. Tak to wszystkie zwierzątka zrozumiały, że brzydki pajęczek, z kudłatymi ośmioma łapkami, może pomóc innym w niebezpieczeństwie i okazać się prawdziwym przyjacielem.

Bajkoterapia może być stosowana w celach terapeutycznych, ponieważ wyzwala różnego rodzaju emocje, pozwala odreagować sytuacje, które zaistniały w życiu dziecka oraz zaspokoić emocjonalne potrzeby. Jednak aby bajka pomogła się dziecku uporać z jego problemami musi zachęcić je do myślenia nad danym kłopotem. Dodatkowo, aby bajka miała działanie terapeutyczne, musi być stworzona według określonego schematu:

1. Tło bajki – wydarzenia muszą się rozgrywać w miejscach znanych dziecku, tak by budzić pozytywne uczucia u bohatera i dziecka.

2. Główny bohater – ulubiona zabawka, małe zwierzątko, z którym dziecko może się identyfikować. Radzi on sobie ze wszystkimi trudnościami za pomocą bajkowych postaci, przedmiotów, postrzega siebie pozytywnie. Bohater odczuwa lęk, ale w trakcie przeżywania przygody nabywa nowe umiejętności radzenia sobie z nim oraz uczy się

pozytywnego sposobu myślenia o lękotwórczej sytuacji. Obserwując takie zachowanie bohatera, u dziecka wzmacnia się poczucie własnej wartości, a także rozwija się umiejętność pozytywnego myślenia. Dziecko uczy się radzenia sobie w trudnych sytuacjach: bohater tak zrobił, to ja też mogę.

3. Główny temat / problem – opis problemu oraz tego, co w danej sytuacji odczuwa bohater, czego się boi, co w nim wzbudza lęk. Pozwala dziecku zrozumieć, jakie są przyczyny odczuwania takich emocji i co dzieje się z głównym bohaterem.

4. Inni bohaterowie – pomagają zwerbalizować lęk, uczą, jak sobie z nim radzić, często przyczyniają się do sukcesu głównego bohatera. Postacie te wzbudzają pozytywne emocje, są pełne miłości i serdeczności, stymulują głównego bohatera do mówienia o uczuciach.

5. Rozwiązanie problemu – ma na celu pokazanie, jak bohater radzi sobie z danym problemem, co robi, jak działa, jakie wzorce zachowania prezentuje. Ważne jest powtarzanie bodźców lękotwórczych, dzięki czemu zachodzi proces „odwrażliwiania” – czyli osvajania się z sytuacjami czy przedmiotami wywołującymi lęk. Również bardzo ważne jest łączenie bodźców nieprzyjemnych z przyjemnymi emocjami, co prowadzi do uwolnienia dziecka od odczuwania lęku wyobraźniowego, co z kolei przekłada się na obniżenie lęku w sytuacjach realnych.

6. Szczęśliwe zakończenie – lub takie zakończenie, które pozwoli na obniżenie napięcia oraz zaakceptowanie odczuwanych emocji, jak w przypadku bajek o śmierci.

Czytając bajki, dziecko ma możliwość obserwacji świata, budowania pozytywnego podejścia do innych ludzi, pogłębiania i zdobywania nowej wiedzy na bardzo różne tematy. Za pomocą bajki dziecko uczy się nazywać emocje: strach, gniew, złość, wstyd, smutek. Dzieci zaczynają rozumieć, że popełniają błędy i starają się je rozwiązywać i radzić sobie z nimi.

Bajkę należy potrafić czytać. Należy także obserwować dziecko i jego reakcje. W bajkoterapii czytający powinien umieć zwracać uwagę na to, co bardziej zaakcentować. Nie powinno się przestawać czytania bajki albo przerywać. Po przeczytaniu bajki dziecko powinno samo zacząć rozmowę na jej temat. Jeżeli tego nie robi, należy dać mu czas. Dzieci są bardzo inteligentne i prawdomówne.

Bibliografia

1. <https://dziecisawazne.pl/bajkoterapia-czyli-jak-opowiadac-bajki/> [dostęp 26.05.2022] <http://integracjasensoryczna.pl/html/psychologia/bajkoterapia.html> [dostęp 24.04.2022]
2. <https://parenting.pl/bajkoterapia-charakterystyka-pozytywnywplyw-na-dzieci-jak-czytac> [dostęp 24.02.2022]
3. <https://www.przedszkola.edu.pl/bajka-relaksacyjna.html> [dostęp 24.02.2022]

***

OŚRODKI INTERWENCJI KRYZYSOWEJ I ICH ROLA W ROZWIĄZYWANIU PROBLEMÓW RODZIN DYSFUNKCYJNYCH

Uhruska Aleksandra

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych
w Chełmie (Polska)

Promotor – dr Bejger H.

Art. 47 Ustawy o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. mówi, że interwencja kryzysowa to zespół interdyscyplinarnych działań podejmowanych na rzecz osób i rodzin będących w stanie kryzysu. Interwencję kryzysową rozumiemy jako metodę systemowego, interdyscyplinarnego, wielowątkowego oddziaływania na osobę w kryzysie, dostarczającą wszechstronnego wsparcia i wielostronnej pomocy: psychologicznej, materialno-bytowej, prawnej, społecznej, medycznej, informacyjnej i innej. Celem interwencji kryzysowej jest przywrócenie równowagi psychicznej i umiejętności samodzielnego radzenia sobie, a dzięki temu zapobieganie przejściu reakcji kryzysowej w stan chronicznej niewydolności

psychospołecznej. Interdyscyplinarność oddziaływań interwencyjnych wynika z charakteru doświadczenia kryzysowego. Oznacza ona przede wszystkim, że kryzys niejako rozlewa się na wszystkie sfery funkcjonowania wewnętrznego i zewnętrznego jednostki. Dlatego wymaga pomocy ze strony specjalistów różnych dziedzin. Najczęściej są to psycholodzy, pracownicy socjalni, prawnicy. Nierzadko wskazany jest również udział duszpasterzy, czasem pedagogów, lekarzy – w zależności od obszaru najbardziej dotkniętego kryzysem. Pomoc w przezwyciężaniu trudnych sytuacji życiowych jest elementem polityki społecznej państwa, w tym organów samorządowych na poziomie powiatu, które zgodnie z ustawą o pomocy społecznej zadania z tym związane realizują za pośrednictwem ośrodków interwencji kryzysowej. Następnie przedstawiłam dane dotyczące funkcjonowania w Polsce ośrodków interwencji kryzysowej. Obecnie w Polsce funkcjonuje około 170 takich ośrodków. To oznacza, że 210 (ponad połowa) jednostek samorządu terytorialnego na poziomie powiatu nie realizuje zadania wynikającego z art. 19 pkt 12 ustawy o pomocy społecznej. W części powiatów lub miast na prawach powiatów utworzone zostały punkty interwencji kryzysowej. W 2020 r. działało 87 takich punktów. Przedstawiłam również cele interwencji kryzysowej. Interwencja kryzysowa ma na celu złagodzenie reakcji na zdarzenia nagłe, niespodziewane, trudne w świetle dotychczasowego funkcjonowania psychospołecznego, w taki sposób, aby została przywrócona równowaga psychiczna oraz umiejętność samodzielnego radzenia sobie. Celem jest również: zmniejszenie intensywności i dotkliwości objawów, zmniejszenie napięcia, przyniesienie ulgi, przywrócenie poczucia wpływu na własne życie i samodzielnego radzenia sobie z trudnościami, odtworzenie poziomu funkcjonowania jednostki sprzed kryzysu, wtórna prewencja zaburzeń. W swojej prezentacji zaprezentowałam także etapy interwencji kryzysowej, cechy, do kogo jest adresowana. Warto skorzystać z pomocy specjalistów z ośrodka, jeżeli: jesteś w sytuacji traumatycznej żałoby, doświadczasz przemocy psychicznej, fizycznej, straciłeś zdrowie, mienie w wyniku wypadku lub kataklizmu, nieumiejętność emocjonalnego radzenia sobie w kryzysowych sytuacjach, myśli samobójcze, nagła utrata pracy, konflikty w rodzinie, do których zaliczają się zarówno rozwody, jak i rozstania poszczególnych członków. Interwencję kryzysową cechuje: natychmiastowość pomocy, wyznaczanie konkretnych, ograniczonych w czasie celów, skupienie na złagodzeniu objawów, konfrontacja z sytuacją kryzysową, koncentracja na „tu i teraz”, diagnoza sytuacji osoby w kryzysie, elastyczność oddziaływań, praca nad odzyskaniem przez osobę w kryzysie aktywności i samodzielności, uruchomienie zasobów klienta, udzielanie wsparcia, współpraca z innymi instytucjami. Pomoc w ośrodkach interwencji kryzysowej przebiega według poszczególnych etapów: określenie i zdefiniowanie problemu, zapewnienie bezpieczeństwa dostarczenie wsparcia, ocena zasobów (poszukiwanie źródeł wsparcia), pomoc w opracowaniu planu działania, i ostatnim etapem jest uzyskanie zobowiązania klienta do działania. Czego należy unikać przy pomocy w ośrodkach, a co jest wskazane? Należy unikać: bagatelizowania ostrych objawów kryzysowych, ponaglania w działaniu oraz wymuszania szybkich decyzji, zaprzeczania i tłumienia reakcji emocjonalnych („nie płacz”, „uspokój się” itp.), dawania gotowych rad, pocieszania („będzie dobrze” itp.) czy też podawania leków uspokajających zbyt szybko. Zaś to co jest wskazane przy pomocy to: umożliwienie odreagowania emocji, udzielenie wsparcia emocjonalnego, zapobieganie zaprzeczaniu, konfrontowanie z rzeczywistością, analiza dotychczasowych sposobów radzenia sobie z trudnościami, stworzenie planu działania/pomocy. Sygnały ostrzegawcze, które skłaniają do tego, aby skorzystać z pomocy w ośrodkach interwencji kryzysowej to: rozmawianie o samobójstwie lub jego planowaniu, nagłe ekscesy alkoholowe lub narkotykowe, komunikaty na temat beznadziejności życia, braku wyjścia, własnej bezwartościowości, wypowiedzi typu „Niedługo przestanę być dla Was problemem”, nagłe przejście ze stanu depresji do zadowolenia, rozdawanie ulubionych przedmiotów, sporządzanie testamentu, wypowiedzi typu „jestem niczym”, „nie powinienem się urodzić”.

Charakterystycznym działaniem dla interwencji kryzysowej jest: udzielanie pomocy jak najszybciej po wydarzeniu kryzysowym, intensywność kontaktów, elastyczność oddziaływań, mobilizowanie naturalnego systemu wsparcia, kompleksowa odpowiedź na potrzeby osoby w kryzysie.

Człowiek związany jest z wieloma grupami społecznymi i w momentach dla niego trudnych właśnie te grupy odgrywają ogromną rolę. Mogą to być różne grupy społeczne, z którymi jesteśmy związani, osoby nam bliskie albo pojedyncze. Różna też bywa pomoc, którą ludzie sobie nawzajem ofiarowują. Pomoc ta zależna jest od wielu czynników i może zależeć też od osób udzielających wsparcia jak i od osób przyjmujących pomoc. W zależności od tego, jakiego wsparcia potrzebuje podopieczny, może przybrać ono charakter wsparcia krótkiego, konkretnego lub długoterminowego. Zdarza się, że wsparciem jest nawet to, że ktoś nas wysłucha czy ofiaruje nam swoje towarzystwo. Poczucie wspólnoty jest ściśle powiązane z posiadaniem przez podmiot różnego rodzaju grup wsparcia społecznego takich jak: rodzina, przyjaciele, koledzy, organizacje formalne i nieformalne. Dzieje się tak dlatego, że wspólnota udziela jednostce różnego rodzaju wsparć:

–wsparcie emocjonalne, polegające na dawaniu komunikatów werbalnych i niewerbalnych typu: „jesteś przez nas kochany”, „lubimy cię”.

–wsparcie wartościujące polega na dawaniu jednostce komunikatów typu: „jesteś dla mnie kimś znaczącym”, „dzięki tobie mogliśmy to osiągnąć”.

–wsparcie instrumentalne, czyli dostarczanie konkretnej pomocy, świadczenie usług, np. pożyczanie pieniędzy, załatwienie mieszkania, ubrania.

–wsparcie informacyjne, czyli udzielenie rad, informacji, które mogą pomóc w rozwiązywaniu problem.

Zadaniem osoby interweniującej w trakcie prowadzonej aktywności pomocowej jest m.in.: uzupełnienie i wypełnienie swoją osobą oraz podejmowanymi interwencjami braków, jakie istnieją w naturalnych systemach wspierających jednostkę jako osoba przypisana do wtórnej sieci społecznego wsparcia, jako osoba udzielająca wsparcia niejako z urzędu, formalnie, z racji pełnionej funkcji zawodowej, ze względu na charakter podejmowanej aktywności, interweniujący staje się dla jednostki w kryzysie wiarygodnym i istotnym źródłem wsparcia, o podobnym znaczeniu jakie mają osoby z sieci pierwotnej, bywa, że interweniujący jest jedyną osobą dającą wsparcie, osoba interweniująca, budując więź emocjonalną z osobą wspomaganą, przenika niejako do pierwotnej sieci społecznej - jednak w ściśle ograniczonych ramach czasowych, co jest istotnym czynnikiem uruchomienia samopomocowych działań wspomaganego.

W praktyce funkcjonują trzy formy wsparcia. Pierwszą formą jest wsparcie interwencyjne, drugą wsparcie doraźne, a trzecią wsparcie długofalowe. OIK współpracuje z następującymi instytucjami: poradnie psychologiczno-pedagogiczne, ośrodki terapii uzależnień, Policja, Sądy Rejonowe, Wydział Rodzinny i dla Nieletnich, lokalne centra pomocy społecznej, ośrodki wsparcia dla rodzin dotkniętych przemocą, lokalne grupy samopomocowe.

Interwencja kryzysowa jest najczęściej bardzo skuteczna, pod warunkiem, że do niej dojdzie. Zaledwie 45 proc. powiatów wywiązuje się z ustawowego obowiązku świadczenia takiej pomocy osobom i rodzinom. W dodatku zdarza się, że pomocy udziela ktoś inny niż psycholog, a sama pomoc przybierając formę długotrwałego poradnictwa, przeczy idei pomocy o charakterze interwencyjnym. Wiedza o istnieniu i funkcjonowaniu placówek interwencji kryzysowej jest poza tym stosunkowo mało rozpowszechniona. Natychmiastowa pomoc o charakterze interwencyjnym to skuteczne narzędzie niesienia pomocy osobom i rodzinom doświadczającym kryzysu. Szczególnego znaczenia nabrało ono w dobie pandemii i wiążącej się z nią większej izolacji społecznej.

Bibliografia

1. <http://www.interwencjakryzysowa.pl/osrodki-interwencji-kryzysowej>.

2. <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/interwencje-kryzysowe-na-rzecz-osob-i-rodzin.html>.
3. <https://epedagogika.pl/zarzadzanie-klasa/uczen-w-rodzinie-dysfunkcyjnej-trzy-formy-wsparcia-w-praktyce-3846.html>.
4. <http://klodzko24.eu/klodzko-osrodek-interwencji-kryzysowej>.

***

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З НЕБЛАГОПОЛУЧНИМИ СІМ'ЯМИ

Бережняк Тетяна Олександрівна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Качалова Т. В.

Сучасна сім'я визначається як соціальна група, яка складається з чоловіка та жінки, котрі перебувають у шлюбі, їх дітей (власних або прийомних) та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей. Приймаючи сім'ю в якості об'єкта соціально-педагогічної роботи і виділяючи її як складну соціальну систему, в контакт з нею необхідно враховувати, що часто зустрічаються сім'ї, які складаються з багатьох поколінь, у таких сім'ях її члени живуть разом, починаючи з дітей і закінчуючи бабусею та дідусем; Не менш розповсюдженою в сучасних умовах є нуклеарна сім'я, яка складається із чоловіка, дружини та одного або двох дітей [2, с. 108].

Для українського суспільства є актуальною проблема неблагополучних сімей. Вона вимагає розв'язання оскільки сім'я – найперший фактор соціалізації дитини, від неї залежить, яким буде наше майбутнє суспільство. [2, с. 281]. Дослідженню соціально-педагогічних проблем функціонування сім'ї, сімейного неблагополуччя, шляхів соціально-педагогічного супроводу дитини, а також культурно-історичних аспектів становлення сім'ї присвячені праці Т. Алексеєнко, Т. Афанасьєвої, О. Безпалько, Ю. Василькової, Т. Василькової, Є. Волкової, М. Галагузової, І. Григи, В. Дружиніної, І. Зайнишева, І. Зверєвої, А. Капської, Б. Ковбаса, В. Костіва, Г. Лактіонової, Є. Новикової, В. Поліщук, І. Семигіної, І. Трубавіної, О. Янкович та ін.

Аналіз чинного в Україні законодавства приводить до висновку, що неблагополучними є ті сім'ї, в яких порушуються права її членів, права людини, порушуються юридичні норми суспільства. Причинами цього можуть бути алкоголізм і наркоманія членів сім'ї, психолого-педагогічна і правова неграмотність, економічні фактори суспільства, хвороби, політична ситуація, насильство щодо членів сім'ї тощо.

Як зазначають теоретики соціальної роботи, соціальні проблеми проявляються в сім'ї досить багатосторонньо. Значною мірою основні труднощі і потреба в професійній допомозі сім'ї залежать від її типу.

Спираючись на визначення Л. Завацької, неблагополучні сім'ї – це неповні; сім'ї, в яких батьки ведуть аморальний спосіб життя; сім'ї зі стійкими конфліктами між батьками та дітьми; сім'ї «нових» українців, зовні благополучні, але такі, що систематично припускають серйозні педагогічні промахи внаслідок педагогічної неосвіченості, безграмотності (надмірна батьківська любов, застосування фізичних покарань, формальне ставлення до дитини, неврахування індивідуально – психологічних особливостей дитини в процесі сімейного виховання) [4, с. 108].

Спираючись на дослідження Г. Лили, можна стверджувати, що поняття «неблагополучна сім'я» досить широке. Зазвичай до неблагополучних відносяться сім'ї, які повністю або частково втратили своїх виховні можливості через ті чи інші причини. У результаті цього в таких сім'ях об'єктивно чи суб'єктивно складаються

несприятливі умови для виховання дітей. Ці сім'ї характеризуються певними негативними проявами:

- батьки зловживають спиртними напоями, наркомани, ведуть аморальний спосіб життя, вступають у конфлікт із морально-правовими нормами суспільства, тобто припускають різні види правопорушень;

- низьким морально-культурним рівнем батьків;

- неповні сім'ї;

- постійними конфліктами дітей і батьків;

- зовні благополучна сім'ї, які допускають серйозні помилки, прорахунки в системі родинного виховання внаслідок низької педагогічної культури та неосвіченості. При чому такі помилки та прорахунки мають не ситуативний, а стійкий характер. Це означає, що в таких сім'ях постійно порушуються педагогічні вимоги [3].

Сімейне неблагополуччя негативно позначається на формуванні особистості дитини. Дитяче виховання в умовах негативного емоційно-психологічного сімейного мікроклімату визначається ранньою втратою потреби у спілкуванні з батьками, егоїзмом, замкненістю, конфліктністю, упертістю, неадекватною самооцінкою (заниженою чи завищеною), озлобленістю, невпевненістю у власних силах, недисциплінованістю, утечами з дому тощо. Усе це свідчить про те, що діти з неблагополучних сімей мають більше причин для поповнення рядів важковиховуваних і правопорушників.

Особливе місце у роботі з такими сім'ями належить соціальним працівникам та педагогам, які надають допомогу сім'ї, створюють умови для її благополуччя, що дозволяє її членам набути позитивного соціального досвіду, засвоїти соціальні цінності і організувати свою життєдіяльність на цій основі. Виходячи з цього, завданням соціальних педагогів у роботі з неблагополучною сім'єю є:

- виявлення випадків порушення прав людини в сім'ї, причин неблагополуччя, інформування про них органів влади;

- профілактика рецидивів порушення прав членів сім'ї у родині та суспільстві; - пропагування ідеальної моделі сімейного благоустрою, та здорового способу життя;

- правова і психолого-педагогічна просвіта населення з питань сімейного життя та шлюбу, прав людини; - різноманітна допомога в організації життєдіяльності сім'ї, створенні умов для її функціонування, самореалізації і особистісного розвитку її членів [1, с. 4-5].

Сім'я виступає провідним важливим чинником соціалізації особистості на мікрорівні. Її основні соціалізуючі функції полягають у забезпеченні фізичного та емоційного розвитку індивіда, формуванні статевої ідентифікації дитини, її розумового розвитку, а також розвитку здібностей і потенціальних можливостей, забезпеченні дитині почуття захищеності; формуванні ціннісних орієнтацій особистості; оволодіння дитиною основними соціальними нормами [3, с. 59].

Серед соціально-визначених цінностей на першому місці – щасливе сімейне життя, на другому – матеріальне благополуччя; на третьому – здоров'я.

Водночас ці цінності видаються підліткам із проблемних сімей недосяжними: це породжує внутрішній конфлікт і, як наслідок, психологічний стрес; втрата значущості та цінності освіти; підвищений рівень тривожності та агресивності; недостатній рівень самосвідомості та низька самооцінка; викривлення спрямованості інтересів: егоцентрична домінанта, домінанта зусиль; домінанта псевдоромантики [5, с. 53].

Отже, завдання держави та громадськості мають бути спрямованими на благополуччя й добробут сім'ї та створення умов для захисту її прав у суспільстві й прав її членів у самій родині. Тільки тоді сім'я буде здатна до саморозвитку, а її члени – до самореалізації. Необхідною є й активна діяльність громадських організацій у цій сфері [6, с. 278]. Діяльність соціальних працівників щодо надання допомоги не благополучній сім'ї повинна спиратись на розроблену програму, в якій

закладено основний зміст, форми і методи роботи. Така програма є досить динамічною, постійно удосконалюється, враховуючи інноваційні технології, які виробляються у процесі її реалізації.[6, с. 68].

Література

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. посіб. Київ, 2003. 134 с.
2. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посіб. Київ, 2008. 233 с.
3. Лиля Г. Робота з дітьми з неблагополучних сімей. URL: <https://osvita.ua/school/method/upbring/1168/>
4. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота: підручник. Київ, 2009. 367 с.
5. Назарова С. Центр социальной и психологической поддержки: работа с неблагополучными семьями. *Социальная педагогика*. 2007. № 1. С. 51–57.
6. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: навчальний посібник. Київ: ДЦССМ, 2003. 132 с., С.4-5.
7. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

***

АРТ-ТЕРАПІЯ У РОБОТІ З БЕЗДОМНИМИ

Бойко Альона Юріївна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – ст. в. Зінченко Т. В.

Актуальність арт-терапії зростає та зумовлює значний інтерес серед науковців, які розглядають її використання з різними категоріями клієнтів: М. Авраменко, О. Вознесенська, О. Деркач, А. Капська Л. Полторак, Л. Фірсова, Є. Холостова та ін.

Бездомність – це соціальне становище людини, зумовлене відсутністю в неї будь-якого житла, призначеного та придатного для проживання. Бездомна особа – це особа, яка перебуває у соціальному становищі бездомності. До бездомних осіб належать безпритульні особи та особи, які мають притулок. Безпритульна особа – повнолітня особа, яка проживає на вулиці, в парках, підвалах, під'їздах будинків, на горищах, об'єктах незавершеного будівництва, в інших місцях, непризначених та непридатних для проживання, у тому числі жилих приміщеннях, що перебувають в аварійному стані.

Існує багато причин, що призводять до такого життя: розпад сім'ї, фізичне чи психічне захворювання, тривале перебування в якій-небудь установі (наприклад, у дитячому будинку, лікарні чи в'язниці). Відсутність житла у житті проявляється як трагедія для будь-якої людини, особливо для жінок. Серед причин, що призводять жінок до бездомності, можна назвати побиття і знуцання з боку батьків чи партнера, вагітність, зґвалтування. Багато бездомних жінок мають різного роду психічні розлади.

Бездомних розрізняють за типом наявних у них психічних чи особистісних розладів, а саме: психози (шизофренія); поведінкові порушення (неадекватна чи незрозуміла для навколишніх поведінка); алкогольна чи наркотична залежність; органічні поразки головного мозку (травма); порушення психіки, викликані бездомністю.

Суспільство вважає бездомних марними і навіть шкідливими своїми членами. Повна відсутність перспектив працевлаштування і знаходження надійного даху над головою викликає почуття безпорадності, призводить до розпачу, апатії і зниження мотивації.

Життя бездомних важке не тільки в матеріальному відношенні. Соціальні проблеми бездомних людей фахівці вирішують із залученням арт-терапевтичних занять, які здатні допомогти в особистому плані, наприклад, завдяки арт-терапії ці люди отримують можливість самовираження в досить безпечних для себе умовах, що особливо значимо, якщо мати на увазі почуття гніву. У притулках агресивне поведіння є великою проблемою, а його наслідки можуть бути серйозними. Крім того, у бездомних дуже високий рівень тривожності. Займаючись в арт-терапевтичній групі, вони можуть відчути себе більш вільними. Тут вони можуть розкрити свої творчі можливості і поводитися більш природно і спонтанно. У них формується більше довіри до себе, підвищується самооцінка і розвивається здатність кращого розуміння самих себе.

У соціальному плані завдяки арт-терапевтичній групі бездомні вчаться краще розуміти інших і цінувати їхні людські якості, у них розвивається здатність до спілкування і продуктивної взаємодії. У групі вони відчувають підтримку і довіру, причому не тільки з боку ведучого, але й інших учасників.

Відмінності групової арт-терапії від індивідуальної полягають у тому, що вона: припускає особливу «демократичну» атмосферу, пов'язану з рівністю прав і відповідальністю учасників групи, менший ступінь їхньої залежності від арт-терапевта; у багатьох випадках вимагає певних комунікативних навичок і здатності адаптуватися до групових норм.

Основна мета групової арт-терапії полягає у визначенні змін у стані й соціальному поведінні учасників групи. Існує кілька варіантів групової арт-терапії, що відрізняються між собою, головним чином, за ступенем групової взаємодії і структурованості:

- студійна відкрита група (переважно неструктурована);
- аналітична закрита група (може мати різний ступінь структурованості);
- тематично орієнтована група (різний ступінь відкритості і структурованості).

Учасники неструктурованих арт-терапевтичних груп, хоча і зустрічаються у певний час в одному приміщенні, працюють зовсім самостійно, їм не пропонують ніяких загальних тем та інструкцій щодо виконання роботи. Структуровані групи припускають наявність інструкцій (правил), що додають образотворчій діяльності учасників визначену спрямованість.

Слово «відкрита» у назві студійної групи означає відсутність постійного складу. На будь-якому етапі до групи можуть приєднатися нові учасники. «Студійною» групу називають тому, що умови її роботи чимось нагадують художню студію; є однією з найбільш ранніх форм арт-терапевтичної роботи. Як правило, вона припускає використання недирективного підходу – максимум «свободи» кожному учаснику, врахування його індивідуальних особливостей. Заняття в таких групах проводять від одного до декількох разів на тиждень. Тривалість сесій варіює в середньому від півтори до двох з половиною годин.

Аналітична закрита група орієнтована, в основному, на роботу з неусвідомлюваними психічними процесами її учасників. Це комплексний вид роботи, що сполучає у собі як образотворчу діяльність клієнтів, так і вербальну комунікацію. Групові аналітичні сесії дуже динамічні і передбачають на різних стадіях глибоке занурення учасників у самостійну роботу та колективне обговорення. Учасників відрізняє високий рівень незалежності та вміння зберігати власну ідентичність. Вони мають можливість самостійно контролювати свої дії, а іноді й перебіг групової роботи, вирішуючи, в якій формі і коли в неї включатися. Група розрахована, головним чином, на роботу з особами, що мають певні психологічні чи соціальні проблеми; з сім'ями, різними невеликими співтовариствами людей, об'єднаними за якою-небудь ознакою (расовою, етнічною, статевою, віковою тощо), у роботі з

правопорушниками, ряді випадків з особами, що проходять лікування від алкогольної чи наркотичної залежності.

Тематично орієнтована група порівняно зі студійною й аналітичною, як правило, припускає великий ступінь структурованості, що досягається, головним чином, за рахунок використання тем, які торкаються загальних інтересів і проблем учасників. У більшості випадків тематично орієнтовані групи є напіввідкритими: деякі учасники на певному етапі можуть залишати групу, у будь-який момент вона може поповнюватися новими людьми. Група структурується не тільки за рахунок використання тем, що мають характер індивідуальних або групових «завдань» з відповідними інструкціями щодо їхнього виконання, але й завдяки розподілу загального часу сесій на окремі етапи:

- введення і «розігрів» (займає приблизно від 10 до 25% часу сесії);
- образотворча діяльність – «виконання» теми (від 30 до 40%);
- обговорення і завершення сесії (від 35 до 40%).

У деяких випадках тему роботи обирають або пропонують самі учасники групи, а згодом приступають до її «розкриття» та «розробки» за допомогою образотворчих засобів, як правило, не розмовляючи. Передчасні оцінки робіт один одного небажані, оскільки можуть вивести автора зі стану занурення у творчий процес і перешкодити щирому прояву його почуттів.

Основними завданнями *арт-терапії* виступають лікування, зцілення, реабілітація, психопрофілактика, розвиток, діагностика. Вони реалізуються через безпосередні завдання, такі як вираження почуттів, розкриття творчого потенціалу, розвиток навичок включення в колективну діяльність.

Отже, методи арт-терапії займають значне місце у професійній діяльності соціальних працівників та відіграють важливу роль у наданні якісної та зорієнтованої на сучасні вимоги й потреби суспільства допомоги бездомним, безпритульним особам. Використання арт-терапевтичних методів допомагає соціальним працівникам врахувати індивідуальні особливості клієнта, життєві обставини, у яких опинилася людина, та забезпечити успішний процес впливу на аналіз, розвиток, регуляцію поведінки у процесі роботи з нею.

Література

1. Полторак Л. Ю. Арт-терапія в соціальній роботі: навч. посіб. Херсон: ФОП Грінь Д. С., 2014. 152 с.
2. Робота з клієнтами соціальних служб / Упор. З.Г. Зайцева, І.Д. Зверєва. Київ: Етносфера, 1994. 114 с.
3. Руденко Ю. Ю. Арт-терапія у соціальній роботі. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Соціальна робота XXI століття в Україні: теорія та практика», [ЦДПУ ім. В. Винниченка]. 2018. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/konferen-2018-2019-arhiv/konferentsii-2018-2019>.
4. Соціальна робота в Україні: навч. пос. / І. Д. Зверєва, О. В., Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; за заг.ред.: І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.

***

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З РІЗНИМИ ТИПАМИ СІМЕЙ

Буйваленко Владислав Романович

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка,
м. Суми

Науковий керівник – викл. Знобей О. В.

Сім'я є предметом дослідження багатьох науковців, оскільки вона є основою формування особистості, впливає на дитину, формує у неї уявлення про соціальні зв'язки і залучає дитину до основних загальнолюдських і національних цінностей,

моральних і культурних стандартів поведінки. Особлива роль належить сім'ї у первинній соціалізації особистості.

Становище багатьох українських сімей характеризується загальним зниженням рівня життя. Напруженість у суспільстві істотно впливає на психологічний клімат у сім'ї. Психологічний мікроклімат сім'ї виконує неабияку роль у вихованні дітей і відображає найперше моральний, етичний і естетичний характер сімейних відносин. Склад сім'ї та міжособистісні стосунки її членів, уміння в процесі становлення сімейного укладу долати труднощі, адекватно реагувати на події, що відбуваються у суспільстві, адаптуватися до змін – все це характеризує сім'ї і зумовлює необхідність різних підходів до соціальної роботи з сім'ями певного типу.

У науковій літературі виділяють різні типології сімей, визначають окремі ознаки, які мають бути покладені в їх основу. Науковці виокремлюють різні сім'ї, які мають проблеми у взаємостосунках, вихованні дітей, організації своєї життєдіяльності, потребують соціальної допомоги, підтримки, зокрема матеріального забезпечення, організації побуту, вирішення проблем репродуктивного здоров'я, вільного часу [3, с. 41].

Кожну сім'ю можна віднести до того чи іншого типу, залежно від кута зору, під яким вона розглядається: за рівнем матеріальної забезпеченості – бідні, малозабезпечені, забезпечені, багаті; за професійною приналежністю, освітнім рівнем, віком, ставленням, до релігії та за особливими умовами сімейного життя – сім'ї робітників, службовців, акторів, учителів, студентські сім'ї тощо; за складом сім'ї: неповні, прості нуклеарні (батьки і діти), складні (батьки, діти, дідусі, бабусі – у різних варіантах), великі (батьківська пара, декілька дітей зі своїми сім'ями – три і більше подружніх пар); за регіональними принципом (міські, сільські); за кількістю дітей в сім'ї: інфертильні (бездітні), одnodітні, малодітні (2 дитини), багатодітні (3 і більше дітей до 16 років); за однорідністю соціального вкладу – однорідні (сім'я складається з представників однакових соціальних прошарків – робітничі сім'ї, сім'ї інтелігентів, сім'ї вчених тощо), різнорідні сім'ї (члени сім'ї мають різну освіту, професію); за тривалістю подружнього життя – сім'ї молоді (до 1 року), сім'ї з тривалістю подружнього життя від 1 до 3 років тощо; за типом керівництва сім'ї – егалітарні (рівноправні, демократичні), авторитарні (підпорядкування одного члена подружньої пари іншому); за типом юридичних взаємостосунків – побудовані на шлюбних стосунках, позашлюбні (співжиття без оформлення шлюбу), оформлені юридично, але проживають окремо; за юридичними взаємостосунками батьків і дітей – чоловік і жінка живуть з різними дітьми, чоловік або жінка (чи обидва) мали дітей до вступу в шлюб, усиновлені діти, опікунські сім'ї; за якістю емоційно-психологічних взаємостосунків у сім'ї – гармонійні, конфліктні, емоційно невірні, дезорганізовані (панує страх, культ сили), соціально неблагополучні (мають негативні взаємостосунки з морально-правовими органами суспільства), сім'ї зі специфічними проблемами – сім'ї з психічними та фізичними захворюваннями, сім'ї правопорушників, сім'ї алкоголіків, наркоманів, сім'ї з захворюваннями на СНІД, сім'ї зі схильністю до суїциду, сім'ї інвалідів [2, с. 60-63].

Сім'ї різних типів мають психологічні і педагогічні проблеми і труднощі, що спричиняють дискомфорт у повсякденному житті та спілкуванні. Практика соціальної роботи з сім'єю є найбільш широким полем докладання зусиль фахівців, оскільки універсальність сімейного способу життя перетворює кожну проблему індивіда в проблему сім'ї (минулу, теперішню чи майбутню).

Соціальна робота з сім'єю є системою взаємодії соціальних органів держави і суспільства та сім'ї, спрямована на поліпшення матеріально-побутових умов життєдіяльності сім'ї, розширення її можливостей у здійсненні прав і свобод, визначених міжнародними та державними документами, забезпечення повноцінного фізичного, морального й духовного розвитку усіх її членів, залучення до трудового,

суспільно-творчого процесу. Мета соціальної роботи з сім'єю – це соціальна профілактика, соціальна допомога, соціальний патронаж, соціальна реабілітація, надання їй соціально-психологічної, психолого-педагогічної, соціально-медичної, юридичної, інформативно-консультативної, психотерапевтичної допомоги та підтримки з метою вдосконалення її життєдіяльності [1, с. 129].

Соціально-профілактична робота із сім'єю полягає у реалізації системи соціально-психологічних, медико-соціальних і правових заходів, спрямованих на усунення умов та причин, що зумовлюють виникнення проблем [3, с. 42].

Соціальна допомога має на меті надання різноманітних соціальних послуг сім'ї в умовах конкретного суспільства, конкретної ситуації. Ці послуги сприятимуть формуванню нормальної життєдіяльності у сім'ї. Соціальні послуги спрямовані на допомогу у створенні й поліпшенні умов життєдіяльності сім'ї, можливостей її самореалізації, на захист її прав та інтересів. Це, насамперед, роз'яснення про пільги, що надаються молодим сім'ям, жінкам, самотнім, неповнолітнім матерям, дітям з неблагополучних сімей і сімей групи ризику, формування їхньої правосвідомості, відповідального ставлення батьків до батьківських обов'язків, надання різних видів соціальних послуг дітям і сім'ям – жертвам екологічних, технологічних, політичних катастроф, які опинилися в екстремальній ситуації, а також молодим людям, які панують взяти шлюб [1, с. 132].

Соціальний патронаж – один із видів соціальної роботи, спрямований на постійний супровід сімей, що потребують систематичної підтримки умов, достатніх для забезпечення життєдіяльності соціально незахищених сімей (малозабезпечених, багатодітних, з дітьми з інвалідністю тощо) [3, с. 43].

Соціальна реабілітація спрямована на надання допомоги сім'ї з метою подолання сімейних конфліктів, кризових станів, дисгармонії у взаємостосунках, тимчасових або постійних труднощів у життєдіяльності, які з'являються внаслідок важких захворювань, майнових витрат, конфліктних взаємостосунків, а також допомоги тим, хто опинився у стані безвиході, беспорядності чи самотності [3, с. 43].

Загалом, різні типи сімей потребують соціальної допомоги і підтримки. Клієнтом соціального працівника може бути будь-яка сім'я, проте ступінь потреби в соціальній підтримці, конкретний зміст, види допомоги тощо є різноманітними, залежно від її типу. Сім'ї різняться індивідуальними, організаційними особливостями, специфікою внутрішніх відносин, побутом, традиціями, а також характером проблем.

Отже, дослідження особливостей різних типів сімей має велике значення для ефективної організації соціальної роботи з ними, тому що дає змогу побачити спектр проблем, над якими треба працювати. Оскільки сім'я є основним чинником розвитку і соціалізації дитини, цей соціальний інститут виступає важливим об'єктом соціальної роботи.

Література

1. Зверєва І.Д., Безпалько О.В., Харченко С.Я. та ін. Соціальна робота в Україні: навч. посібник. К.: Центр навч. л-ри, 2004. 256 с.
2. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. К.: Вища школа, 1997. 304 с.
3. Марчук А.В., Кузик О.М. Психолого-педагогічні основи та особливості соціальної роботи з різними типами сімей. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна*. 2014. Вип. 1. С. 39-47 [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2014_1_7 (дата звернення 26.04.2022).
4. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога. М.: ТЦ Сфера, 2005. 480 с.

***

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Дуля Аліна Володимирівна

Київський університет імені Бориса
Грінченка, м. Київ

Воєнний напад росії на Україну призвів до масового переміщення українців до країн Європейського Союзу. Тому, з метою надання українцям однакової форми захисту в усіх країнах Європейського Союзу, 4 березня 2022 року Рада Європейського Союзу запровадила режим «тимчасового захисту». Виконавчим рішенням 2022/382 встановлено наявність масового притоку переміщених осіб з України та запроваджено для них тимчасовий захист. Таким чином, в Чехії діє Закон про тимчасовий захист іноземців, який регулює дозвіл на проживання на території Чеської Республіки за цим режимом.

Однак, через велику кількість українців в Чеській Республіці, близько 300 тисяч біженців з України, з них понад 270 тисяч отримало спеціальні візи (візи тимчасового захисту), та у зв'язку із введенням режиму надзвичайного стану на території Чехії, дана законодавча база була недостатня для вирішення потреб поточної ситуації. Таким чином, в Чеській Республіці підготовлено чотири нових закони, які спільно називаються «Lex Ukraine». Три з них затверджені в режимі надзвичайного законодавчого стану Сенатом Чехії 17 березня 2022 року [4].

Lex Ukraine складається з трьох стандартів допомоги біженцям з України: закон від Міністерства внутрішніх справ; закон від Міністерства праці і соціальних справ; закон від Міністерства освіти, молоді та спорту. Закон, розроблений Міністерством внутрішніх справ, регулює надання тимчасового захисту, правовий статус біженців та доступ до охорони здоров'я. Закон, запропонований Міністерством праці і соціальних справ, регламентує працевлаштування, соціальне забезпечення осіб, які отримали тимчасовий захист та створення і функціонування дитячих груп для українських дітей. Закон підготовлений Міністерством освіти, молоді та спорту регулює доступ українських дітей до дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти [2]. Таким чином, вище зазначені закони зосереджені на якнайшвидшій і безперервній реєстрації біженців, отриманні довгострокової візи з метою тимчасового захисту з правами як у іноземців з постійним проживанням, інтеграції їх у робочий процес, забезпеченні соціального та медичного страхування і прийому дітей до шкіл. Усі три закони діють з 21 березня 2022 року до 31 березня 2023 року.

Закони, які мають назву «Lex Ukraine», орієнтовані на біженців з України, які виявляються: громадяни України, а також члени їхніх сімей; особи без громадянства; громадяни третіх країн, крім України, яким надано міжнародний або національний захист в Україні; громадяни третіх країн, крім України, які проживали в Україні на підставі дійсного дозволу на постійне проживання, виданого відповідно до законодавства України, і які не можуть повернутися до своєї країни чи регіону походження, і які внаслідок збройного конфлікту на території України прибули на територію Чеської Республіки з 24 лютого 2022 року без дійсного дозволу на проживання, виданого Чеською Республікою; громадяни України та члени їхніх сімей, які до 24 лютого 2022 року вже перебували в Чеській Республіці за безвізовим режимом або на основі короткострокової візи та/або були видані з 24 лютого 2022 року до 21 березня 2022 року спеціальна віза на час перебування [2; 4].

Відповідно до цих законів особи, які потребують тимчасового захисту мають право на: візове та медичне страхування; вільний доступ до ринку праці та допомогу по безробіттю; соціальну безпеку та послуги; освіту.

Візове та медичне страхування для українців передбачає можливість отримання спеціальної візи на один рік та державного медичного страхування. Міністерство

внутрішніх справ Чеської Республіки (Департамент з питань притулку та міграційної політики) у співпраці з Поліцією Чеської Республіки (Закордонна поліція) здійснюють видачу – дозволів на проживання з метою тимчасового захисту особам [4].

Особи з України, які отримали візу тимчасового захисту стають учасником системи загальнообов'язкового державного медичного страхування з доступом до медичного обслуговування у повному обсязі. Відповідно до законодавства Чехії доступ до державного медичного страхування також поширюється на дітей батьків з України, які народилися в Чехії після 24 лютого (максимально на 60 днів або до надання тимчасового захисту). Закон також поширюється на тих осіб, яким медичні послуги надавалися до прийняття цього Закону [2; 3].

Наступним правом осіб, які отримали тимчасовий захист, відповідно до законодавства Чехії є вільний доступ до ринку праці, яке передбачає можливість працювати в Чехії без дозволу на роботу.

Особи з України, які отримали тимчасовий захист в Чеській Республіці мають право працювати в соціальних службах та дитячих колективах. Вчителі – в класах, групах чи відділах, в яких навчаються лише діти з України без необхідності знання чеської мови. Для працевлаштування необхідно підтвердити кваліфікацію [2].

Також, особи, які отримали тимчасовий захист, мають право на допомогу по безробіттю, яке реалізується шляхом надання підтримки в рамках активної політики зайнятості (суспільно корисна робота, внесок у суспільно-корисну роботу); внесення до реєстру зацікавленості роботи або внесення до реєстру шукачів роботи; допомоги з пошуком роботи; включення до курсів чеської мови; перепідготовки за професією, яка є затребуваною роботодавцями; надання матеріальної допомоги по безробіттю. Матеріальна допомога по безробіттю розраховується в основному з середньої заробітної плати, оскільки попередня трудова діяльність осіб, які отримали тимчасовий захист у Чехії не передбачається, тобто на початку вона становить в середньому 5500 крон, далі зменшується до 4000 крон [1; 4].

Відповідно до права на соціальну безпеку, особи, які отримали тимчасовий захист забезпечуються спеціальною гуманітарною допомогою. Вона надається в розмірі 5000 крон за календарний місяць. Така група отримувачів соціальних послуг має право повторно отримати гуманітарну допомогу (у розмірі 5000 крон на місяць) протягом 5 додаткових календарних місяців, при підтвердженні недостатнього доходу, соціального та фінансового стану. Фінансова підтримка спрямована на покриття основних життєвих потреб (їжа, одяг, ліки тощо) [1; 3; 4].

У разі соціальної чи матеріальної потреби особи, які отримали тимчасовий захист мають право на безкоштовні соціальні послуги. Як отримувачі соціальних послуг соціальних служб, вони повинні відповідати умовам, передбаченим законодавством, а саме перебувати в складній життєвій ситуації та мати документальне підтвердження про погані майнові та соціальні умови життя. Люди з інвалідністю або люди похилого віку, які отримали візу тимчасового захисту мають право користуватися соціальними послугами безкоштовно [2; 3].

Також, відповідно до права на освіту, новий закон, дозволяє українським дітям без обмеження влаштуватись в дитячі садки, початкові та середні школи консерваторії та вищі професійні школи. Для реалізації закону, який передбачає право на освіту в Чехії збільшується потужність шкіл, щоб вони могли приймати нових українських дітей без обмежень. Залежно від потреб дитини, учня чи студента здійснюється часткова або повна заміна навчального змісту на необхідний час, незалежно від дотримання рамкової освітньої програми. Таким чином діти мають можливість отримати інтенсивне навчання чеської мови чи інтеграційну допомогу та психосоціальну підтримку. Також батьки з України мають право віддати своїх дітей у ігрові гуртки. Для абітурієнта з України університети встановлюють індивідуальні умови для вступу на навчання.

Отже, завдяки затвердженню спеціальних законів «Lex Ukraine» у Чеській Республіці розроблений ефективний механізм забезпечення прав осіб, які потребують тимчасового захисту та надання їм соціальних послуг.

Література

1. Допомога для громадян України та для їх роботодавців. *Міністерство праці та соціальних справ*. URL: <https://www.uradprace.cz/web/cz/pomoc-pro-obcany-ukrajiny-a-jejich-zamestnavatele#ukr> (дата звернення: 12.05.2022).
2. Lex Ukrajina – základní přehled. URL: <https://docs.google.com/document/d/1HVGMMNiXXaYA1-aDwtQq-h-LDR7K-E--baf01AUISA/edit#heading=h.jo5o32qjccgcg> (дата звернення: 16.05.2022).
3. Lex Ukraine: New Laws for Integration of Ukrainian Refugees Explained. *Prague morning*. URL: <https://www.praguemorning.cz/lex-ukraine-new-laws-for-integration-of-ukrainian-refugees-explained/> (дата звернення: 14.05.2022).
4. Micháková J., Englund A. Lex Ukraine – law on residence of refugees from Ukraine in the Czech Republic. *Deloitte Live*. URL: <https://www.dreport.cz/en/blog/lex-ukraine-law-on-residence-of-refugees-from-ukraine-in-the-czech-republic/> (дата звернення: 08.05.2022).

***

АРТ-ТЕРАПІЯ В РОБОТІ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Карнаух Софія Федорівна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – викл. Б'янка Г. Г.

Складне соціально-економічне становище людей похилого віку потребує від соціальних працівників висококваліфікованої підготовки та вміння допомогти отримувачам соціальних послуг у територіальних центрах соціального обслуговування. Тому необхідною стає підготовка майбутніх фахівців соціальної роботи, здатних використовувати арт-терапію, як сукупність творчих прийомів та операцій для зміни стереотипів поведінки особистості, активізації внутрішніх ресурсів і підвищення адаптаційних можливостей за допомогою різних форм і видів мистецтва з людьми похилого віку.

Актуальність арт-терапії зростає та зумовлює значний інтерес серед науковців, які розглядають її використання з різними категоріями отримувачів соціальних послуг: М. Авраменко, О. Вознесенська, О. Деркач, А. Капська Л. Полтороак, Л. Фірсова, Є. Холостова та інші.

Методи арт-терапії ефективними, тому їх використовують для розв'язання міжособистісних конфліктів, вікових криз, травм, втрат, під час консультування дітей та підлітків, для розвитку особистості, під час розв'язання сімейних проблем, корекції поведінки тощо.

Життєдіяльність людей похилого віку є міждисциплінарною проблемою, яка розглядалася з різних напрямків соціології (М. Александрова, А. Дмитрієв, З. Саралієва, В. Шапіро); психології (соціальна геронтологія) Б. Ананьєв, який обґрунтував необхідність комплексного підходу до процесу старіння; Г. Абрамова, В. Альперович, А. Лідерс, А. Козлов, А. Адлер, Е. Берн, К. Хорнц, Е. Фромм, Т. Шибутані; дослідниками соціально-педагогічних наук (Р. Вебер, Н. Дементєва, І. Лотова, Е. Карюхін, О. Краснова, Є. Холостова, Н. Щукіна та ін.); системою соціального захисту населення (В. Бочарова, М. Гурьянова, І. Липський, В. Нікітін); з питань організації соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку (Н. Басов, В. Фокін, Н. Шмельова та ін.); питань технологій соціально-педагогічної роботи (Б. Алмазов, Н. Гарашкіна, І. Зверєва, Л. Мардахаєв, А. Капська та ін.).

Арт-терапія виникла в 30-ті роки ХХ століття. Термін «арт-терапія» (терапія мистецтвом) увів у психологію у 1938 р. А. Хілл під час опису своєї роботи в

санаторіях з туберкульозними хворими. На сьогодні поняття «арт-терапія» дослівно перекладається як терапія мистецтвом. Механізм психолого-педагогічної корекції полягає в тому, що мистецтво дозволяє в особливій символічній формі реконструювати ситуацію чи подію, що трапилася в житті людини і знайти її розв'язання через переструктурування цієї ситуації за допомогою творчих здібностей клієнта [5].

Арт-терапія впливає на емоційну і особистісно-смыслову сферу людини та є ідеальним інструментом для підвищення самооцінки і зміцнення впевненості в собі як дорослої людини, так і підлітка.

В Україні арт-терапія перебуває в стадії становлення. Найбільш розвинута арт-терапія за допомогою образотворчого мистецтва й танцювально-рухового підходу. Як у теорії, так і в практиці залишається багато білих плям та дискусійних питань. Однак, мабуть, не слід очікувати від цього напрямку терапії чіткості та однозначності. Мистецтво, творчість, фантазія завжди, у всі часи були простором таємничості та незбагненності. Цікаво, що на відміну від Західної Європи та Америки, в Україні арт-терапія більше цікавить не лікарів, а педагогів та психологів-практиків, що спричинило поширення цього методу в освіті та соціальній сфері.

Основна мета арт-терапії полягає в гармонізації розвитку особистості через розвиток здатності самовираження і самопізнання. За останні роки арт-терапію все ширше почали використовувати в соціальній роботі з різними групами клієнтів [4, с. 72-77].

На сьогодні розглядають велику кількість видів арт-терапії для роботи з людьми похилого віку: ізотерапія (малювання, робота з пластичними матеріалами - глиною, пластиліном, тістом, модуліном); казкотерапія; кольоротерапія; драмотерапія; лялькотерапія; імаготерапія; музична терапія; системна-сімейна арт-терапія; пісочна терапія; анімаційна терапія; кінезітерапія (танцювальна, хорова терапія, психогімнастика); мандолатерапія; фототерапія; тілесно-орієнтована терапія; естетотерапія; бібліотекотерапія та ін.

Проте, на нашу думку, одним із частіше вживаним та популярним різновидом арт-терапії в роботі з людьми похилого віку виступає ізотерапія – це терапія образотворчим мистецтвом, в першу чергу, це малювання, ліплення, виробу із тіста, плетіння та інші декоративні мистецтва. Сам метод був заснований А. Хіллом, М. Наумбург, К. Крамер [4].

У результаті використання арт-терапії з людьми похилого віку:

- активізується увага, уява, пам'ять, мислення;
- підопічні перемагають свої страхи;
- спілкуються один з одним;
- вільно виражають свої емоції, відчуття і думки;
- контролюють свої емоції без збитку для психіки;
- розвивають свої здібності до різних видів творчої діяльності;
- підвищують свою самооцінку;
- покращують своє фізичне здоров'я.

Використання елементів арт-терапії – шлях до встановлення відносин. Засобами мистецтва людина похилого віку може не тільки виразити себе, але і більше дізнатися про себе і про інших людей.

Ізотерапія володіє великим комплексом різних засобів образотворчі: фарби, олівці, воскові крейди, пастель, папір для малювання різних форматів і відтінків, картон, кисті різних розмірів, губки для зафарбовування великих просторів, гіпс, солоне тісто, нитки, шерсть, тканина та ін. Вибір з різних творчих матеріалів дає можливість регулювати глибину занурення людини похилого віку в його переживання, ступінь контролю підопічного (наприклад, малювання олівцями або ручкою передбачає більший контроль і меншу глибину занурення в переживання, ніж

малювання акварельними фарбами). Сам процес малювання бере участь в узгодженні міжпівкульних взаємозв'язків, оскільки в процесі малювання активізується конкретно-образне мислення, пов'язане з роботою правої півкулі та абстрактно-логічне, за яке відповідає ліва півкуля [5].

Соціальний працівник не ставить за мету навчити клієнта малювати, основне завдання методу полягає в розвитку самовираження і самопізнання його через творчість, і в підвищенні адаптаційних здібностей особи похилого віку. Завдання ж соціального працівника полягає у сприянні розвитку творчості і реалізації креативних, ігрових аспектів особистості, а особливо тих, хто через фізичні або психічні особливості свого стану обмежені в соціальних контактах.

Отже, арт-терапія є ефективним методом в роботі з людьми похилого віку. Через малюнок, гру, казку людина дає вихід внутрішнім конфліктам і сильним емоціям, намагається зрозуміти власні відчуття і переживання, підвищує самооцінку, розвиває творчі здібності. Такі нові навички і уміння дозволять їм активніше і самостійно брати участь в житті суспільства, розширювати діапазон їх соціального і професійного вибору, досягти кращої соціальної адаптації.

Література

1. Вайнола Р. Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика: навчальний посібник / За ред. проф. С. О. Сисоєвої. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 134 с.

2. Гайструк Н. А. Солейко О. В., Гайструк А. В., Нестерович О. Л. Арт-терапія: від світового досвіду до національних пріоритетів. Електронне видання. URL: http://www.health-medix.com/articles/misteztvo/2014-04-20/art_terapia.pdf

3. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 232 с.

4. Скорик Т.В., Корогод Т.О. Ізотерапія як вид арт-терапевтичної роботи з людьми похилого віку. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. № 2 (6), 2015. С.72-77.

***

ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ ІЗ ЗАКОНОМ

Клочко Олексій Олександрович,
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка,
м. Суми

Клочко Оксана Миколаївна,
КЗ «Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»,
м. Суми

Ситуація «конфлікту із законом» трактується кримінально-процесуальним правом України і кримінальною ювенологією виключно до неповнолітніх.

Отже, неповнолітні, які перебувають у конфлікті із законом – це особи віком від 14 до 18 років, які скоїли правопорушення і/або перебувають на профілактичному обліку у відділі (секторі) ювенальної юстиції, або відбувають покарання за вироком суду (пов'язане з позбавленням волі чи ж альтернативне покарання) [4, с. 313].

Зазначимо, що важливою професійною складовою у процесі ефективної роботи з вирішення проблем неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, є уміле застосування соціального супроводу як складової сучасної практикоорієнтованої соціальної роботи.

Сьогодні соціальний супровід знаходить все ширше використання у системі соціально-педагогічної підтримки. Стосовно неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, соціальний супровід є обов'язковим компонентом процесу

функціонування типів соціальних інститутів. Соціальний супровід неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, – робота, що передбачає надання фахівцем (або групою фахівців) служби пробації у співпраці із фахівцями інших підприємств, установ, організацій комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних, інформаційних послуг, спрямованих на забезпечення належних умов існування зазначеної категорії клієнтів.

Зазначимо, що соціальний супровід має чотири основні ознаки: можливість для надання комплексу послуг; тривалий термін; залучення соціальним працівником, у разі потреби, інших фахівців і волонтерів; згода одержувача на соціальний супровід і його співучасть у забезпеченні змін ситуації на краще [1, с. 184].

У чинному законодавстві України визначено загальні принципи здійснення соціального супроводу неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом:

- добровільності в прийнятті допомоги, активної участі особи в подоланні складних життєвих обставин;
- поваги до людини, визнання її цінності незалежно від реальних досягнень та поведінки особистості;
- індивідуального та диференційованого підходу до кожної особи з урахуванням їхніх потреб та особливостей;
- системності, комплексності, безоплатності, доступності соціальних послуг;
- толерантності та гуманізму, відповідальності за дотримання норм професійної етики;
- пріоритетності інтересів особистості неповнолітнього [2].

Сучасні дослідники-теоретики зауважують, що соціальний супровід базується на індивідуальному підході, на оцінці потреб кожного з одержувачів послуг і спільному визначенні шляхів подолання чи пом'якшення проблем. Соціальний працівник розробляє план здійснення соціального супроводу на конкретний термін і слідкує за його виконанням, корегуючи у разі потреби. Обов'язковою є процедура проведення оцінки та самооцінки ефективності соціального супроводу. Серед основних причин припинення соціального супроводу можуть бути: вирішення проблеми, відмова одержувача від послуги; зміна місця проживання; порушення чи невиконання умов угоди з боку одержувача послуг.

У реальності ж соціальний супровід припиняється за браком фахівців. У залежності від особливостей соціального статусу, умов перебування, категорії осіб, яких супроводжує соціальний працівник, соціальний супровід має особливості щодо змісту, технологій і процедур, документування, терміну дії. Зазвичай, це знаходить відображення у відповідних нормативних документах [3].

Основним напрямом соціальної роботи з неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, в умовах сучасного суспільства є соціальний супровід. Соціальний супровід, при цьому, спрямоване на створення умов і можливостей, необхідних для самореалізації неповнолітнього в новому соціальному статусі.

Основними формами соціального супроводу неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, є:

- удосконалення та розвиток системи соціального забезпечення та соціального обслуговування, в тому числі, недержавних громадських організацій;
- удосконалення системи ювенального законодавства та системи соціальної підтримки і супроводження неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, у масштабах усього суспільства;
- забезпечення та розвиток професійної освіти та трудової зайнятості неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, з урахуванням їх можливостей і здібностей і за умови контролю за дотриманням їхніх прав з боку роботодавців;

– створення і розвиток системи закладів для самореалізації неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, та їх самоствердження у новій соціальній ролі (клуби, кооперативи, громадські організації та спілки);

– адресна соціальна підтримка неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом;

– формування в суспільстві належного ставлення до неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, на усіх рівнях його соціальної організації.

Основною метою соціального супроводу неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, має стати забезпечення їм можливості увійти в нову систему соціальних зв'язків і відносин, зберігаючи і використовуючи їх інтелектуальний, трудовий, соціальний та особистісний потенціал. І соціальна підтримка, і соціальний супровід неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, реалізуються у соціальній практиці на таких основних рівнях, як макрорівень і мікрорівень соціальної роботи.

Макрорівень – це заходи, що приймаються на рівні держави і суспільства по відношенню до неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, як до однієї з соціальних спільнот. Основними його елементами є: формування соціальної політики з урахуванням інтересів та запитів неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом; розробка та реалізація відповідних соціальних регіональних і місцевих програм; формування системи соціально-економічної підтримки неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом; підготовка фахівців для роботи з ними.

Мікрорівень соціальної роботи з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті із законом – це заходи, що приймаються конкретними особами і структурами щодо окремого клієнта з урахуванням його індивідуальних особливостей, соціального оточення, можливостей конкретного фахівця. Обидва ці рівня постійно взаємодіють між собою в реальній соціальній практиці, доповнюючи, конкретизуючи, а, іноді, і компенсуючи один одного.

Отже, у даний час для суспільства і держави актуальним є завдання удосконалення і розвитку як системи організацій і установ, що працюють з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті із законом, у тому числі, і недержавних, так і удосконалення напрямів і способів діяльності вже існуючих структур.

Література

1. Безпальча Р. Ф. Технології роботи з ув'язненими. Київ: «Главник», 2007. [Електронний ресурс]. URL: http://com.ua/baza_me.phpuid=bezpalko.

2. Білецький В. Дослідження суб'єктивного сприймання покарання. *Нова парадигма*. 2000. № 18. С. 142–145.

3. Гарьковець С. О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Харків, 2008. 20 с.

4. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посібник у 2-х ч.; Ч.2 / А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман та ін. / за заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. Київ: «ОБНОВА КОМПАНІ», 2017. 252 с.

***

ФОРМИ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ

Кубрак Світлана Миколаївна

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Качалова Т. В.

Молода сім'я є однією з найбільш незахищених соціальних груп в українському суспільстві.

Сьогодні вивченням проблеми молоді сім'ї, розробкою форм, методів, технологій роботи з ними займаються видатні науковці та фахівці. Цей напрям

найбільш розроблений відомими українськими вченими Т. Алексеєнко, З.Зайцевою, І. Зверевою, А. Капською, Л. Коваль, В. Постовим, І. Трубавіною та ін.

Аналіз проблем, пов'язаних з функціонуванням молоді сім'ї, та проблем соціальної підтримки з боку держави, громадських організацій, науковців свідчать про наполегливі пошуки ефективних змісту, форм та методів роботи з молодими сім'ями.

У процесі вивчення проблем молоді сім'ї дослідники, у першу чергу, стикаються з труднощами, пов'язаними із визначенням поняття «молода сім'я».

За думкою В. Постового «молода сім'я» – це період у житті людини, який характеризується відчутною зміною умов духовного спілкування щонайменше двох людей незалежно від їх віку, поєднанням їх економічної взаємодії, що позначається на створенні матеріальної бази сім'ї, активному дітонародженні та освоєнні виховної функції [3, с. 16].

Т. Алексеєнко вважає, що для характеристики молоді сім'ї найбільш суттєвими показниками є: молодий вік подружжя, наявність дітей та недовготривалість сімейного життя, що зумовлюють обмеженість сімейного і батьківського досвіду. Дослідник при вивченні даного поняття враховує вік дітей не до 5 років, а до їх вступу до школи, оскільки, за його думкою, саме з цього моменту розпочинається новий етап соціалізації сім'ї. Таким чином, Т. Алексеєнко визначає молоду сім'ю як сім'ю від першого шлюбу, де є діти дошкільного віку і вік батьків не перевищує 30 років [1, с. 23].

Аналізуючи типологію та проблематику сімей, варто виділити наступні основні методи соціальної роботи, які використовуються в роботі з молодими сім'ями. До них ми відносимо:

- Інформаційна робота: виявлення, збір, узагальнення і доведення до зацікавлених відділів і установ офіційної статистики і оперативної інформації, отриманої з різних джерел, про молоді сім'ї, що потребують соціальної допомоги; організація телефонної «гарячої лінії»; створення «банку даних» про молоді сім'ї і окремих людей тощо.

- Робота по забезпеченню зайнятості членів молодих сімей, вивчення ринку праці, інформування про наявність вакансій для працевлаштування, організації професійної підготовки і перепідготовки.

- Методична робота: вивчення інноваційних ефективних форм і методів діяльності соціальних; підвищення кваліфікації; збір і систематизація інформаційних матеріалів.

- Рекламно-пропагандистська робота: реклама послуг, що надаються відділами і установами по соціальній роботі, завдань і змісту соціальної допомоги; пропаганда в місцевих засобах масової інформації зміцнення і підтримки молоді сім'ї; видання листівок, посібників і т. ін. [2, с. 204].

- Аналітико-прогностична робота: вивчення демографічної ситуації; розробка на цій основі пропозицій по коригуванню і вдосконаленню соціальної роботи.

- Медико-соціальна робота: індивідуальна робота по попередженню шкідливих звичок (пияцтва, куріння, вживання наркотиків, малорухомому способу життя і так далі), підготовці членів молодих сімей до народження дитини, профорієнтація молоді з урахуванням стану їх здоров'я.

- Робота по зняттю нервово-психічних і фізичних навантажень, попередженню і профілактиці захворювань, пов'язаних з перевантаженнями нервової і м'язової системи, навчання передовим методам фізичної і психічної культури.

- Соціально-педагогічна робота: соціальний патронаж молодих сімей, що мають неблагополучні психологічні і соціально-педагогічні умови, надання допомоги в сімейному вихованні, в подоланні батьками педагогічних помилок і конфліктних ситуацій з дітьми, сімейних конфліктів [3, с. 67].

- Створення умов для формування середовища спілкування і дозвілля молоді, стимулювання розвитку сімейного, молодіжного туризму, розвиток сучасних форм виховання особи.

- Соціально-реабілітаційна робота: допомога в соціальній реабілітації і адаптації безробітним, емігрантам, особам, що вимушено поміняли місце проживання; інвалідам, жінкам, що мають дітей; молодим сім'ям, що мають несприятливі соціально-правові умови; організація роботи відділень соціальної реабілітації молоді з дезадаптованою поведінкою.

Серед напрямків соціальної роботи з молодими сім'ями можна також виділити:

роботу з молодими сім'ями зі стабілізації сімейних стосунків – профілактика дисгармонії сімейних відносин; розв'язання сімейних конфліктів; організація вільного часу сім'ї, допомога в організації сімейного господарювання та побуту; створення іміджу сім'ї; ознайомлення з юридично-правовими аспектами сімейних стосунків, особливостями лідерства в сім'ї; проведення благодійних акцій [4, с. 207];

розв'язання проблем сімейного виховання – підготовка молодих батьків до народження дитини; допомога батькам у вихованні дітей різних вікових груп; підготовка дитини до школи; консультації щодо застосування форм і методів сімейного виховання; розв'язання проблем у відносинах батьків і дітей; формування педагогічної культури молодих батьків; допомога неповнолітнім та самотнім матерям, сім'ям з дітьми-інвалідами, усиновленими, прийомними дітьми; допомога вихователям дитячих будинків сімейного типу; допомога сім'ям з обдарованими дітьми, проблемними і нестандартними дітьми; допомога вчителям, шкільним психологам, класним керівникам з питань взаємин із батьками учнів [6, с. 115].

Серед форм роботи, які використовуються в соціальній роботі з молодими сім'ями слід виокремити наступні: мобільні курси, навчально-консультативні пункти (у тому числі виїзні у сільській місцевості), вечірні жіночі та юнацькі гімназії, клуби для дівчат, кабінети Довіри; лекторії, дискусійні клуби, спеціалізовані служби (служба знайомств, пошта довіри, Школа молодого подружжя, телефон довіри) тощо. Для досягнення поставленої мети застосовуються такі методи роботи, як різноманітні комунікативні тренінги, тестування, індивідуально-групові психологічні консультації, психологічний театр мініатюр, лекції та семінари, проектні методики, шоу-програми, та ін. З метою створення умов для поширення інноваційних соціальних технологій організовуються експериментальні майданчики [5, с. 39].

Вартами уваги є також комплексні заходи по зміцненню молоді сім'ї:

- профілактична робота з групами соціального ризику серед молоді і підлітків, узагальнення і впровадження ефективного досвіду по запобіганню асоціальної поведінці підлітків і молоді;

- розширення діяльності профільних таборів, клубів, організація дозвілля молоді;

- вживання ефективних заходів для зниження рівня підліткової і молодіжної злочинності;

- створення умов для психолого-медико-педагогічної реабілітації дітей і підлітків, соціальна адаптація неповнолітніх з девіантною поведінкою;

- розвиток установ соціального обслуговування молоді;

- освіта підлітків з питань репродуктивного здоров'я, безпечного материнства, профілактики захворювань, що передаються статевим шляхом.

Таким чином, проаналізувавши основні форми і методи соціальної роботи з молодими сім'ями, можна підсумувати, що ефективними формами і методами роботи з молодими сім'ями є наступні:

1) з наряду підготовки молоді до сімейного життя – організація лекторіїв; робота клубів; проведення консультацій;

2) з наряду роботи з молодю сiм'єю по стабiлiзацiї сiмейних стосункiв – створення школи молодi матерi, консультативних пунктив при школах, ПТУ; органiзацiя клубiв молодих батькiв; проведення семiнарiв, тренiнгiв, iндивiдуальних консультацiй, круглих столiв;

3) з наряду сiмейної психотерапiї – соцiальна реабiлiтацiя сiмей з наявною конфлiктних ситуацiй; зняття стресових станiв; врегулювання подружнiх взаемин.

Лiтература:

1. Алексеевко Т. Ф. Педагогiчні проблеми молодi сiм'ї: навч. посiб. Київ: IЗМН, 1997. 256 с.

2. Безпалько О. В. Соцiальна педагогiка: схеми, таблицi, коментарi: навч. посiб. Київ: Центр учбової лiтератури, 2009. 208 с.

3. Зверева I.Д. Соцiальна педагогiка: теорiя i технологiї: пiдручник. К.: Центр навчальної лiтератури, 2006 – 316 с.

4. Капська А. Й. Соцiальна педагогiка: пiдручник. 4-те вид. виправ. та доп. Київ: Центр учбової лiтератури, 2009. 488 с.

5. Маценко Л. М. Педагогiка сiмейного виховання: пiдручник. Вид. 3-тє, доп., перероб. Київ: ЦП «Компринт», 2019. 376 с.

6. Форми i методи роботи з молодю сiм'єю: зб. метод. матерiалiв для працювникiв соцiальних служб для молодi / Український держ. центр соцiальних служб для молодi. Київ, 2000. 68 с. (Цикл «Молода сiм'я»; Вип.5).

***

СОЦIАЛЬНА РОБОТА З ДIТЬМИ – ЖЕРТВАМИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ В СIМ'ї

Ремiзова Юлiя Сергiївна

Нiжинський державний унiверситет
iменi Миколи Гоголя, м. Нiжин

Науковий керiвник – канд. пед. наук,
доц. Сватенков О. В.

Рiзноманiтнi прояви жорстокого поведження з дiтьми iснували та iснують у всiх краiнах, незалежно вiд полiтичного, iдеологiчного та економiчного устрою. Нажаль, у сучасному свiтi дане питання не втрачає актуальностi: в силу соцiально-економiчних (безробiття, вимушена мiграцiя, занепад iнституту сiм'ї, зростання проституцiї, дитячої безпритульностi тощо) та психологiчних чинникiв («розрив поколiнь», вiдмова вiд досвiду батькiв), фiксується дедалi бiльше випадкiв негуманного, протиправного та шкiдливого виховання у родинах. У зв'язку з цим, наразi дуже важливою є iнформацiйно-просвiтницька робота, котру здiйснюють педагоги, психологи, соцiальнi працювники. Метою таких заходiв є розпiзнавання та недопущення будь-яких проявiв насильства стосовно дiтей.

Працiвники соцiальних служб, котрi мають справу безпосередньо з реальними випадками негiдного поведження з дiтьми, виокремлюють кiлька причин таких негативних явищ: низький рiвень культури в суспiльствi, економiчнi труднощi, недостатня захищенiсть жертви з боку держави та правоохоронних органiв, недосконалiсть законодавчої бази, що стосується захисту дiтей вiд насилля, низький рiвень особистiсної культури, зловживання батьками алкоголем чи наркотиками, психiчна неврiвноваженiсть батькiв, поширення уявлень про методи виховання з застосуванням фiзичної сили тощо.

Перед фахiвцями, якi проводять роботу з неблагополучними родинами, постають кiлька ключових завдань. По-перше, сприяти попередженню повторення всiх виявiв домашнього насильства, якщо таке було помічено у тiй чи iншiй родинi. По-друге, надавати необхiдну рiзнопланову пiдтримку жертвам жорстокого поведження, щоб реабiлізувати психологiчно, фiзично, чи сексуально травмованих дiтей та забезпечити iхню подальшу соцiалiзацiю й iнкорпорацiю до суспiльства. По-

третє, важливо проаналізувати та скоригувати поведінку кривдників у бік ненасильницького поводження із членами родини [2].

Нажаль, в Україні діти-жертви насилля переважно бояться звернутися за допомогою до соціального педагога чи в соціальну службу, зателефонувати на телефон довіри і розповісти про те, що з ними сталося. Для запобігання таких негативних випадків, соціальні працівники надають інформаційні послуги (довідкові, просвітницькі, рекламно-пропагандистські), які спрямовані на допомогу жертвам і припинення жорстокого поводження в родині.

Негативними наслідками такого виховання є порушення зв'язків з дорослими, брак елементарних навичок спілкування з однолітками, відсутність елементарного рівня знань, а тому часто травмовані діти не можуть завоювати авторитет у школі тощо. Вирішення своїх проблем діти – жертви насильства часто знаходять у кримінальному, асоціальному середовищі, що, часто тягне за собою алкогольну чи наркотичну залежності, здійснення протизаконних дій, таких як хуліганство, крадіжки, вбивства тощо. До суспільних втрат від насильства над дітьми дослідники відносять насамперед втрати людських життів у результаті вбивств дітей і підлітків, їхніх самогубств, що означає відтворення жорстокості в суспільстві, оскільки колишні жертви самі часто стають агресорами [1, с. 39].

Проблема жорстокого поводження з дітьми стала причиною появи чітко регламентованого законодавства для попередження таких випадків. Основним міжнародним актом, що забезпечує права дитини, є Конвенція ООН про права дитини, що зобов'язує держави, які ратифікували цей документ, вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних, освітніх заходів, щодо захисту дитини від усіх форм фізичного, психічного насильства, образи чи зловживання, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка піклується про дитину. Право дітей в Україні на захист від усіх форм насильства гарантується ст. 28, 52 Конституції України [5], відповідно до яких ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Соціальні працівники та дослідники даного питання наголошують, що розв'язати проблему домашнього насильства щодо дітей можна тільки у разі спільної, цілеспрямованої та систематичної роботи педагогів, батьків і всіх дорослих людей, які так чи інакше причетні до виховної роботи в суспільстві. Метою роботи щодо нівелювання наслідків насильства є не заміна або усунення батьків, які не в змозі нести відповідальність за своїх дітей, а допомога сім'ї у відновленні або формуванні здатності до благополучного виховання [3, с. 22].

Підвищення ефективності соціально-педагогічної роботи щодо подолання сімейного насильства та жорстокого поводження з дітьми відбудеться за умови, якщо роботу соціального педагога буде здійснюватися за такими напрямками: вивчення медико-психологічних та соціально-педагогічних особливостей дітей, умов їхнього життя в сім'ї, специфіки мікросередовища; виявлення дітей, які стали жертвами сімейного насильства; здійснення профілактичної роботи (заходи первинної, вторинної та третинної профілактики) щодо попередження насильства до дітей в сім'ї; здійснення правової просвіти дітей та їхніх батьків; взаємодія із сім'ями школярів з метою спільного вирішення проблем виховання та розвитку дитини; взаємодія з психологами, учителями, класними керівниками з метою створення умов для реалізації прав та свобод учнів; взаємодія з правоохоронними органами, службами соціального захисту, медичними закладами.

Література

1. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. та ін. Вчимося жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (основна і старша

школа). К.: Алатон, 2017. URL: http://autta.org.ua/files/files/3_%C3%8F%C3%AE%C3%B7%C3%A0%C3%B2%C3%AA%C3%AE%C3%A2%C3%A0%20%C3%B8%C3%AA%C3%AE%C3%AB%C3%A0%20%C3%8F%C3%B0%C3%AE%C3%A3%C3%B0%C3%A0%C3%AC%C3%A0%20%C3%93%C3%AA%C3%B0.pdf

2. Виявлення, попередження і розгляд насильства та жорстокого поводження з дітьми: метод. мат. для прац. освіти / Буров С. О., Дубініна І. М., Онишко Ю. В. та ін. К.: КАЛИТА, 2017. 36 с.

3. Запобігання та протидія насильству в сім'ї: методичні рекомендації для соціальних працівників. Київ: ДЦССМ, 2014. 192 с.

4. Конвенція про права дитини / Зібрання чинних міжнародних договорів України від 1990. Київ: 1990 р., № 1, С. 205. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021/card6#Public

5. Конституція України / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

***

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧАСНИЦЬ БОЙОВИХ ДІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Файдюк Олена Валентинівна

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Лях Т. Л.

Соціально-психологічна підтримка військовослужбовців у наш час є особливо актуальним питанням. У час війни, як чоловіки, так і жінки, які є активними учасниками та учасницями бойових дій, мають низку потреб та запитів, які потребують розв'язання та їх вирішення. Одним із таких запитів є отримання соціально-психологічної підтримки.

Серед основних психологічних проблем з якими зустрічаються жінки-учасниці бойових дій, слід виділити такі [4]:

- Проблеми психічного здоров'я (ПТСР, депресивний розлад, невротичні розлади);
- Особистісна криза (проблеми самоідентифікації, невизначеність смислів, перспектив, життєвих планів, негативні емоційні стани, замикання у собі);
- Порушення взаємовідносин у сім'ї, міжособистісних взаємовідносин (руйнування сім'ї, конфлікти, проблеми взаємовідносин з дитиною).

Окрім цього, члени сім'ї учасників та учасниць бойових дій теж мають ряд запитів, які стосуються налагодження стосунків з дружиною, чи чоловіком, які проходили військову службу і повернулися додому [2].

Відповідно до результатів зарубіжних досліджень, жінки-ветерани мають більший ризик виникнення психологічних проблем протягом усього життя порівняно з ветеранами-чоловіками. Порівняно з чоловіками, жінки-ветерани у цьому дослідженні були молодшими, незаміжніми, мали менше бойового впливу, але частіше мали ПТСР протягом усього життя (29% проти 12%), депресію (46% проти 21%), суїцидальні наміри (27% проти 11%) та довічне користування послугами підтримки психічного здоров'я (67% проти 47%). Жінки також частіше мали низьку психологічну стійкість і вживали психотропні препарати [1]. Такі дані підкреслюють актуальність надання професійної психологічної допомоги та підтримки учасницям бойових дій.

Соціально-психологічна підтримка має бути спрямована на мобілізацію внутрішніх ресурсів клієнта з метою зміни уявлення про безвихідь його становища, формування впевненості та мотивації щодо подолання почуття тривоги,

психологічних комплексів, невпевненості в своїх силах, зміцнення активної, діяльнісної особистісної позиції [7]. Вона може здійснюватися через надання психологічних консультацій з метою покращення мікроклімату сім'ї, збереження психологічного здоров'я членів сім'ї, набуття впевненості в своїх силах, адаптація до середовища, поліпшення взаємин з оточуючими, обговорення наявних проблем з членами сім'ї та надання рекомендацій щодо їх вирішення, формування навичок подолання труднощів та конфліктів з оточенням, організація та координація психотерапевтичних груп та груп самодопомоги, психологічна діагностика, корекція та реабілітація.

Психологічна підтримка має базуватися на основних принципах роботи з учасницями бойових дій [3]. При наданні психологічної підтримки учасницям бойових дій важливим аспектом є встановлення довірливого контакту. Якщо ви співрозмовнику не довіряєте, то ставте під сумнів будь-який його аргумент. Встановлений довірливий контакт є сутністю процесу консультування, у тому числі і психологічного консультування. Особливо важливими при цьому є щирість, теплота, емпатія, повага, підтримка з боку психолога і «передача» цих настанов клієнтці. Інша вимога до проведення бесіди – її невимушеність. Необхідно подбати, щоб бесіда проходила в спокійній і довірливій обстановці, без присутності сторонніх осіб і не переривалася. Всі питання повинні бути простими і зрозумілими, ставити їх потрібно так, щоб вони сприяли розгортанню єдиної цілісної розповіді військовослужбовця про себе, свою життєдіяльність, труднощі, передбачувані ним чи такі, що вже мали місце. На завершення бесіди доцільно висловити побажання, дати корисні рекомендації.

Система принципів соціально-психологічної підтримки має охоплювати: загальність і гуманність підтримки, поважливе ставлення до осіб, які її отримують, законність, доступність, справедливість і рівність в отриманні такої підтримки, її добровільність, адресність, своєчасність і комплексність, конфіденційність інформації особистого характеру щодо отримувача соціальної підтримки, залучення отримувача послуг до розв'язання власних проблем, пріоритетність попередження виникнення складних життєвих обставин, відповідальність за надану соціально-психологічну підтримку [4].

Надання соціальної підтримки учасницям бойових дій має базуватися також на комплексному підході, враховуючи умови та ресурси відповідної територіальної громади.

На рівні ОТГ має відбуватися оцінка проблем і потреб учасниць бойових дій та визначення потреби у наданні їм соціальних послуг. Жінкам можуть бути запропоновані первинні прості базові соціальні послуги (інформування, консультування, соціальний супровід, посередництво, представництво інтересів), за потреби – запропоновані комплексні і спеціалізовані соціальні послуги, просвітницькі, навчальні та профілактичні програми, до надання яких можуть бути залучені державні і комунальні структури (центри надання соціальних послуг, медичні установи та заклади вищої освіти), або на основі соціального замовлення залучені недержавні організації – надавачі соціальних послуг).

На сьогоднішній день, також діють лінії психологічної підтримки населення, телефони довіри тощо, що також є ресурсами для отримання психологічної допомоги. Зараз часто окремо виділяють ще й онлайн-підтримку. Вона актуальна тому, що різні люди можуть мати різні потреби в комунікації: хтось краще почувається в особистій розмові, а комусь зручніше записати аудіо-повідомлення, спілкуватися письмово у месенджерах.

Отже, питання надання соціально-психологічної підтримки учасницям бойових дій є актуальним і потребує налагодження ефективної системи взаємодії та координації роботи відповідних структурних підрозділів у наданні такої послуги. Територіальна громада має забезпечити психологів, які б змогли надавати

психологічну підтримку даній категорії населення громади. Отримання психологічної допомоги для жінки, яка є учасницею бойових дій має бути доступною послугою, адже мова йде про психічне здоров'я жінки та її благополуччя в цілому.

Література

1. Adams R.E., Hu Y., Figley C.R. Risk and protective factors associated with mental health among female military veterans: results from the veterans' health study. *BMC Women's Health*. 2021. Vol. 1., no. 55. URL: <https://bmcwomenshealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12905-021-01181-z>

2. Dulia A. V., Liakh T. L., Veretenko T. G. The Problems and Needs of the Families of Antiterrorist Operation Participants: Results of In-depth Interviews. *The New Education Review*. 2019. №55 (1). 220–230. DOI: <https://doi.org/10.15804/tner.2019.55.1.18>

3. Griffiths H.K., Hawkins B.L., Crowe B.M. Identifying contextual factors that impact community reintegration in injured female Veterans. *Journal of Military, Veteran and Family Health*. 2020. Vol. 6, no. 1. P. 38–47. URL: <https://doi.org/10.3138/jmvfh-2018-0043>

4. Бондаренко Н. Б. Соціальна підтримка як загальнолюдська потреба в контексті вирішення завдань соціальної роботи з особами із проблемами психічного здоров'я. *Науковий вісник Ужгородського університету «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Вип. 1 (38). С. 58-62

5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.

6. «Життя після конфлікту: Опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей». (2020). Представництво МОМ в Україні. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/veterans_reintegration_survey_2020_ukr.pdf

7. «Невидимий батальйон 2.0. Повернення ветеранок до мирного життя (Соціологічне дослідження)» (Проект ООН Жінки «Гендерна рівність у центрі реформ, миру та безпеки», липень-вересень 2018 р.) URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/16608>

***

АКТИВІЗАЦІЯ ГРОМАДИ У СФЕРІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Чумак Марія Андріївна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Конончук А. І.

Розвиток соціальної роботи в громаді як професійної діяльності знайшов відображення в соціальній політиці багатьох держав у другій половині ХХ ст. Для України соціальна робота в громаді набула актуальності на початку ХХІ ст. у зв'язку з впровадженням низки соціальних та адміністративних реформ. Серед них важливим нововведенням стало надання повноважень громадам надавати соціальні послуги, запровадження базових соціальних послуг, які мають надаватися у громаді, максимально наближено до проживання людини, що їх потребує. Для кожної організації, комерційної чи громадської, невід'ємною частиною є залучення спільноти (групи людей, пов'язаних спільними характеристиками, ідеями, інтересами, цінностями тощо) та її активізація [1, с. 52].

Проблема активізації громад розглядається у монографіях, дисертаціях та інших наукових працях із теорії і практики соціальної роботи вітчизняними

науковцями. Це – О. Безпалько, І. Зверєва, А. Капська, І. Мигович, Л. Міщик, А. Рижанова, Р. Вайнола, Г. Лактіонова, Г. Слосанська, Т. Семигіна, І. Трубавіна та ін. Актуальною ця проблематика є і для зарубіжних науковців, зокрема, Г. Брагера, М. Боп, М. Майо, М. Пейна, П. Тейлора та ін.

У найзагальнішому вигляді соціальна робота в громаді визначається як процес сприяння звичайним людям у покращенні їх власного мікросередовища шляхом організації колективних дій. Інакше кажучи, соціальна робота в громаді окреслюється як втручання і активізація місцевих людських ресурсів з метою вирішення соціальних проблем, підвищення рівня надання послуг і соціального функціонування її членів. Акцент при цьому робиться на посередницькій, роз'яснювальній роботі і на ініціюванні створення структур, здатних розширити можливості місцевих жителів. Поняття «соціальна робота в громаді» докладно розкрито у працях зарубіжних авторів, де воно трактується одночасно як робота в територіальній громаді і у мікросоціальному середовищі. У професійній зарубіжній соціальній роботі термін «громада» найчастіше вживають у двох значеннях: територіальна громада та громада за інтересами (прихильністю).

Слід зауважити, що низка дослідників – теоретиків та практиків у сфері соціальної роботи, наголошують на важливості включення громадських ініціатив у вирішення соціальних проблем населення на місцевому рівні. Нині соціальна робота в громаді в Україні орієнтована, передусім, на розв'язання низки існуючих проблем шляхом надання різноманітних соціальних послуг населенню урядовими та громадськими організаціями. Проте універсальна модель соціальної роботи в громаді, на переконання переважаючої більшості науковців, причетних до дослідження вказаної проблематики, сьогодні повинна базуватися на поєднанні цих дій із розвитком громадських ініціатив щодо участі у вирішенні проблем. Тому система соціальної роботи повинна бути побудована таким чином, щоб в її реалізації брали участь не лише державні установи, але і громадянське суспільство в цілому. Цьому сприяють різні форми організації соціальної роботи в громаді, а саме: надання соціальних послуг за місцем проживання, вивчення потреб і проблем громади, підготовка експертних висновків, оформлення субсидій для громади, робота із ЗМІ, переговори, угоди, проведення масових заходів, ухвалення заходів через законодавчу чи виконавчу владу та ін.

Процес активізації громади включає такі етапи: інформування; отримання зворотного зв'язку (реакції) від громади, спілкування та спільне планування із громадою; громадське партнерство. Щоб зосередити увагу суспільства, необхідно зосередити його увагу на загальному [2, с. 16].

Серед варіантів, які привертають увагу спільноти та активізують її, можна виділити такі: організація дискусій, обговорень, ставлення цільової аудиторії в бажану роль експерта-консультанта; організація заходів, які будуть цікавими та корисними для цільової аудиторії; проведення акцій та місцевих ініціатив; змішування корисного з приємним – подача інформації у креативних способах, інтерактивними методами (форум-театр, виставки, скетчинг та фланерство); організація громадських слухань, загальних зборів; робота дорадчих комісій, консультацій, комітетів і рад; інформування про роботу «гарячих ліній» тощо [4, с. 130].

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» (2020) визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах – це збір, узагальнення та аналіз інформації про наявність на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці вразливих груп населення, осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, про їхні потреби у соціальних послугах, на основі результатів яких приймаються управлінські рішення щодо організації надання таких послуг [3].

Важливо зазначити, що основною метою проведення оцінки потреб громади є якісна організація і надання соціальних послуг.

Основні цілі та завдання соціальних послуг: 1) профілактика складних життєвих обставин; 2) подолання складних життєвих обставин; 3) мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин.

На основі цієї інформації визначаються необхідні для громади соціальні послуги, встановлюється пріоритетність заходів, планується впровадження, розвиток і надання послуг, які стають важливою частиною соціального добробуту мешканців громади. Щоб організувати необхідні соціальні послуги, органам місцевої виконавчої влади слід включити відповідні заходи до цільової програми розвитку соціальних послуг. Перелік заходів формується на основі проведеного визначення потреб.

Відповідно для дослідження кожної потреби необхідно підібрати метод, який буде простим, ефективним та репрезентативним, тобто його результати будуть максимально зображати дійсність.

Виділяють наступні методи: 1) моніторинг та оцінка якості; 2) опитування; 3) фокус-група; 4) соціальне картування громади (залежно від пріоритетних завдань дослідження): карта проблем/ресурсів громади; карта найбільш вразливих домогосподарств у громаді; карта доступності; інфраструктура об'єктів з надання соціальних послуг у широкому значенні цього слова (в тому числі організації, в яких закуповуються або планується закупівля соціальних послуг).

Новими є також інструменти активної соціальної інтеграції та програми місцевої активності. Велике значення приділяється професійній активізації та всім соціальним послугам, пов'язаним із цим. Так, у Центрах соціальної допомоги працюють Клуби соціальної інтеграції. У цих клубах учасники можуть отримати підтримку соціального працівника, психолога, радника з питань професійної зайнятості, юриста чи іншого фахівця.

Таким чином, активізація громади у вирішенні власних проблем і задоволенні потреб є нагальною для ефективного надання соціальних послуг населенню. Інструментами активізації громади виступають форми і методи соціальної роботи, які мають інтерактивне спрямування. Їх використання тісно пов'язане з професійною підготовкою фахівців з розвитку громади, які знають методи мобілізації громади на конструктивні спільні дії, мають знання щодо ресурсів громади, осіб чи структури, які ними володіють, та як цими ресурсами можливо управляти. Важливим для таких фахівців слід вважати й розуміння співвідношення між індивідуальним та колективним наснаженням.

Література

1. Купенко О. В. Соціальна робота: від теорії до практики: навч. посіб. Суми: Сумський державний університет, 2020. 192 с.
2. Посібник із визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах: практичні рекомендації. Київ, 2019. 72 с.
3. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
4. Слосанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
5. Семігіна Т. В. Робота в громаді: практика й політика. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2004. 180 с.

СЕКЦІЯ 3. ІНКЛЮЗІЯ В СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ

***

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО ЛЮДИНИ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА)

**Васильєва-Халатникова Марина
Олександрівна**

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

Прагнення жити у безпечному суспільстві стає тенденцією нового світу. Така потреба породжує створення нового культурного осередку, який будується на принципах взаємоповаги та прийнятті, а саме побудова толерантного середовища [3, 5].

Організація Об'єднаних Націй оголосила 1995 рік роком толерантності. У рамках його проведення держави-члени ЮНЕСКО прийняли Декларацію принципів толерантності, що містить такі визначення цього поняття: повага, прийняття та правильне розуміння багатого різноманіття культур, форм самовираження та самовиявлення людської індивідуальності; політична і правова потреба; активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод особистості [7, с. 40].

Толерантність до людини з інвалідністю є соціально-педагогічним явищем, яке поступово актуалізується у закладах освіти. Про це свідчать численні міжнародні та вітчизняні проєкти інклюзивної спрямованості.

3 червня 2020 року затверджена Концепція розвитку інклюзивної освіти в рамках проєкту «Університет рівних можливостей» Київським національним університетом імені Тараса Шевченка.

Завдання Концепції розвитку інклюзивної освіти полягають у:

- формуванні інклюзивного середовища Університету шляхом забезпечення рівних прав всіх суб'єктів освітнього середовища;
- підвищенні рівня інклюзивної культури в Університеті шляхом формування соціальної, комунікативної толерантності (толерантної спільноти);
- забезпеченні архітектурної, інформаційної, освітньої та соціальної доступності Університету;
- продовженні впровадження інституційних змін, пов'язаних із забезпеченням інклюзивного навчання;
- створенні матеріально-технічної бази, яка буде адаптована до людей з інвалідністю;
- удосконаленні системи підвищення рівня кваліфікації науково-педагогічних працівників та їхньої підготовки науково-педагогічних кадрів до роботи в умовах інклюзивної освіти;
- сприянні поширенню інклюзивних освітніх технологій [4, с.3].

Соціально-педагогічна ідея даної Концепції розвитку інклюзивної освіти полягає у забезпечення права на якісну вищу освіту людей з інвалідністю у закладі вищої освіти.

У рамках проєкту «Університет рівних можливостей» відбувається робота над двома напрямками:

1. створення доступних архітектурних умов для людей з інвалідністю;
2. створення інформативних ресурсів та проведення заходів, спрямованих на підвищення рівня толерантності до людей з інвалідністю серед студентської спільноти [1].

Відповідно до проєкту реалізовано:

1. Визначено «Індекс інклюзивності» та забезпечена архітектурна доступність корпусів Університету та студентського містечка.
2. Розроблено порядок супроводу людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення.
3. Розроблено пам'ятку про правила комунікації із людьми з інвалідністю.
4. Проведено цикл теоретичних лекцій та практичних занять з інклюзії в освіті.
5. Створено інформаційне відео у форматі мультиплікаційного фільму з метою популяризації навчання у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка для людей з інвалідністю.

Для комфортного навчання забезпечена архітектурна, інформаційна, освітня та соціально-педагогічна доступність освітнього середовища та студмістечок.

Приміщення факультетів та інститутів облаштовано:

- пандусами для маломобільних людей;
- санвузлами для маломобільних людей;
- ліфтами для маломобільних людей;
- тактильними стрічками і полосами для людей з порушеннями зору;
- тактильними та направляючими плитками для людей з порушеннями зору;
- вказівниками зі шрифтом Брайля;
- паркувальними місцями для автомобілів [4].

Задля забезпечення соціально-педагогічної та комунікативної толерантності у рамках проєкту «Університет рівних можливостей» створено Пам'ятку «Про правила комунікації із людьми з інвалідністю» [6]. Пам'ятка має наступне наповнення:

1. Правила із комунікації з людьми із порушенням опорно-рухового апарату, на візках та з ДЦП;
2. Поради із супроводу людей на візку
3. Поради із комунікації та роботи з людьми з порушенням зору
4. Правила із супроводу незрячої людини.
5. Поради при організації заходів.
6. Правила надання першої допомоги при нападі епілепсії.

Важливою складовою толерантного освітнього середовища є формування єдиного понятійного апарату до людей з інвалідністю, тому у пам'ятці розміщений словник коректних висловлювань до людей з інвалідністю.

У рамках проєкту «Університет рівних можливостей» проведено теоретично-практичні тренінги для заступників керівників навчальних підрозділів, представників студентського самоврядування та співробітників університету. Завдяки цим заходам учасники опанували теоретичні знання та практичні навички поведінки з людьми з порушенням зору, опорно-рухового апарату та слуху [2].

Київський національний університет імені Тараса Шевченка реалізує стратегію відкритого університету для людей з інвалідністю. Тому, постійно впроваджує рішення, що полегшують навчання для них.

Таким чином, Київський національний університет імені Тараса Шевченка реалізує стратегію доступного закладу для всіх його учасників та сприяючи удосконаленню освітнього процесу шляхом впровадження сучасних досягнень науки та практики у галузі освітньої інклюзії, позиціонує себе як фундатор формування нової освітньої філософії рівних можливостей.

Література

1. Акредитаційний пакет «Інклюзія: архітектурна доступність та толерантність в університетській спільноті» [Електронний ресурс]. URL: http://asp.univ.kiev.ua/doc/NP_Baza_univ/Inclusion.pdf.
2. Березіна С. Новини. Цикл тренінгів з інклюзії в освіті в КНУ [Електронний ресурс]. Україно-китайський інноваційний центр КНУ. 2019. URL: <http://univ.kiev.ua/news/10768>.

3. Васильєва-Халатникова М. О. Педагогічні умови та особливості організації соціокультурного середовища інклюзії у закладі загальної середньої освіти для дитини з інвалідністю. *Advanced trends of the modern development of psychology and pedagogy in European countries: Collective monograph*. Riga: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 67–82.

4. Концепція розвитку інклюзивної освіти "Університет рівних можливостей" Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. Вчена рада Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2020. URL: <http://senate.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2020/07/КОНЦЕПЦІЯ-університет-рівних-можливостей.pdf>.

5. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навч.-метод. посіб. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Маторіна, 2021, 219 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/34954/Sotsialna%20Robota%20Realii%20Ta%20Vykyky%20Chasu.pdf?sequence=1>.

6. Пам'ятка Про правила комунікації із людьми з інвалідністю [Електронний ресурс]. У рамках проекту "Університет рівних можливостей". URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/equal-opportunities/Pamyatka-pro-pravyla-komunikaciyi-iz-lyudmy-z-invalidnistyu.pdf>.

7. Тарасюк Л. С. Проблема культури толерантності в сучасному суспільстві. *Гуманітарний часопис*. 2013. №1, С. 41.

***

ЛЯЛЬКОТЕРАПІЯ ЯК ВИД АРТ-ТЕРАПІЇ

Ганжа Софія Олександрівна

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Борисюк С. О.

Арт-терапія — це вид психотерапії та психологічної корекції, заснований на мистецтві та творчості. Вперше цей термін був використаний А. Хілом у 1938 р. при описі своєї роботи та незабаром отримав широке поширення. Арт-терапія надає можливість особистості виразити себе «іншими голосами»: рухами, кольором, формою, пластикою, ландшафтом тощо.

Лялькотерапія використовує в якості основного прийому психокорекційного впливу ляльку як проміжний об'єкт взаємодії дитини і дорослого. Ідентифікуючи себе певним чином, дитина в умовній ситуації проєктує свій внутрішній світ і відчуває реальні почуття, які діагностуються, спрямовуються і коректуються [4, с. 13].

Лялькотерапія як психокорекційний метод заснований на процесах ідентифікації дитини з улюбленим героєм казки, з улюбленою іграшкою. Дитина, пізнаючи реальний світ, його соціальні зв'язки і відносини, активно проєктує досвід в специфічну ігрову ситуацію. Метою лялькотерапії є допомога у ліквідації хворобливих переживань, зміцнення психічного здоров'я, поліпшення соціальної адаптації, розвиток самосвідомості, вирішення конфліктів в умовах колективної творчої діяльності. Використовуватися цей метод може і з метою профілактики дезадаптивної поведінки дитини.

Основними функціями лялько терапії є:

- комунікативна - встановлення емоційного контакту, об'єднання дітей в колектив;
- релаксаційна - зняття емоційної напруги;
- виховна - психокорекція прояв особистості в ігрових моделях життєвих ситуацій;
- розвиваюча - розвиток психічних процесів (пам'яті, уваги, сприйняття), моторики;

- навчальна - збагачення інформацією про навколишній світ.

У дітей є особливість ідентифікувати себе з іншими людьми або предметами чи явищами оточуючої дійсності. Оволодіння цією якістю здійснюється через розвиток здібності приписувати свої особливості і нахили іншим, при цьому і переживати їх, як свої.

Розвиток здібності до ідентифікації дозволяє дитині глибше зрозуміти не тільки інших, а і усвідомити себе, своє внутрішнє «Я». Певною формою ідентифікації є антропоморфізм, коли якості живих істот приписуються неживій матерії. Для дитини має значення те, що вона відчула, пережила, усвідомила у дії. А дії з предметами, які «ожили», дозволяють розвивати вміння розуміти іншого, виражати його своєрідний характер, відношення до тих, хто його оточує, допомагають дітям вирішувати свої проблеми та позбавляться їх за допомогою одного із фундаментальних принципів театру ляльок – принципу оживлення неживої матерії.

Лялька – не лише іграшка, але й корисний терапевтичний або навчальний інструмент. Особливо важливо це тоді, коли стоїть завдання допомогти особі соціалізуватися, подолати власні страхи або фізичні розлади [1].

Відомо, що в дітей з інвалідністю під час традиційного навчання виникають проблеми із втіленням знань у життя. І використання лялькового театру, як одного з непрямих методів навчання, видається простим, ненав'язливим та, до того ж, ефективним. Лялькове уявлення дозволяє дітям відкрито спілкуватися з іншими, вивчати нові ролі та поведінку в соціумі за тих чи інших обставин. Дитина практикує монологи та діалоги, вчиться чітко і правильно вимовляти звуки. Лялькове уявлення дозволяє дітям відкрито спілкуватися з іншими, вивчати нові ролі та правила поведінки у соціумі.

Також, під час гри з ляльками діти відчувають необхідну їм фізичну та психологічну безпеку, що заохочує їх до самовираження. Це досягається, насамперед, завдяки ефекту «ширми». Тут можна вільно виявляти агресію чи любов до ляльки, що є самостійною фігурою, не боячись ні переслідування чи відторгнення, реакції глядачів, не соромлячись співати чи танцювати, тоді як у повсякденному житті дитина б ніколи на таке не наважилася.

Варто зазначити, що арт-терапія загалом, і такий її напрямок як лялькотерапія, використовує наукові та прикладні результати досліджень у освітніх, виховних, корекційних і терапевтичних цілях розвитку дітей з особливими потребами, що дозволяє більш успішно вирішувати питання, пов'язані з їх адаптацією цієї категорії дітей до сучасного середовища [2].

Для гармонізації сімейних стосунків та проведення корекційної роботи з родиною також є доцільним використання лялькотерапії. При цьому психокорекційну роботу з дітьми, використовуючи метод лялько терапії, необхідно проводити спільно з батьками. Нормалізація батьківських установок, уявлень, сенситивності по відношенню до дитини є одним із корекційних завдань лялько терапії, який реалізується у спільній діяльності з вихованцем. Час, приємно проведений разом із дорослими, має великий вплив на зміцнення відносин довіри з дітьми і сприяє пізнанню один одного.

Присутність дитини у казковому уявленні «від початку - до кінця» не тільки розвиває творчість, уяву, спілкування, сприяє самовираженню, розкриває нові таланти, формує правильне вимовлення звуків тощо, але й дає їй можливість відчути себе справді важливою і значущою у цьому світі [5]. Специфічні особливості лялькотерапії дають багатий діагностичний матеріал і допомагають батькам побачити нове в дитині, отримати інформацію про взаємодію з ним, про стиль виховання у родині [3].

На базі кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського Державного університету імені Миколи Гоголя за ініціативи Г. Б'янки голови ГО «ЧАС

ДЛЯ НАС“ відбулося запровадження проєкту «Вчимо доброти через казку» за мотивами казок Н. Сиротич, які створені на основі усіх відомих народних казок, з акцентом на ідеї добра, дружби, любові, тобто саме на ті цінності, які необхідно формувати у дитячому віці. Студенти кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи у межах волонтерської практики були активно залучені до підготовки вистав, які відбувалися у Ніжинському будинку-інтернаті, Територіальному центрі соціального обслуговування, Центрі соціально-психологічної реабілітації, в аудиторії інклюзивної освіти у стінах університету. На виставах були присутні діти з інвалідністю, а саме: діти з синдромом Дауна, хворобами аутичного спектру, діти з особливими освітніми потребами, діти, які використовують інвалідний візок, діти з психічними розладами, слабкочуючі діти під супроводом їхніх батьків та опікунів. Під час вистав використовувалась лялькотерапія, музикотерапія, терапія за допомогою малювання, декупажу, ліплення і створення прикрас з дерев'яних та пінопластових основ. На початку вистав деякі діти неохоче йшли на контакт, але, як тільки бачили ляльок та чули музику, їхня поведінка змінювалась в позитивному напрямі. Після вистав діти спілкувалися між собою більш відкрито та активно, на їхніх обличчях були посмішки.

Отже, можна зробити висновок, що з використанням у роботі з дитиною лялькотерапії як виду арт-терапії відбувається її соціальна адаптація, формується ціннісно-духовна та емоційна сфера.

Література

1. Галяс А. Д. Лялькотерапія в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. URL: <https://vseosvita.ua/library/lialkoterapiia-v-roboti-z-ditmy-z-osoblyvymy-osvitnimy-potrebamy-564829.html>.

2. Гром М. Застосування методу лялькотерапії у гармонізації сімейних стосунків. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/842#:~:text=Лялькотерапія%20-%20це%20розділ%20арттерапії,%20що,ект%20взаємодії%20дитини%20і%20дорослого>

3. Жадько Ю. Г. Використання арт- терапевтичних технологій у роботі практичного психолога. URL: <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-art-terapevticnih-tehnologij-u-roboti-prakticnogo-psihologa-117875.html>.

4. Литвиненко В. Застосування арт-терапії в логопедичній роботі з дошкільниками та молодшими школярами: навч. посіб. Суми: СумДПУ, 2011. 112 с.

5. Ляльковий театр як шлях соціальної адаптації для дітей з особливими потребами в освіті. URL: <https://inkluzia.com.ua/ru/lyalkoviy-teatr-yak-shlyakh-sotsialnoyi-adaptatsiyi-dlya-ditey-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami/>.

***

ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ДЦП В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Довбиш Ольга Федорівна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Новгородський Р. Г.

Порушення опорно-рухового апарату виникають внаслідок певного захворювання, що призвело до розладу рухових функцій (наприклад, дитячий церебральний параліч у важкій формі, розсіяний склероз, захворювання кісток), внаслідок травми хребта або ампутації. Діти з порушеннями опорно-рухового апарату відчують труднощі під час пересування, користуються різноманітними допоміжними засобами: інвалідними візками, милицями, тростинками чи «ходунками» або підтримкою інших осіб.

Дитячий церебральний параліч (ДЦП) – захворювання головного мозку, яке вражає ті його ділянки, які відповідають за контроль рухів, координацію роботи м'язів

та положення тіла і виникає на ранніх етапах розвитку головного мозку, внаслідок важких пологів через кисневу недостатність або в перші місяці життя дитини [3].

ДЦП — один із найпоширеніших неврологічних діагнозів. За останнє десятиріччя в медичній та психолого-педагогічній науці розроблено різні методи й системи лікування та психолого-педагогічної допомоги дитині з церебральним паралічем, які дають позитивні результати в подоланні цієї важкої недуги, реабілітації хворих. Дитина із церебральним паралічем не може керувати своїми рухами так само, як інші діти, вона не може навчитися самостійно сидіти, стояти, говорити і ходити. Її рухи і хода завжди відрізнятимуться від рухів і ходи інших дітей. Різноманітні рухові порушення можуть виявлятися у вигляді парезів (обмеження рухових функцій і м'язової сили), гіперкінезів (надмірних мимовільних рухів), порушень координації рухів. Іноді таким дітям взагалі буває важко перебувати в будь-якому положенні через постійні рухи, які вони не можуть зупинити.

Інколи, діти, які страждають на церебральний параліч, окрім фізичних порушень, можуть мати різноманітні порушення мовлення, психіки, слуху та зору (сенсорні), або порушення розумового розвитку, інколи — епілептичні напади. Звичайно, чим значніші ушкодження мозку, тим сильніші прояви церебрального паралічу.

За останні роки ДЦП став одним з найпоширеніших захворювань нервової системи в дитячому віці в усіх країнах світу. Це захворювання тяжко інвалідизує дитину, вражаючи не лише опорно-рухову систему, а й зумовлює порушення мовлення (80 %), інтелекту (50 %), зору (20 %), слуху (15 %) [5].

Діти з ДЦП легкої форми можуть відвідувати загальноосвітню школу і вчитися у звичайних класах, середньої і важкої форм - навчаються в закладах освіти за умови організації інклюзивного навчання. Для визначення рівня підтримки учня, адаптації/модифікації навчальних програм і потреб у облаштуванні освітнього середовища батьки звертаються до Інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ). Метою проведення оцінки, зокрема фізичного розвитку особи, є визначення рівня її загального розвитку, відповідності віковим нормам, розвитку дрібної моторики, способу пересування тощо, а також його впливу на фізичну та рухливу активність особи, її освітню діяльність. За результатами оцінки визначаються потреби і надаються рекомендації, у тому числі щодо необхідного обладнання і оснащення навчального закладу для всебічної підтримки дитини і реалізації її права на доступну і якісну освіту. Залежно від ступеня та характеру порушення дітям із ДЦП потрібно створювати для навчання спеціальні умови: безбар'єрне середовище для тих, хто пересувається на візку; пристосування для письма або малювання, якщо у дитини спостерігають розлади моторики тощо [4].

Стратегія інклюзивного навчання за Маскатською угодою, розробленою в рамках консультацій за програмою «Освіта для всіх» (ОДВ) в 2014 році – це створення та вдосконалення роботи навчальних закладів, що враховують інтереси дітей з особливими освітніми потребами і забезпечують безпечний, вільний від насильства і соціальних бар'єрів та ефективний простір навчання для всіх. Інклюзія, в свою чергу, передбачає створення освітнього середовища, яке відповідало би потребам і можливостям кожної дитини. Тому, стратегія інклюзивної освіти базується на наданні якісних освітніх послуг та адаптації освітнього середовища до потреб учнів [6].

Універсальний дизайн — це стратегія, спрямована на те, щоб проектування і компоненти будь-якого середовища, виробів, комунікацій, інформаційних технологій чи послуг були однаково доступні чи зрозумілі всім та відповідали вимогам спільного користування.

Універсальний дизайн в освіті – це дизайн усіх складових навчального процесу, в центрі його уваги є особистість школяра, студента. Дизайн враховує потреби усіх учнів, в тому числі з ООП, у створенні начального плану, програми, в оцінюванні

знань, під час вибору методів викладання, розробці архітектурного дизайну школи, бібліотеки, спортивних майданчиків, гуртожитків, веб-сайтів, посадових інструкцій та навчальних матеріалів [6].

Універсальний дизайн є економічно ефективним підходом, бо задовольняє потреби всіх користувачів уже на початковому етапі розроблення та проектування, таким чином, уникаючи майбутні нераціональні витрати. Універсальний дизайн в освіті — це дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання усіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну [2].

Вхід до освітнього закладу, зазвичай, починається зі сходів, що є суттєвою або навіть нездоланною перешкодою для дітей з порушенням опорно-рухового апарату, які використовують під час пересування інвалідний візок, тростинки, милиці чи інші засоби. Для того, щоб ці діти змогли потрапити до школи, необхідно продублювати сходи пандусом.

Пандус має бути пологим, щоб дитина на візку могла самостійно підійматися і спускатися ним. Щоб цього досягти, нахил пандуса не має перевищувати 12 градусів.

Якщо архітектура будівлі не дозволяє побудувати правильний пандус, то можна зробити відкидний пандус. В цьому випадку дітям з особливими потребами знадобиться стороння допомога. При цьому двері мають відчинятися у протилежний від пандуса бік, щоб дитина на візку не скотилася вниз. Можна обладнати вхід дзвоником, щоб попередити про прихід учня.

Внутрішній простір школи теж має бути відповідно обладнаний. Уздовж коридорів (по всьому периметру) бажано зробити бильця, щоб дитина, яка погано ходить, могла рухатися, тримаючись за них.

Ширина дверей має бути не менше 90-95 см, інакше дитина на візку не проїде. Для того, щоб вона змогла піднятися на верхні поверхи, у шкільній будівлі має бути передбачений ліфт, однак, не у всіх школах це можливо зробити. Тому, по можливості, слід переносити заняття для класів, у яких навчаються діти з особливими потребами, на перший поверх.

Замість ліфту можливе становлення на сходах підйомників. Однак, і ліфти, і підйомники – дороге обладнання, і поки не кожна школа може собі це дозволити. Ще одним вирішенням проблеми пересування сходами дитини з особливими потребами може бути організація супроводу асистентом учня, якщо дитина може пресуватися з підтримкою [1].

У шкільних туалетах варто передбачити одну спеціалізовану туалетну кабінку для дітей з особливими потребами, які мають порушення опорно-рухового апарату, в тому числі і тих, які користуються інвалідними візками. Розміри спеціалізованої кабінки: ширина – не менше 1,65 м; глибина – 1,8 м; ширина дверей – не менше 90 см. У кабінці з одного боку унітазу має бути передбачена вільна площа для розміщення крісла-візка (для забезпечення можливості пересадки з крісла на унітаз). Кабінка має бути оснащена бильцями, підвісними трапеціями тощо. Усі ці елементи мають міцно кріпитися.

У туалеті варто хоча б одну раковину встановити на висоті 0,8 м від підлоги. Нижній край дзеркала та електричного засобу для сушіння рук, рушник і туалетний папір розміщуються на такій самій висоті.

Важливо врахувати, що дитині з особливими потребами необхідний додатковий простір для вільного пересування у класній кімнаті. Мінімальний розмір зони учнівського місця для дитини на візку (з урахуванням розвороту візка) – 150x150 см. Біля парти варто передбачити додатковий простір для зберігання інвалідного візка (якщо дитина пересідає з нього за стіл), милиць, тростинки тощо.

Ширина проходу між рядами столів у класі має бути не менше 90 см. Такої ж ширини мають бути вхідні двері без порогу. Бажано залишити вільним прохід біля

дошки, щоб дитина на інвалідному візку або на милицях могла вільно пересуватися вздовж неї. Дошку слід повісити нижче.

Якщо заняття відбуваються у класі, де дошка або якесь обладнання знаходяться на підвищенні, його необхідно обладнати з'їздом (наприклад, покласти і закріпити похилу дошку). Також у класній кімнаті за потреб учня можуть бути: реабілітаційний стілець, стілець активності, стендар з опорою на спину, стендар з опорою на грудну клітину, трафарети, моделі букв, тренажери для розвитку дрібної моторики, ручки та олівці для правильної постави пальцевого хвату, обладнання для психомоторних вправ у лежачому положенні та обладнання куточка для релаксації (крісло-мішок / палатка для усамітнення), обладнання для розвитку за системою Монтесорі (обладнання для навчання повсякденної діяльності, для розвитку сенсорних систем, елементарних математичних уявлень, настінні модулі), об'ємні моделі тварин, муляжі, моделі частин тіла людини або барельєфні моделі тварин, рослин та ін. [6].

Таким чином, серед основних проблем організації навчального процесу в закладах освіти можемо виділити проблему універсального дизайну та його елементів.

Література

1. Архітектурна доступність шкіл: навч.-метод. посіб. / За заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В. / Кол. авторів: Байда Л. Ю., Красюкова-Еннс О. В., Буров С. Ю., Азін В. О., Грибальський Я. В., Найда Ю. М. Київ, 2012. 216 с.

2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 N 2145-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

3. Морозов С. М., Бондар В. В. Клінічна психологія. Київ: ІПО КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2001. 116с.

4. Положення про інклюзивно-ресурсний центр: постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text>

5. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: навч.-метод. посіб. у 9 кн. / За заг. ред. Колупаєвої А. А. Київ: ТОВ ВПЦ "ЛітописХХ" 2010. 363с.

6. Теорія і практика інклюзивної освіти [навчально-методичний посібник] / Упорядник Бондар К. М. [2-ге вид., доп.]. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг», 2019. 170 с.

***

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОЦЕСІВ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ІНКЛЮЗІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Катеринич Анна Андріївна

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

Науковий керівник – д-р пед. наук, проф. Вайнола Р. Х.

У сучасному суспільстві одним із пріоритетних завдань формування соціального благополуччя виступає забезпечення рівних прав та рівного доступу до активного життя усіх без винятку людей, незалежно від їх психофізичних, соціальних, чи расових відмінностей. У сучасному соціумі одним із основних напрямів гуманізації систем, виступає інтеграція осіб з інвалідністю. Українська держава вже досить багато часу ефективно прямує в напрямку забезпечення прав кожного громадянина, його повноцінної соціальної інтеграції та поваги до його особливих потреб.

З огляду на останні тенденції, що відбуваються в нашій країні, процеси соціальної та культурної інтеграції є найбільш суперечливими, але ефективними в ході встановлення інклюзивного суспільства. Здійснення соціальної політики «безбар'єрного суспільства» напряму обумовлено повнотою визначення ролі та

місця осіб з інвалідністю в соціальному середовищі та, відповідно, ставлення до них інших, суспільства в цілому.

Особливості соціальної інтеграції та інклюзивних процесів виявлено в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених а саме: Б. Барбера, О. Безпалько, Г. Беккера, П. Бурдье, Т. Бута, К. Дженкса, В. Ільїна, Х. Кербо, Є. Мартинова, Т. Самсонова, Н. Софій, Є. Тарасенко, К. Тейлора, О. Полякової та ін.

Концепція визначення якості життя людини в суспільстві виступає основною для визначення та базування моделей і практик, що допомагають людям, зокрема, особам з інвалідністю. До найважливіших процесів, що можуть забезпечити соціалізацію особистості, розвиток та рівноправне функціонування осіб з інвалідністю, належить інституційна підтримка.

Проблеми інтеграції особистості в освітній, соціальний та культурний простір, були світлені в наукових дослідженнях О. Глушмана, А. Капської, Л. Міщик, П. Плотнікова, С. Харченко та ін.

У результаті вивчення наукових джерел встановлено, що поняття «особи з інвалідністю» є неоднозначним, відповідно до цього, виникають труднощі до розуміння потреб даної групи отримувачів соціальних послуг.

Як зазначали вітчизняні науковці О. Безпалько та Т. Губарева, інвалідність – це «обмеження у можливостях, обумовлених фізичними, психічними, сенсорними, соціальними, культурними, законодавчими та іншими бар'єрами, які не дозволяють людині бути інтегрованою в суспільство і брати участь у житті сім'ї та держави на тих самих умовах, що й інші члени суспільства» [4].

З плином часу, концепція інвалідності стала передбачати спрямованість дій держави, фахівців, суспільства, на те, щоб всі люди з інвалідністю мали можливість реалізації своїх соціальних прав, повноцінне соціальне життя, що в свою чергу, обумовлює інтеграцію в суспільство.

Термін «інтеграція», в свою чергу, ми можемо зустріти під час розгляду крос-культурних наук, зокрема в етнічній психології. В полі досліджень даних наук цей термін використовують щодо осіб, які відрізняються за національністю, віком, а також з метою характеристики субкультур. Даний термін підкреслює належність індивіда до певної соціальної групи.

У соціально-педагогічних джерелах, дане поняття має широке значення. Воно трактується як можливість реалізації прав осіб з інвалідністю на прийняття участі у всіх видах суспільного життя нарівні з іншими членами суспільства [3].

Науковці що вивчають особливості інтеграції осіб з інвалідністю, А. Колупаєва, Ю. Найда та Н. Софій, наголошують, що інтеграція може бути можлива лише з допомогою активної участі особи з інвалідністю в суспільному житті, спілкуванню з оточуючими. Саме ця взаємодія обумовлює розвиток людини як особистості, допомагає набутти впевненості в собі.

Важливо, також зрозуміти, що інтеграція передбачає певні принципи сумісності: мова йде про збереження особливостей різних груп, які на умовах рівних прав об'єднуються в спільноту.

Деякі вчені пропонують виокремити людей з інвалідністю в окрему субкультуру. У даному контексті, мова не йде про сегрегацію, йдеться про особливості самоідентифікації людей, з інвалідністю, адже для них характерне інакше сприйняття простору, засобів взаємодії один з одним.

Нині в Україні процеси інтеграції осіб з інвалідністю стали більш стійкими та набули конкретних тенденцій. Однією з тенденцій розвитку інтеграційних процесів стає упровадження інклюзії як концепції «включення».

Інклюзією визначають процес розвитку граничної доступності соціальних інституцій для кожного, формування навчально-виховних процесів, з відповідно розставленими акцентами, комплекс дій, направлений на зменшення наявних

бар'єрів з метою підтримки кожного учасника процесу, та розкриття його внутрішнього потенціалу [1].

Водночас науковиця Т. Бондар підкреслює, що процес інклюзії може бути успішними лише в тому випадку, коли відбувається активна комунікація та соціальна інтеграція.

Сучасні науковці, в свою чергу, довели, що дані поняття можуть доповнювати один одного. Поняття інтеграції та інклюзії поєднує те, що в процесі інтегрування, як і в процесі включення (інклюзії), система має бути мобільною та відповідати на різні потреби, запити людей, в тому числі й осіб з інвалідністю [2]. Безумовно об'єднує такі поняття ще й те, що вони є антонімами поняття "сегрегація".

Важливо також зазначити, що процес інтеграції можна вважати успішно завершеним, лише тоді, якщо учасники набули необхідних соціальних ролей, стереотипів поведінки, цінностей.

У наукових розвідках Т. Бута можна побачити трактування понять «інтеграція» та «інклюзія» як невід'ємні фази одного процесу входження особи з інвалідністю освітнього середовища: перш за все відбувається забезпечення присутності особи з інвалідністю в незмінний, але вже пристосований до типових людей простір, а згодом, має відбутися процес повного включення особи не лише в систему, а й соціум, який в свою чергу, зазнає змін, адаптуєчись, до особливостей людини з інвалідністю. Саме цей підхід дозволяє нам вважати інклюзію є складовим поняття інтеграції особистості.

Отже, процеси інклюзії та інтеграції відповідають демократичним та гуманістичні прагненням міжнародних спільнот. Вони передбачають створення та функціонування специфічної культури ставлення до осіб з інвалідністю, а також забезпечення можливості їх соціальної інтеграції.

Література

1. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній заклад. *Соціальний педагог*. 2009. 31с.
2. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. М. А. Порошенко та ін. Київ, 2018. 252 с.
3. Сідельнік Л., Іванова О. Нові підходи до розроблення стандартів соціальних послуг. Стандарти соціальних послуг. Збірка проектів документів / ред. Сідельнік Л. Київ, 2007. 175 с.
4. Соціальна підтримка дітей з обмеженими функціональними можливостями: метод. рекомен. Авт.-упоряд. О. В. Безпалько, Т. Г. Губарева. Київ: Логос, 2002. 48 с.

***

ОСОБЛИВІ ОСВІТНІ ПОТРЕБИ: СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ

Коротенко Богдан Валерійович

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Качалова Т. В.

Зміни, що відбуваються в останні десятиліття в гуманітарній сфері життя суспільства, проявляються у посиленні уваги до проблем безперервної загальної та професійної освіти і соціальної інтеграції людей з особливими освітніми потребами. Соціальна політика нашої держави в цілому орієнтується на створення для таких людей рівних з іншими громадянами можливостей участі у всіх сферах життя сучасного суспільства [1]. Тому однією із соціально значущих проблем педагогічної науки і практики на даний момент є питання навчання студентів з особливими освітніми потребами в умовах закладів вищої освіти.

Результати аналізу наукових джерел дозволяє констатувати той факт, що наразі в нашій країні не існує єдиної офіційної термінології для характеристики осіб з

особливими освітніми потребами. Закони про базову освіту включають такі терміни, як діти, які потребують корекції фізичного чи розумового розвитку, та особи з фізичними чи розумовими вадами, які не можуть відвідувати загальноосвітню школу. Найчастіше використовується термін «діти з інвалідністю» та «особи з інвалідністю».

У зв'язку з вище сказаним, варто наголосити на актуалізацію проблеми класифікації і дефініції поняття «особливі освітні потреби». Відповідно *метою* статті ми визначаємо визначення класифікації особливих освітніх потреб та визначення їхньої сутності.

Основним із головних завдань інклюзії є відгук на широкий спектр освітніх проблем у освітньому середовищі та поза його межами на усіх рівнях здобуття освіти.

Результати аналізу наукових джерел дозволяє констатувати той факт, що наразі в нашій країні не існує єдиної офіційної термінології для характеристики осіб з особливими освітніми потребами. Закони про базову освіту включають такі терміни, як діти, які потребують корекції фізичного чи розумового розвитку, та особи з фізичними чи розумовими вадами, які не можуть відвідувати загальноосвітні заклади. Найчастіше використовується термін «особи з інвалідністю».

Термін «особи з особливими потребами» був запропонований у Саламанкській декларації, де зазначається, що «особливі потреби» стосуються всіх осіб, чії потреби залежать від різної фізичної чи розумової недостатності або труднощів, пов'язаних із навчанням [2].

Закон України «Про вищу освіту» визначає осіб з особливими освітніми потребами як осіб з інвалідністю, які потребують додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти; створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення осіб з особливими освітніми потребами спеціальним навчально-реабілітаційним супроводом та створення для них вільного доступу до інфраструктури вищого навчального закладу з урахуванням обмежень життєдіяльності, зумовлених станом здоров'я; належної державної підтримки підготовки фахівців з числа осіб з особливими освітніми потребами на основі створення для них вільного доступу до освітнього процесу та забезпечення спеціального навчально-реабілітаційного супроводу [3].

Студенти з інвалідністю мають відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими або набутими розладами. Навчання студентів з порушеннями психофізичного розвитку здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей їхнього розвитку [4]. Автори залежно від типу порушення виокремлюють такі категорії суб'єктів навчання:

- з порушеннями слуху;
- з порушеннями зору;
- з порушеннями опорно-рухового апарату;
- з порушеннями інтелекту;
- з мовленнєвими порушеннями;
- зі складною структурою порушень;
- з емоційно-вольовими порушеннями та з аутизмом.

При аналізі досвіду організації інклюзивної освіти в Естонії ми виділили таке визначення класифікації і сутності особливих освітніх потреб на рівні вищої освіти: особи з особливими освітніми потребами – це особи, обдарування, труднощі в навчанні, стан здоров'я, інвалідність, поведінкові та емоційні порушення, тривала відсутність на заняттях або недостатнє володіння мовою навчання яких призводять до необхідності змінити або адаптувати зміст занять, навчальний процес, тривалість занять, навчальне навантаження, навчальне середовище (навчальні посібники, навчальні приміщення, мова спілкування, зокрема мова жестів або інші альтернативні засоби спілкування, персонал підтримки, педагоги зі спеціальною

підготовкою), бажані результати навчання або план роботи, складений педагогом для роботи в аудиторії. При цьому обдарування розглядаються в якості особливої потреби, якщо студент має потенціал для досягнення видатних результатів (загальні інтелектуальні здібності, академічні здібності, творче мислення, лідерські здібності, здібності до образотворчого або акторського мистецтва, психомоторні здібності тощо) [6].

У нашому дослідженні ми визначаємо наступні ООП:

соціальна (складна життєва ситуація),
географічна,
психологічна,
порушення здоров'я (фізичного та психічного),
військова,
обдарованість,
належність до меншин.

Наведемо приклад класифікації студентів відповідно соціальної особливої освітньої потреби:

- біженці;
  - внутрішньо переміщенні особи (переселенці);
  - студенти-сироти;
  - студенти-жертви збройних і міжнаціональних конфліктів;
  - жертви екологічних і техногенних катастроф;
  - жертви стихійних лих;
  - студенти, які проживають в малозабезпечених сім'ях;
  - студенти, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі у виховних колоніях;
  - маргінали;
- та військової ООП:
- учасники АТО/ООС;
  - учасники бойових дій.

Як висновок, маємо зазначити, що в сучасних умовах у кожному закладі вищої освіти має бути створене середовище навчання, що дає можливість забезпечити комплексну інклюзію студентів відповідно їх особливих освітніх потреб.

Література

1. Акатов Л.І. Соціальна реабілітація дітей з обмеженими можливостями здоров'я: навч. посіб. М.: ВЛАДОС, 2003. 368 с.
2. Декларація про права інвалідів № 995_117
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_117/print1480260331931575
3. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. монографія. Київ: «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
4. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII
<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
5. Саламанкська Декларація
http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf
6. <https://nus.org.ua/news/yak-zabezpechty-dostup-do-inklyuzyvnoyi-osvity-rekomendatsiyi-dyrektoram-shkil-ta-mistsevij-vladi/>

УЧАСНИКИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В КОНТЕКСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Лесенко Наталія Анатоліївна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – д-р пед.наук, проф.
Лісовець О. В.

В кожному маленькому людині закладений великий потенціал. Задача батьків та педагогів допомогти його розкрити. Кожна дитина без винятку заслуговує на вільний доступ до освіти та має бути включена до повноцінного навчального процесу. Введення інклюзії починаючи з початкової школи відкриває двері для здобуття знань для дітей з обмеженими можливостями і в подальшому дає їм перспективу на майбутнє.

Інклюзія (від Inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальне життя, і насамперед, тих що мають труднощі у фізичному та психічному розвитку. [3, с. 15]

Мета інклюзії – створення такого соціокультурного середовища загальноосвітнього навчального закладу, яке б задовольняло індивідуальні освітні потреби усіх учнів, незалежно від особливостей їх психофізичного розвитку [3, с. 16].

Інклюзивна освіта, в першу чергу, забезпечує отримання якісного навчання для всіх учнів, враховуючи освітні потреби кожного окремо. З кожним роком зростає кількість учнів, які потребують індивідуального підходу, з урахуванням особливостей вмінь та навичок кожного з них. Школа повинна забезпечувати особистісний розвиток для учнів, а також учнів з особливими освітніми потребами. І для цього постає питання у формуванні інклюзивного навчання, для вільного доступу до освіти всіх дітей без винятку.

Вчителі інклюзивних класів глибше розуміють індивідуальні відмінності та особливості дітей, а також ефективніше співпрацюють з батьками та іншими фахівцями [2, с. 7]. В свою чергу, вибір форми навчання дитини з особливими освітніми потребами є прерогативою батьків. І їм слід розуміти, що успіх школяра залежить від їхньої участі у процесі інтегрування дитини в середовище однолітків [1, с. 4]

Значною мірою від сім'ї залежить особистісне становлення дитини, формування в неї вмінь розуміти свої потреби, можливості та схильності. Батькам важливо усвідомлювати, що сім'я має жити повноцінним життям і сприймати ситуацію такою, як вона є, оскільки найбільшу допомогу може надати саме родина, те оточення, де займаються особистим зростанням, докладають зусиль, аби краще розуміти «особливу» дитину, відчувають взаємодопомогу та довіру. Відкритість освітнього процесу у класах інклюзивного навчання передбачає міжособистісні контакти між батьками, педагогами, дітьми. Одним з головних завдань у навчанні школярів з особливими потребами є формування в них соціально-побутової компетентності, тобто знань про навколишній світ, про себе, про правила взаємодії із цим світом [1, с. 8].

Саме під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів навколишнього середовища відбувається індивідуальний розвиток особистості. І провідну роль відіграють цілеспрямоване виховання і навчання. Загальний розвиток людини відбувається за двома взаємопов'язаними напрямками: біологічному і соціальному. Природне середовище впливає на спосіб життя людини та характер її трудової діяльності, то соціальне середовище впливає на формування людини, як члена суспільства. Обмеження спілкування з оточуючими, особливо з однолітками породжує формування негативних особистісних емоційно-ціннісних якостей у дитини,

порушення спілкування, підвищену схильність до страхів, нагромадження емоцій неуспіху, невпевненість у власних можливостях, невміння постояти за власні інтереси [3, с. 44].

У сучасних умовах реформування освіти України, упровадження інноваційної освітньої концепції щодо навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я, існуюча теоретична модель педагогічної діяльності потребує суттєвих змін. Адже, окрім навчання і виховання дітей, учитель в умовах інклюзивного навчання допомагає інклюзованій дитині соціалізуватися, увійти в соціальну структуру суспільства, а також здійснює корекційно-розвивальну роботу. При цьому вчитель повинен уміти не лише визначати проблеми і освітні потреби школяра, а й сприяти успішному їхньому розв'язанню. Професійна діяльність вчителя, як фахівця уповноваженого суспільством, в умовах інклюзивного навчання принципово відрізняється від педагогічної діяльності з дітьми нормативного розвитку.

Оскільки діяльність вчителя є соціальною, а в умовах спільного навчання дітей з різним рівнем психофізичного розвитку навчальний процес є складніший і відповідальніший, тому окрім виконання головного завдання фахівець повинен надавати соціальну допомогу, яка спрямовується на соціалізацію дитини з особливими освітніми потребами до нових умов освітнього соціального середовища [3, с. 52].

Не менш важливим моментом є готовність педагогів до інклюзивного навчання. Вони мають прийняти й усвідомити нову освітню парадигму, нові способи організації навчально-виховного процесу, розробки навчально-методичного забезпечення, опанувати сучасні методики диференційованого й особистісно орієнтованого викладання (залежно від індивідуальних потреб учня). Вчителі мають спілкуватися один з одним, працювати в команді з іншими педагогами та фахівцями, батьками, учнями, представниками громади, щоб визначити, які зміни необхідні для впровадження інклюзивної практики безпосередньо в їхньому навчальному закладі та яким чином забезпечити ефективну підтримку, якісне навчання кожному учневі.

Таким чином, вирішення питання про інклюзивне навчання в кожному конкретному випадку потребує попереднього врахування багатьох факторів, в тому числі: різнобічну готовність дитини до навчання у школі та її бажання; можливість надання спеціальної корекційної допомоги в закладі; реальні можливості сім'ї надавати постійну допомогу дитині в процесі навчання [1, с. 5]. Одним з головних завдань у навчанні школярів з особливими потребами є формування в них соціально-побутової компетентності, тобто знань про навколишній світ, про себе, про правила взаємодії із цим світом.

Література

1. Колупаєва А. А., Наконечна Л. М. Інклюзивне навчання: вибір батьків. Харків: Вид-во « Ранок», В. Г. « Кенгуру», 2018. 56 с. (Інклюзивне навчання за нозологіями).
2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: ТОВ «АТОПОЛ», 2016, 152 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).
3. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки: підручник. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 248 с.

ПРИНЦИПИ ТА КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ ЗРУЧНИХ УМОВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Мартиненко Альона Сергіївна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Степченко Любов Михайлівна

Національна бібліотека України імені
В. І. Вернадського

Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Борисюк С. О.

Людина не може скористатися наданими їй правами, якщо вона не має до них «доступу», тобто відповідних умов для їх реалізації.

Особливе значення ця об'єктивна вимога набуває у процесі реалізації прав людей з інвалідністю, оскільки їм доводиться долати численні додаткові перешкоди, які не дозволяють брати повноцінну, рівноправну участь у суспільному житті.

Доступність з'являється там, де зникають її антиподи – перешкоди і бар'єри, які умовно об'єднують у такі групи:

Фізичні. Це насамперед ті перешкоди, що існують в будівлях. Це очевидні бар'єри, на які звертають увагу розглядаючи проблеми «доступності» для людей з інвалідністю.

Інформаційні. Недоступною для людей з інвалідністю може бути форма подачі інформації та її зміст. Наприклад, люди з ослабленим зором не можуть ознайомитись з публікаціями, які надруковані дрібним шрифтом.

Інституційні. До них належать закони, практика, програми, які активно забороняють або не здатні полегшити «доступ» людей з інвалідністю.

Ментальні. Можливо це найбільш вразливі перешкоди, позаяк вони виявляють ставлення суспільства до осіб з інвалідністю [2].

Враховуючи важливу роль і особливе політичне, соціальне, економічне значення «доступності» в реалізації прав людей з інвалідністю та маломобільних груп населення (до яких відносять осіб з ураженнями опорно-рухового апарату, вадами зору і дефектами слуху, а також осіб похилого віку і тимчасово непрацюючих) у багатьох країнах дотримання її принципів і вимог гарантується міжнародним і національним законодавством.

На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної практики проектування, будівництва та експлуатації житлових та громадських будинків і споруд, а також з урахуванням досвіду експериментального проектування та реконструкції об'єктів з організацією доступності маломобільних груп населення, вважається доцільною така пріоритетність критеріїв організації безбар'єрного архітектурного середовища:

- фізична доступність;
- безпека;
- інформативність;
- зручність.

Критерій доступності повинен містити вимоги:

- до можливості безперешкодного і зручного руху маломобільних відвідувачів земельною ділянкою або закладом обслуговування;
- до входів у будинки;
- до дверних і відкритих прорізів;
- до безперешкодного руху комунікаційними шляхами, приміщеннями і просторами як у будинку, так і на земельній ділянці;
- до можливості своєчасно скористатися місцями відпочинку, очікування і попутного обслуговування;

- щодо проходів до різного обладнання і меблів;
- до ширини внутрішніх сходів. Під безпекою слід розуміти можливість безперешкодного проживання у житловому будинку, відвідування об'єктів обслуговування без ризику бути травмованим будь-яким чином або заподіяти шкоду своєму майну, будинку, споруді чи обладнанню. Це стосується розміщення вхідних площадок, сходів і підйомних пристроїв та їх захист від атмосферних опадів; шляхів руху відвідувачів представників маломобільних груп населення усередині будинку, а також матеріалів для огорожень, дверей тощо.

Основні вимоги безпеки складаються з:

- можливості уникати травм, поранення, каліцтва, надмірної втомлюваності і т. ін. через властивості архітектурного середовища;
- можливості своєчасного розпізнавання і реагування на місця і зони ризику;
- уникнення місць перехрещення шляхів руху, які погано сприймаються;
- попередження мешканців житлових будинків, відвідувачів про зони, які становлять потенційну небезпеку;
- виключення помилкових ефектів сприйняття середовища, яке провокує ситуацію ризику.

До вимог інформативності віднесені:

- своєчасне розпізнавання орієнтирів у архітектурному середовищі будинків;
- точна ідентифікація свого місця знаходження і місць, які є метою відвідування;
- використання засобів інформування, які відповідають особливостям різноманітних груп споживачів;
- можливість ефективної орієнтації відвідувачів як при денному світлі, так і в нічний час;
- скорочення часу і зусиль на отримання необхідної інформації, можливість мати безперервну інформативну підтримку на усьому шляху руху до будівлі і всередині неї.

Розміщення і характер використання елементів інформаційного забезпечення потребують врахування:

- відстані, з якої повідомлення може бути ефективно сприйняте;
- кутів поля огляду, зручних для сприйняття інформації глядачем;
- ясного зображення і контрастності, а при необхідності — рельєфності зображення;
- відповідності застосованих символів або пластичних прийомів загальноприйнятого значення;
- виключення перешкод для сприйняття інформаційних засобів.

Критерій зручності рекомендується формувати на основі таких вимог:

- створення умов для комфортного проживання мешканців житлових будинків, для мінімальних витрат часу і зусиль на задоволення своїх потреб відвідувача об'єктів обслуговування;
- забезпечення умов для компенсації зусиль, які були витрачені під час руху і отримання послуг;
- підвищення якості обслуговування через його концентрацію у просторі споруди/будівлі;
- збільшення асортименту послуг з урахуванням стану здоров'я відвідувачів за рахунок створення додаткових умов, які допомагають відвідувачеві в отриманні необхідного обслуговування.

Найменшою межею зручності слід вважати створений рівень, в якому житлові умови та рівень обслуговування не можуть бути визначені дискомфорними (незручними) [4].

Широке застосування законодавчих та нормативних документів з питань формування максимально зручних умов життєдіяльності маломобільних груп населення – це один із критеріїв на шляху інтеграції України до міжнародного співтовариства.

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс]. Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
2. План дій Ради Європи щодо сприяння правам і повній участі людей з обмеженими можливостями в суспільстві: покращення якості життя людей з обмеженими можливостями в Європі в 2006-2015 роках: Резолюція Ради Європи (2006).
3. Конвенція про права інвалідів. Резолюція Генеральної асамблеї ООН № 61/106, прийнята на шістдесят першій сесії ГА ООН 2006 р. (Конвенцію ратифіковано законом України № 1767-VI від 16.12.2009).
4. «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів»: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 48/96.

***

АРТ-ТЕРАПІЯ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Мигович Злата Йосипівна

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

Науковий керівник – канд. псих. наук, викл. Гринців М. В.

Навчання дитини з особливими освітніми потребами має певні труднощі, які необхідно врахувати, розглядаючи здібності дитини та стан здоров'я. Для цього використовують різні методи та підходи інклюзивного навчання. Інклюзивна освіта в Україні розвивається і з кожним роком ситуація покращується. Дедалі більше проводяться заходи, для того, щоб звернути увагу людства на проблему та інтегрувати дітей з порушенням розвитку у суспільство.

Арт-терапія – один із доступних методів коригування психоемоційного стану, адаптації дітей до нового освітнього середовища та регенерації емоційного балансу. Арт-терапія не має обмежень у віці й з легкістю використовується там, де інші методи малоефективні або взагалі не дієві. Терапія мистецтвом допомагає дитині поглянути на світ з іншого боку і відобразити його так, як відчуває.

Арт-терапія – багатофункціональний засіб, використання її елементів на уроках сприяє розвитку особистісних можливостей дитини, її інтересів й потреб, поєднує діагностику і розвиток, гармонізує її внутрішній світ, сприяє покращенню або збереженню її здоров'я, позитивно впливає на фізичний, емоційний, інтелектуальний, соціальний, естетичний і духовний стан, а також допомагає опанувати певні знання, уміння та навички у школі.

Аналіз наукової літератури показав, що проблема здобуття освіти дітей з порушеннями розвитку перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних учених. Одними з перших були: В. Андрущенко, М. Ярмаченко, А. Колупаєва, К. Островська, О. Акімова.

Застосування арт-терапії у корекційній роботі завжди буде актуальним питанням, оскільки всебічно впливає на розвиток дітей з порушенням розвитку. Арт-терапія є вільною творчістю, яка дозволяє пізнати дитину, її внутрішній світ, життєві цінності, допомагає виявити певні психічні проблеми та позбутись переживань чи страхів. Творча діяльність включає виховні, навчальні, діагностичні та корекційні процеси, які якісно впливають на розвиток, зцілення і корекцію особистості. Арт-

терапія має значну кількість напрямів (танцювально-рухова, бібліотерапія, казкотерапія, драмотерапія, лялькотерапія, пісочна терапія та ін.) і за рахунок цього створює ефективні умови використання різних видів мистецтва з метою вільного самопізнання, самовираження почуттів та внутрішнього світу, покращує мотивацію та підвищує адаптацію до навколишнього середовища, приносить позитивні емоції, покращує комунікативні навички та розвиває здібності особистості, а також зцілює.

Арт-терапія орієнтована на те, щоб допомогти дітям з порушення розвитку:

- Стати відповідальним у своїх діях і вчинках;
- Розвинути позитивну Я-концепцію;
- Покладатися на себе самого;
- Оволодіти відчуттям контролю;
- Корегувати самооцінку і знайти віру в себе;
- Виробити у дитини відчуття структурованості, чіткості, знання меж і границь (особливо важливо для гіперактивних дітей).

Особливості сприймання творів мистецтва у дітей з низькою пізнавальною активністю й визначається складністю відхилення у розвитку. Через те, що рівень діяльності вищих психічних функцій у дітей знижений для них притаманні значні недоліки сприймання, розуміння та вивчення творів мистецтва: вузькість, фрагментарність, уповільненість сприймання, роз'єднаність слова та образу, порушення відчуття звуків, кольорів, не диференційованість сприймання окремих виразних рухів, мімічних відтінків.

Діти, які характеризуються неухважністю, гіперактивністю та імпульсивністю, яким складно зосередитися, тихо сидіти, забавлятися, чути звертання до себе, доводити справу до кінця, уникають довгої розумової напруги. Використання арт-терапії, зокрема основ музикотерапії, допомагає деяким дітям упоратися із незграбністю. Саме тому, потрібно зробити такі умови, що формуватимуть їхню жвавість, моторність, працездатність. Для дітей, яким притаманні сенсорні порушення і виявляються у взаємодії із навколишнім середовищем, у проявах емоцій та поведінці, позитивний вплив мистецтва комплексно впливає на їх моторну, емоційну і пізнавальну сферу. Невміння користуватися мовленням, підвищена чутливість, вразливість під час контакту з іншими в освітньому середовищі з метою спілкування спричиняє потребу в постійній підтримці вчителя/асистента. Враховуючи корекційно-розвитковий потенціал арт-терапії, діти з порушеннями у розвитку можуть по-різному долучатися до творчої діяльності.

В організації життєдіяльності дітей, керуючись принципом інтегрованого підходу, доцільно впроваджувати наступні види терапії:

Пісочна терапія – один із видів арт-терапії є невербальною формою корекції, де дитина самовиражається. Пісок розвиває сенсорне сприйняття дитини, моторику рук та фантазію, дає можливість відпочити на заспокоїтись.

Основною ідеєю пісочної картини є розповісти про те, що є для дитини найбільш потрібним в даний момент. Дитина в процесі пісочної гри може виразити свої емоційні переживання, звільняється від страхів.

Основною метою пісочною терапії - не переробляти і міняти дитину, а дати їй можливість бути собою. У формі гри дитина комунікує із дорослими. Діти з порушенням у розвитку виражають себе найбільше у спонтанній та ініційованій ними самими грі, ніж у словах, оскільки саме у грі вони відчувають себе комфортно. Замість того, щоб виражати свої емоції та почуття словами дитина може закопати ту чи іншу іграшку у піску, тим самим позбувається неприємних спогадів чи відчуттів, боротися зі страхами та переживаннями [2].

Також внутрішній душевний хаос, що панує в душі дитини з порушенням розвитку, можна гармонізувати (упорядкувати) за допомогою:

Ізотерапія – використовується для створення позитивної мотивації, допомагає подолати страх дитини перед труднощами, допомагає створити ситуацію успіху і виховує почуття взаємодопомоги, взаємовиручки, використовуючи різні колірні гами, різні матеріали для роботи, розвиває фантазію [6].

Музикотерапія – це особливий вид музичної діяльності, спрямований на профілактику, оздоровлення та корекцію різних психоемоційних, поведінкових відхилень засобами музичного мистецтва. Музика використовується як допоміжний засіб, основний вплив якої націлений на регуляцію психосоматичних і психоемоційних процесів дитини, корекцію особистісного розвитку [5].

Казкотерапія – взаємодія з дитиною на ціннісному рівні. Занурюючись в казку, діти та дорослі можуть накопичити сили, відкрити нові можливості для творчої конструктивної зміни реальної ситуації [3].

Драмотерапія поєднує в собі елементи руху, музики, художнього мистецтва, літератури, гри. Вона допомагає розслабити тіло і душу, безболісно прищеплюючи дітям необхідні навички правильної поведінки. А також сприяє підвищенню самооцінки, здатності усвідомлювати свої відчуття і почуття.

Танцювальна рухова терапія застосовується в роботі з дітьми, що мають нестабільний емоційний стан, при порушенні міжособистісної взаємодії. Танцювальні рухи допомагають вивільнити стримувані емоції, створити позитивний настрій, розслабитися.

Отже, кожна дитина з порушенням розвитку є особливою та неповторною. Всі діти здатні до розвитку, за умови підбору адекватних методів та форм арт-терапевтичної роботи для досягнення поставлених чітких та конкретних цілей.

Література

1. Бабій І. В. Теорія і практика арт-терапії: навчально-методичний комплекс. Умань, Алмі, 2014. 75 с.
2. Грабенко, Т.М., Зінкевич-Євстігнєєва, Т. Д. Чудеса на піску. Пісочна ігротерапія. СПб., 2010.
3. Зінкевич-Євстігнєєва Т.Д., Тихонова Є.А. Проективна діагностика у казкотерапії. СПб.: Мова, 2003. 208 с.
4. Копитін А. І. Теорія та практика арт-терапії. СПб.: Пітер, 2002. 368 с.
5. Локарева Г. В., Рись М. Ю. Використання засобів музичної терапії в самореалізації дітей з особливими потребами. *Вісник Запорізького національного університету*. 2009. № 2. С. 129-133.
6. Свистунова М. Різнокольорове дитинство. Ігротерапія, казкотерапія, ізотерапія, музикотерапія. Київ: Форум», 2016. 192 с.

***

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В ПОЛЬЩІ

Миرونчук Тетяна Юріївна

Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені
Т. Г. Шевченка, м. Чернігів
Науковий керівник – канд. пед. наук
Махоткіна Л. Б.

З кінця 70-х років ХХ ст. у Польщі є популярною альтернативна система освіти, яка пропонує організацію інклюзивного навчання і виховання дитини з особливими освітніми потребами в умовах масових загальноосвітніх закладів. Вперше інклюзія була підтримана Всесвітньою декларацією прав людини у 1948 р. і знаходить відображення у всіх міжнародних документах у сфері освіти [3].

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем

проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [1].

Прикладом впровадження неперервної інклюзивної освіти в Польщі є інфраструктура міста Гнезно. Освітня система побудована таким чином, що від самого народження дитина з нозологією включена в систему навчання і виховання поряд зі здоровими людьми. Про це свідчить наявність таких освітніх закладів, як дошкільна установа №10, загальноосвітня школа №12, гімназія №4, установа післягімназійної освіти №4 та спеціальний шкільний осередок для дітей та молоді з різним ступенем психічних відхилень №2. У цих закладах навчаються діти з обмеженнями різного роду: фізичними порушеннями, вадами зору, слуху, з різним ступенем психічних відхилень (наприклад, спеціальна група дошкільної установи).

Загальним для цих осередків є специфічна будова приміщень: вхід обладнаний пандусами для дітей з порушенням опорно-рухового апарату, які використовують під час пересування інвалідний візок, милиці, тростинки чи інші засоби; широкі двері та бильця спрощують пересування; також передбачено окремі туалетні кімнати для дітей з особливими побутовими потребами. В лекційних та ігрових кімнатах парти та меблі розташовані таким чином, щоб і дітям, і координатору було зручно сприймати навчальний матеріал та пересуватися. Наявні реабілітаційні та терапевтичні кімнати для занять фізкультурою та лікувальних вправ. З кожною дитиною працюють за особливим індивідуальним навчальним планом, що є основним документом, який вміщує детальну інформацію про стан здоров'я і послуги, які повинна отримати дитина з певними освітніми потребами. Учні інтеграційних класів беруть активну участь у житті школи: конкурсах, змаганнях, подорожах та відпочинку. Кожна установа має психолога, логопеда, реабілітолога та методиста. Вчителі, крім основної спеціальності, отримують додаткову освіту у вищих начальних закладах.

Спонсорами таких закладів виступають Міністерство Освіти, Європейська Унія, громадські та юридичні організації та фірми, які надають можливість придбати специфічне обладнання для вихованців.[4]

Найважливіші аспекти індивідуалізації взаємодій у закладі дошкільної освіти в Республіці Польща:

- відкритість педагога до реальних знань дитини, ефективне спостереження;
- підготовка соціального середовища в дошкільному відділенні до прийняття або функціонування дитини з особливими розвитково-освітніми потребами;
- вироблення нового стилю роботи педагогом;
- ретельний аналіз основної навчальної програми та її адаптація до індивідуальних потреб та можливостей дитини шляхом коригування змісту навчальної програми;
- забезпечення терапевтичних заходів для дітей, які цього потребують, є ефективним посиленням індивідуалізації навчання і виховання;
- спільна підтримка дитини педагогом та батьками.

Науковці також виділяють завдання педагога у дитячому садку, які полягають у постійній співпраці дітей та батьків, обміні організаційними та соціальними знаннями та навичками, що полегшують прийняття та адаптацію інвалідності дитини в залежності від виду особливих освітніх потреб [1, с. 87].

У Польщі до кандидата на посаду вчителя висувуються вимоги, що стосуються кваліфікації, моральних позицій, відмінного здоров'я. [5] Кваліфікаційні запити на посаді вчителя встановлює стаття 9.1. «Карти вчителя», а також ухвала міністра Національної Освіти від 10.10.1991 року, у яких зазначається, що посаду вчителя може займати особа, яка має вищу освіту з відповідною педагогічною підготовкою або закінчила устанovu, що здійснює підготовку вчителів і виконує роботу на посаді, для якої є достатні кваліфікації; дотримується основних моральних принципів, а

також необхідних оздоровчих умов, що є підґрунтям для виконання професійних обов'язків.

Професія педагога для спеціалізованих шкіл є своєрідною, має свою специфіку. Варто звернути увагу на те, що істотним є факт, що вихованці спеціалізованих шкіл розпочинають навчання у дошкільному віці і продовжують навчання до 26 років (зокрема, у Польщі), тобто до закінчення періоду професійного навчання, а в деяких випадках – до часу адаптації до професії.

Роль учителя – не лише забезпечувати виконання програми навчання, хоч би якою вона не була досконалою, це вихід поза рамки закладу через впливи ревалідаційні, соціальні, а перш за все, реабілітаційні, оскільки вчитель задля досягнення задуманої мети мусить діяти сукупно, впливаючи на інтелектуальний і фізичний розвиток свого вихованця.

Підготовка вчителів для роботи в спеціалізованих школах Польщі здійснюється в Академії спеціальної педагогіки, а також цим займаються заклади професійної освіти і Центри професійного удосконалення.

Література

1. Боржишковська Х. Олігофренопедагогіка. Варшава, 2015. 131 с.
2. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». Програма «Інклюзивна освіта». Електронний ресурс: <http://www.ussf.kiev.ua/index.php?go=Inklus>
2. Національна Асамблея Інвалідів України. Програма: «Через освіту до соціальної інтеграції». Електронний ресурс: <http://naiu.org.ua>
3. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посіб. За заг. ред. Даниленко Л. І. Київ: 2007. 128 с.
4. Кічук Н, Інклюзивна освіта в Польщі. Електронний ресурс: <https://ua-referat.com/uploaded/inklyuzivna-osvita-u-poleshi-shvejcariyi-nimechchini-sho-na-va/index1.html>
5. Павленко В.В. Впровадження інклюзивної освіти в Польщі та Україні. *Навчання та виховання дітей з особливими освітніми проблемами: теорія та практика: Зб. праць вчених, молодих науковців, педагогів-практиків.* За ред. доц. Борейка О.М. Житомир: ЖДУ, 2016. 150 с. С. 25–30.

***

ІНКЛЮЗІЯ У СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ

Нагорна Оксана Сергіївна

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, м. Хмельницький
Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Сівак Н. А.

Досить часто ми чуємо слово інклюзія, та ми не бажаємо замислюватися, що це означає. Інклюзія в широкому соціально-філософському сенсі розуміється як форма буття, спільного життя звичайних людей і людей з інвалідністю, за чи проти якої виступає суспільство та його підсистеми (у тому числі інститути освіти), і щодо якої і ті та інші члени суспільства мають право вільного вибору.

Існує декілька визначень терміну «інклюзія». Інклюзія як процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі. Потребу збільшення участі відчувають насамперед ті, що мають фізичні чи ментальні порушення. Інклюзія – це, насамперед, шляхи комунікації, ми шукаємо канали спілкування, щоб залучити якомога більше людей до взаємодії [1]. Інклюзія як спосіб життя. Ми маємо думати про те, чи наші рішення та дії не порушують права тих, для кого ми працюємо чи створюємо певний продукт [1]. Ми вважаємо, що саме інклюзія є джерелом прав людини.

Термін «інклюзія» з'явився через необхідність залучення людей з інвалідністю до суспільного життя. Він закріплений у Конвенції ООН про права людей з інвалідністю. Хотілося б зазначити декілька правил інклюзивного суспільства [2]:

1. Кожна людина це особистість. Здавалося б усе досить логічно, але коли ми стикаємося із людиною яка має певні вади, то чомусь забуваємо про це.

2. У дитинства не має інвалідності. Усі діти обожають грати в ігри, розважатися разом на дитячих майданчиках, ходити у центри зайнятості, дискотеки. Але для дітей, особливо для підлітків з особливими потребами, майже не існує розважальних освітніх закладів. На жаль, їх дуже мало.

3. Всі люди цікаві. У кожного є сильні і слабкі сторони. Потрібно дозволити собі бути собою, сприймати себе таким який є насправді. Обов'язково дати іншим також бути собою. Поважати чужий вибір.

Наприклад: у книзі автора Д. Кіза «Квіти для Елджернона» чітко показано, те як суспільство, яке оточує головного героя, не сприймає його тому, що він не такий, як всі. Усі насміхаються над Чарлі, не дивлячись на те, що він дуже добра людина, яка допомагала усім, хто потребував допомоги.

Тому ми закликаємо сприймати особистість такою, яка вона є.

4. Батькам, які виховують дитину з інвалідністю, потрібна підтримка і консультація професіоналів.

Варто зазначити, що не лише діти з особливими освітніми потребами, а й їхні батьки, адже для них це також психологічна травма. Вони готові на все заради того, щоб допомогти. Проблемою досить актуальною є нерозуміння батьків щодо правильної комунікації з дитиною. Тому досить важливою є їх підтримка фахівцями з соціальної роботи, соціальними педагогами у закладах освіти.

5. Треба тверезо оцінювати суспільство, у якому ми живемо.

У контексті нашого дослідження зазначимо, що недостатнім є створення нормативної бази, яка врегульовує інклюзивну освіту, важливими є як підготовка вчителів, асистентів, учнів, їхніх батьків до отримання освіти, так і суспільства, готового до прийняття дітей даної категорії на засадах толерантності, терпимості, чуйності; впровадження соціальної реклами задля порушення соціальних стереотипів.

У нашому суспільстві ще не все зроблено для людей з особливими освітніми потребами. Однією з проблем є відсутність необхідних умов в організаціях, установах, закладах освіти, громадських містах, транспорті, на дорогах, тротуарах, і це створює проблеми для людей, які мають труднощі з пересуванням. Потребується посиленна державна соціальна підтримка людей з інвалідністю.

Позитив ми вбачаємо у встановленні в паркових зонах ігрових майданчиків для дітей з інвалідністю, поступове обладнання приміщень різного типу пандусами, туалетами, ліфтами, поручнями; відкриваються автошколи, які навчають людей із інвалідністю; доступність отримання освіти різного рівня, в тому числі і професійної, і вищої для здобуття професії.

Інклюзивне навчання часто вважають альтернативою інтернатній системі, за якою діти з особливими освітніми потребами навчаються в спеціальних закладах освіти та змушені проживати в інтернатних відділеннях при них через їх територіальну розгалуженість [3].

Жодна дитина не має відчувати себе іншою та виключеною з освітніх, культурних і соціальних процесів – це головне завдання інклюзії.

Отже, соціальний підхід у інклюзії є революційним. Він свідчить, що кожна людина є унікальною, а інвалідність – це не лише проблема людини, а проблема всього суспільства, яке розуміти, що наш світ існує для кожної людини, незалежно від фізичних, психічних, статевих, релігійних, національних особливостей, у якому всі мають однаково рівні права, зазначені в Конституції України [5]. Ми маємо позбутися

бар'єрів, які не дозволяють людині з особливими освітніми потребами повноцінно брати участь у соціальному житті та реалізовувати свої базові потреби. Отже, завдання суспільства – прийняти дану норму й адаптуватися, щоб будь - яка людина почувала себе комфортно і була повноцінно залученою в життя.

Література

1. Що таке інклюзія і навіщо вона потрібна кожному. <URL://zmina.info/columns/shho-take-inklyuziya/> (дата звернення: 15.05.2022 р.)
2. Свій серед своїх. [//www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2020/just-like-you--5-principles-of-inclusive-society.html](URL://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2020/just-like-you--5-principles-of-inclusive-society.html) (дата звернення: 15.05.2022 р.)
3. Інклюзивне навчання [URL: //mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya](URL://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya) (дата звернення: 15.05.2022 р.)
4. Конвенція ООН про права дитини. URL://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 19.05.2022 р.)
5. Конституція України. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text](URL://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text) (дата звернення 19.05.2022)
6. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. пр. Київ: Ун-т «Україна», 2004. № 1 (3). 448 с.
7. Іванова І. Б. Діти з особливими потребами: проблема термінологічного визначення. *Дефектологія*. 1999. № 1. С. 2-7.

СЕКЦІЯ 4.

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА ШКІЛЬНОГО ВІКУ

***

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДИТИНИ

Баранець Юлія Миколаївна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Сватенков О. В.

В умовах розвитку України актуальним є питання формування та розвитку соціальної компетентності дитини підліткового віку, яке передбачає пошук кращих шляхів підготовки їх до самостійного і повноцінного життя. Процес формування соціальної компетентності тісно пов'язаний із процесами соціалізації.

Розвиток негативних тенденцій, таких як високий рівень безробіття, деградація моральних цінностей, соціальна дезадаптація та поганий правовий захист дітей підліткового віку та їх сімей призводить до низького рівня розвитку соціальної компетентності особистості. Базова та загальна середня освіта ставить на меті ключовим завданням формування соціальної компетентності дітей, а також встановлює їх базовими орієнтирами під час виховання дітей у загальноосвітніх навчальних закладах.

Різноманітні аспекти питання щодо формування соціальної компетентності особистості підлітків розглядаються у роботах В. Слота, який висвітлює модель соціальної компетентності. Вивченням та описом структури соціальної компетентності займалася дослідниця В. Масленнікова, С. Козак та С. Демченко. Особливостями розвитку соціальної компетентності у підлітків займався О. Прашко, І. Бега, В. Радуга, І. Зимня. Проте, недостатньо вивченим ще залишається питання щодо чинників формування соціальної компетентності підлітків.

Соціальна компетентність підлітків не має чітко сформованого визначення, тому науковці трактують його по-різному.

І. Зимня розглядає соціальну компетентність як взаємодію дитини підліткового віку з оточенням. Це своєрідне функціональне завдання пов'язане із соціальною діяльністю та соціальною поведінкою, яке особа здатна вирішувати.

І. Рябуха вважає, що соціальна компетентність підлітка – це здатність аналізувати навколишнє середовище та чітко вибудовувати взаємодію з ним, а також оцінювати власні можливості [3].

На думку Н. Калініного, важливе психологічне новоутворення, яке дає можливість гармонійно та конструктивно вирішувати вікові проблеми називається соціальна компетентність особистості. Він визначає соціальну компетентність як сукупність знань та умінь, які здатні забезпечувати виконання соціальної діяльності. Це своєрідні якості особистості, які дають можливість брати на себе відповідальність та вирішувати питання. Дослідник визначив модель соціально-компетентного підлітка, який володіє наступним набором певних ознак [1]:

- сформованість мотивації щодо досягнень в навчальній діяльності;
- сформованість навичок контролю власних емоцій, самоорганізація та самоконтроль;
- опанування навиками конструктивної взаємодії з однолітками та дорослими;
- адекватна самооцінка, можливість критично мислити та оцінювати ситуацію;
- засвоєння навиків ефективної поведінки в непередбачуваних ситуаціях.

Дані ознаки вказують на розвиток соціальної компетентності дитини підліткового віку.

Попри всі позитивні явища дорослішання, підлітковий вік особистості характеризується низкою проблем, а саме [2]:

- фінансова залежність дітей від батьків та обмеження у соціальній активності;
- несприйняття факту дорослішання дитини батьками та низька обізнаність проблем підліткового віку;
- спроби нав'язувати власні рішення дитині з боку батьків;
- недооцінення можливостей дитини у процесі взаємовідносин та розподілу обов'язків;
- криза підліткового віку;
- насадження задатків агресивних ідей з боку засобів масової інформації;
- відсутність підтримки з боку дорослих у процесах формування самоідентифікації особи.

Перелічені проблеми здатні гальмувати розвиток соціальної компетентності дитини підліткового віку.

Щоб запобігти розвитку даних проблем, у особи потрібно розвивати наступні якості:

- прояв власних принципів;
- уміння відстоювати та захищати власну думку;
- мати можливість протистояти негативному впливу з боку інших;
- адаптуватися до соціальних умов, які постійно змінюються;
- високий рівень оптимізму та віра у власний успіх;
- реальна оцінка власних можливостей;
- вміння рахуватися із соціальними нормами.

Перелічені вище якості вказують на ситуативний характер прояву соціальної компетентності. У більш масштабному розумінні становлення соціальної компетентності підлітка – розкриття його життєвого потенціалу.

Тож, здатність особи пристосовуватися до умов соціального середовища є одним із головних чинників успішної адаптації в колективі та внутрішнього комфорту.

Також, важливим чинником у формуванні соціальної компетентності підлітків є ефективне засвоєння соціальних ролей.

Соціальна роль розглядається як певна модель поведінки, яка вже існує в системі суспільних або міжособистісних відносин. Це особливе явище, де індивідуальна поведінка перетворюється в соціальну, а індивідуальні прояви особистості співвідносяться із соціальними.

Соціальні ролі передбачають закріплені способи поведінки в певних ситуаціях, які сформовані в суспільстві протягом певного часу і вважаються поведінками в соціумі, дають можливість особі активно взаємодіяти з оточенням та проявляти себе.

Спираючись на те, що кожна людина має свої уявлення щодо власної ролі та очікувань від ролей інших учасників соціальної взаємодії, неспівпадання даних уявлень призводить до конфліктів. Усвідомлення та освоєння власних ролей сприяють профілактиці конфліктних ситуацій. Підліток, який усвідомлює свої соціальні ролі та їх обов'язки як невід'ємної частини власного «Я», збільшує рівень власної соціальної компетентності.

Таким чином, для достатнього рівня сформованості соціальної компетентності особистості необхідно розвивати набір вольових рис характеру, які здатні проявлятися у підлітковому віці. Врахування таких факторів, як знання, самопізнання та критичне мислення дозволить особистості підлітка бути повноцінним членом суспільства. Важливими чинниками, які сприяють повноцінному розвитку соціальної

компетентності є ефективно засвоєння соціальних ролей та здатність адаптуватися до умов середовища та соціуму.

Підліток, який володіє позитивними якостями, має змогу набагато швидше адаптуватися та соціалізуватися в суспільстві. А це є найбільш яскравим показником активної та перспективної особистості, яка в подальшому своєму розвитку здатна досягати поставлених цілей та успішно розвивати свій внутрішній потенціал.

Література

1. Докторович М. О. Компетенція та компетентність особистості: аналіз наукових джерел. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2006. № 4. С. 21–26.
2. Зволейко Д. Г. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. *Збірник наукових праць*. Вип. 14. Кн. 2. Кам'янець-Подільський. 2010. С. 301–310.
3. Рябуха І. М. Управління розвитком соціальної компетентності учнів: зміст, структура, модель: посібник. Херсон: ХДУ, 2001. 96 с.

***

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ УЧНІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Боєцька Аліна Сергіївна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Останіна Н. С.

Особливої актуальності проблема формування здорового способу життя підростаючого покоління набуває в умовах модернізації системи освіти в Україні, а саме - впровадження Нової української школи (далі НУШ). Демократичний та гуманістичний напрям розвитку суспільно-економічних відносин, обраний Україною, вимагає від системи освіти якісно нових підходів до стратегії формування особистості молодої людини.

Ми бачимо, що головне завдання шкільної освіти – це не лише перегляд змісту навчального матеріалу, а і організація пізнавальної діяльності учнів з використанням інноваційних педагогічних технологій. У свою чергу, всі проблеми освіти можна звести до кінцевого результату – сформована компетентна особистість випускника, який не тільки знає, а й вміє використовувати свої знання, приймає адекватні рішення у ситуаціях, коли вони потрібні, несе відповідальність за наслідки цих рішень для себе, оточуючих та громадськості. З означеною проблемою може успішно справитися фізично і психологічно здорова особистість.

Здоров'я людини складає невід'ємну частину суспільного багатства, розподіл, збереження, використання й відновлення якого визначається типом соціально-економічної формації, системою освіти. «Народ здоровий, якщо здорове суспільство», – так за висловом академіка М. Амосова підкреслюється значимість здоров'я людини для розвитку і процвітання суспільства [1].

Висновки, зроблені колом науковців свідчать про те, що найбільш сприятливим для розвитку особистості є дитячий, підлітковий та ранній юнацький вік [2]. Зміни, які відбуваються в організмі у цей період, стають основою для формування центральних новоутворень в організмі дітей та молодих людей, які виражають їх об'єктивну й суб'єктивну готовність до повноцінного життя в суспільстві. Саме в дитячі та юнацькі роки закладаються основи майбутньої життєвої позиції людини, тому головна роль в формуванні ціннісних орієнтирів здоров'я має бути покладена на систему шкільної освіти.

До того ж, відомо, що від стану здоров'я залежить продуктивність, активність і креативна діяльність особистості. Порушення у цій сфері може призвести до

невиправних наслідків у професійній діяльності й особистому житті людини. Тільки збалансоване і співзвучне функціонування всіх перерахованих компонентів забезпечує людині душевне благополуччя, інтелектуальну, виробничу і творчу активність.

Одним із факторів, що впливають на здоров'я, є спосіб життя молодих людей та деяка диференціація потреб і видів діяльності, що йому відповідає. Структура способу життя виражається у розподілі часу між видами життєдіяльності, надаючи перевагу тим чи іншим формам роботи чи відпочинку. Учні школи перебувають у школі щодня від 4 до 8 годин протягом робочого тижня. У цей час серед найбільш шкідливих впливів можна виділити такі: гігієнічні фактори (запилення повітряного середовища, невідповідність гігієнічним нормам меблів, недостатня освітленість робочих місць, порушення систем водопостачання й опалення приміщень, недостатня калорійність і вітамінізація харчування тощо); навчально-організаційні фактори (перевищення максимально допустимого навантаження в режимі навчального процесу, організаційно-педагогічні умови проведення занять тощо); психолого-педагогічні фактори (психологічний клімат у класах і школі в цілому, психологічні особливості вчителів і характер їх емоційних проявів, професійна компетентність вчителів).

Наступним фактором, що впливає на здоров'я юнаків та дівчат є генетика й біологія людини. Патогенна значимість цієї групи складає близько 20%. У наш час цей фактор набуває все більшого значення у зв'язку з розширенням кола захворювань генного характеру, обумовлених інтенсифікацією використання природних ресурсів, переробка яких пов'язана з накопиченням величезної кількості відходів, шкідливих для здоров'я людини; наслідками техногенних катастроф (у першу чергу аварією на Чорнобильській АЕС); розширенням кола шкідливих звичок.

Варто також мати на увазі вплив на рівень здоров'я людини чинників загального характеру, що наносять шкоду здоров'ю учнів, а саме:

низький рівень мотивації на збереження та зміцнення індивідуального здоров'я. Людина не прагне взяти на себе відповідальність за здоров'я. Народжуючись здоровою, самого здоров'я людина не відчуває до тих пір, доки не виникнуть серйозні признаки його порушення;

звуження поняття здоров'я. Не дивлячись на те, що більшість спеціалістів тримаються визначення здоров'я, даного ВООЗ, часто мають на увазі його фізичну складову, забуваючи про соціально-психологічну та духовно-моральну складову поняття;

вплив несприятливих для здоров'я екологічних факторів. За даними екологів, більша частина нашої країни — зони екологічного неблагополуччя. А це зумовлює шкоду для здоров'я людей (вживання питної води, продуктів харчування, що зростають на цих територіях);

вплив несприятливих для здоров'я антропогенних факторів. До них належить широкий спектр патогенних впливів – від впливу електромагнітних полів, в «павутині», де ми проводимо більшість життя, та частих поїздок у транспорті до соціально-психологічних впливів засобів масової інформації;

відсутність цілісної та цілеспрямованої системи формування культури здоров'я населення (відсутність послідовної та безперервної системи навчання здоров'ю; низький рівень санітарно-гігієнічної роботи; відсутність моди на здоров'я);

недосконалість нормативно – законодавчої бази, що регламентує діяльність інфраструктур з охорони здоров'я населення, а саме дітей і підлітків шкільного віку;

несформованість культури здоров'я у викладачів, неблагополуччя їх стану здоров'я. У практичній діяльності значимими для здоров'я учасників освітнього процесу є три джерела загроз: гігієнічні, організаційно-педагогічні, психолого-педагогічні [3].

Для уточнення окремих аспектів проблеми нашого дослідження, нами було проведено анкетування з метою визначення обсягу знань про здоров'я та здоровий спосіб життя, характеру й змісту необхідної інформації про здоров'язбереження, бажаних шляхів і способів збереження здоров'я на базі початкової школи «Вікторія» м. Києва, серед вчителів, учнів 4-Б класу та їх батьків. Рівень знань респондентів (вчителів – 3, батьків – 7, учнів класу – 6) про здоров'я, фактори ризику та основи здорового способу життя виявився досить високим. Батьки своїм прикладом мотивують дітей бути здоровими: разом з дітьми вони займаються спортом (42,9 %), відвідують заняття в оздоровчих групах (57,1 %), здійснюють піші прогулянки (71,4 %). Всі батьки (100 %) розуміють, що здоровий спосіб життя залежить від правильного харчування, гармонійних стосунків в сім'ї та школі та регулярних занять спортом. Серед причин захворювання дітей, батьки класу вказали на халатність окремих сімей щодо забезпечення санітарного режиму (коли приводять учнів хворими на заняття); порушення стандартів якості харчування; а також екологія як фактор забруднення середовища; віруси.

Опитування серед дітей показало, що діти вважають себе здоровими (100 %), дотримуються режиму дня (66,7 %) та загартовуються (66,7 %). Більшість дітей розуміють користь від занять спортом та наслідки від поганих звичок (переїдання, зловживання солодощами).

Цікавим для нас виявилися результати опитування вчителів, які вказали на той факт, що всі вони мають високу мотивацію до ведення здорового способу життя: постійно застосовують інформацію стосовно здорового способу життя -100 %; рахують за необхідне виховувати в учнів початкових класів здорові звички -100 %.

Серед причин, які заважають організувати роботу з формування здорового способу життя у молодших школярів в умовах НУШ, виділяють: дефіцит навчального часу на уроці (33,3 %); недостатня поінформованість з проблеми збереження здоров'я (33,3 %); відсутність розроблених практичних методик здоров'язбереження (33,3 %); недотримання здорового способу життя в самій родині школяра (33,3 %).

Головними чинниками покращення здоров'я школярів вчителі вважають: інформативні бесіди і заняття, майстер класи, взаємодія вчителя і батьків у формуванні здорового способу життя школярів, рухова діяльність, позитивні для здоров'я звички, правильне харчування.

Отже, управління формуванням здорового способу життя в учнів Нової української школи, насамперед, розглядається як пілотний проект, спрямований на створення нової ефективної моделі школи, здоров'язберігаючого освітнього середовища, де пріоритетними є завдання збереження та зміцнення здоров'я учнів, створення сприятливого освітнього і здоров'язберігаючого середовища.

Література

1. URL: [http:// https://www.litmir.me/br/?b=272957&p=1](http://https://www.litmir.me/br/?b=272957&p=1)
2. Нариси історії українського шкільництва. 1905–1933: Навчальний посібник / за ред. О.В. Сухомлинської. Київ: Заповіт, 2006. 304 с.
3. Оржеховська, В, Єжова О. Методологічні засади діяльності освітнього закладу, спрямованої на здоров'я. Педагогіка і психологія Вісник АПН України. 2009. № 4. С. 5-17
4. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років
URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/>.
5. Бойченко Т., Колотій Н., Царенко А. Валеологія в школі і вдома: роль батьків у формуванні, збереженні і зміцненні здоров'я підлітків: посібник для батьків. Київ: Логос, 2009. 87 с.
6. Ващенко О. Здоровий спосіб життя – важливий чинник виховання особистості: теоретико-методологічний аспект. *Початкова школа*. 2004. № 4. С. 48–50.

7. Кириленко С. Моніторинг школи культури здоров'я. Харків: Вид. група «Основа», 2008. 176 с.

8. Тимошко Г. Управління процесом формування здорового способу життя у ЗНЗ як складовою якісної освіти. *Наукові записки. Серія: Психолого-педагогічні науки* (Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя) / За заг. ред. проф. Є. Коваленко. Ніжин, 2008. № 1. С. 46-49.

***

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Василяка Кирило Миколайович

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків

Науковий керівник – канд. психол. наук, доц. Кочарян І. О.

Для дітей молодшого шкільного віку особливо важливо, щоб їх підтримували дорослі. Із ними працюють за принципами актуального та найближчого розвитку. Діти діють так, що здійснюють операції, які вони вже можуть виконувати, і що вони виконують разом із дорослими відповідно [3]. Дорослі допомагають їм здійснювати дії та виконувати завдання. Діти займаються ігровою діяльністю, зокрема, у перервах між навчальним процесом [4]. Для них характерна взаємодія між хлопчиками та хлопчиками, та дівчатками з дівчатками, однолітками зі своєю статтю. Комунікація з протилежною сприймається немов із глузуванням. Для дітей у цьому віці важливе навчання, і оцінка, як із погляду педагогів, так і з боку батьків. Отже, для них важлива навчальна діяльність. Важливим є емоційний контакт зі своїми батьками. Діти наділяють власну сім'ю значущими та суттєвими повноваженнями. Для своєї дитини батьки – це ніби щось святе. Діти намагаються до них прислухатися і виконувати їхні вказівки, а також розуміти, у чому вони мають рацію, а в чому ні, зважаючи на думку власної сім'ї. Різні обставини та ситуації діти накладають на свій досвід, і відбивають його наче власні переваги та недоліки, у них формується сприйняття своїх правильних дій і помилок. На життєвий шлях особистості накладається навчання та виховання [5]. Усе це впливає з суспільного резервуара знань [2]. Люди можуть не знати, як взаємодіяти з соціумом та довкіллям, вони спираються на свій власний особистісний досвід. Люди можуть бачити сенс для себе в тих чи інших діях. При цьому для однієї людини значущим може бути певне коло явищ, а для іншої – зовсім інше.

Діти можуть поводитися приязно, а можуть - і агресивно, в залежності від того, в яке оточення вони потрапляють, бо інші здійснюють свій вплив на розвиток покоління, що підростає. Це залежить від моделі їх виховання та форми взаємодії із ними під час навчання [1]. Діти можуть відчувати фрустрацію своїх потреб, а можуть і навпаки, відчувати безумовну любов і прийняття, що вони, ймовірно, відчувають стосовно своїх батьків [6]. Свою істотну роль можуть відігравати акцентуації характеру – особистісні загострені риси особи. Найчастіше у школах скаржаться на поведінку дітей-гіпертимів. Вони бурхливо проявляють себе, пустотливі, люблять увагу та згодом можуть мати схильність до шкідливих звичок. У дорослому житті людей із гіпертимічною акцентуацією характеру не рекомендують до професійної діяльності в силових та правоохоронних структурах держави.

Наразі, в Україні розробляється система корекційних центрів для профілактики та корекції можливих порушень, відхилень від норми та патології. Це підвищує ймовірність розвитку успішної взаємодії дитини з соціумом та навколишнім середовищем [2]. Також передбачено роботу з батьками. Така діяльність може використовуватись і в контакті з учителями. Усе це передбачає комплекс

профілактичних методів та операцій із упередження та запобігання можливих порушень у розвитку [7]. Важлива підготовка фахівців-професіоналів під час роботи з дітьми.

Структура психіки дитини вразлива. Вона піддається впливу ззовні. Це залежить від того, чи був позитивний досвід впливу на дитину, чи це залишає негативний слід за собою. Це система розвитку та комплекс заходів, які надалі можуть сформувати особистість покоління, що підростає, залежно від її соціалізації, і це може бути важливою віхою у розвитку дитини та на подальшому її життєвому шляху.

Період молодшого шкільного віку характеризується зміною ігрової форми діяльності на навчальну, яка стає домінантною. Змінюється статус дитини - вона стає учнем. Середовище перебування дитини суттєво змінюється, у неї нові права та обов'язки, і підвищується рівень вимог стосовно неї самої. Для дитини важлива модель навчання в загальноосвітньому закладі та виховання з боку її родини: батьків, а також бабусь, опікунів тощо, тих із дорослих, з ким у дитини відбувається ідентифікація.

Підхід до виховання та навчання може диференціюватися. Він може бути авторитарним, коли є думка виключно старшого та дорослого, а все інше – неправильне. Це диктат та безапеляційні правила поведінки. Є демократичний стиль. У цьому разі виховання проходить шляхом діалогу, дитина отримує можливість бути почутою, вона може розраховувати на підтримку з боку сім'ї та школи. Стиль виховання може бути індиферентним – байдужим стосовно дитини, нею майже зовсім не цікавляться, хоча зовні, може, це виглядає наче присутність свободи та відсутність контролю. Насправді дитиною не займаються. Стиль може бути орієнтований на репутацію сім'ї, але нащадок залишається не почутим, і його переживання не враховуються в розв'язуванні життєвих ситуацій. Також, розглядають такий стиль виховання, як поблажливий. При ньому батьки бояться зробити дитині зауваження, щоб її не травмувати. Але згодом діти можуть зрости сконцентрованими на собі та своїх потребах.

Виділяють гіпоопіку та гіперопіку. Відповідно, або увага дитині не приділяється в належній кількості, або вона є надмірною. Може бути таке, що турботи не вистачає, або вона дається в дуже великому обсязі. Кількість підтримки регламентується на низькому або високому рівні в першому та у другому разі, але при цьому нормою є золота середина. Важлива якість наданої турботи про дитину.

Отже, специфіка взаємодії з дитиною виростає з системи навчання та виховання. Є певне вироблення моделей та різновидів поведінки. Так чи інакше це може призвести до результату. Буде він негативним або позитивним – це відбиває досвід. Особистість реалізує закладені в неї першооснови людського досвіду, запозичені з громадського резервуара знань. Як вчителі, так і батьки закладають в учнів першооснови моральності. До того ж цей вік є найбільш вразливим для цього.

Чим вище грамотний підхід поводження з дитиною, тим вище рівень її почуття, що вона прийнята її оточенням, і вона відчуває, що вона необхідна іншим. Більш впорядковано та внормовано вибудовується її модель міжособистісної взаємодії та адаптація до навколишньої дійсності.

Криза відбувається тоді, коли колишня модель взаємовідносин та взаємодії застаріває і стає замінюваною на іншу: молодший шкільний вік починається із заміни ігрової діяльності на навчальну, яка вже відпадає до пубертатного періоду.

Діяльність психологів необхідна для корекції загострених рис і акцентуацій характеру учнів, просвітницької роботи з батьками, учнями та дітьми при закладанні першооснов їхніх справжніх цінностей. Робота фахівців важлива в діагностичних цілях, в експертній комісії при відборі учнів, у профілактичному комплексі дій та заходів, і для консультування та допомоги в спрямуванні енергії, поведінки та діяльності учнів, їхніх батьків та вчителів у конструктивне річище.

Література

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология. М., 1991.
2. Виготський Л. С. Проблеми розвитку психіки. Собр. соч.: У 6 т. М.: Педагогіка, 1983. Т. 3.
3. Эльконин Д. Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте. *Вопр. психол.* 1971. № 4.
4. Эльконин Д. Б. Психология игры. М.: Педагогика, 1978.
5. Леонтьев А. Н. Об историческом подходе к изучению психики человека. *Проблемы развития психики*. 3-е изд. М.: Изд-во МГУ, 1972. Разд.2. С. 341-387.
6. Маслоу А. Психология бытия. М.: «Рефл-бук». К.: «Ваклер», 2003. 138 с.
7. Прикладна психологія: навч. посіб. / Н. П. Крейдун, І. В. Кряж, А. В. Сорока та ін.; за ред. В. М. Павленко. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 532 с.

***

ПРОЯВИ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ У СУЧАСНИХ СІМ'ЯХ

Високос Валерія Валеріївна

Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка, м. Чернігів
Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Могильний Ф. В.

У XXI столітті кожен має усвідомлювати, що діти – це майбутнє нації, майбутнє держави, а сім'я – це осередок формування особистості. За традицією в нашій країні саме сім'я виступає тим соціальним інститутом, який значною мірою формує орієнтації на життя людини [1, с. 283-284].

Згідно Закону України «Про охорону дитинства» дитиною є особа віком до 18 років (повноліття), якщо вона не набуває прав повнолітньої раніше [5].

В умовах сьогодення спостерігається тенденція до збільшення кількості сімей, які потрапили у складні життєві обставини, спричинені соціальними (воєнні дії на території України, сирітство, статева деморалізація неповнолітніх, злочинність, відсутність соціальної та правової підтримки з боку держави); економічними (бідність, нестача найнеобхіднішого, відсутність житла, втрата працездатності, борги); психологічними проблемами (втрата любові, зрада, брехня, подразнення, недовіра й ревності, різниця в поглядах на життя та виховання) [1, с. 283-284].

Науковці визнають, що однією з найважливіших функцією сім'ї є – виховна, яка на суспільному рівні передбачає здійснення соціалізації дітей, підтримку культурної неперервності суспільства; на індивідуальному рівні – задоволення потреб у батьківстві, контактах із дітьми, їх виховання, самореалізацію [1, с. 285]. Сучасні батьки часто недооцінюють той факт, що виховують дітей не стільки слова, а реальна взаємодія, власний приклад і міжособистісне спілкування.

Отже, вплив несприятливих соціальних, економічних, психолого-педагогічних, медико-біологічних умов життя призводить до порушення морального становища щодо навчання, впливає на формування дитини, на її сприймання, прояви негативного у поведінці, провокує конфліктні стани, породжує виникнення установок, а також часто призводять до розриву внутрішньосімейних зв'язків та ін. Як наслідок виникає явище важковихованості й саме тому ця проблема потребує більш детального дослідження.

Обґрунтуванню концептуальних положень, визначенню окремих категорій, методологічних засад, мети, завдань, принципів, змісту, форм і методів педагогічного впливу на «важких» дітей і загалом різних проявів і особливостей поведінки дітей присвячені праці вітчизняних і зарубіжних науковців: О. Алексюка, А. Бойко, Л. Ваховського, С. Гончаренка, Н. Дем'яненко, І. Зязюна, О. Іонової, О. Сухомлинської, Р. Овчарової та інших [4, с. 142].

Виховання – найбільш відповідальна й водночас найбільш складна сфера діяльності людини, яка характеризується сукупністю всіх впливів як на дитину, так і на дорослого. Хоча особистість дитини є досить складною психофізіологічною системою, але кожна людина так чи інакше займається цією важкою працею, навіть не маючи належної професійної підготовки, тому не дивно, що на цьому складному шляху так багато помилок, соціальних і психологічних наслідків, а їх результатом, в свою чергу, є поява «важких», педагогічно занедбаних, важковиховуваних дітей [4, с. 141].

Важковиховувані діти – це така категорія дітей, у яких під впливом несприятливих соціальних, психолого-педагогічних, медико-біологічних чинників відбувається порушення моральних ставлень до навчання, норм поведінки, втрата почуття відповідальності за власні вчинки. Важковиховуваність ще називають педагогічною занедбаністю [2, с. 17-18].

Так Л. М. Зюбін, Г. П. Мєдведєв, І. А. Невський зазначають, що «важкими дітьми» є діти, з якими важко працювати вчителям і вихователям через відсутність очікуваної реакції на звичайні прийоми педагогічного впливу [4, с. 11].

Тобто, «важкими» ми називаємо дітей, поведінка яких відрізняється від загальноприйнятих норм і перешкоджає повноцінному вихованню особистості.

Діти виховуються в сім'ї, школі, грі, навчанні, праці, в залежності від умов життя і діяльності на всіх вікових етапах [6, с. 567].

Є багато проявів поведінки «важких» дітей. Часто батьки скаржаться на впертість своїх дітей, бажання діяти всупереч розумним доводам, порадам, вимогам. Упертість може бути наслідком занадто сильного збудження нервової системи дитини від надлишку сильних вражень, результатом перевтоми, важких перевантажень. Але буває інакше. Прагнучи до самостійності та незалежності, діти беруть свою впертість за прояв принциповості. Для дитини, що виросла в проявах нерозумної любові, захвалювання, яка звикла до того, що всі забаганки беззаперечно мають бути виконані оточуючими – упертість звична форма поведінки. Іноді впертістю дитина протестує проти грубого та необґрунтованого придушення дорослими ініціативи. Щоб попередити та подолати впертість, необхідно розумно організувати життя і діяльність дитини [6, с. 567].

Спроба «зломити» впертість силою як правило, не призводить до фінальної мети: дитина або виявляється «переможцем» в цій боротьбі (вмовлення і накази закінчуються нерідко поступками батьків), або, зломлений і пригнічений школяр глибоко переживає свої «поразки», і тоді у нього може виникнути почуття злоби і ненависті до дорослого. Переключити увагу дитини варто дозволити їй пережити неприємні наслідки впертості – це корисніше криків і різного роду наказів.

Якщо розглядати проблематику брехні, то в її основі може бути страх покарання, тому варто показати дитині, що потрібно сміливо говорити правду, при тому не забувати заохочувати цю правду. Батьки повинні бути взірцем чесності та мужності, брехня і обман навіть в найменшому («ліки не гіркі», «лікар не зробить тобі боляче») неприпустимі. Важливою умовою є довіра до дитини, ніяких образ чи непідтверджених підозр («так і знав, що збрешеш», «крім брехні я від тебе нічого не чекаю»).

Дуже важливо перебудовувати свідомість дитини, вселяючи те, що брехня погана не тільки тому, що вона «не рятує», але й зауважуючи, що це риса людини, яка позбавлена людської поваги.

Найчастіше від відсутності шанобливого ставлення до дітей з боку дорослих страждають підлітки, коли при сторонніх словами та справами дають зрозуміти, що вони ще маленькі діти, що потребують постійних вказівок. Повага до гідності, прав (в певних межах, звісно) самостійно розв'язувати деякі питання, розпоряджатися своїм часом, доброзичлива порада та контроль завжди діють на благо. Грубістю та

зухвалістю діти нерідко відповідають на несправедливе ставлення до них. Якщо дитині здається, що до неї ставляться несправедливо, обов'язково треба пояснити, що це не так, переконати в справедливості своїх претензій. Але якщо допускається несправедливість, то краще визнати помилку [6, с. 567].

Недисциплінованість, бешкетництво з'являються, коли бурхлива активність, енергія, ініціатива не знаходять розумного виходу. Поганий вплив товаришів, неробство, бездоглядність сприяють розвитку необґрунтованих звинувачень сприяють розвитку недисциплінованості. А там, де своєчасно прищеплена захопленість якоюсь справою, ініціатива спрямована в правильне русло, то там серйозні порушення в поведінці рідкість [6, с. 567].

Для того аби мінімізувати прояви певних реакцій, варто зміцнювати нервову систему, привчаючи до правильного розподілу часу для сну, роботи, відпочинку. Не треба робити дитину улюбленцем сім'ї, але і командувати грубо або деспотично теж не потрібно [6, с. 568].

Ще одним з проявів у поведінці дітей є відсутність прагнення і потреби працювати, простими словами кажучи – лінь. Її основними причинами, частіше всього, є: нерозумна любов батьків, коли вони відсторонюють дитину від обов'язків щодо праці, або дають непосильні завдання, відсутні певні заохочення, або ж і зовсім висміювання дорослими певних недоліків дитячої праці. Все це підриває віру у свої сили та відбиває бажання працювати. Якщо в сім'ї до праці відносяться як до важкої роботи і необхідності, то це також сприяє розвитку ліні [6, с. 569].

Дитину потрібно терпляче залучати до трудового життя, у молодшому віці це можуть бути окремі доручення, а потім все більш систематизований і організований підхід до праці від самообслуговування до загальнокорисної праці. Важливо щоб діти бачили результат своєї праці для сім'ї і відчували радість і задоволення від виконаної роботи [6, с. 569].

Тож, для попередження і мінімізації різних проявів поведінки дітей необхідна правильна організація їх життя і діяльності, систематичне роз'яснення правил поведінки, позитивний приклад старших, терпіння і наполегливість, але не варто забувати, що багато реакцій є природні та «боротися» з ними не потрібно. Також батькам варто не забувати, що вони завжди можуть порадитися з вчителями, єдині дії сім'ї й школи – це основа правильного виховання дітей.

За результатами дослідження доктора Е. П. Торранса виділяють такі основи поведінки батьків з так званими «важкими дітьми»:

1. Не варто пригнічувати фантазії, якщо вони не шкодять оточенню. Однією з характерних рис творчої особистості є вільні переходи від реальних фактів і широкою областю підсвідомості. Потрібно обмежити контроль за «помилковими кроками». Талант може розвиватися тільки навчаючись за власними помилками. Не слід вчити дитину творчому мисленню, бо йому головне не заважати самостійно розвиватися.

2. Не підганяти дитину під будь-які стандарти та перш за все традиційно пов'язані зі статевою приналежністю. Наприклад, не слід вселяти дівчинці, що вона повинна бути «перш за все хорошою матір'ю і господинею», в той час, як вона особистість допитлива, цікавиться саме темами або іграшками для хлопчиків.

3. Не засмучуватися, особливо в молодших класах, розміреними успіхами в науках. Дослідження доктора Торранса показують помилковість поспішних висновків. Доктор Е. П. Торранс, один з найбільших наукових авторитетів у області досліджень інтелекту і творчих здібностей, вважає, що панівна в США методика тестування приносить величезну шкоду, особливо це стосується «тестів на інтелект» для дітей. Вона ставить перепону для повного розвитку для понад 70% талановитих та творчо обдарованих молодих людей. Тільки, якщо загальна оцінка після тестування набагато нижче мінімуму, можна задуматися про відповідні висновки. І навпаки: діти, які отримали оцінку вище середньої і навіть визнані геніальними, дуже часто надалі

не виявляють жодних творчих здібностей. Група професора Торранса розробила систему тестів, що не обмежуються кількістю вдалих і невдалих відповідей, і приділяє особливу увагу їх творчому характеру. Таким чином, визначення обдарованості дитини складна, потребує тривалого спостереження його в процесі праці та ігор.

4. Не гальмувати, а навпаки, як можна більше заохочувати якнайшвидше включення дитини в суспільне життя: дитячий садочок, гуртки за інтересами тощо.

Впливає на поведінку дітей клімат в родині, всі сварки, конфлікти, неповажне ставлення дорослих один до одного або розбіжності у вимогах, які пред'являють вони до дитини, все це впливає на реакції та прояви з боку дитини, тому що їй важко розібратися в потоці заборон і дозволів, вимог і їх скасування, тож вона або хитрує та пристосовується до того, або повністю виступає проти такої плутанини.

Звичайно, в сім'ї можуть бути різні оцінки вчинків дитини, різні підходи, але важливо пам'ятати одне: дитина не повинна цього відчувати, вимоги до неї мають бути єдиними. При правильному, розумному, у міру ласкавому, уважному та обов'язково вимогливому відношенні до неї вона не буде примхливою.

Отже, дитину виховує все, що її оточує, але всі зовнішні впливи вона сприймає опосередковано, через духовний світ своїх батьків. Вони повинні навчати своє дитя, бачити, розрізняти, пояснювати, також виховувати свою дитину так, аби потім ніяка зі сторін не зазнавала страждань.

Діти шукають відчуття схожості, вірності, значущості, схвалення, розуміння та любові, тому варто розвивати щирі взаємини, засновані на довірі зі самого народження, а особливої уваги з боку сім'ї потребує підлітковий вік. Справжнє прийняття дитини та спілкування з нею допоможуть розвинути відкриті й чесні відносини в сім'ї. Довіра між батьками та дитиною – одна з найважливіших складових становлення здорової особистості. Батькам варто поважати та старатися зрозуміти дії своїх дітей, розкривати індивідуальність та стати для дитини другом, котрий завжди готовий підтримати та допомогти у формуванні унікальної й неповторної особистості.

Виходячи з актуальності досліджуваної проблеми, нами були виокремлені деякі аспекти проявів поведінки дітей, виховного впливу з боку батьків та їх проблематики, але це не вичерпує порушеної проблеми та аналіз досліджень засвідчив, що окремі аспекти цієї проблеми потребують подальшого розроблення, тож вважаємо за необхідне більш глибокий розгляд і дослідження даного питання.

Література

1. Волікова М. М. Проблема виховання «важких дітей» у контексті поглядів А. С. Макаренка: корекційна робота з сім'єю. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2015, № 8 (52). с. 283-292.

2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. с. 17-18.

3. Важковиховуваність: сутність, причини, реабілітація / За заг. ред. О. М. Полякової. Суми: Університетська книга, 2009. с. 11.

4. Мирончук Н. М. Формування особистості в освітньо-виховному середовищі навчального закладу. *Проблеми і пошуки: збірник наукових праць*. Житомир, 2014. с. 141-145.

5. Про охорону дитинства: Закон України від 13.05.2022 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 15.05.2022)

6. Тимченко О. В., Шапар В. Б. Створи собі кумира. *Бібліотека цікавої психології*. Прапор, 1997 р. 604 с.

***

ПРИЙОМНА СІМ'Я: ВІД МОТИВАЦІЇ ДО УСПІШНОГО ВИХОВАННЯ ДИТИНИ

Войтко Катерина Михайлівна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник - канд. пед. наук,
доц. Останіна Н.С.

На сучасному етапі сім'я є однією з основних і найважливіших ланок у процесі державотворення. Виходячи із парадигми розуміння сім'ї як соціальної групи, її можна визначити як динамічну соціальну групу людей, поєднаних спільністю умов проживання. Сім'я є й найкращим середовищем для життя й розвитку дитини. Ми знаємо, що кожна дитина має зростати в сімейному оточенні, в атмосфері любові, бо лише за таких умов повною мірою забезпечуються особисті потреби дитини; створюються оптимальні можливості для гармонійного розвитку та успішної соціалізації дитини в соціумі.

В Україні, починаючи з 2017 року, поступово впроваджується реформа деінституалізації (реформа інтернатних закладів) – процес заміни системи інституційного догляду на систему, яка забезпечує виховання дітей в сім'ї чи в умовах максимально наближених до сімейних. Станом на 2020 рік у інтернатних закладах перебувають близько 105 тисяч дітей. При цьому 92,3 % з них мають хоча б одного з батьків, і лише 7,7 % дітей в інтернатах – сироти, 17,3 % з усіх дітей в інституціях мають інвалідність, усі інші – звичайні діти, чий батьки за різних обставин не здатні забезпечити їм гідного піклування і виховання в родині [8]. На сьогодні в країні стоїть задача: кожна громада має забезпечити сім'ї з прийомними дітьми доступними й якісними послугами. Проте, на ринку якісних послуг для прийомних батьків, не менше 50 % таких послуг мають надаватися професійними громадськими організаціями[8].

Сім'я, родина – це соціальний феномен, який виконує багато функцій. З-поміж них найбільш значущою є виховання дітей прийомною сім'єю. Отже, прийомна сім'я – це сім'я або особа, що добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від однієї дитини до чотирьох на виховання та спільне проживання. Прийомні діти влаштовуються в сім'ю до досягнення вісімнадцятирічного віку або до закінчення навчання у професійно-технічних чи вищих навчальних закладах, але не пізніше досягнення ними 23-річного віку. Таким чином, у нашій країні вирішуються права дитини, які були визначені Конвенцією ООН 1989 року (ратифіковано Україною в 1991 році), зростати в повноцінній сім'ї, в атмосфері щастя, любові та взаєморозуміння, що сприяє всебічному розвитку дитини як особистості, підготовленості до самостійного життя в суспільстві. Функціонування прийомних сімей регулюється Положенням про прийомну сім'ю, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 року №565 (дата оновлення 09.08.2016) [6].

Особливістю прийомної сім'ї як альтернативної форми сімейного влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, є те, що:

-дитина, яка виховується у прийомній сім'ї, не позбавляється статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, за нею залишаються всі пільги, передбачені законодавством для таких категорій дітей;

- між прийомними батьками та прийомними дітьми сімейних правовідносин не виникає;

- кандидати в прийомні батьки обов'язково проходять курс підготовки, розрахований на осмислення батьками проблем, пов'язаних із приходом у сім'ю нового вихованця;

- прийомні батьки у вирішенні проблем прийомної дитини співпрацюють із соціальним працівником, який здійснює соціальний супровід прийомної сім'ї, що передбачає надання комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних та інформаційних послуг, спрямованих на створення належних умов функціонування прийомної сім'ї;

- прийомні діти мають право підтримувати контакти з біологічними батьками й іншими родичами в тому разі, якщо таке спілкування не суперечить інтересам дитини і не заборонені рішенням суду [3].

Важливим є й той факт, що відповідальність за створення і функціонування прийомних сімей покладається на працівників райдержадміністрації або службовців виконавчого комітету міськради, як це робиться в Носівській громаді Чернігівської області. В нашому дослідженні ми ознайомились з практичним досвідом роботи Носівського центру соціальних служб, які безпосередньо працюють з кандидатами на створення прийомної сім'ї та діючими прийомними сім'ями (на сьогодні в Носівській громаді 12 прийомних сімей). Окрім проведення організованої спеціальної підготовки кандидатів у прийомні батьки працівники центру попередньо проводять роботу по вивченню матеріального становища такої родини: до кандидатів на створення прийомної сім'ї висуваються вимоги щодо достатнього матеріального забезпечення: (середньомісячний сукупний дохід на кожного члена сім'ї кандидатів, обчислений за останні шість календарних місяців, що передували місяцю звернення із заявою про утворення прийомної сім'ї, не може бути меншим ніж рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум), встановленого законодавством) [2].

При створенні прийомної сім'ї важливою є необхідність врахування отримання згоди всіх членів сім'ї (не лише дорослих членів родини, а й рідних дітей, які не досягли повноліття). В практиці роботи центру соціальних служб громади важлива увага приділяється укладанням угоди про влаштування дітей на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї між батьками й місцевим органом виконавчої влади. За цією угодою визначається вимоги до умов виховання та утримання прийомних дітей у родині. Працівниками соціальних служб при створенні прийомної сім'ї враховується така особливість, що прийомними батьками можуть бути особи працездатного віку, що пояснюється, у першу чергу, захистом інтересів прийомної дитини, яка не повинна ще раз переживати втрату близьких людей [2].

Значний вплив на становлення особистості дитини у прийомній сім'ї має такий соціально-педагогічний чинник, як спілкування і атмосфера стосунків рідних і прийомних дітей. Прийомні діти, які потрапляють у нову сім'ю, особливо в перші кілька місяців перебування потребують чимало уваги всіх членів прийомної родини. У кризових ситуаціях прийомні батьки мають змогу звертатися до фахівця-практика: соціального працівника, що здійснює супроводження прийомної сім'ї, допомагаючи їй у встановленні необхідних контактів з психологами, консультантами – спеціалістами за потребою.

Отже, гармонійні взаємостосунки у родині відіграють важливу роль у становленні та розвитку прийомної дитини.

Література

1. Алексєєнко Т., Лактіонова Г. Посібник до тренінгового курсу "Підготовка кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі". Київ: Наук. світ, 2006. 496 с.
2. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усиновлення дітей». № 5580 від 28.05.2021 http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI05286A.html
3. Бондаренко Т., Гришко А., Журавель Т., Зверєва І. Підвищення виховного потенціалу прийомних батьків та батьків-вихователів: навчально-методичний посібник / За заг. ред. І. Зверєвої. Київ, 2011. 672 с.

4. Капська А., Пеша І. «Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями: навчально-методичний посібник. Київ: Слово, 2015. 328 с.

5. Про прийомну сімю: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 565. *Дата оновлення:* 09.08.2016. *URL:* <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/565-2002-п>.

6. Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні: Указ Президента України від. 06.12.2011 № 1163/2011 *URL:* <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1163/2011>.

7. Розпорядження «Про затвердження плану заходів з реалізації II етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки» від 1 червня 2020 р. № 703-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703-2020-%D1%80>

***

МОЛОДІЖНИЙ ЦЕНТР ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Дідиченко Роман Сергійович

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Хлебик С. Р.

В умовах сучасного соціуму надзвичайно актуальним є питання виховання громадянської компетентності підлітків, що зумовлено пошуком оптимальних шляхів підготовки їх до самостійної участі в громадському житті. Звернення широкої громадськості, вчених, педагогів, психологів до цієї проблеми зумовлено тим, що діти в умовах демократичного соціуму повинні громадянську позицію через залучення до суспільного життя в різних сферах його функціонування, економічного життя суспільства, системи людських взаємин із самого раннього віку.

Громадянська компетентність підлітків є складною інтегрованою характеристикою особистості, яка передбачає наявність у індивіда певних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій необхідних для активного суспільного життя.

Г. Чорна обґрунтовує поняття громадянської компетентності у тісному зв'язку з поняттям «громадянськість» та розглядає його як певну позицію особистості до держави та народу, відповідне громадянське самовизначення, повагу до своєї країни [4]. Тобто, громадянська компетентність, виступає своєрідним інструментом для розширення можливостей особистості та формування її мотивації до активної громадянської позиції, автономії та відповідальності.

Необхідність формування громадянської компетентності підлітків підкреслює «Концепція розвитку громадянської освіти в Україні». Даний документ акцентує увагу на використанні комплексного підходу у вирішенні завдань, поставлених перед сучасною системою освіти щодо створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянських компетентностей молоді на всіх рівнях. Це в свою чергу дасть можливість громадянам у дорослому віці більш досконало розуміти та реалізувати свої права в умовах суспільства, відповідально ставитися до своїх обов'язків, брати активну участь у суспільно-політичних процесах, а також усвідомлено забезпечувати захист, утвердження та розвиток демократії [3].

Одним із пріоритетних напрямів діяльності країни в цій сфері є державна молодіжна політика, яка реалізується на політичному, соціальному, економічному, законодавчому та організаційному рівнях для створення сприятливих передумов життєвого самовизначення та самореалізації молодих громадян, вирішення нагальних проблем молоді, підтримки її інноваційної діяльності, громадської активності.

Однією з таких інноваційних практик молодіжної політики в Україні є розвиток мережі молодіжних центрів – осередків практичної роботи з молоддю. Це установи, які сприяють розвитку громадянських ініціатив молодих людей, молодіжному підприємству, громадянській освіті, популяризують здоровий спосіб життя, волонтерство.

Молодіжний центр – одна з форм організації молодіжної роботи, що дає можливість молоді проводити дозвілля з іншими, задовольнити свої інтереси та розвинути власні таланти. В інтересах центру – залучити своїми пропозиціями якомога більше молодих людей, а це можливо тільки тоді, коли діяльність центру дійсно орієнтована на інтереси окремих учасників і груп в цілому, коли надані різні можливості організації дозвілля, здійснюється ефективне керівництво, організація та планування діяльності цільових груп, існує можливість реалізації власних проектів. Виходячи з цього, можна виділити дві основні умови, необхідні для дієвого функціонування молодіжного центру: розуміння запитів цільової групи та володіння різними варіантами організації дозвіллевої діяльності молоді [1].

Метою молодіжного центру є: сприяння соціалізації та самореалізації молоді; інтелектуальному, моральному, духовному розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу; національно-патріотичному вихованню молоді; популяризації здорового способу життя молоді; працевлаштуванню молоді та зайнятості у вільний час, молодіжному підприємству; забезпеченню громадянської освіти молоді та розвитку волонтерства; підвищенню рівня мобільності молоді [2].

Засновниками молодіжних центрів комунальної форми власності можуть бути органи місцевого самоврядування, центрів приватної форми власності – юридичні або фізичні особи.

Створення молодіжного центру може відбуватися на базі об'єктів існуючої молодіжної або соціальної інфраструктури, які не використовуються або мало використовуються населенням територіальної громади. Такий молодіжний заклад може діяти у будь-яких наявних у населеному пункті 6 об'єктах: клуб, бібліотека, виконком, заклад загальної середньої освіти, структури з працевлаштування та запобігання безробіттю серед молоді, молодіжні заклади оздоровчо-лікувального характеру, спортивні заклади, центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді тощо. Водночас досвід діяльності молодіжних центрів в Україні показує, що окреме приміщення, розташоване у доступному та досяжному для молоді місці, є однією з умов ефективної молодіжної роботи.

Головними принципами діяльності молодіжних центрів в Україні є: принцип поваги до прав людини; рівності, відкритості та доступності; добровільної участі у діяльності центру; активної участі молоді; ціннісно-орієнтованої освіти; різноспрямованості соціального впливу; участі у формуванні та реалізації державної політики в молодіжній сфері; розвитку знань та освітніх інновацій.

Основними завданнями центру є:

- утвердження громадянської позиції, духовності, моральності, національно-патріотичної свідомості та формування у молоді сімейних, національних і загальнолюдських цінностей;
- популяризація стандартів європейської молодіжної політики і роботи з молоддю в Україні, освітньої філософії та підходів відповідно до рекомендацій Ради Європи та Європейського Союзу;
- створення умов для творчого розвитку особистості, інтелектуального самовдосконалення та лідерських якостей у молоді;
- популяризація здорового способу життя молоді;
- сприяння працевлаштуванню молоді та зайнятості у вільний час, молодіжному підприємству;

- забезпечення розвитку міжнародного молодіжного співробітництва та міжрегіональної взаємодії молоді в Україні, сприяння волонтерській діяльності та мобільності молоді.

Сьогодні в Україні вже діє більше сотні молодіжних центрів і просторів різної форми власності, у тому числі утворених на базі закладів освіти, культури, спорту. Вони діють у більшості обласних центрів України та створюються в маленьких містах і селах України.

Отже, можна зробити висновок, що однією з інноваційних практик молодіжної політики в Україні є розвиток мережі молодіжних центрів, які сприяють розвитку молоді, громадянській освіті, профорієнтації, популяризують здоровий спосіб життя, волонтерство. Але дані установи знаходяться лише на етапі свого становлення в нашій державі і потребують значної підтримки, як з боку держави, так і суспільства, популяризації своєї діяльності, кадрового підсилення.

Література

1. Молодіжні центри: національні практики створення та організації роботи / за ред. І. В. Пешої. Київ: ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2019. 53 с.

2. Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі: постанова Кабінету міністрів України від 20 грудня 2017 р. За № 1014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1014-2017-%D0%BF>

3. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні: розпорядження Кабінету міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p#Text>.

4. Чорна Г. В. Формування громадянської компетентності студентів закладу вищої освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2019. № 6(93). С. 310–320.

***

ДУХОВНО-СОЦІЄТАЛЬНІ ЦІННОСТІ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПЕДАГОГІЦІ ФРІДРІХА ФРЕБЕЛЯ

Лутченко Анастасія Геннадіївна

Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені
Т. Г. Шевченка, м. Чернігів
Науковий керівник – д-р пед. наук
Зайченко Н. І.

У сучасній педагогіці проблема духовно-виховних цінностей залишається однією з найактуальніших, оскільки саме від виховання залежить і доля окремої особистості, і доля цілої країни, і доля людства. Українські педагоги-науковці в своїх публікаціях дедалі частіше звертаються саме до складної педагогічної проблеми виховних цінностей – загальнолюдських, національних, громадянських, особистісних. Так, у наукових роботах З. Нагачевської, Ю. Руденка, О. Каневської, І. Кадієвської, І. Білецької, О. Висоцької та інших українських дослідників висвітлюються різні аспекти педагогічної аксіології.

Проблема духовно-соцієтальних цінностей у творчому доробку видатного німецького педагога Фрідріха Фребеля (1782–1852) потребує подальшого вивчення, адже ця постать в історії світової педагогіки – неординарна. Ф. Фребель уперше в історії дошкільної педагогіки дав цілісну, методично розроблену, оснащену практичними посібниками, систему суспільного дошкільного виховання. Він чимало сприяв виділенню дошкільної педагогіки в самостійну галузь знання, багато зробив для впровадження ідей дошкільного виховання та поширення виховних установ – дитячих садків. Сьогодні ім'я Фрідріха Фребеля відоме в усьому світі як символ

самовідданого служіння дітям, їхньому щасливому майбутньому, а отже – прийдешньому людства.

Система педагогічних поглядів Ф. Фребеля відображена в його головній праці «Виховання людини» (1826). Велика увага в роботі приділена педагогом питанням духовно-морального становлення та виховання маленьких дітей.

Як зазначила науковець Н. Іванова, «основою філософсько-освітніх рефлексій Ф. Фребеля є ідея Людини та проблема її існування. Вона розглядалась німецьким педагогом через принципи природовідповідності, гуманоцентризму, самопізнання і саморозвитку, розвитку творчого начала дитини дошкільного віку» [2, с. 31].

Відповідно до педагогічного вчення Ф. Фребеля людина з раннього дитинства, хоча і в неясному передчутті, усвідомлює своє походження з Божественного, із Бога, і це передчуття має бути рано випестуване, посилене, виховане в людині, а пізніше – доведене і прояснене до свідомого. «Тут нема чого боятися, що слова, недоступні дітям, вселяють їм почуття, чужі їм; релігійне має привілей чистого повітря, ясного, сонячного світла і чистої води. Усяка земна істота вдихає його, і в кожному воно виражається у своїй особливій формі, у своїх фарбах, у кожній істоті приймає своє вираження», – стверджував педагог [1, с. 7].

Педагогічні настанови Ф. Фребеля були побудовані на основі глибокої переконаності в тому, що природні можливості людини розвиваються в процесі її діяльності, і педагогічний процес, виходячи з цього, повинен ґрунтуватися на «дії, роботі та мисленні». Німецький педагог розглядав виховний процес як двобічний, такий, що одночасно торкається вихователя і вихованця, вимагає від обох свідомих зусиль задля змінення та вдосконалення.

Він підкреслював: «Виховання має на практиці керувати й привести людину до ясного самоусвідомлення, до мирного спілкування із природою та до єднання з Богом, таким чином, воно має привести людину до пізнання самої себе, до пізнання Бога і природи та довести до чистого й святого життя, що є залежним від усього того. В залежності від цих вимог виховання ґрунтується на найсокровенніших та найглибинніших сторонах людської природи» [3, с. 11].

У погляді на дитину Ф. Фребель стоїть на позиції гуманоцентризму і дитиноцентризму, адже з перших днів свого життя вона має бути побачена і визнана у всіх вимірах людського існування – в родині, садку, суспільстві. А батьки, які є першими вихователями своїх дітей, повинні усвідомлювати «трисонячну» (Г. Сковорода) «відповідальність перед Богом, дитиною і людством» [2, с. 32].

Ф. Фребель особливо підкреслював важливість виховання дітей у родині. Місцем природного розвитку дитини, на погляд педагога, є рідний дім, а найкращими вчителями – батьки. Подібно до Й. Песталоцці, Ф. Фребель особливо підкреслював роль матері у вихованні дитини.

У центрі філософсько-педагогічної концепції Ф. Фребеля – духовно-соціетальні цінності – спілкування дитини з навколишнім середовищем, родинні теплі стосунки, гармонія, життєва рівновага, віра тощо.

Духовні цінності – релігійність, моральність, розумність, свобода особистості – виражають передовсім глибинний гуманістичний смисл. Релігійність, моральність, розумність, свобода – то є складники духовності людини. Дух як есенціальна основа людської особистості задає смисли буття. Тілесне, хоча і діє за своєрідним законом, тільки наповнюючись енергією духу, спроможне постати як людська особистість. Дух – то є провідник життя; серце, котре в своєму битті відтворює биття всесвіту. Людська душа – це ні що інше, як зв'язок людини зі всесвітом – з іншими людьми, з навколишнім, із Всевишнім [4, с. 179].

Ядром педагогіки дитячого садка Ф. Фребель вважав гру. Розкриваючи її сутність, він доводив, що гра для дитини – то є потяг, інстинкт, основна діяльність, стихія, в якій вона живе, гра – це власне життя. У грі дитина висловлює свій

внутрішній світ. Німецький педагог використовував гру як важливий інструмент морального виховання, вважаючи, що в колективних та індивідуальних іграх, наслідуючи дорослих, дитина затверджується в правилах і нормах моральної поведінки, тренує свою волю. Ігри, на його думку, сприяють розвитку уяви та фантазії, необхідних для дитячої творчості. Ф. Фребель вважав, що для виховання особливе значення мають різноманітні види діяльності (гра, навчання, праця), і прагнув виявити можливості їхньої взаємодії у виховному процесі. Для розвитку дитини в ранньому віці Ф. Фребель запропонував шість «дарів».

Таким чином, у педагогіці Ф. Фребеля відбився спектр духовно-соцієтальних цінностей виховання дітей дошкільного віку. Його педагогічна теорія ґрунтується на розумінні розвитку як процесу розкриття сутності дитини, її потягів, інстинктів до творчої діяльності. Заглиблення у творчий доробок славетного німецького педагога вможливило точніше розуміння підвалин духовного виховання, а також закономірностей розвитку особистості та їхніх проявів у ранньому дитячому віці.

Література

1. Фребель Ф. Будем жить для своих детей / сост. Л. М. Волобуева. Москва, 2000. 45 с.
2. Іванова Н. В. Філософсько-освітні погляди Ф. Фребеля в контексті інноваційних підходів сучасності. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2014. Вип. 65. С. 31–35.
3. Фребельпедагогіка. Хрестоматія. Практикум: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Л. Є. Петухова, О. Е. Анісімова. Херсон: Айлант, 2014. 275 с.
4. Зайченко Н. І. Теоретичні основи духовного виховання в іспанській педагогіці на зламі століть XIX і XX: монографія. Київ: О.В. Ямчинський, 2021. 208 с.

***

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Магда Валерія Вікторівна

Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя

Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Мацкевіч Ю. Р.

Одним із завдань соціально-педагогічної роботи є розвиток у молодого покоління позитивних якостей, які б відповідали вимогам сучасного суспільства. Від того, яким якостям буде відведена роль у формуванні сучасної молоді, залежить успіх її соціалізації і процес національної відбудови держави. Сучасні реалії суспільного життя показують важливість формування активної, творчої та ініціативної молоді, здатної брати відповідальність за свої вчинки, свідомо діяти у своєму житті. Процес цифрової трансформації суспільства, який накладається на складні соціально-економічні умови сучасної української держави, безумовно, має вплив на становлення молодого покоління. Актуальність питання розвитку лідерських якостей підкреслюється концепцією сучасної освіти в Україні. Основна увага концепції Нової української школи зосереджується на становленні «всебічно розвиненої, здатної до критичного мислення цілісної особистості, патріота з активною позицією, інноватора, здатного змінювати навколишній світ та вчитися впродовж життя» [1]. Таким чином, до завдань сучасної освіти відносимо розвиток соціально ініціативи молоді, здатність аналізувати нагальні потреби та проблеми, а також здатність націлювати суспільство на оптимальний шлях розвитку.

Вченими різних галузей науки з різних сторін розглянуто процес становлення й розвитку молодого покоління. О. Шкурупій, Т. Дейнека, С. Туль, досліджуючи питання економічної компетентності, зауважують на важливості формування у сучасного покоління таких особистісних якостей, як критичне мислення, креативність і здатність

до співпраці. Вони зазначають про роль й інших якостей, зокрема, лідерство: «наполегливість і адаптивність до мінливого середовища забезпечують фінансову стійкість і кар'єрне зростання у майбутньому. Цікавість і ініціативність є базою для формування нових концепцій та ідей. Лідерство і соціально-культурна обізнаність пов'язані з встановленням конструктивної взаємодії з представниками інших поколінь та культур» [2]. Наявність розвинених лідерських якостей дозволяє розширити можливості становлення свідомої, відповідальної і активної особистості. Від того наскільки кожна особистість займає активну життєву позицію, здатна брати на себе відповідальність за процеси, що відбуваються у її власному житті і в житті суспільства загалом, залежить ступінь її реалізованості та процес розвитку демократії у країні.

Єдиної вичерпної думки щодо теорії феномену лідерства немає. Проаналізувавши літературу, ми приходимо до висновку, що істинний лідер має володіти набором певних особистісних якостей та умінь, вміти направляти ці якості задля досягнення цілей і організації соціальної групи, а також правильно позиціонувати себе у середовищі свого перебування.

Щодо питання лідерських якостей, то багатьма дослідниками, зокрема Л. Колмаковою, І. Совершенною, А.Сапою, виявлено, що у сучасних підлітків спостерігається формування певних психологічних особливостей, які суперечать поняттю лідерства. Сучасні діти та підлітки живуть в еру інформації і постійних онлайн-комунікацій. Через це втрачається межа не лише між реальним і віртуальним світом, але й межі між тим «де я, а де інші», тобто механізм самоідентифікації. Дитину, яка знаходиться під впливом соціальних мереж, зовнішнім тиском новин, думок блогерів, перестає цікавити власне життя, власні особливості та перспективи розвитку. Це може породити справжні проблеми соціалізації, процеси самовизначення та становлення особистості юних людей може затягнутися на невизначений термін.

Згідно з «Теорією поколінь» [3] сучасні діти та підлітки є представниками так званого «покоління зумерів». Нині різними дослідниками виявлено низку психологічних особливостей розвитку та соціалізації покоління, яке розглядається. Зокрема виділяють такі риси та ознаки: - нетерплячість (виросли в онлайн-середовищі та звикають до того, що їхні бажання завжди будуть виконані у віртуальній реальності) [4, с. 25]; - швидке дорослішання; - залежність від Інтернету. Окремо хотілося б виділити кілька ознак, притаманних даному поколінню, які можуть перешкоджати формуванню лідерства:

1. Вони легко піддаються впливу ззовні, не завжди критично оцінюючи інформацію. Сучасний віртуальний світ дуже легко сприймається і постійний «скролінг» соціальних мереж, прагнення гнатися за ідеальними картинками, представленим у онлайн-медіа, слідування настановам сумнівних авторитетів, породжують справжню проблему несформованості критичного мислення та неадекватної самооцінки. Діти перестають задумуватися про причини і наслідки власних та чужих дій. «Героїв», тобто людей, персонажів на яких вони рівняються у молоді достатньо і кожна дитина знаходить, щось те особливе, що приваблює саме її. В процесі формування лідерських якостей доцільно звертати увагу на особистісні позитивні якості цих «героїв», які допомагають їм досягати успіху. Адже кожен лідер стає лідером і набуває вміння повести за собою натовп тому, що розвиває у собі власні особливі якості, а не сліпо наслідує інших.

2. Звичайно, «покоління зумерів» характеризується розвиненою здатністю до гарного володіння технікою, тоді як вмінню і прагненню розуміти почуття людей відводиться другорядна роль, в емоційному плані діти стають більш скутими [4, с. 26; 5, с. 162]. Більше того, звичка запитувати не у вчителів і батьків, а в Інтернеті збільшує комунікативну відстань дітей від їхніх батьків – переривається ланцюг

соціального наслідування, передавання досвіду. Це нашоує на думку про те, що вагому увагу варто приділити людині, яка займається виховання лідерських якостей. Для сучасного покоління така людина має бути авторитетом і прикладом для наслідування. Директивний стиль не лише не є ефективним в процесі формування лідерства, але й не викличе в учнів мотивації цієї теми.

3. Спираючись на наукові джерела, зокрема на роботу Л. Колмакової [5, с. 20, 22], приходимо до висновку, що постійне неусвідомлене поглинання інформації з Інтернет простору, жага до надмірних покупок товарів і послуг з метою задоволення більшою мірою особистих забаганок призводить до інфантилізації сучасного покоління. Це зумовлює ризик становлення «дорослої дитини» в майбутньому, що проявляється в споживацькій дитячій поведінці, і, відповідно у згасанні здатності брати на себе відповідальність. Зважаючи на це, роль розвитку лідерських якостей у сучасного покоління зростає.

Отже, нами було проаналізовано умови зростання і розвитку сучасного молодого покоління, а також вимоги, які висуває до них суспільство. Було виявлено, що задля успішної соціалізації підлітків, необхідно сприяти формуванню в них низки якостей, серед яких ініціативність, соціальна активність, творчість і відповідальність. Ці якості, безумовно, складають особистість лідера. Також було виявлено, що під впливом активної діджиталізації суспільства, сучасні діти та підлітки володіють набором характеристик, які можуть стати перепорою в процесі розвитку лідерства. Тож дане питання, на нашу думку, варте подальшого вивчення і практичних розробок щодо його формування.

Література

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL:

https://rada.info/upload/users_files/41765931/1db60b599f2496fcfdc0265a4a9b51202.pdf

(Дата звернення: 11.05.2022).

2. Шкурупій О. В., Дейнека Т. А., Туль С. І. Формування ключових компетенцій і навичок у підготовці фахівців покоління Z. *Якість вищої освіти: компетентнісний підхід у підготовці сучасного фахівця*: матеріали XLIII міжнар. наук.-метод. конф. Полтава: ПУЕТ, 2018. С. 171–172 URL:

http://dSPACE.puet.edu.ua/bitstream/123456789/7049/1/1_%D0%A8%D0%94%D0%A2.pdf

(Дата звернення: 11.05.2022).

3. Strauss William, Howe Neil Generations: the history of. America's future. 1584 to 2069. New York: Perennial, 1991. 544 p.

4. Сапа А. В. Поколение Z – поколение эпохи ФГОС. *Инновационные проекты и программы в образовании*. 2014. № 2. С. 24–30

5. Колмакова Л. О., Совершенна І. О. Чого варто очікувати і як управляти представниками покоління Z? *Глобальні проблеми економіки та фінансів*: зб. тез наук. р. ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., Київ–Прага–Відень, 31 травня 2017 р. Фінансово-економічна наукова рада, 2017. С. 20–23.

***

СОЦІАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА З ПІДЛІТКАМИ ІЗ ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Мартиненко Анна Дмитрівна

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Новгородський Р. Г.

Девіантна поведінка – це поведінка індивіда або групи, яка не відповідає загальноприйнятим нормам, внаслідок чого відбувається порушення цих норм [2]. В залежності від способів взаємодії з реальністю та порушенням тих чи інших

норм суспільства прояви девіантної поведінки поділяються на такі різновиди: делінквентний вид девіантної поведінки; адиктивний вид девіантної поведінки; патохарактерологічний вид девіантної поведінки; психопатологічний вид девіантної поведінки; поведінка, що ґрунтується на суперцінностях [4].

Девіація як форма поведінки, що відхиляється від норми, знаходиться в прямій залежності від особистісних характеристик, які направляють, детермінують і забезпечують реалізацію девіантної поведінки.

На думку сучасних дослідників Н. Пихтіної, В. Оржеховської, найважливішою особливістю підлітків є поступовий відхід від прямого копіювання оцінок дорослих до самооцінки, зростаюча опора на внутрішні критерії. Поведінка підлітка регулюється його самооцінкою, а самооцінка формується в ході спілкування з оточуючими людьми. Першорядне значення в цьому віці набуває спілкування з однолітками. Спілкуючись з друзями, підлітки активно освоюють норми, цілі, засоби соціальної поведінки, виробляють критерії оцінки себе та інших [5, с. 28].

Серед основних чинників, що лежать в основі формування девіантної поведінки виділяють:

- соціальні чинники, до яких відносять зображення насильства у творах мистецтва і засобах масової інформації, вживання алкоголю і наркотиків, вплив однолітків, причини шкільної неуспішності, психологічну атмосферу в сім'ї;
- психологічні чинники, серед яких можна виділити особистісні особливості підлітків, специфіку їх характеру і темпераменту, а також наявність акцентуації характеру і розладів особистості;
- біологічні чинники, які включають генетичну схильність до протиправної поведінки [5].

Основними напрямками профілактики девіантної поведінки, на думку О. Шарапова на сьогодні слід виділяти – організація навчально-виховної діяльності в закладах освіти; родинне виховання; позаурочна та позашкільна діяльність. Сутність першого напрямку профілактики полягає у вправленні у правильній поведінці під час навчальних занять та на перервах: перевиховання дидактичними засобами під час вивчення шкільних предметів; використання позитивних літературних та життєвих прикладів; стимулювання правильної поведінки; дидактичні ігри: педагогічний такт педагогів [6]. Другий змістовно розкривається через вихованість членів родини; поведінка батьків, інших членів родини; побутові вимоги: привчання та вправлення як методи перевиховання: педагогічний такт батьків. І третій напрям профілактики полягає у застосування програми корекції девіантної поведінки; впровадження системи спеціальних діагностичних та корекційних методик: спеціальні групи корекції: індивідуальний підхід; народні ігри; зустрічі з вихованими людьми; конкурси, змагання. І в результаті відбувається виправлення (корекція) поведінки школяра [6]. Як свідчить сучасна практика профілактичної роботи в умовах закладів освіти, то такі заходи сьогодні носять дещо ситуативний характер, в яких відсутній системний комплексний характер.

На думку сучасних дослідників Н. Пихтіної, В. Оржеховської, щоб реалізація вказаних напрямків була результативною, варто притримуватися відповідних правил у профілактичній роботі:

1. Правила повинні бути єдиними для всіх і їх виконання повинно бути обов'язковим не тільки для учнів, а й для педагогів, батьків, адміністрації;
2. Правила повинні носити не декларативний, а практичний характер, тобто, діяти у повсякденному житті;
3. Має бути розроблена чітка система заходів заохочення за дотримання правил і межі відповідальності за їх порушення [5].

Так, плануючи профілактичну роботу в умовах сім'ї (родинне виховання) слід диференціювати роботу з урахуванням основних факторів ризику: низький прибуток і брак грошей; безробіття або тимчасова робота; багатодітність сім'ї; молода сім'я; приналежність до релігійних організацій; погані побутові умови проживання; відсутність будь якої соціальної допомоги тощо. До цієї роботи має бути включене не тільки інформаційно-просвітницька робота, але й індивідуальна робота з батьками та робота з «сім'ями групи ризику» [5].

Інший напрям профілактичної роботи – організація навчально-виховної діяльності в закладах освіти повинен передбачати організацію освітнього середовища як такого, що перешкоджає виникненню девіантної поведінки. Так це і розширення мережі дозвілєвих заходів, впровадження технологій ранньої діагностики різних форм девіантної поведінки, впровадження педагогічних інноваційних технологій щодо формування здорового способу життя підлітків [5].

Позаурочна та позашкільна діяльність профілактичної роботи буде охоплювати створення спеціалізованих занять з психолого-педагогічної профілактики девіантної поведінки серед школярів. Такі спеціалізовані заняття можуть організовуватися на засадах індивідуальної чи з групової роботи. Індивідуальні форми профілактичної роботи передбачають проведення індивідуальних консультацій з дітьми, які потребують особливої підтримки. Індивідуальні заняття варто проводити з дітьми, яким протипоказана групова робота (насилля в сім'ї, втрата близької людини) [5].

Багато причини, що породжують порушення норм поведінки підлітків, вдається виявити і своєчасно усунути. Разом з тим серед факторів девіантної поведінки виявляються такі, для попередження та усунення яких ще не знайдені дієві засоби.

Отже, особливості девіантної поведінки підлітків полягають в тому, що підлітковий вік являє собою групу підвищеного ризику, відповідно це позначається на внутрішніх труднощах – перехідний вік, починаючи з психічних і гормональних процесів і закінчуючи перебудовою Я-концепції. По-друге, граничність і невизначеність соціального становища підлітків. По-третє, протиріччя, зумовлені перебудовою механізмів соціального контролю (дитячі форми контролю, засновані на дотриманні зовнішніх норм і вимог дорослих, вже не діють, а дорослі способи, які передбачають свідому дисципліну і самоконтроль, ще не склалися або не зміцніли).

Література

1. Афанасьєва В. В. Соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки підлітків у діяльності загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05; ДЗ "Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка". Луганськ, 2011. 20 с.
2. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посіб. для спецкурсу соц.-пед. циклу "Профілактика девіантної поведінки підлітків" для студ. спец. "Соціальна педагогіка". Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 224 с.
3. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Либідь, 2011. 520 с.
4. Педагогічна профілактика девіантної поведінки неповнолітніх: орієнтована програма для пед. навч. закл. України / Ін-т змісту і методів навчання; авт.-уклад. В. М. Оржеховська. Київ: [б.в.], 1996. 41 с.
5. Пихтіна Н. П. Профілактика девіантної поведінки дітей і молоді: психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти: навч. посіб.; за заг. ред. проф. В. М. Оржеховської; Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин: НДУ ім. Миколи Гоголя, 2014. 399 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/profilaktika-deviantnoi-povedinki-ditej-i-molodi-psihologo-pedagogichni-ta-social-no-pravovi-aspekti.html>

6. Шарапова О.В. Педагогічні умови комплексної корекції девіантної поведінки молодших школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07; Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2003. 21 с. URL:<http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/0030483>

***

ЛИХОСЛІВ'Я ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ

Ожема Анастасія Олександрівна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м.Ніжин,
Науковий керівник: канд. пед. наук, доц.
Новгородський Р. Г.

В сучасних умовах розвитку української держави відбуваються процеси трансформації у соціально-економічній, політичній, культурно-освітній та інших сферах життєдіяльності. Життєдіяльність людини сьогодні супроводжується великою кількістю суперечностей, що ускладнюють, перешкоджають та викликають появу негативних тенденцій у процесі соціалізації підростаючої особистості. Напруженість, що виникає у суспільстві, неоднозначність моральних норм щодо умов життєдіяльності призводить до появи агресивності серед людей, яка частіше всього проявляється на вербальному рівні – лихослів'я.

Особливості спілкування педагогів та школярів досліджувалися в роботах О. Бондаренка, А. Добрович, І. Зязюна, Я. Коломинського, С. Кондратьєвої, Г. Костюка, Ю. Приходько, І. Синиці, О. Скрипченка та інш. Проблеми конфліктного спілкування дітей та дорослих розкривалися в дослідженнях О. Антонової, Н. Максимової, В. Оржеховської, В. Татенка, Т. Титаренко, С. Яковенка та ін. Однак недослідженими залишились особливості спілкування дітей і дорослих у ситуаціях грубого порушення норм спілкування, приниження співрозмовника і провокації його на грубощі.

У сучасній вітчизняній психолого-педагогічній літературі дана проблема висвітлювалася у дослідженнях Н. Алікіної, Н. Бодрик, І. Іваненко, О. Вороніна, З. Карпенко, Л. Ширококордюк, Т. Федорченко. Агресія розглядається ними як глобальне психолого-педагогічне явище, про те проблема вербальної агресії, зокрема лихослів'ю залишається мало досліджуваною. Тому, проблема лихослів'я довгий час не виступала як реальною і не була об'єктом спеціальних досліджень. Але слід відзначити, що поява такої проблеми у більш ранніх вікових групах та їх мовленнєвій сфері зумовили появу значної кількості досліджень у психолого-педагогічних аспектах.

Дослідники агресію розглядають з декількох позицій: агресія як навмисна деструктивна поведінка, що спрямована на нанесення шкоди і завданням збиткам іншим особам, і агресія як вияв активності, прагнення до досягнень, інструмент для самоствердження, самореалізації і домінування над іншими.

Лихослів'я не просто набір нецензурних слів, а воно виступає як певне відхилення у духовній, психологічній, соціальній сферах людини. У філософії та психології це явище розкривають крізь термін «інвектива», що означає різкий викривальний виступ проти кого-небудь, чого-небудь; образлива промова, лайка, випад [5].

Лихослів'я може вживатися у двох значеннях – вузькому як нецензурна вихватка і в широкому значенні як будь-який вербальний (словесний) прояв агресивного ставлення до опонента. Інші дослідники звертають увагу на те, що лихослів'я може виступати у агресивних формах (будь-яка форма мовної поведінки, спрямована на образу або заподіяння шкоди іншій людині) або не агресивна форма лихослів'я (будь-яка форма мовної поведінки, яку вживають без наміру когось образити, або

розрядити власну агресію). Прикладом не агресивного лихослів'я може бути використання лайливих слів для «зв'язку слів у реченні», а також у стані емоційного піднесення.

В дослідженнях психологів, зокрема О. Лурія, наголошується, що лихослів'я – це вияв агресії (вербальної), але воно може бути і не агресивного характеру, а лише примітивною формою афективного мовлення, що не потребує спеціальної мотивації. [2, с.188]. При цьому він зазначав, що вербальну агресію (лихослів'ями) можна вважати слова і цілі висловлювання, які знецінюють і десуб'єктивізують особистість.

Сучасні дослідження Л.Широкорадюк щодо генезису лихослів'я виявило, що воно виступає одним із засобів вияву агресивного ставлення, сублімацією фізичної агресії [4]. Відповідно дослідниця наголошувала, що лихослів'я не агресивного характеру є похідними від агресивних і з'явились дещо пізніше у процесі соціогенезу. Відповідно розвиток феномену лихослів'я обумовлюється культурним середовищем, яке впливає і формує потреби індивіда, його мотиви поведінки, способи мислинневої обробки інформації, а також розвитком свідомості і самосвідомості.

Лихослів'я можемо вважати як девіацію соціально-педагогічного характеру. Так, елементами такої вербальної агресії можуть виступати молодіжний сленг, просторіччя у підлітково-юнацькому комунікативному середовищі, жаргон з використанням ненормативної лексики кримінальної субкультури. Відповідно при певних психолого-педагогічних характеристиках суб'єктів спілкування (потреби, наміри, відношення) та особливостей конкретної комунікативної ситуації такі дії перетворюються у різні форми вербальної агресії. Погрози, образи, нецензурна лайка виступає вже як вмотивована дія, мовленнєвий акт, що може завдавати шкоди іншому суб'єкту комунікації, викликаючи певні негативні емоції, психологічний дискомфорт, напругу, страх, пригнічення.

Аналіз досліджень науковців різних сфера дає можливість нам зазначити, що причинами таких комунікативних девіацій є деформація практично всіх складників комунікативного акту: когнітивний аспект, психологічний, контекст і ситуація спілкування, канали комунікації, засоби мовного коду.

До причин комунікативних відхилень у підлітковому віці можемо віднести індивідуально-психологічні (тип темпераменту, рівень агресивності та рівень культури, вікові кризові ситуації, емоційна замкнутість; відсутність емпатії, розчаруванні у близьких, незадоволення собою, надмірну тривожність, несприйняття однолітками, стан реактивної депресії та байдужості, не сформованість мотиваційної сфери; спадкові ознаки; реформованість Я-образу; соціально-педагогічні причини (ізолюваність між членами сім'ї; недостатня увага до дитини, її розвитку і життя; гіперопіка над дитиною; невиконання батьками виховної функції як такої; нереальні вимоги до дитини; непослідовна поведінка батьків щодо дитини: від приниження до ідеалізації; несприятливе коло спілкування; вузьке коло інтересів; низький ступінь вихованості й освіченості; низький рівень культури; бідність словникового запасу; соціальна незахищеність (сусіди, друзі, однокласники); засоби масової інформації; наслідування кумирам – телеведучим, акторам, співакам; прагнення бути автономним; зниження власної емоційної напруги; прагнення досягнути авторитетності серед ровесників; бажання «переговорити», «передражнити», «за будь-яких умов відстояти свою точку зору»; відсутність у дорослих власних моральних установок.

Звичайно, що дослідники не обмежуються мікросередовищем (негативний вплив сім'ї на поведінку підлітка та помилки сімейного виховання), а наголошують на більш ширшому полі причин соціально-економічного характеру – подвійні стандарти, девальвація моральних норм, ускладнення життя, прогрес безробіття та інфляція, постійна соціальна незахищеність викликають загальний стрес і призводять до того,

що лихословити починають і ті, хто раніше якось утримувався від цієї звички [4, с. 15-16].

В свою чергу, ми притримуємося думки, що визначальними умовами попередження лихослів'я серед підлітків є: умови просоціальних комунікацій в групах ровесників, врахування клімату та виховного стилю в сім'ї та забезпечення активної позиції школи, як основні інститути соціалізації дитини та фактори формування особистості.

Таким чином, у результаті дослідження наукової літератури, можемо зробити висновок, що спілкування сучасних підлітків характеризується особливою брутальністю, різкістю, а з лихослів'я на сьогодні майже повністю знято табу, тому і виступає як соціально-педагогічна проблема. І вважаємо, що проблема профілактики лихослів'я потребує великої уваги, оскільки має ознаки традицій молодіжного середовища, що йде від покоління до покоління, але з негативною тенденцією.

Література

1. Лагута А. Л. Причини та профілактика лихослів'я у молодіжному середовищі. URL: <https://journal.kdpu.edu.ua/psychology/issue/download/51/%D0%A1.%20202-207>

2. Лурия А. Р. Язык и сознание / Под ред. Е. Хомской. М.: МГУ, 1979. 320 с.

3. Перхайло Н. А. Вербальна агресія підлітків як об'єкт соціально-педагогічної профілактики. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка / голов. ред. Г. Терещук; редкол.: І. Задорожна, В. Кравець, Л. Морська [та ін.]. Тернопіль: ТНПУ, 2015. № 2. С. 125–130.*

4. Широкоградюк Л. Лихослів'я у шкільному середовищі: профілактика і корекція. Київ: Шк. світ, 2009. 128 с.

5. Словник іншомовних слів за ред. О. С. Мельничука. URL: <http://slovpedia.org.ua/42/53382/282879.html>

***

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОЗВІЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

Онищик Ольга Іванівна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя м. Ніжин
Науковий керівник – канд., пед. наук,
доц. Останіна Н. С.

Дозвілля – це вільний час людини, коли вона за своїм вибором займається різноманітною діяльністю [5, с. 28]. Дозвілля як навчальна дисципліна є предметом вивчення особливої галузі наукового знання – дозвіллезнавства й опирається на дані таких наукових дисциплін як педагогіка, психологія, соціологія, філософія, економіка, географія. Сьогодні підтримується думка, що на задоволення культурних потреб молоді, на вибір ними форми проведення дозвілля істотно впливають соціально-економічні фактори: соціальний статус молодих людей та їхніх батьків, середній дохід на кожного члена родини, наявність вільного часу і рівня його проведення, тощо.

За напрямками діяльності дозвілля буває різних видів: *практичне дозвілля* – це створення предметів ужиткового характеру, речей декоративно-ужиткового побуту (одяг, ремонт квартири, удосконалення інтер'єру, квітництво, садівництво); *культурне дозвілля* спрямоване на інтелектуальний розвиток особистості, наближення людей до естетичних, духовних цінностей; *соціальне дозвілля* характеризує здійснення комунікації в процесі сімейного дозвілля орієнтоване на виховання у дітей культури спілкування в родинному оточенні та за межами дому, що в майбутньому сприяє соціалізації людей в соціумі.[1, с. 57-60].

Аналіз сутності дозвілля дітей у вільний час дає нам можливість визначити наступні функції дозвіллевої діяльності:

- ✓ *розвиваюча функція* спрямована на духовний, моральний, фізичний розвиток особистості;
- ✓ *орієнтаційна* - ставить за мету здійснення соціальної та професійної орієнтації дітей;
- ✓ *комунікативна* – спирає задоволенню однієї з провідних потреб особистості, особливо підростаючої особистості її потреби в спілкуванні;
- ✓ *рекреаційна* – передбачає відновлення фізичних, духовних та психічних сил, витрачених у процесі навчання, суспільної діяльності; забезпечення дітей зарядом бадьорості, енергії, життєрадісності;
- ✓ *виховна*, яка дозволяє дитині змінюватись, приймаючи норми життя соціуму [4, с. 31-41].

Організація дозвіллевої діяльності дітей має свої специфічні особливості й обумовлена двома обставинами: *характером праці та їх віковими інтересами*. Відомо, що бюджет часу дітей шкільного віку в більшості підпорядкований навчальній діяльності, яка впливає на зменшення вільного часу, наповненого змістовним дозвіллям. Тому перед нами стоїть задача організації дозвіллевої діяльності дітей спрограмованої на створення умов для творчої самореалізації кожної особистості впродовж життя, а не лише в умовах школи або в інших навчальних закладах. Вважаємо, що заклади дозвілля повинні мати умови для формування: *позитивної «Я» - концепції*, яка в свою чергу, характеризується трьома чинниками:

- ✓ упевненістю в доброзичливому ставленні до неї інших людей;
- ✓ переконаністю в успішному оволодінні тим або іншим видом діяльності;
- ✓ відчуттям власної значущості.

Не слід забувати, що *специфіка організації дозвіллевої діяльності виявляється у формуванні в дитини навичок співпраці, колективної взаємодії*. Отже, ми можемо сказати, що у дитини за наявності позитивної “Я”-концепції формується вміння домовлятися з товаришами, розподіляти обов'язки, враховувати інтереси й бажання інших дітей, виконувати спільні дії, надавати необхідну допомогу, позитивно вирішувати конфлікти, поважати думку іншого, тощо. Повністю позитивна “Я”-концепція сприяє формуванню у дитини потреби в продуктивній соціально схвалюваній діяльності у сфері дозвілля, що формується на нашу думку саме в колективній взаємодії через безпосереднє знайомство з різними видами дозвіллевої діяльності. Також слід враховувати, що емоційно вольовий компонент світогляду дітей формується у них через естетичні уявлення у творчо-дозвіллевій діяльності в сфері вільного часу.

Петрова І. В. вирішення організаційних завдань змістовного дозвілля бачить за допомогою різних форм творчо-дозвіллевої діяльності: екскурсії, читацькі конференції, предметні вечори, читання науково-популярної літератури, технічна творчість і робота в гуртках [4, с. 71]. Відомо, що форма заходу не може існувати ізолювано від змісту. Поняття форми стосовно діяльності у сфері дозвілля може мати різне значення. Насамперед, форма є вираженням змісту культурно-дозвіллевої діяльності, – визначає Петрова І. [4, с. 71-146].

Внаслідок проведених бесід з дітьми, ми виявили їх бажання відвідувати такі заклади дозвілля, як музеї, що стали популярними останнім часом серед дітей та інших категорій населення. Музеї сприймаються як джерело знань та емоційних вражень, місце спілкування. Музей має значні можливості для того, щоб зробити дозвілля дитини активним, змістовним, насиченим пізнавальною діяльністю [4, с. 131].

Завдяки музейній політиці, в контексті загальної світової тенденції, музеї можуть бути різного профілю: історичні, краєзнавчі, літературні, художні тощо. Організація

культурно-дозвіллевої діяльності дітей через знайомство з музейними раритетами дозволяє дати їм деякі базові поняття про духовні цінності, відносини людини з предметним світом. Державні та народні музеї, у яких зосереджено історико-культурну спадщину, пам'ятки, які документують процес розвитку людства, сприяють розвитку естетичного смаку, свідомості дитини.

Завдання музеїв з організації культурно-дозвіллевої діяльності дітей полягають, на нашу думку, в активному залученні підростаючого покоління до музейних цінностей. Роль музею у формуванні творчих здібностей визначається тим, що його вплив заснований на зверненні до емоцій особистості. Він розвиває здатність бачити очима іншої людини, відчувати свою причетність до історії й культури.

До форм організації дозвіллевої діяльності дітей поза музеєм належать виїзні уроки, бесіди, зустрічі, дні музею в школах, організація пересувних виставок; читання лекцій, організація конкурсів-вікторин.

Невід'ємною складовою організації дозвілля сьогодні є діяльність парків як місця відпочинку. На нашу думку, щоб парки могли працювати в повну силу, насамперед необхідно враховувати потреби населення міста, мікрорайону, вивчаючи їх інтереси, проводячи вечори питань та відповідей для дітей, відвідувачів, тощо. Зокрема, природне середовище парків складається з різних за характером елементів: зелених алей, велосипедних доріжок, зелених театрів, естрадних майданчиків, дитячих спортивних майданчиків, різного виду диско-ігротек тощо. Тому такий заклад відпочинку може сприяти формуванню здорового способу життя дорослих відвідувачів та дітей.

Отже, перехід до ринкової системи відносин спричинює необхідність збагачувати зміст діяльності закладів дозвілля, впроваджувати та шукати нові дозвіллі технології.

Основне завдання дозвіллевої діяльності полягає в розвитку соціальної активності і творчого потенціалу особистості дитини, організації різноманітних форм дозвілля і відпочинку, створення умов для повної самореалізації особистості дитини через сферу дозвілля.

Література

1. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Дозвіллезнавство: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
2. Загадарчук Г. Соціально-педагогічні проблеми удосконалення культурно-дозвіллевої діяльності в закладах культури України. *Укр. культура*. 1998. № 6.
3. Паскаль О. В. Соціальна робота у сфері дозвілля: навч. посіб. Одеса: Поліграф, 2007. 120 с.
4. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: навч. посіб. Київ: Кондор, 2005. 408 с.
5. Проблеми бездоглядності та безпритульності дітей в Україні: тематична Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2003 року. Київ: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004.
6. Яременко Н. В. Дозвіллезнавство: навч. посіб. Фастів: Поліфаст, 2007. 480 с.

***

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Приходько Ганна Андріївна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Останіна Н. С.

Серед життєвих цінностей сучасної людини перші місця посідають цінність життя і здоров'я. Сьогодні здоров'я розглядається як стан повного фізичного,

духовного, психічного та соціального благополуччя людини. Стан здоров'я, здоровий спосіб життя учнівської молоді та умови їх оптимізації є об'єктом уваги філософів, медиків, психологів, педагогів.

Висвітлення проблеми зміцнення та збереження здоров'я ставить за мету дослідити та проаналізувати розвиток та формування здорового способу життя підлітків в галузі соціально-педагогічної діяльності. Проблема здоров'я людини є однією з найбільш складних комплексних соціально-філософських проблем сучасної науки. Теоретико-методологічні засади цих питань сформульовано у працях І. Смирнова, Л. Сущенко та інших, питання формування здорового способу життя з позицій медицини розкрито в роботах М. Амосова, Н. Артамонова, В. Язловецького та ін. [7, с. 212]; психолого-педагогічні аспекти виховання здорового способу життя дітей і молоді розглянуті в дослідженнях Т. Бойченка, Г. Голобородька, Т. Круцевича. Українські дослідники Д. Воронін, О. Доценко, Г. Грибан, Г. Іванова приділили велику увагу формуванню прагнення у молоді до здорового способу життя. Як бачимо, проблема формування здорового способу життя охоплює широкий спектр питань: необхідність збереження здоров'я і запобігання його руйнації потребує всебічного і комплексного вивчення всіх можливих форм вкорінення в систему освіти формування здорового способу життя.

Українська народна педагогіка чітко усвідомила значення виховання у дітей бережливого ставлення до життя і здоров'я та визначила необхідні засоби для їх охорони. Наприклад, аналізуючи досвід народного виховання, академік М. Стельмахович зазначав, що народна педагогіка ставить піклування про здоров'я та фізичний розвиток дітей на перше місце [5, с. 312].

У багатьох країнах у навчальних планах шкіл передбачено заняття з питань здорового способу життя. Наприклад, у США, Канаді і Японії - курс «Навчання здорового способу життя», у Фінляндії – «Формування навичок здорового способу життя», в Австралії – «Навчання використання дозвілля».

Нормативне підґрунтя забезпечення здорового способу життя населення формувалося в Україні з процесом розвитку нормативно-правової бази в цілому (починаючи з 1992 р.). Основу розвитку системи охорони здоров'я країни було закладено Законом «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [2]. Стала система охорони здоров'я України будувалась на принципах: визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави; орієнтація на сучасні стандарти здоров'я та медичної допомоги; попереджувально-профілактичний характер, комплексний підхід до охорони здоров'я.

Паралельно розвиток системи охорони здоров'я нашої країни орієнтувався на світовий досвід організацій охорони та збереження здоров'я, яке за статутом Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) визначається як стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних вад (соматичне здоров'я, фізичне здоров'я, психічне здоров'я, моральне здоров'я) [4].

Взірець систематичної поведінки особистості - це здоровий спосіб життя, спрямований на формування, збереження та зміцнення власного здоров'я шляхом закріплення в повсякденному житті правильних звичок, які не завдають шкоди людині у фізичній та духовній сферах її функціонування.

Уявлення про певний тип життєдіяльності людини, що характеризується особливостями її трудової діяльності, побуту, задоволенням матеріальних, і духовних потреб, правилами громадської поведінки характеризуються як спосіб життя особистості. Ми розуміємо якість життя людини як ступінь комфорту при задоволенні людських потреб. Стиль життя визначає особливості поведінки людини, тобто певний стандарт, до якого пристосовується психологія та психофізіологія особистості. Спосіб життя для особи – це уявлення про певний тип життєдіяльності

людини, особливості її трудової діяльності, її побут. Чимало звичок здорового способу життя, включаючи самоповагу й стійкість до зовнішніх впливів, формуються у молодому віці. Крім того, нездоров'я, придбане змолоду, може вплинути на стан здоров'я у зрілому віці. До загальних факторів ризику молодіжного середовища відносяться надмірна вага, небезпечний секс, знижена фізична активність, психологічний дискомфорт, паління, вживання алкогольних напоїв, вживання наркотиків [3]. До індивідуальних факторів ризику відносяться неадекватні життєві навички; брак самоконтролю, наполегливості та навичок протистояння тиску інших; низька самоповага і невпевненість у собі; емоційні і психологічні проблеми; прояви асоціальної поведінки в ранньому віці. Таким чином, формування ставлення до здоров'я має внутрішні чинники, такі, як демографічні, індивідуально-психологічні, індивідуальні особливості людини, стан здоров'я; та зовнішні чинники - якість довкілля, особливості соціального мікро- і макросередовища, а також професійного оточення, в якому знаходиться людина [1].

Наше дослідження сприяє переконанню в тому, що здоров'я людини - це цілісне, системне явище, що проявляється у здатності організму людини адаптуватися до змін довкілля на основі біологічної, психічної, духовної та соціальної сутності особистості. Суб'єктивно, здоров'я людиною характеризується через відчуття благополуччя. Здоровий спосіб життя нею розуміється як складний комплекс ціннісних відношень та поведінкових стереотипів, орієнтованих на збереження та розвиток власного здоров'я. Як ми бачимо, збереження та зміцнення здоров'я пов'язано не тільки з розвитком медицини, а, насамперед, із свідомою, розумною роботою людини по відновленню і розвитку життєвих ресурсів, по перетворенню ЗСЖ у фундаментальну складову образу «Я». Також акцентуємо нашу увагу, що на формування способу життя молоді людини впливають наступні чинники, а саме: сім'я, коло спілкування, робота, громада та суспільство. Таким чином, ми бачимо, що вже на державному рівні мають бути створені умови щодо запобігання небезпечної поведінки, на сприяння виробленню умінь та навичок здорового способу життя, впровадження ефективних методик роботи у молодіжному середовищі та відповідної підготовки спеціалістів, які працюють з молоддю [6, с. 5].

Отже, сформованість культури здоров'я як інтегративної якості особистості і показник вихованості, що забезпечує певний рівень знань, умінь і навичок збереження та зміцнення здоров'я та характеризується високим рівнем культури поведінки підлітків стосовно власного здоров'я та здоров'я оточуючих. І соціально-педагогічна робота з популяризації здорового способу життя серед підлітків має здійснюватися у тісній співпраці соціального педагога у співпраці психологічної служби школи, батьків, учителів, медичних працівників, педагогів закладів додаткової освіти, керівників різноманітного спрямування спортивних секцій, працівників ЦСС, засобів масової інформації.

Література

1. Болтівець С. І. Психогігієнічна позиція педагога у пропагуванні здорового способу життя. *Практична психологія і соціальна робота*. 2007. № 9.
2. Закон України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
3. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді / Яременко О. (кер.), Балакірєва О., Вакуленко О. та ін. Київ: УІСД, 2000.
4. Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_599.
5. Стельмахович М. Українська народна педагогіка. Київ: Радянська школа, 1988.-312с.

6. Формування навичок здорового способу життя в дітей та підлітків: навч. посіб. / За ред. В. Г. Панка. Київ: Ніка-Центр, 2002.

7. Язловецький В. Учням про здоров'я. Кіровоград: РВЦ КДПУ, 2000. 212 с.

***

НАРКОМАНІЯ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ: ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ

Созонова Олександра Ігорівна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук,
доцент Останіна Н. С.

Стан здоров'я молодого покоління – найважливіший показник благополуччя суспільства і держави, що відображає не тільки справжню ситуацію, а й дає точний прогноз на майбутнє. Для дітей і підлітків особливо шкідливе вживання нікотину, адже у підлітковому віці ще не стабільна нервова система і кровоносна система болісно реагує на тютюн. Трудові ресурси країни, її безпеки, політична стабільність, економічний добробут і морально-етичний рівень населення безпосередньо залежать від стану здоров'я дітей, підлітків, молоді [4].

Наркозалежність вважають рецидивним захворюванням. Люди, які лікуються від розладів, пов'язаних з уживанням наркотиків, або пройшли таке лікування, мають підвищений ризик повернутися до вживання ПАР навіть після кількох років відмови. З 1999 р. в Україні офіційно запроваджено міжнародну класифікацію хвороб десятого перегляду (МКХ-10). Згідно з МКХ-10, усі види залежності від психоактивних речовин кодують у рамках діагностичного модуля F10 — F19, що об'єднує «Психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання психоактивних речовин» [2].

Відповідно до сучасних досліджень, залежність від психоактивних речовин (ПАР) є захворюванням центральної нервової системи: біохімія в активних центрах (рецепторах) мозку змінюється так, що потреба в наркотичних речовинах стає біологічно зумовленою і дуже сильною. Залежність від психоактивних речовин (наркотиків) підлітками розглядається як хронічне захворювання, що проявляється в непереборному бажанні вживати наркотичні речовини, незважаючи на негативні соціально-медичні наслідки (про які вони ще не уявляють). Уперше більшість підлітків вживає наркотики добровільно, із різних причин, але повторне вживання може призвести до змін у мозку, у результаті чого людина може бути не здатною опиратися інтенсивному потягу до ПАР [2].

До психоактивних речовин належать алкоголь, наркотичні речовини, окремі лікарські та інші засоби. Психоактивні речовини можна поділити на опіоїди, стимулятори, галюциногени, канабіноїди, снодійно-седативні речовини, інгалянти. ПАР можна вживати у різний спосіб, зокрема через куріння, ковтання, внутрішньовенне та внутрішньом'язове введення [1]. Характерні ознаки синдрому залежності від ПАР проявляються як:

- порушена здатність контролювати поведінку, пов'язану з прийомом ПАР;
- поглиненість уживанням ПАР, котра проявляється в тому, що заради прийому речовини людина повністю або частково відмовляється від важливих альтернативних задовольень і зацікавлень;
- вживання психоактивних речовин всупереч явним ознаками шкідливих наслідків для здоров'я, роботи/навчання, стосунків з друзями, членами родини тощо.

Сьогодні гостро стоїть питання: «Чому деякі люди стають залежними від ПАР, а інші – ні?». Передбачити, чи стане людина залежною від наркотиків, неможливо. Є ситуації, коли частина людей може вживати ПАР певний час і не мати залежності. У інших залежність розвивається дуже швидко, буквально після першого вживання. На формування залежності впливає багато чинників. Так, фактори ризику, що впливають на формування залежності, можна розділити на кілька груп [4].

1. *Біологічні*. Гени, з якими народжується людина, відіграють значну роль у формуванні залежності. Окрім того, мають значення стать, етнічна приналежність і наявність супутніх психічних захворювань (депресія, тривожні розлади тощо). Зокрема, особи, які мають інші психічні захворювання, більш схильні до формування залежності від ПАР.

2. *Соціальні*. Оточення людини, особливості сімейних стосунків (передусім дітей з батьками), друзі, економічне положення і загальний рівень добробуту впливають на ризики початку вживання наркотиків та формування залежності. Такі фактори, як фізичне, сексуальне і психологічне насильство, життя в умовах постійного стресу, утиски з боку сім'ї, можуть значно збільшити ймовірність початку вживання наркотиків і подальшої залежності від них.

3. *Еволюційні*. Генетичні чинники і фактори навколишнього середовища взаємодіють з критичними етапами розвитку в житті людини та впливають на ризик появи наркозалежності. Вживання наркотиків у будь-якому віці може призвести до залежності, але що раніше воно починається, то більша ймовірність переростання його у залежність. Особливо це стосується підлітків: області їхнього мозку, що контролюють прийняття рішень, судження і самоконтроль, ще розвиваються, тож підлітки можуть бути особливо схильними до ризикованої поведінки, зокрема вживання наркотиків.

Поряд з цим, розрізняють кілька етапів розвитку наркозалежності. Спочатку з'являється імпульсивний потяг до прийому ПАР, який більшою мірою асоціюється з позитивними переживаннями (ейфорія, відчуття психічного та фізичного комфорту, почуття задоволення), проте згодом починає переважати компульсивний потяг, пов'язаний, головню, з потребою усунути негативні переживання (дисфорія, почуття дискомфорту, різноманітна психо-вегетативна симптоматика), які асоціюються із синдромом відміни — гострим абстинентним синдромом [4].

Незалежно від виду наркотичної речовини у поведінці, характері та фізіології підлітка настають зміни. При цьому можливі характерні прояви залежності від ПАР, на які слід звернути увагу і якнайшвидше вжити необхідних заходів:

- безпідставні зникнення з дому на досить тривалий час;
- різкі несподівані зміни поведінки (необґрунтована агресивність, злобність, замкнутість, брехливість, відчуженість, неохайність);
- поява боргів, зникнення з дому цінних речей і грошей, крадіжки;
- втрата інтересу до колишніх захоплень, занять;
- поява в домі флаконів/паковань тощо з невідомими речовинами;
- наявність серед особистих речей шприців, голок, гумових джгутів, таблеток, наркотичних речовин;
- поява у лексиці нових жаргонних слів;
- наявність слідів від ін'єкцій на будь-яких частинах тіла, особливо на передпліччі;
- розлади сну (безсоння або надзвичайно тривалий сон, сон удень, важке пробудження і засинання, тяжкий сон);
- розлади апетиту (різке підвищення апетиту або його відсутність, вживання значної кількості солодоців, поява надзвичайної спраги);
- зміни розміру зіниць (зіниці різко розширені або звужені до розміру булавкової головки) та кольору шкіри (різко бліда, сірувата).

Визначити, чи вживає людина ПАР, можна із використанням експрес-тестів, які продають в аптеці. Для такого тестування потрібен зразок сечі або слини і можна не звертатися до спеціалізованої клініки. Існують тести на один або кілька ПАР, проте варто пам'ятати, що вони можуть давати як хибнопозитивні, так і хибнонегативні результати, і що визначення того, чи вживала особа ПАР, залежить від тривалості перебування певної речовини в організмі людини, частоти вживання тощо. Так, деякі

речовини неможливо виявити вже через кілька днів після вживання, особливо якщо людина вживає їх епізодично, а не постійно.

Отже, молоді люди, зазвичай, інтенсивно піддаються впливові різноманітних негативних соціально-економічних факторів, і сподіваються, що вживання ПАР полегшить їм пережити життєву ситуацію. Але насправді залежність - це загроза нації, адже через велику кількість вживання тютюну, алкоголю, наркотиків у людей зменшується вік життя, погіршується здоров'я. Тому так важливо на державному рівні приділяти увагу профілактичним заходам щодо розвитку наркотизації молодого покоління.

Література:

1. Антинаркотична профілактика в молодіжному середовищі: практ. посіб. К.: НАВСУ, 2004. 124 с.
2. Богданович Л.М. Усик С. Л. Шкідливі звички підлітків-проблема сучасності (Методичні рекомендації для класних керівників та вчителів основ здоров'я щодо формування навичок здорового способу життя підлітків та профілактики шкідливих звичок) Луцьк, 2013 р.
3. Наркологія [Текст]: навч. посіб. [Западнюк Б. В., Несен О. О., Галан Н.В. та ін.]; за ред. О. М. Джужі. К.: КНТ, 2012. 328 с.
4. Питання сучасної наркополітики України: права людини та доступ до лікування [А. П. Толопіло, С. П. Швець, О. М. Стрільців та ін.] / Одеська правозахисна група «Верітас». Харків: Права людини, 2012. 94 с.

***

ПРОБЛЕМА ПЕРВИННОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНОМУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОСТОРИ

Сагань Єлизавета Сергіївна

Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя

Наукові керівники – канд. соц. наук, доц. Кузьмін В.В., викл. Кузьміна М. О.

Однією з найважливіших складових процесу розвитку дітей є процес соціалізації особистості, під час якої на дитину впливають різноманітні соціальні інститути, такі як сім'я, дошкільні та загальноосвітні заклади, поза-дошкільні заклади, засоби масової інформації (радіо, телебачення) та живе безпосереднє спілкування з оточуючими людьми [1].

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що сам процес соціалізації людина проходить впродовж всього свого життя на різних його етапах. До цього слід додати, що суспільство постійно еволюціонує та змінюється і сам процес соціалізації особистості змінюється з плином часу та набуває свої специфічні риси. Ті вимоги до особистості в процесі соціалізації, які висувалися раніше, тепер набули нового характеру, який цікаво було б вивчити та визначити умови його успішного перебігу. Дана проблема є об'єктом вивчення таких наук як: педагогіка, соціальна педагогіка, філософія соціологія психологія. Проблеми вивчення первинної соціалізації дітей молодшого шкільного віку присвячено безліч праць психологів, педагогів, соціальних педагогів, де вони намагалися описати процес соціалізації та його форми у різній віковій категорії дітей. Незважаючи на достатню кількість досліджень і праць різних професорів, педагогів та психологів проблема соціалізації завжди буде актуальною у будь-який час, адже історія змінюється, швидкий розвиток висуває нові вимоги від суспільства.

Метою дослідження є визначення основних соціальних, психологічних бар'єрів, які заважають дітям трьох чотирьох років гармонійно та безболісно пройти процес первинної соціалізації в дошкільному закладі. Методи, які застосувалися в роботі: узагальнення, аналіз, синтез, порівняння, систематизація.

Більшість дослідників вважають, що перша особистість людини формується на ранніх етапах дитинства, а саме до трьох років, цей вік також називають кризою трьох років. В цей період дитина вперше починає усвідомлювати власне «Я» без батьків, та основне кризове питання цього віку виглядає так: «Чи можу я контролювати свою поведінку». Особистісний розвиток дитини цього віку відбувається на основі тієї системи мотивації, яка склалася відповідно до соціальної ситуації розвитку. За свідченням А. О. Реана, систему мотивації дитини визначають провідні особистісні потреби: потреба у любові та емоційній прихильності, потреба у безпеці і підтримці, потреба у спілкуванні, потреба у враженнях, потреба у визнанні, потреба у досягненнях [2].

Помітні зміни відбуваються впродовж раннього віку в емоційній сфері дитини. Вони зумовлені розширенням спілкування дитини з людьми, оволодінням мовними засобами та розвитком самостійності дитини [2]. Дитина трьох років починає відчувати себе в певному сенсі людиною, незалежною від дорослого. Спостерігається суперечність: з одного боку – малюк ще залежить від допомоги та підтримки дорослого, з іншого – отримуючи її, він роздратовується, відстоює власні самостійні спроби. Саме так на цьому віковому етапі розвивається самостійність дитини, з'являється форма «Я сам»[3].

Дуже важливо, щоб те соціальне оточення в якому перебуває дитина мало комфортні умови, адже це впливає і впливатиме на її майбутній розвиток. Та атмосфера, яка панує в родині особливо впливає на ранніх етапах життя дитини. Так, наприклад Джордж Герберт Мід, американський соціолог та філософ, виділив три основних етапи соціалізації:

1. На першому етапі соціалізації, діти зазвичай копіюють поведінку членів родини. На цьому етапі вкрай важливо дорослим контролювати свою поведінку або показувати приклад правильної поведінки, щоб дитина транслювала її потім в соціумі.

2. На другому етапі діти часто грають у рольові ігри а ролі, які вони на себе приміряють – це зазвичай соціальні ролі дорослих.

3. На кінцевому етапі соціалізації діти вчать розуміти почуття інших а також спостерігати за їхньою поведінкою і вимагати схвалення своїх дій. В цей період у дітей вперше можуть з'явитися такі риси, як співчуття, відчуття провини, сорому, перша брехня, фантазії [4, с. 371].

Сучасні науковці експериментально доводять, що залучення дитини до соціального життя сприяє різнобічному розвитку особистості дошкільника (Л. Венгер, О. Кононко, В. Петровський, Т. Поніманська, Л. Парамонова та інші). Засвоюючи уявлення про соціум, дитина починає успішно орієнтуватися в навколишньому світі. Тому важливо постійно розширювати коло соціальних уявлень, забезпечувати активну позицію малюка в пізнанні [4, с.374].

Соціалізація – процес входження особистості в соціум, її взаємодія з суспільством – прийняття правил, норм, цінностей і моралі цього суспільства, набуття соціального досвіду [5].

Дуже важливо, ще на початкових стадіях соціалізації сформувати у дитини правильне сприйняття до навколишнього середовища а саме про дошкільні заклади та соціум. Дитину повинні наповнювати приємні почуття коли вона чує про дитячий садок чи школу а не страх. Саме страх є тим основним бар'єром, який перешкоджатиме процесу соціалізації. Батькам необхідно донести для чого дитина має туди йти, що вона знайде там нових друзів та багато цікавого.

Страх який виникає в дитини перед чимось новим та невідомим, формується в сім'ї. Сім'я – це найперший соціальний інститут де проходять перші етапи соціалізації дитини. Якщо вище перелічені потреби дитини у любові, підтримці та почутті безпеки не задоволені то вона відчуватиме постійний дискомфорт, який є ще одним

бар'єром у процесі соціалізації. Для вирішення цієї проблеми необхідно проводити цілеспрямовану роботу з формування у батьків педагогічної культури, застосування найефективніших способів дії, надання допомоги родині у створенні сприятливих для розвитку малюка умов [4, с. 372].

Враховуючи важливість сімейного виховання, слід зазначити, що основне становлення людини як особистості, формування її бачення світу, відбувається все ж таки в закладах суспільного виховання. Саме соціальне середовище найбільше впливає на дитину, там вона ознайомлюється з основними правилами людського життя.

Для того, щоб дитина виходячи із сім'ї в соціум відчувала себе потрібною і значущою, держава має створити комфортні умови для її сім'ї та для кожного свого громадянина. Батьки, які відпускають дитину у соціум не повинні готувати її до того, що світ жорстокий та несправедливий, вони мають знати, що їхній малюк почуватиметься в суспільстві вільною і повноцінною особистістю, яка може рости та розвиватися. Забезпечити дані умови покладається на відповідальність держави.

Таким чином, можна зробити висновок, що за первинну соціалізацію відповідальність несуть батьки, їхнє завдання дати дитині почуття безпеки та підтримки, задовольнити всі її базові потреби, щоб вона не боялася соціуму. Наступна проблема полягає в нашій країні, якій через постійну нестабільність та тяжке економічне ставище важко адаптуватися навіть дорослому не говорячи вже про дітей.

Література

1. Соціально-моральне виховання дошкільників. URL: <http://dnz4.kupyansk.info/info/page/4644>.

2. Формування особистості дитини раннього віку. Криза 3-ох років. URL: https://pidru4niki.com/12631113/psihologiya/formuvannya_osobistosti_ditini_rannogo_viku_kriza_3-oh_rokiv.

3. Паніна В. В. Виховання самостійності у дітей третього року життя в умовах дитячого будинку : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2013. 254 с.

4. Шкляр Н. А. Проблема первинної соціалізації дітей молодшого віку в сучасному науково-педагогічному просторі. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19(2). С. 366-378. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2015_19\(2\)_35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2015_19(2)_35).

5. Соціалізація дітей молодшого шкільного віку. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14278/>.

***

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Шейко Олеся Володимирівна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник – канд. пед. наук,
доц. Сватенков О. В.

Спілкування є складною і багатогранною діяльністю особистості, яка включає в себе набуття специфічних знань та комунікативних умінь в процесі засвоєння соціального досвіду. Рівень її сформованості впливає на успішність адаптації в соціальному та професійному середовищі. У цьому контексті комунікативна компетенція та її значення для розвитку особистості є важливою темою наукових досліджень.

Проблема комунікативної компетентності підлітків є предметом дослідження багатьох науковців, таких як: Д. Хонтмс, С. Омельчук, Ф. Бацевич, С. Савіньон та ін. Сучасні вчені поняття комунікативної компетентності розглядають переважно в знаннево-діяльнісному аспекті [5, с. 24].

С. Омельчук визначає комунікативну компетентність як «сукупність знань щодо спілкування, вмінь та навичок, які є необхідними для розуміння чужих, а також формування власних програм мовленнєвої поведінки, які б були адекватними до цілей, сфер, а також ситуацій спілкування» [4, с. 4].

На думку Ф. Бацевича, комунікативна компетентність – це «набір знань та умінь учасників міжкультурної комунікації, інтеракції в цілому, спілкуванні в різноманітних умовах та ситуаціях із різними комунікантами; набір комунікативних стратегій разом із володінням комунікативними правилами, постулатами і конвенціями спілкування» [1, с. 76]. На думку науковця, комунікативна компетентність містить в собі мовну, культурну, прагматичну, предметну, а також соціокультурну компетенції.

Комунікативна компетентність підлітків має надзвичайно важливе значення для його соціалізації та розвитку. Вона утворюється в умовах безпосередньої взаємодії, через що виступає результатом досвіду спілкування між людьми. Зазначений досвід набувається не лише у процесі взаємодії на безпосередній основі, а також опосередкованої, наприклад, з театру, літератури, кіно, з яких людина отримує інформацію щодо характеру комунікативних ситуацій, особливості міжособистісної взаємодії, а також засобів їх вирішень.

Зазначимо також, що з розвитком мережі Інтернет та засобів інтернет-спілкування (месенджери, соціальні мережі тощо) вони починають відігравати важливу роль у набутті комунікативного досвіду. Окрім того, на сьогодні вже можемо говорити про окрему компетентність саме в інтернет-спілкуванні.

На сьогоднішній день, комунікативна компетентність займає визначне місце з-поміж визначальних компетентностей особистості та є достатньо дослідженою, оскільки пов'язана з вивченням мов, як рідної, так і іноземних.

У відповідності до праці М. Кенела і М. Свейна, комунікативна компетентність містить у собі чотири компоненти, а саме [6]:

- граматична компетенція – слова і правила, які використовуються особистістю в процесі спілкування;

- соціолінгвістична компетенція – правильність їх використання;

- дискурсивна компетенція – зв'язність і логічність мовлення;

- стратегічна компетенція – доречне використання комунікативних стратегій.

Згідно моделі, запропонованої в документі Ради Європи, комунікативна компетентність складається з трьох компонентів:

- лінгвістичного, який охоплює лексичні, фонологічні, граматичні уміння й знання;

- соціолінгвістичного, який визначається соціокультурними умовами застосування мови і являє собою сполучну ланку між комунікативною й іншими компетенціями;

- прагматичного, який містить екстралінгвістичні елементи, які забезпечують спілкування (міміка, жестикуляція тощо) [3, с. 13].

Щодо сучасних науковців, то вони виділяють наступні структурні компоненти комунікативної компетентності підлітків [2, с. 20]:

- особистісний, у відповідності до підходів науковців, містить ціннісні установки, спрямованість особистості на спілкування, певні характеристики «Я-концепції», як відношення до самого себе та самооцінка;

- когнітивний, що виступає системою комунікативних знань, здібностей до розуміння ситуації спілкування, невербальну перцепцію, розуміння самого себе та партнера по спілкуванню, тощо;

- поведінковий компонент, який містить комунікативні техніки, що застосовуються у різноманітних ситуаціях спілкування, поведінкові установки, спрямованість на розв'язання конфліктних ситуацій.

Компетентність трактують також як інтегральну властивість особистості. Вона відображає готовність підлітка до визначеної діяльності та містить наступні компоненти: мотивацію, уміння, знання, цінносні орієнтації, а також етичні установки. Компетенції, які входять до її складу, набуваються та розвиваються протягом усього життя за допомогою діяльності у різноманітних навчальних ситуаціях та інститутах.

Окрім того, до однієї зі складових комунікативної компетентності відноситься уміння усвідомлювати та долати комунікативні, які можуть з'являтися за відсутності розуміння, ситуації спілкування, що викликаються розходженням думок або поглядів між партнерами. У комунікативній взаємодії бар'єри можуть носити ще й психологічний характер, демонструючи індивідуальні психологічні особливості тих, хто спілкується, сформованість їх відношень.

У той же час науковці притримувались думки, що рівень розвитку комунікативної компетенції особистості, перш за все, визначається її особистісними якостями. Рівень комунікативної компетентності корелює з позитивним відношенням до самого себе, самоповагою, адекватним рівнем самооцінки, емпатією, орієнтацією на співпрацю з партнером по спілкуванню, високим рівнем розвитку соціального інтелекту. У розвитку комунікативної компетенції істотну роль займає рефлексія. Якраз вона здійснює забезпечення пізнання своїх цінностей, адекватність розуміння комунікативної ситуації.

З огляду на вищезазначене, у підлітковому віці існують можливості для розвитку усіх компонентів комунікативної компетенції, що виокремлюються науковцями: особистісного, когнітивного, поведінкового. Окрім того, науковцями відзначається, що відсутність вміння спілкуватися сповільнює процес самопізнання та спричиняє формування низького рівня самооцінки й самоповаги. На основі цього можна зробити припущення, що розвиток комунікативної компетентності підлітків доцільно проводити у розрізі двох напрямків:

- в процесі соціалізації та виховання особистості підліткового віку;
- в процесі формування структурних компонентів комунікативної компетентності.

У відповідності до проведеного дослідження, можна зробити висновок, що у науковців не існує єдиної думки та єдиного підходу у питаннях розуміння поняття «комунікативна компетентність», «комунікативна компетентність підлітків» та їх структури.

На нашу думку, під комунікативною компетентністю доцільно розуміти визначальну особистісну якість, що здійснює вплив та віддзеркалює якість життя людини, а також рівень її міжособистісної взаємодії з оточенням. При цьому підлітковий вік виступає найбільш оптимальним для розвитку кожного з компонентів комунікативної компетентності молоді.

Література

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2007. 205 с.
2. Бікус О.О., Волошина В. В. Теоретичні засади формування комунікативної компетенції у підлітковому віці. *Психологічні науки*, 2013. № 1 (46). С. 17-23.
3. Ковальова О.А. Обґрунтування структури та змісту соціально- комунікативної компетентності. *Scientific Journal «ScienceRise», Педагогічна освіта*. 2015 No11/5(16). С. 12-18.
4. Омельчук С. Формування мовленнєво-комунікативних умінь у процесі вивчення синтаксису. *Дивослово*. 2006. № 9. С. 2-5.
5. Чеботарьова І. О. Формування комунікативної компетентності майбутніх керівників закладів освіти в умовах магістратури: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2018. 240 с.
6. Savignon S.J. Communicative Competence: Theory and Classroom Practice. 2-nd edition. New York: McGraw-Hill, 1998. 349 p.

ЗАСОБИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У РОБОТІ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Лі Яньтун

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя

Науковий керівник: канд.пед.наук., доцент
Новгородський Р.Г.

Сьогодні проблема соціальної роботи з людьми похилого віку є актуальною соціально значущою і виступає об'єктом уваги багатьох соціальних досліджень. Незаперечним фактом є те, що невід'ємним елементом розвитку особистості виступає процес старіння. Розбіжності, які виникають на межі між періодом зрілості та початком старості майже невловима і кожен з нас побачить різницю між молодою та старою людиною, але ніхто не в змозі охарактеризувати хоча б сутність процесу старіння та механізми його розвитку, а відтак і вказати точні вікові чи календарні дати настання старості. Тому проблеми взаємодії людей похилого віку з соціальним середовищем постійно та невпинно зростає.

Соціальний статус для людини є не просто невід'ємна її сторона життєдіяльності, але це приналежність до певної соціальної групи чи спільноти. І в певний віковий період відбуваються зміни соціального статусу, особливо в період старіння, коли із цими змінами людина втрачає чи звужується трудова діяльність, змінюються ціннісні орієнтири життя, звужується коло спілкування, вони ризикують перебувати в ізоляції від зовнішнього світу і саме це і виступає для осіб похилого віку труднощами в процесі адаптації до нових умов життя.

З аналізу психолого-педагогічної літератури можна констатувати, що дана проблема привернула до себе увагу сучасних як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Зокрема різні аспекти роботи з людьми похилого віку присвячені праці О. Безпалько, І. Зверєвої, А.Капської, Г. Коваль, В. Мірошніченко, П. Павленко, І. Титаренко, Л. Тюття, С. Харченка, Є. Холостової, В. Шахрай., М. Шульга та ін. Останніми роками в Україні з'явилися цікаві наукові і науково-методичні доробки, що висвітлюють проблеми соціальної адаптації та реабілітації людей похилого віку.

Люди похилого віку, мають ще одну можливість, враховуючи їх соціально-психологічні особливості, отримати ще на даному етапі свого життя нові необхідні якості. Зрозуміло, що життєвий шлях людини є об'єктивно незворотнім, але суб'єктивно, вона може працювати над собою, свідомо чи несвідомо переосмислювати події, що відбулися і розвивати в собі всі необхідні якості для подальшого повноцінного життя.

Як бачимо така увага потребує різних підходів щодо соціальної адаптації чи реабілітації людей похилого віку, зокрема особливих інноваційних підходів, форм і методів соціально-педагогічної роботи з даною категорією отримувачів соціальних послуг. На нашу думку, однією з важливих форм соціальної адаптації є музикотерапія, яка підвищує ефективність соціальної адаптації людей похилого віку до нових умов їх життєдіяльності.

Для нашого дослідження важливим є погляди науковців щодо розвитку мистецьких здібностей, зокрема Л.Виготського, Н.Гродзенської, Г.Костюка, О.Леонтьєва, О.Ростовського, Б.Теплова та інших, які наголошували на значимості музики в особистісному розвитку людини.

На думку сучасних дослідників, щодо використання музичного мистецтва в роботі з людьми похилого віку, процес сприймання музики в цілому повинен носити активний характер. Відповідно людям похилого віку слід розвивати в собі здатність до співпереживання за допомогою активного музикування і систематичного слухання музичних творів. При цьому цінність полягає у тому, що вони усвідомлюють, розуміють «мову музики», тобто її засоби музичної виразності в творах різного характеру [5].

В цілому музикотерапія має необхідні властивості впливати на внутрішній світ людини, допомагати позбутися душевного дискомфорту, конфлікту, полегшити усвідомлення власних переживань; здатність коригувати психоемоційні стани; може відновити душевний спокій; придбати нові засоби емоційної експресії тобто позитивно впливати на психічний та фізичний стан здоров'я особистості людини.

Саме поняття «музикотерапія» має грецько-латинське походження і дослівно означає «зцілення музикою». Водночас у науковому обігу можна зустріти різні тлумачення даного поняття:

- це і допоміжний засіб психотерапії;
- використання елементів музики у лікуванні дітей;
- це засіб корекції та реабілітації, профілактики різного роду явищ;
- засіб оптимізації творчої та педагогічно-виховної роботи;
- сучасна психотехніка, що здатна забезпечити ефективне функціонування людини в суспільстві, гармонізувати її життя [3].

Науковці наголошують про дві форми музикотерапії в залежності від міри участі клієнтів у музикотерапевтичному процесі і поставлених завдань музикотерапії: **активна** – коли клієнти музикотерапевтичного процесу активно беруть участь у музикуванні і **пасивна форма**, коли клієнти лише слухають музику [2].

Прийнято розрізняти такі основні напрями музикотерапії як: вокалотерапія (співи), музикотерапія в рухах (танці, музично-ритмічні ігри), музикування на музичних інструментах та інші [2].

Психолого-педагогічний аспект сприймання музика полягає у тому, що вона має вплив на емоційно-вольову сферу людини в процесі безпосередньої музичної діяльності чи слуханні музичних творів. Процес сприймання музики, на думку дослідників, повинен мати активний характер і розвивати у людей похилого віку здатність до співпереживання за допомогою активного музикування і систематичного слухання музичних творів [4].

Потрібно сказати, що терапія музикою має не тільки лікувальний характер, вона впливає на виховні аспекти людини та виступає соціалізуючим засобом. Незаперечним фактом залишається те, що музика своїми специфічними формами, засобами, методами впливає на осіб із соціальними, психосоматичними відхиленнями, має виховний і перевиховуючий вплив, сприяє соціальній адаптації у нормальних життєвих умовах.

Звичайно в роботі з людьми похилого віку музична терапія має свої переваги із-за великого спектру музичних засобів виразності (мелодія, темп, ритм, тембр, лад, динаміка та інші.):

- музика може позитивно впливати на відновлення темпу ходьми для людей похилого віку, допомагає справлятися з труднощами рухатись та балансувати в цілому;

– заняттям співом для людей похилого віку покращує ораторські здібності та дикцію;

– музика підвищує креативність людей похилого віку. Вона здатна сприяти творчості людини, стимулює пізнавальну активність та пізнавальні здібності;

– ритмічна музика стимулює рухи тіла та тонізує м'язову систему людей похилого віку;

– музика зменшує симптоми депресивних станів особистості. Вона виступає засобом соціальної взаємодії і таким чином зменшує ізоляцію людей похилого віку. Також виступає способом вираження власних емоцій ;

– музика впливає на зменшення рівня стресових ситуацій, при цьому у людей похилого віку знижується артеріальний тиск та частота серцевих скорочень.

Таким чином, можемо сказати, що музика маючи свої специфічні засоби виразності (мелодія, ритм темп, лад, тембр та ін..) здатна впливати на емоційне та естетичне сприйняття, пізнання та поведінку людей похилого віку, допомогти їх соціальному розвитку та адаптації. Звичайно, що залишаються малодослідженими й питання впливу музики на комунікативну, пізнавальну сфер та інш.

Література

7. Використання музичного мистецтва як засобу терапії. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11655/>
8. Гельбак А. М. Музикотерапія у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2019. 50 с
9. Квітка Н.О. Музикотерапія для дітей з особливими освітніми потребами в закладах дошкільного типу. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ooop_2011_2_11
10. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання : навч.-метод. посібник. Київ : ІЗМН, 1997. 248 с.
11. [Скорик Т. В.](#) Методи музичної терапії у соціальній роботі. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2013. № 1. С. 227-234. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prcr_2013_1_53

Наукове видання

Редактори
Лісовець Олег Васильович
Борисюк Світлана Олексіївна

НАУКОВИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

Збірник матеріалів
VI Міжнародної науково-практичної конференції
25 травня 2022 року

Технічний редактор – І. П. Борис

Видання друкується в авторському редагуванні.

Підписано до друку 06.06.2022
Гарнітура Arial
Замовлення № 578

Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 14,51
Ум. друк. арк. 10,23

Папір офсетний
Тираж 50 пр.

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
(04631)7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net
www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.